

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ROMA DÖNEMİ'NDE ANADOLU'DA KURULAN
KOLONİ KENTLERİNİN KENT PLANLAMASI
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Alis Gülfizar ALTINEL
2501190586

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Aşkın ÖZDİZBAY

İSTANBUL 2024

ÖZ

**ROMA DÖNEMİ'NDE ANADOLU'DA KURULAN
KOLONİ KENTLERİNİN KENT PLANLAMASI AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Bu çalışmanın amacı Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemlerinde Anadolu'da kurulan koloni kentlerin kent planlamasını incelemek, Arkaik Dönem'den itibaren gelişen kent planlamacılığının Roma Dönemi'nde Anadolu'daki yansımalarına ışık tutmak ve kentsel gelişimlerini gözlemlemektir. Bu amaç doğrultusunda Anadolu'da kurulmuş Roma koloni kentleriü, kent planlaması açısından incelenmiştir. Bununla birlikte Roma'nın kendi kültürünü yayma politikasının ve siyasi propagandasının kent planlamasına nasıl etki ettiği araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roma Dönemi, Koloni Kentleri, Kent Planlaması, Kolonizasyon

ABSTRACT

**AN ANALYSIS ON THE URBAN PLANNING OF ROMAN
COLONIES IN ANATOLIA**

This study aims to investigate the urban planning of Roman colonies in Anatolia to shed light on the development of urban planning starting from the Archaic Period, and to analyze urban development. For this purpose, Roman colonies have been analyzed from the urban planning perspective. Along with these, have researched how Romanization policies and propaganda have influenced urban planning.

Keywords: Roman Period, Colonial Cities, Romanization, Urban Planning, Colonization



ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca bilimsel desteğiyle beni yönlendiren ve tüm çalışma sürecim boyunca sabırla yardımcı olan ve zaman ayıran danışmanım ve hocam Sayın Doç. Dr. Aşkıım Özdizbay'a teşekkürlerimi sunarım.

Lisans eğitimim boyunca bilgisi ve ilgisiyle her zaman yol gösteren, mezuniyetimden sonra dahi ihtiyacım olduğunda desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Kenan Eren'e de teşekkür etmek isterim.

Kaynak araştırmalarım sırasında yardımlarını istediğim ve beni tanımadıkları halde ellerindeki kaynakları paylaşmaktan çekinmeyen Sayın Prof. Dr. Osman Doğanay'a, Öğr. Gör. Dr. Enver Akın'a ve Öğr. Gör. Dr. Erdiñ Buruldağ'a çok teşekkür ederim.

Yıllardır her konuda yanımda olan ve desteğini hissettiren hocam Öğr. Gör. Dr. Betül Teoman'a ve ne zaman ihtiyacım olsa bir telefon uzağımda olan Dr. Dilek Çobanoğlu'na ayrıca teşekkür ederim.

Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nde görevli Banu Doğan, Mine Özkılınç ve Ali Özgür Okçuoğlu'na yardım ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Manevi desteği ve güzel dilekleriyle yanımda olan, tüm sıkıntılı süreçlerimde destek veren sevgili Büşra Arı ve Eda Doğa Aras'a, tez yazma sürecimin en zorlu dönemlerini eğlenceli hale getirip beni motive eden Erdi Şencan'a, aynı süreci paylaştığım moral kaynağıım Esra Zamut'a, yüksek lisansa başlama sürecimde, öncesinde ve sonrasında her zaman desteğini ve varlığını hissettiğim Nisan Lordoğlu'na ve Berna Güler'e çok teşekkür ederim.

Hayatımın en güzel sürprizi canım Erkan Akbulut'a pozitif enerjisi ve tezimin redaksiyon sürecindeki desteğinden dolayı teşekkür ederim.

Çocukluğumdan itibaren beni her zaman destekleyen, sabır ve sevgileriyle daima yanımda olan, mesleğimi yapabilmem için teşvik eden canım annem Aysel Altınel ve canım babam Aygün Altınel'e minnetlerimi sunarım. Daima desteği ve sevgisiyle yanımda olan ağabeyim Serkan Altınel'e, uzakta da olsa varlığını hep hissettiren canım ablam Talia Altınel'e sonsuz teşekkür ederim.

Üniversite yıllarım boyunca maddi manevi her türlü ihtiyacımdayan yanımda olan 2017 yılında kaybettiğim çok sevgili anneanneme en içten şekilde teşekkür ederim.

Alis G. Altınel
İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
LEVHALAR LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ROMA DÖNEMİ KOLONİZASYON POLİTİKASI

1.1. Roma Dönemi Kolonizasyon Politikasına Genel Bakış.....	3
1.2. Roma Devleti'nin Anadolu'daki Eyaletleşme Süreci ve Yönetimi.....	12
1.2.1. Roma Cumhuriyet Dönemi.....	16
1.2.2. Roma İmparatorluk Dönemi.....	18

İKİNCİ BÖLÜM ROMA KENT PLANLAMASI ve ANADOLU'DA ROMA DÖNEMİ KENTLEŞMESİ

2.1. Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Kent Planlaması.....	21
2.2. Roma Kent Planlamasına Genel Bakış ve Roma Dönemi Anadolu'da Kent Planlaması.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ANADOLU'DA KURULAN ROMA KOLONİ KENTLERİ: KENT PLANLAMASI

3.1. Provincia Asia	
3.1.1. Colonia Augusta Troas/Colonia Aleksandreia Augusta Troadensis/Colonia Augusta Troadensium (Alexandreia Troas)	56
3.1.2. Colonia Gemina/Gemella/Genetiva Iulia Lampsakane/Lampsakos (Lampsakos)	70
3.1.3. Colonia Gamella/Gemina Iulia Pariana (Parion)	76
3.2. Provincia Bithynia et Pontus	
3.2.1. Colonia Iulia Concordia Apameia (Apameia Myrleia)	85

3.2.2.	Colonia Iulia Cesarea Felix Sinope (Sinope)	89
3.2.3.	Heraclea Pontica (Herakleia Pontike)	99
3.3.	Provincia Galatia	
3.3.1.	Colonia Caesarea Antiokheia (Pisidia Antiokheia)	103
3.3.2.	Colonia Iulia Gemina Felix Lystra (Lystra)	118
3.3.3.	Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconensiensis/Iconensium (Iconium)..	122
3.3.4.	Colonia Iulia Augusta Comama (Komama)	127
3.3.5.	Colonia Iulia Augusta Olbasene/Olbasena/Olbasenorum (Olbasa)	131
3.3.6.	Colonia Iulia Augusta Parlais (Parlais)	133
3.3.7.	Colonia Iulia Augusta Felix Cremna/Cremnensium (Kremna)	135
3.3.8.	Colonia Iulia Felix Augusta Ninica (Ninica Claudiopolis)	146
3.3.9.	Colonia Iulia Augusta Felix Germa (Germa)	149
3.4.	Provincia Cappadocia	
3.4.1.	Antoniana Colonia Tyana/Colonia Antoniana Tyanorum (Tyana)	150
3.4.2.	Colonia Claudia Archelais (Arkhelais)	154
3.4.3.	Colonia Faustianiana/Colonia Faustianopolitanorum (Faustianopolis)	157
3.5.	Provincia Lycia	
3.5.1.	Trebenna.....	158
3.6.	Provincia Cilicia	
3.6.1.	Mallus Colonia/Colonia Metropolis Mallus (Mallos)	165
SONUÇ.....		175
KAYNAKÇA.....		180
LEVHALAR.....		222

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1/	Plan 1:	Zernaki Kent Planı. Lampl, 1968: Fig. 149.	s. 213.
	Plan 2:	Megiddo Kent Planı. Porter, 2016: Fig. 4.	s. 213.
Levha 2/	Plan 3:	Smyrna Arkaik Dönem Yerleşim Planı. Akurgal, 2020, Şekil 30.	s. 214.
	Plan 4:	Miletos Kent Planı. Castagnoli, 1971: Fig. 2.	s. 214.
Levha 3/	Plan 5:	Priene Kent Planı. Robertson, 1954: Fig. 84	s. 215.
	Plan 6:	Ege Tipi Izgara Planı. Aşkıldil, 1998, s. 35.	s. 215.
Levha 4/	Plan 7:	İtalya Tipi Izgara Planı. Aşkıldil, 1998, s. 61.	s. 216.
	Plan 8:	Akragas Kent Planı. De Angelis, 2016: Map 10.	s. 216.
Levha 5/	Plan 9:	Pergamon Kent Planı. Tezer-Altay, 2021: Fig 1.	s. 217.
Levha 6/	Plan 10:	Cosa Kent Planı. Castagnoli, 1971: Fig. 39.	
	Plan 11:	Marzabotto Kent Planı. Castagnoli, 1971: Fig. 21.	
Levha 7/	Harita 1:	İncelenen Roma Dönemi Kentlerinin Yayılımı (Lampsakos ve Trebenna Kentleri Kırmızı Renkle Gösterilmiştir). Talbent, 2003: s. 160-161. (Düzenleme: Alis G. Altınel)	s. 218.
Levha 8/	Plan 12:	Alexandreia Troas Kent Planı. Klinkott, 2014: Tafel 1.	s. 219.
Levha 9/	Plan 13:	Alexandreia Troas, Aşağı Agora, Forum ve Diğer Yapılar. Mechikoff, vd., 2011: Tafel 43.	s. 220.
	Plan 14:	Lampsakos Kent Planı. Castellan, 1820: Pl. 16.	s. 220.
Levha 10/	Plan 15:	Parion Kent Planı. Başaran, 2010: s. 30.	s. 221.
Levha 11/	Harita 2:	Apameia Myrleia Kenti Olası Konumu. Google Earth. (Düzenleme: Hande Nur Yazkan)	s. 222.
	Plan 16:	Sinope Kent Planı. Bryer, Winfield, 1985: s. 88.	s. 222.
Levha 12/	Plan 17:	Sinope, Balatlar Yapı Topluluğu. Bryer, Winfield, 1985: Fig/Plan 5.	s. 223.

- Plan 18:** Sinope/Sinop, Günümüzde Balatlar Yapı Topluluğu ve Çevresi. Gülgün, KST 36, Cilt 1, s. 528. s. 223.
- Levha 13/ Plan 19:** Pisidia Antiokheiası Kent Planı. Waelkens, 1998: s. 92, Fig. 18. s. 224.
- Levha 14/ Plan 20:** Pisidia Antiokheiası, Men Askaenos Kutsal Alanı. Mitchell, Waelkens, 1998, s. 38, Fig. 5. s. 225.
- Levha 15/ Plan 21:** Kremna Kent Planı. Mitchell, 1987: Fig.1. (Düzenleme: Alis G. Altınel) s. 226.
- Levha 16/ Harita 3:** Günümüz Haritası Üzerinde Tyana Kentinin Yapıları. Google Earth. (Düzenleme: Alis G. Altınel) s. 227.
- Resim 1:** Tyana, Su Kemerleri. Doğanay, İşler, 2019, Resim 1. s. 227.
- Levha 17/ Resim 2:** Tyana, Roma Havuzu. Bölükbaş, 2020, Şekil 5.1.1. s. 228
- Plan 22:** Tyana, Roma Hamamı. Rosada, Lachin, 2010, s. 644. s. 228.
- Levha 18/ Plan 23:** Trebenna Kent Planı. Çevik, vd. 2005, Figür/Resim 9. s. 229.
- Levha 19/ Plan 24:** Trebenna, Akropolis. Çevik, vd., 2005, s. 247. s. 230.
- Plan 25:** Magarsus Kent Planı. Erhan, 2016, s. 16, Harita 2 (Çiz. Faris Demir). s. 230.

KISALTMALAR LİSTESİ

ANMED	: Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Bülteni/News Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çevirmen
Ed.	: Editör
Fig.	: Figür
Haz.	: Hazırlayan
Kat. No.	: Katalog Numarası
km	: Kilometre
Lev.	: Levha
m	: Metre
MASROP	: Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restaratörler Ortak Platformu
MonAnt	: Monumenti Antichi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
No.	: Numara
Pl.	: Plate
pp.	: Sayfa/Sayfalar (Yabancı kaynaklarda)
s.	: Sayfa/Sayfalar
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SOBİDER	: Sosyal Bilimler Dergisi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Vol.	: Volume

GİRİŞ

Roma fethettiği bölgelerdeki kentlerin kontrolünü sağlamak ve devlete sorun çıkarmasını önlemek için bu bölge ve kentlerde Roma kültürünü yaymaya çalışmıştır. Bu amaç için egemenliği altına aldığı bölgelerde koloni kentleri kurmuş ya da kentlere koloni statüsü vererek bu kentlere Romalı vatandaşlar yerleştirmiştir. Roma bu politikasının yöntemini birbirinden farklı geçmişe sahip bölgelere ve kentlere göre şekillendirmiştir. Kolonizasyon politikası kapsamında kurulan kentler Roma'nın görkemini yansıtacak şekilde tasarlanırken, zaten var olan ve koloni statüsü verilmiş kentlerde de yapılar yenilenerek/dönüştürülerek Roma'nın ihtişamı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anadolu'nun Roma İmparatorluğu'nun etkisi ve egemenliği altına girmesiyle Roma'nın kolonizasyon politikasını burada da uygulamak istediği görülür. Roma'nın kendisi de köklü bir kültürel geçmişe sahip olsa da Anadolu'daki çok yönlü kültürel oluşum Roma'nın kuruluşundan çok daha geriye gitmektedir. Dolayısıyla zengin tarihsel ve kültürel geçmişe sahip Anadolu'da Roma'nın kolonizasyon politikası bu bölgeye göre biçimlenmiştir. Anadolu'daki Roma egemenliğiyle beraber, bölgeler eyaletleştirilmiş ve bazı kentler Roma'nın çıkarları doğrultusunda koloni statüsüne yükseltilmiştir. Bu bağlamda kentlerin Roma'nın geleneğini yansıttıkları bir sürece girdikleri görülmektedir.

Tezin Amacı ve Yöntemi: Bu çalışmanın amacı Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemlerinde Anadolu'da kurulan koloni kentlerinin kent planlamasını incelemek, Roma'nın kolonizasyon politikası kapsamında kentlerde meydana gelen dönüşümleri saptamak ve Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem sonuna kadar şekillenen kentsel planlamanın Roma'nın etkisiyle Anadolu'da nasıl geliştiğini, kurulan koloni kentlerini ele alarak ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda önce Roma'nın kolonizasyon politikası incelenmiş daha sonra kent planlaması kavramı Arkaik Dönem'den itibaren ele alınarak Roma Dönemi kent planlamasının özellikleri açıklanmıştır. Son olarak kurulan koloni kentlerinin kent planlaması incelenmiş ve Roma kültür ve geleneğinin kentlerin planlamasına nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Bu

bağlamda ele alınan koloni kentlerinin tarihsel arka planı incelenerek daha sonra kent planlamasına ilişkin bilgiler verilmiştir. Bazı kentler, günümüze ulaşan kalıntılarının olmaması sebebiyle kent planlaması açısından gerçek anlamda incelenememiş ancak önemli koloni kentleri olarak bilinmesi sebebiyle çalışmada yer almıştır. Söz konusu kentler antik kaynaklara, modern bilimsel araştırma ile çalışmalara ve arkeolojik bilimsel verilere göre incelenmiştir.

Tezin Kapsamı: Çalışmanın ilk bölümünde iki ana başlık bulunmaktadır. İlk başlıkta Roma'nın kolonizasyon politikası genel olarak ele alınmış ve Roma'nın Anadolu'daki kolonizasyon politikası incelenmiştir. İkinci başlıkta ise tez kapsamında yer tutan Anadolu'nun Roma tarafından eyaletleştirilme süreci Roma Cumhuriyet Dönemi ve Roma İmparatorluk Dönemi olarak iki döneme ayrılarak açıklanmıştır.

İkinci bölümde kent planlamasına yer verilmiş ve bu bölüm de iki ana başlığa ayrılmıştır. Kentleşme olgusu ilk olarak Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem sonuna kadar incelenmiş, daha sonra Roma'nın kent planlamasına genel itibariyle değinilerek Anadolu'daki yansımalarının nasıl gerçekleştiği ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, çalışmada yer alan diğer iki ana başlık doğrultusunda Anadolu'daki Roma koloni kentleri kent planlaması açısından değerlendirilmiştir. Kentlerin önce tarihsel geçmişiyle ilgili bilgiler verilmiş daha sonra kentte gerçekleştirilen araştırmalara yer verilmiştir. Son olarak tezin ana konusunu oluşturan kentlerin planlarına değinilmiş ve kentlerde yer alan yapılar ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA DÖNEMİ KOLONİZASYON POLİTİKASI

1.1. Roma Dönemi Kolonizasyon Politikasına Genel Bakış

Roma Devleti'nin kolonizasyon politikası M.Ö. 4. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Koloniler; Roma kültürünü yaymak, uzak arazilerde güvenliği sağlamak, yeni ele geçirilen toprakların Roma ile bağıını güçlendirmek gibi birçok açıdan devlete yarar sağlıyordu¹. Özellikle Caesar ve Augustus Dönemi'nde toprakların genişlemesi ve nüfusun artması nedeniyle kolonizasyon politikası oldukça önemsenmiştir².

Cicero, Roma'nın her türlü tehlikeye karşı, uygun yerlere koloniler kurduğunu ve bu kolonilerin Roma'nın askeri bir koruması gibi gözüktüğünü ifade ederek, Roma'nın kolonizasyon politikasının nedenini belirtmektedir³. Appianos, Romalıların, ele geçirdikleri yerlerde yeni yerleşimler kurduklarını ya da zaten var olan yerleşimlere kendi nüfuslarını yerleştirdiklerini ifade etmektedir ve asıl amacın bu yerleşimleri 'ileri karakol' olarak kullanmak olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, savaşla elde edilen toprakların da tarımsal faaliyetler için kolonistlere kiralandığını ya da satıldığını dile getirmiştir⁴. Aulus Gellius ise kolonilerin kendi seçtikleri değil, Roma halkının yasa ve kurumlarına sahip olduklarını ve bu durumun kolonilerin daha bağımlı hale dönüşmesi ve kendi kararlarını alamaması anlamına geldiğini aktarmaktadır. Ancak kolonilerin, Roma halkının seçkinliği ve Roma'nın görkemi nedeniyle bu duruma razı olduğunu ifade etmektedir⁵.

Antik Çağ'da gerçekleşen koloni hareketlerine dair yapılan araştırmalar, tarihsel süreç içerisinde farklı toplumların, çeşitli sebeplerle koloniler kurduklarını göstermektedir. Özellikle Fenikelilerin ve Eski Yunanların kolonizasyon hareketleri tarihte önemli yer tutar. Fenikeliler ilk kolonilerini ticari amaçlarla kurarken; Eski Yunanlar ise, tarımsal faaliyetler gerçekleştirebileceği arazi ihtiyacını karşılamak ve nüfus artışına bir çözüm bulmak istemiştir. Bu toplumlarda ilk kolonilerin kuruluş

¹ Peter Robert Franke, **Roma Dönemi'nde Küçük Asya: Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı**, Çev. Nezahat Baydur, İstanbul, Ege Yayınları, 2007, s. 39.

² Erdinç Buruldağ, **"Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri,"** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 1.

³ Cic., **Leg agr., 2.**

⁴ App., I.I.7.

⁵ Aul. Gell., **NA**, 16.13.

sebepleri esas olarak yukarıdaki nedenlere dayansa da sonraki dönemlerde bu nedenler ihtiyaca göre şekillenmiş ve değişmiştir. Roma'nın kolonileşme politikası ise antik yazarların aktardıklarından da anlaşılacağı üzere, temelde askeri sebeplere dayanmaktadır. Ancak Roma'nın askeri amaçlarla kurduğu kolonilerin, tarım ve ticaret açısından da fayda sağladığı unutulmamalıdır⁶. Özellikle Roma'nın ekonomik olarak çıkmaza girdiği, köylülerin ve tarımla uğraşan halkın giderek yoksullaştığı M.Ö. 2. yüzyılda, Gracchus kardeşlerin reformları sırasında kolonizasyon politikası, tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi için çözüm yollarından biri olmuştur⁷. Bununla birlikte, kurulan kolonilerin amacı her ne kadar askeri olursa olsun, kolonistlerin toprakları ekip biçtiği ve bu sayede bir ekonomik ve ticari sistemin geliştiği önemli bir gerçektir⁸. M.Ö. 338 yılında Antium'un bir koloni olarak kurulmasından⁹ itibaren genel olarak askeri bir karaktere sahip olan kolonizasyon politikasının temelinde Roma topraklarının korunması ve savunulması yatmaktadır¹⁰. Ancak Roma'nın, M.Ö. 338'den önce de koloniler kurduğu bilinmektedir. Bu tarihte birlikte değişen şey koloni hareketinin Roma için yerleşik bir siyasi hareket haline gelmesidir¹¹. Böylece uygulanan kolonizasyon politikası sayesinde Roma, Cumhuriyet Dönemi'nde ve İmparatorluk Dönemi'nde gelişmiş, sınırlarının genişlemesini sağlamıştır¹².

Askeri ve ekonomik sebeplerin yanı sıra Roma, ele geçirdiği bölge ve kentlerde, Roma kültürünü yaymak amacıyla da koloniler kurmuştur. Böylece kentlerin ve toplumların Romalı bir karakter kazanmasıyla bir tür savunma sistemi oluşturmuştur. Bu yöntem sayesinde Roma, ele geçirilen bölge ve kentlerin kendisine sorun çıkarmasının önüne geçebiliyordu. Ancak izlenen politika her bölge için geçerli

⁶ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 2-3.

⁷ Frank Frost Abbott, "The colonizing Policy of the Romans from 123 to 31 B.C.," **Classical Philology**, Vol. 10, No. 4, 1915, pp. 367; P. L. MacKendrick, "Roman Colonization," **Phoenix**, Vol. 6, No. 4, 1952, pp. 143; Cedric A. Yeo, "The Founding and Function of Roman Colonies," **The Classical World**, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 107.

⁸ Paul Lachlan MacKendrick, "Roman Colonization," **Phoenix**, Vol. 6, No. 4, 1952, pp. 143.

⁹ Adrian Nicolas Sherwin-White, **The Roman Citizenship**, Oxford, The Clarendon Press, 1973, pp. 76.

¹⁰ Edward Togo Salmon, "Roman Expansion and Roman Colonization in Italy," **Phoenix**, Vol. 9, No. 2, 1955, pp. 64; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 1.

¹¹ Cedric A. Yeo, "The Founding and Function of Roman Colonies," **The Classical World**, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 105.

¹² Paul Lachlan MacKendrick, "Roman Colonization," **Phoenix**, Vol. 6, No. 4, 1952, pp. 139.

olmamıştır ve Roma, kolonizasyon politikasını ele geçirdiği toprakların toplumsal özelliğine, kültürüne, ekonomisine ve siyasetine göre şekillendirmek zorunda kalmıştır. Özellikle Eski Yunan kültürünü benimsemiş toplumlarda Roma kültürünün kabullenilmesi oldukça zordu¹³. Bu bağlamda Roma'nın kolonizasyon politikasının kendi batısında uygulanabilirliği Eski Yunan kültürü altındaki doğu toplumları açısından soru işareti yaratmıştır. Dolayısıyla Roma'nın, kurduğu kolonilerde Roma kültürünü yayma ve kentleri Romalı bir karaktere dönüştürme politikası batı ve doğu olarak incelenmelidir¹⁴.

Roma, kendi batısında kurduğu kolonilerin hem medenileştirilmesi hem de Romalı bir karakteri kabul etmesi gerektiğini düşünüyordu ve bu sebeple Latince'nin kullanılması önemliydi. Çünkü Roma için bir toplumun uygarlık seviyesi Latince'yi bilip bilmemesiyle ölçülüyordu¹⁵. Roma'nın bu kıstası nedeniyle Galya'da Latince öğreten okullar açılmıştır¹⁶. Öte yandan Britanya'da farklı bir politika izlenmiştir. Kolonileştirilen toplumlarda ve bölgelerde Roma kültürünü yansıtan ve Roma'ya özgü stillerde yapılar inşa ettirilmiştir. Bu sayede toplumun hem isyan etmesinin önüne geçilmiş, hem de Roma'nın sağladığı refah ve zenginlikle koloniler 'aldatılmıştır'¹⁷. Caesar'a göre, Britanyalılar bir kent kültürüne sahip değildi, hatta ormanlık alanları sur ve hendeklerle çevirdiklerinde bu yere 'kasaba/kent' dediklerinden bahseder¹⁸. Dolayısıyla kolonizasyon politikasıyla kentlerine gelen bu 'medeniyet' ve zenginlik ele geçirilen bölge halkını memnun etmiştir.

¹³ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 185.

¹⁴ **A.e.**, s. 185.

¹⁵ **A.e.**, s. 186.

¹⁶ **A.e.**, s. 186.

¹⁷ Tac. **Agr.** XXI.; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 186-187.

¹⁸ C. Iul. Caes., **Gal.**, 5.21.3.

Koloni kentleri, genellikle *ius Italicum*¹⁹ hakkı kazanır ve sanki bir İtalyan topluluğuymuş gibi davranır, onların sahip olduğu ayrıcalıklara sahip olurdu²⁰. Roma Cumhuriyet Dönemi'nde '*Coloniae Latinae* (Latin Kolonileri)' ve '*Coloniae Civium Romanorum* (Roma Vatandaş Kolonileri)' olarak iki tip koloni bulunmaktadır²¹.

Coloniae Latinae olarak adlandırılan koloniler Roma tarafından askeri sebeplerle kurulmuştur²². Amaçları Roma topraklarının bütünlüğünü sağlamaktı. Aynı zamanda Roma, kendi vatandaşlarını korumak, topraklarını savunmak için bu kolonilerden askeri hizmet de alıyordu. M.Ö. 4. yüzyıldan M.Ö. 2. yüzyıla kadar Latin kolonileri ön plandaydı ve Roma vatandaş kolonilerine göre sayıca daha fazlaydılar. Ancak M.Ö. 2. yüzyılda Roma vatandaş kolonileri, Latin kolonilerinin önüne geçmiştir²³. *Coloniae Latinae*, Roma vatandaşlık haklarına sahip değildi²⁴. Fakat, M.Ö. 4. yüzyıl ile M.Ö. 2. yüzyıl arasında *Coloniae Civium Romanorum*'a göre daha çok ilgi görüyordu hatta bazı Roma vatandaşlarının bu kolonilere katılması söz konusudur. Roma vatandaşlarının bunu tercih etmesinin sebebi muhtemelen karşılığında edindiği koloni vatandaşlığı ve daha büyük boyutlardaki topraktı. Bu sayede haklarını kullanabileceği bağımsız bir devletin üyesi haline geliyordu²⁵. *Coloniae Latinae*'nin gücünün zamanla azalmasıyla beraber M.Ö. 2. yüzyıldan sonra Roma vatandaşlık hakkına sahip olmak çok daha cazip gelmeye başlamıştır ve bu hakka sahip olan vatandaşlar *Coloniae Latinae* üyesi olarak Roma vatandaşlık hakkını

¹⁹ "İtalyan hakkı" anlamına gelir. Roma'nın dışında kalan bazı eyaletlerdeki toplulukların yararlandığı bir tür ayrıcalıktır. Bu ayrıcalığa sahip topluluklara vergi ve idari sistemlerde bir İtalyan topluluğu gibi davranılırdı. Roma'nın İtalyan olmayan ve İtalya'nın dışındaki kentlerde uyguladığı en yüksek ayrıcalıklı statülerden biriydi. Augustus ile birlikte başladığı düşünülen bu ayrıcalıktan çoğunlukla koloni kentleri yararlanıyordu. Ancak bu, her koloninin bu statüyü aldığı anlamına gelmemektedir. Christopher Fuhrmann, "Ius Italicum," **The Encyclopedia of Ancient History**, Ed. R. S. Bagnall, vd., 2013, pp. 3555.

²⁰ Peter Robert Franke, **Roma Dönemi'nde Küçük Asya: Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı**, Çev. Nezahat Baydur, İstanbul, Ege Yayınları, 2007, s. 39.

²¹ Frank Frost Abbott, "The colonizing Policy of the Romans from 123 to 31 B.C.," **Classical Philology**, Vol. 10, No. 4, 1915, pp. 365-366; Paul Lachlan MacKendrick, "Roman Colonization," **Phoenix**, Vol. 6, No. 4, 1952, pp. 139; Cedric A. Yeo, "The Founding and Function of Roman Colonies," **The Classical World**, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 105.

²² Cedric A. Yeo, "The Founding and Function of Roman Colonies," **The Classical World**, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 105.

²³ Edward Togo Salmon, "Roman Expansion and Roman Colonization in Italy," **Phoenix**, Vol. 9, No. 2, 1955, pp. 64-66,73.

²⁴ **A.e.**, pp. 68-69.

²⁵ **A.e.**, pp. 68-69.

tehlikeye atmak istememişlerdir²⁶. *Coloniae Latinae*, askeri anlamda Roma'nın bel kemiğini oluşturmuştur ve bu bağlamda Roma'nın genişlemesinde büyük katkısı vardır. Aynı zamanda Roma kültür ve karakterinin yaygınlaştırıldığı merkezler haline gelmiştir²⁷.

Coloniae Civium Romanorum, Roma vatandaşlık hakkına sahip bireyleri içermekteydi. Kolonistler ilk aşamada halktan insanlardı ve bölge olarak Roma'nın yakın çevresinde bulunan sahillere yerleştiriliyorlardı. Ancak Roma ile Kartaca arasında gerçekleşen I. Pön Savaşı'ndan sonra emekliye ayrılan askerler bu bölgelere yerleştirilmiştir. Bu nedenle *Coloniae Civium Romanorum* aynı zamanda '*Coloniae Maritimae* (Deniz Kolonileri)' olarak da bilinmektedir. İlk etapta Latin kolonilerine göre daha küçük boyutlarda olan bu kolonilerin, M.Ö. 2. yüzyılda daha büyük yerleşim yerlerine sahip oldukları ve kolonilere yerleştirilen kolonistlerin sayısının arttığı görülmüştür²⁸. Öte yandan, sadece kıyı kesimine kurulan bu koloniler, belli bir dönemden sonra iç bölgelerde de kurulmaya başlamıştır²⁹. *Coloniae Civium Romanorum*, Roma'yı kalıcı bir deniz donanmasının gerekliliğinden de kurtarmıştır. Kıyıdaki bu koloniler limanların ve kıyı şeridindeki diğer Roma topraklarını her türlü düşman saldırısından koruyordu³⁰.

Roma'nın kolonizasyon hareketlerindeki sıklık dönem dönem değişiklik göstermiştir. Kolonizasyonun bazen durakladığı, bazense yeni kolonilerin oluşturulmasıyla ilgili geniş çaplı çalışmalar yapıldığı dönemler olmuştur. Kartaca ile Roma arasındaki II. Pön Savaşı'nda Roma, kolonilerin devlete önemli derecede katkısı

²⁶ Edward Togo Salmon, "Roman Expansion and Roman Colonization in Italy," **Phoenix**, Vol. 9, No. 2, 1955, pp 72-73; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 2.

²⁷ Cedric A. Yeo, "The Founding and Function of Roman Colonies," **The Classical World**, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 106; Saskia Roselaar, "Colonies and Process of İntegration in the Roman Republic," **MEFRA**, Vol. 123, Sayı 2, 2011, pp. 527.

²⁸ Edward Togo Salmon, "Roman Expansion and Roman Colonization in Italy," **Phoenix**, Vol. 9, No. 2, 1955, pp. 66-67; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 1-2.

²⁹ Edward Togo Salmon, "Roman Expansion and Roman Colonization in Italy," **Phoenix**, Vol. 9, No. 2, 1955, pp. 69-70.

³⁰ Edward Togo Salmon, "Roman Expansion and Roman Colonization in Italy," **Phoenix**, Vol. 9, No. 2, 1955, pp. 67; Cedric A. Yeo, "The Founding and Function of Roman Colonies," **The Classical World**, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 105; Will Broadhead, "Colonization, Land Distribution, and Veteran Settlement," **A companion to the Roman Army**, Ed. Paul Erdkamp, 2007, pp. 152.

olduğunu fark etmiş ve M.Ö. 194'ten itibaren kolonizasyon faaliyetleri yeniden hız kazanmıştır³¹. Ancak M.Ö. 183'te Roma, koloni tipleriyle ilgili köklü bir değişiklik yapmıştır. *Coloniae Latinae* yerine Roma, sadece *Coloniae Civium Romanorum* ile ilgilenmiş ve bu tip koloniler kurmuştur. Bu tarihten itibaren, bu koloni tipine mensup kolonistlerin sayısı artmış ve onlara verilen toprak miktarı da fazlalaşmıştır³². Kurulan bu yeni koloniler Roma'nın kültürünü ve karakterini yaymak için yeni araçlar haline dönüşmüştür³³.

Roma'da *Coloniae Latinae* ve *Coloniae Civium Romanorum* dışında yeni bir koloni tipi olan 'Veteran Kolonileri' görülmeye başlanmıştır. Roma çıkarları söz konusu olduğunda, orduyla ilgili problemler çıktığında ya da askerlerin isyan çıkarmaması için memnun edilmesi gerektiğinde askeri reform yapmaktan veya orduyu yeniden düzenlemekten çekinmemiştir. Bu bağlamda Roma'nın üzerine düşünülmüş askeri bir teşkilata ve ordu politikasına sahip olduğu görülmektedir³⁴. Disiplinli ve güçlü bir orduya sahip Roma, dolayısıyla gelişmesini, hâkimiyet alanını genişletmesini ve diğer siyasi organizasyonlara göre daha çok söz sahibi olmasını da buna borçluydu³⁵. 'Veteran (*veteranus*)' terimi Romalılar tarafından hizmetini tamamladıktan sonra onurlu şekilde terhis edilen askerler için kullanılmıştır³⁶. Veteranlar için kurulan koloniler Latin Kolonilerinden ve Roma Vatandaşlık Kolonilerinden farklıdır. Veteran Kolonileri'nin Roma askerleriyle doğrudan bir ilişkisi bulunmaktaydı ve bu kolonilerde emekli olmuş kıdemli lejyon askerlerine toprak tahsisi yapılıyordu³⁷. Hizmet yılları dolan askerler ordudan terhis edildiklerinde Roma, hizmetleri karşılığında bu askerleri para ya da toprakla ödüllendiriyordu³⁸.

³¹ Cedric A. Yeo, "The Founding and Function of Roman Colonies," **The Classical World**, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 106.

³² **A.e.**, pp. 106.

³³ **A.e.**, pp. 107, 130.

³⁴ Jackson Joseph Spielvogel, **Western Civilization**, Volume A: To 1500, Belmont, Thompson, 2009, pp. 136, 149, 150, 156.

³⁵ Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi I: Cumhuriyet**, Ankara Türk Tarih Kurumu, 2015, s. 180.

³⁶ Gabriele Wesch-Klein, "Recruits and Veterans," **A companion to the Roman Army**, Ed. Paul Erdkamp, 2007, pp. 439.

³⁷ Will Broadhead, "Colonization, Land Distribution, and Veteran Settlement," **A companion to the Roman Army**, Ed. Paul Erdkamp, 2007, pp. 158.

³⁸ Ali Güveloğlu, "**M.S. I.-III. Yüzyıllarda Tuna ve Trakya Eyaletlerinde Roma Kentleşme Süreci**," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 46; Mary Taliaferro Boatwright, vd., **The Romans: From Village to Empire**, Oxford, Oxford University Press, 2004, pp.

Özellikle İmparator Augustus Dönemi'nde terhis edilen askerlerin paradan ziyade toprak almayı tercih ettiği düşünülmektedir. Zaten bu dönemde Roma'nın sınırları ciddi şekilde genişlemişti. Dolayısıyla askerlere toprakla ödeme yapılması imparatorluğun da çıkarlarına uygun düşmüştür³⁹. Veteranlar özellikle sınır eyaletlerinde Roma kültürünü ve karakterini yaymak için önemli bir güç olarak görülüyordu⁴⁰. Augustus Dönemi'nde veteranlar için kurulan kolonilerde toprağın parsellenmesi, düzenli şekilde dağıtılması konusunda oldukça titiz davranılmıştır. Kurulan bu koloniler Geç İmparatorluk Dönemi'ne kadar hayatta kalmayı başarmıştır⁴¹. Augustus Dönemi'nden sonra Roma İmparatorluğu yeni yerlerin elde edilmesinin daha zor ve masraflı olmasından dolayı koloni kurmayı yavaşlatmıştır⁴². Son veteran kolonilerinin İmparator Traianus Dönemi'nde kurulduğu sanılmaktadır⁴³. Roma Dönemi'nin en iyi kentsel örneklerden biri bu dönemde Kuzey Afrika'da kurulmuş antik Thamugadi kentidir. Günümüzdeki adı Timgad'tır⁴⁴ ve Cezayir'de yer alır. Kentin koloni ismi '*Colonia Marciana Ulpia Traiana Thamugadi*' olarak bilinmektedir ve M.S. 100 yılında kurulmuştur⁴⁵.

Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonlarında bahsi geçen sebeplerin dışında kolonizasyon politikasının farklı bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde bazı yerleşim yerleri askeri, ekonomik, kültürel gibi hakiki sebep veya sebepleri olmasa da koloni statüsüne yükseltilmiştir⁴⁶. Bu bağlamda Caesar ve Augustus Dönemi'nde kentlere daha 'saygın' amaçlarla verilen koloni ünvanının sonraki yıllarda farklı nedenlerle verildiği anlaşılmaktadır. Marcus Aurelius'un eşi

302, 320; Stefan G. Chrissanthos, **Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome**, Greenwood Publishing Group, London, 2008, pp. 136.

³⁹ Brian Campbell, **The Roman Army: 31 BC–AD 337**, London, Routledge, 1994, pp. 211.

⁴⁰ Gabriele Wesch-Klein, "Recruits and Veterans," **A companion to the Roman Army**, Ed. Paul Erdkamp, 2007, pp. 447.

⁴¹ Brian Campbell, **The Roman Army: 31 BC–AD 337**, London, Routledge, 1994, pp. 211.

⁴² Brian Campbell, **The Roman Army: 31 BC–AD 337**, London, Routledge, 1994, pp. 212; Clifford Ando, "The Army and the Urban Elite: A Competition for Power," **A companion to the Roman Army**, Ed. Paul Erdkamp, 2007, pp. 373.

⁴³ Mary T. Boatwright, vd., **The Romans: From Village to Empire**, Oxford, Oxford University Press, 2004, pp. 367.

⁴⁴ Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 247.

⁴⁵ UNESCO: Timgad, (Çevrimiçi), <https://whc.unesco.org/en/list/194/>

⁴⁶ Ernst Kornemann, "Coloniae," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol. 7 (Claudius-Cornificius), 1900, pp. 565-566.

Faustina'nın ölümü üzerine hatırasını yaşatmak için, Kybistra'dan Kilikia kapılarına doğru giden yol üzerindeki Halala isimli kasabada *Colonia Faustiana*'yı kurması bu durumun Anadolu'daki örneklerinden biridir⁴⁷.

Sonuç olarak Roma'nın Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kolonilerin kurulma amaçları özünde askeri olmakla birlikte, Roma topraklarının savunması ve Roma kültürünün yaygınlaştırılmasıdır. Geç Cumhuriyet Dönemi'nde ise koloniler, ekonomik ve ticari amaçlarla da kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise kolonilerin amacı, terhis edilen askerlere yerleşim yeri sağlamaktır. İstisnalar olsa da koloniler, Roma kültürünün etki alanının genişletilmesi kaygısı taşımaktaydılar⁴⁸.

Büyük İskender, M.Ö. 4. yüzyılda yaptığı seferlerin sonucunda Makedonya Krallığı'nın sınırlarını Hindistan'a kadar genişletmiş, Eski Yunan kültürünü – Hellenistik kültür – ve bilgisini hâkimiyeti altına aldığı bölgelerde yaymıştır. Büyük İskender'in ölümünden sonra ise bunu ardılları devam ettirmiştir. Dolayısıyla Roma'nın doğusunda, Roma'nın hâkimiyeti altına giren birçok kent ve bölge çok daha önceki dönemlerde farklı kültürlerle, toplum yapısıyla ve gelişmiş kentlerle etkileşime geçmiştir⁴⁹. Öte yandan doğu bölgelerini etkisi altına alan tek kültür Eski Yunanlarla bağlantılı değildi; Hitit, Assur, Pers, Mısır gibi zengin kültür birikimine sahip çeşitli uygarlıklar da önem taşımaktaydı. Bu bağlamda Roma'nın batıda uyguladığı kolonizasyon politikaları, doğudaki toplumlar için geçerli olamazdı. Bu sebepten Roma'nın kendi doğusunda kolonileştirdiği ve yüzyıllardır Eski Yunan ve doğu kültürlerinin kök saldıği kentlerde Roma kültürünü yayması ve kentlere Romalı bir karakter kazandırması için farklı bir politika izlemesi gerekmiştir. Böylece Roma, Batı'daki yer yer uyguladığı dayatma politikasından farklı olarak doğuda, başka

⁴⁷ Arnold Hugh Martin Jones, *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 182; Constantina Katsari, Stephen Mitchell, "The Roman Colonies of Greece and Asia Minor: Questions of State and Civic Identity," *Athanaeum*, Vol. 96/1, pp. 242; Olcay Turan, "**Roma Kolonizasyon Politikası Bağlamında Kuzeybatı Anadolu'daki Roma Kolonileri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2014, s.146.

⁴⁸ Cedric A. Yeo, "The Founding and Function of Roman Colonies," *The Classical World*, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 130.

⁴⁹ Filiz Dönmez Öztürk, "Likya Örneğinde Romalılaştırma ve Romalılaşma, *Doğu-Batı*, Sayı 49, 2009, s. 269; Pınar Özlem-Aytaçlar, "Küçük Asya'nın Romanizasyon'u", *Doğu-Batı*, Sayı 49, 2009, s. 281; Martin Thorpe, *Roma Mimarlığı*, Çev. Rifat Akbulut, İstanbul, Homer Kitabevi, 2012, s. 43.

kültürlerle kendi kültürünün kaynaşmasına izin vermiş ve kolonizasyon politikasında daha stratejik davranmıştır.

Anadolu’da ilk koloni kentleri Caesar tarafından kurulmuştur. Bunlardan ilki Sinope, diğeri ise Apameia Myrleia’dır. Kentler koloni olarak kurulduktan sonra Sinope’ye, ‘*Colonia Iulia Felix Sinopensis*’ ve Apameia Myrleia’e ise ‘*Colonia Iulia Concordia*’ ismi verilmiştir. Caesar eyaletleri ekonomik olarak rahatlatmak ve kolonistlere yardımcı olmak istemiştir. Bunu yaparken ‘koloni’ statüsü elde eden kentleri çekici hale getirerek, kolonist olarak yerleştirilenlerin de sorun çıkarmasının önüne geçmiştir⁵⁰. Roma Cumhuriyet Dönemi’nin sonunda kurulan bu kentlerden sonra Augustus, Roma İmparatorluk Dönemi’nde Anadolu’da çok sayıda koloni kurmuştur. Koloni politikası Caesar’dan farklılık gösteren Augustus, kolonilere veteranları yerleştirmeyi tercih etmiştir. Augustus Dönemi’nde veteranlar genellikle İtalya dışına, Romalı nüfusun daha az olduğu bölgelere yerleştirilmiş ve koloniler seçilirken stratejik konumlarına da özen gösterilmiştir. Anadolu’da ise özellikle Pisidia Bölgesi’nde kurulan kolonilerin askeri bir işlevi vardı ve bölgenin kontrol altında tutulmasını sağlıyorlardı. Kilikia, Pamphylia ve Kappadokia Bölgesi’ndeki kurulan koloniler ise Pisidia Bölgesi’ndekilerden ayrılmaktadır. Bu bölgelerdeki kolonilerin farklı dönemlerde gerçekleşen olayların bir sonucu olarak daha bireysel nedenlerle kuruldukları ve bu bağlamda başlangıçta kurulan kolonilerin – özellikle Augustus Dönemi’nde – veteran kolonileri olduğu ve sonradan kurulanların ise daha çok isteğe bağlı onurlandırma amacı taşıdıkları anlaşılmaktadır⁵¹.

Roma’nın koloni statüsüne yükselttiği Doğu’daki kentlerin Eski Yunan kültürünü devam ettirdikleri ancak Romalı bir yaşam şeklini benimsedikleri görülmektedir⁵². Bununla birlikte kent ve kentleşme kültürü de Roma’nın batısı ve doğusunda değişkenlik göstermiştir. Roma’nın batısında kurulan koloni kentleri kuruluşlarından itibaren Roma kültür ve mimarisine sadık biçimde

⁵⁰ Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 182.

⁵¹ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 91, 93.

⁵² Ali Güveloğlu, “**M.S. I.-III. Yüzyıllarda Tuna ve Trakya Eyaletlerinde Roma Kentleşme Süreci**,” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 56-57.

düzenlenebilmekteyken; yüzyıllardır farklı kültürlerin etkisi altında olan doğu kolonilerinde Roma kent kültürü, Roma'ya özgü bazı mimari yapıların kente eklenmesi ya da yeni mahallelerin kurgulanmasıyla tasarlanmıştır⁵³.

Anadolu, Roma'nın hâkimiyeti altındayken dahi hâlâ kentlerde baskın kültür Eski Yunan kültürüydü. Eski Yunan kültürü bölgeye o kadar hâkimdi ki Romalı imparatorlar ve Romalı vatandaşlar bu kültürden etkilenmekteydi. Bu dönemde Roma imparatorlarından bazıları eserlerini Eski Yunanca yazarken, bazı varlıklı Romalı vatandaşlar evlerini Eski Yunan heykellerinin kopyalarıyla donatmıştır. Ancak Eski Yunan kültürü her ne kadar Anadolu'yu etkisi altına almış olsa da Roma, Anadolu'da kendi kültürel karakterini yayma konusunda oldukça başarılı olmuştur⁵⁴.

1.2. Roma Devleti'nin Anadolu'daki Eyaletleşme Süreci ve Yönetimi

Latince'de *provincia* sözcüğünün karşılığı olarak Türkçe'de *eyalet* kelimesi kullanılmaktadır. Türkçe'deki *eyalet* kelimesinin anlamı TDK tarafından 'çoğunlukla valilerce yönetilen ve yönetim bakımından bir tür bağımsızlığı olan yönetim bölgesi.' olarak verilmektedir⁵⁵; ancak Romalılar *provincia* sözcüğü ile *magistratus*⁵⁶ adı verilen yüksek mevkiideki kamu görevlilerin görev-eylem alanını, yani *praetor*⁵⁷ ile *consullerin*⁵⁸ savaş hareket alanını ifade etmişlerdir⁵⁹.

Roma M.Ö. 3. yüzyılda İtalya ve çevresinde itibarını ve otoritesini iyice artırmış durumdaydı. Bu gücüne güvenerek yayılcı bir politika izlemeye ve sınırlarını genişletmeye başlamıştır. Roma, İtalya topraklarında savaşla egemenlik altına aldığı

⁵³ Martin Thorpe, **Roma Mimarlığı**, Çev. Rıfat Akbulut, İstanbul, Homer Kitabevi, 2012, s. 40-43.

⁵⁴ Pınar Özlem-Aytaçlar, "Küçük Asya'nın Romanizasyon'u," *Doğu-Batı*, Sayı 49, 2009, s. 283-284.

⁵⁵ Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi), <https://sozluk.gov.tr/>

⁵⁶ Magistratus dini, siyasi, askeri açılardan yönetimde söz sahibi olan kamu görevlilerine – vekil/yargıç– verilen isimdir; C. T. Lewis, C. Short, **A Latin Dictionary**, The Clarendon Press, Oxford, pp. 1097.

⁵⁷ Kolonilerdeki baş yargıç –yönetici–; Charlton T. Lewis, Charles Short, **A Latin Dictionary**, The Clarendon Press, Oxford, pp. 1436.

⁵⁸ En üst düzey yönetici; C. T. Lewis, C. Short, **A Latin Dictionary**, The Clarendon Press, Oxford, pp. 441.

⁵⁹ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 12.

bölgeleri kendisine ‘müttefik’ olarak bağlamaktaydı. Müttefiklerin görevi Roma’ya askeri anlamda hizmet etmektir. Roma da bunun karşılığında zafer ve ganimet paylaşımına izin veriyor ve Roma himayesinin güvencesini sağlıyordu⁶⁰. Ancak Roma, I. ve II. Pön Savaşları’nın sonunda sınırlarını ilk kez denizaşırı genişletmiş ve dolayısıyla daha önce İtalya dışındaki bir bölgeyi hiç yönetmemişti⁶¹. Pön Savaşları’ndan sonra, M.Ö. 241 yılında Sicilya’yı egemenliği altına alan Roma, buradan askeri olarak bir fayda sağlayamayacağını fark etmiştir; çünkü Sicilya’da yaşayan topluluklar dil, gelenek, ırk gibi bakımlardan son derece farklıydı ve savaş konusunda bilgisizdi. Öte yandan, Sicilyalılar da kendi bölgelerini terk etmek istememişler ve böylece Roma’ya vergi vermeye razı olmuşlardır. Sicilya, Roma’nın denizaşırı egemen olduğu ilk bölge olmakla beraber, İtalya dışından da vergi topladığı ilk bölge olarak tarihe geçer⁶². Sicilya M.Ö. 241 yılında egemenlik altına alınmış olsa da eyaletleştirilmesi M.Ö. 226 yılına tekabül eder. Bu iki yıl arasındaki süre içinde Sicilya’ya *imperium*⁶³ sahibi olmayan bir *quaestor*⁶⁴ atanmış ve Sicilya’da gerçekleşen bu durum eyaletlerin kurulmasının temelini oluşturmuştur⁶⁵.

Roma Cumhuriyet Dönemi’nde eyaletlerin yönetimini üstlenen valiler, Roma senatosu tarafından tayin edilmekteydi ve eyaletlerin hepsi ‘senato eyaleti’ olarak geçmekteydi. Ancak bu durum Roma’nın ilk imparatoru Augustus tarafından M.Ö. 27’de yapılan düzenlemelerle değiştirilmiştir: sadece senatonun elinde bulunan eyaletlere yönetici atama yetkisi kaldırılmış, bazı eyaletlerin valilerinin belirlenme yetkisi imparatora verilmiştir. Bu sebeple M.Ö. 27’den sonra bazı eyaletler ‘senato eyaletleri’ olarak anılırken bazıları, ‘imparatorluk eyaletleri’ olarak adlandırılmıştır⁶⁶. Augustus daha barışçıl ortama sahip, sorunsuz, isyandan uzak eyaletlerin yönetimini

⁶⁰ Kevser Taşdöner, **Anadolu’da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 65.

⁶¹ **A.e.**, s. 64.

⁶² **A.e.**, s. 65.

⁶³ Yönetme yetkisi; Charlton T. Lewis, Charles Short, **A Latin Dictionary**, The Clarendon Press, Oxford, pp. 900.

⁶⁴ Mali ve finansal işlerden sorumlu vekil, yargıç; C. T. Lewis, C. Short, **A Latin Dictionary**, The Clarendon Press, Oxford, pp. 1502.

⁶⁵ Kevser Taşdöner, **Anadolu’da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 65.

⁶⁶ Mehmet Ali Kaya, “Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi,” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 22.

ve düzenini senatoya bırakırken; sorun çıkarması olası, sınırlarında düşman tehlikesi bulunan, güvenilmesi zor olan eyaletleri ise imparatorun yetkisine bırakmıştır⁶⁷.

Eyaletlerin yönetimine atanan valilerin rütbeleri her zaman aynı olmuyor ya da seçildikleri ünvanla/rütbeyle, tayin edildikleri ünvan/rütbe değişebiliyordu. Örneğin; *Provincia Asia*'nın valileri *praetor*ler arasından seçilse de *proconsul* olarak atanmışlardır⁶⁸. Öte yandan senatonun yönetimine bırakılan eyaletlerin ihtiyaç duyulduğunda imparatorluk eyaletine dahil edilmesi de söz konusu olmuştur; İmparator Traianus M.S. 110'da senato eyaleti olan *Provincia Bithynia-Pontos*'u bozulan ekonomisi nedeniyle imparatorluk eyaleti yapmıştır⁶⁹. Bu tarz uygulamalar Roma'nın farklı eyaletlerinde de görülmektedir. Dönemin ihtiyaç ve gerekliliklerine göre hareket eden Roma, eyaletlerin düzeni ve yönetilmesiyle ilgili durumlarda da bu şekilde hareket etmiştir.

Eyaletlerdeki yönetim genel olarak oligarşik bir yapıya sahipti ve yöneticiler toplumun üst sınıfından oluşuyordu. Roma ile eyaletlerdeki toplumların arasındaki ilişkiyi ve iletişimi üst sınıflardan seçilen yöneticiler sağlıyordu⁷⁰. Eyaletlerin fiziki koşulları, Roma'nın o eyaletten beklentisi, konumu, Roma için tehdit potansiyeli, vb. gibi durumlar eyaletleri birbirinden ayıran faktörlerdendir. Dolayısıyla Roma'nın tüm bu faktörleri göz önünde bulundurarak bir eyalet politikası ve yönetimi izlediğini düşünmek gerekir. Her eyaletin Roma'ya getirisi ile Roma'dan kazandıkları aynı olmamıştır. Roma İmparatorluğu'nun ihtiyaçlarını karşılama konusunda eyaletleri; ordunun yol ağına (yiyecek-içecek desteği, sağlık ve haberleşme hizmeti) yardımcı olanlar, Roma'ya tahıl tedarik edenler, imparatorluğa finansal olarak destek sağlayanlar gibi birkaç gruba ayırmak mümkündür⁷¹.

Roma, bölgeleri eyaletleştirirken sınırlara çok önem vermemiştir. Örneğin *Provincia Asia*'nın kuruluşu sırasında sınırlar belirlenirken Pergamon Krallığına ait tüm topraklar eyalete katılmamış ve bu topraklar Roma'ya isyan/savaş zamanında

⁶⁷ A.e., s. 22.

⁶⁸ A.e., s. 23.

⁶⁹ A.e., s. 24.

⁷⁰ Gürkan Ergin, **Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 317.

⁷¹ A.e., s. 318-319.

destek veren, Roma'nın müttefiki krallara paylaştırılmıştır⁷². Ancak sonraki yıllarda da eyaletlerin genişletilmesi ve eyaletteki kentlerin farklı bir eyalete eklenmesiyle eyaletlerin sınırlarının daraltılması söz konusu olmuştur⁷³.

Roma'nın Anadolu'daki eyalet politikasına bakıldığında, Roma'nın özellikle dikkat ettiği birkaç durum göze çarpmaktadır. Öncelikle bu bölgede Roma, bir fetih politikası izlememiş, Anadolu'da herhangi bir alanı egemenlik altına almak için uygun koşulların sağlanmasını beklemiştir. Böylece çıkabilecek siyasi ve kültürel sorunların en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Eğer planlanan bu politikanın dışına çıkılması gerekirse ve başka bir siyasi güç ile bir mücadele söz konusu olursa da⁷⁴ Roma, bu alanlarda kendi egemenliklerini kurmak yerine, müttefiki olan ve Roma'nın siyasi çıkarlarına göre hareket edecek bağımlı krallara bırakmayı uygun görmüştür. Bu da yine Roma'nın egemenlik politikalarından biridir. İzlediği bu yol sayesinde bu bölgelerin yönetimiyle uğraşmak zorunda kalmayan Roma, aynı zamanda bu alanlarda kontrolü de elinde tutmuş oluyordu. Öte yandan benimsenen bu sistem sayesinde ileriki dönemlerde Roma'nın sınırlarına dahil edilmesi planlanan alanlar siyasal, kültürel ve sosyal açıdan uygun duruma getiriliyordu⁷⁵. Augustus Dönemi'nde Anadolu'daki eyalet politikalarından biri de kolonizasyondur. Augustus Anadolu'da Roma kültürünü ve karakterini yaymak istemiş ve bu amaçla bazı kentlerine koloni statüsü vermiştir. Kentleşme ise Augustus'un bir diğer politikasıdır. Bu bağlamda koloniler, Roma'nın eyalet politikasının en küçük idari hücreleri olarak tanımlanmaktadır⁷⁶. Öte yandan Augustus, eyaletler ve kolonilerdeki sürekliliği sorunsuz şekilde sağlamak amacıyla da Anadolu'da imparatorluk kültürünü yaymıştır. Böylece imparator kendisine yandaş bularak, Anadolu'da Roma'nın egemenliğini tehdit eden unsurları azaltmayı hedeflemiştir⁷⁷.

⁷² Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 16-17.

⁷³ **A.e.**, s. 16-17.

⁷⁴ Özellikle Hellenistik kültürle yeterince içe içe olmayan bir bölgeyse.

⁷⁵ Mehmet Ali Kaya, **Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011, s. 133.

⁷⁶ **A.e.**, s. 142.

⁷⁷ **A.e.**, s. 144-145.

1.2.1. Roma Cumhuriyet Dönemi

M.Ö. 2. yüzyılda Anadolu'da Galatlarla savaşan Romalılar zafer elde etmiş ve Anadolu'yu kendi etkileri altına almıştır. Ancak Roma buradaki toprakların egemenliğine sahip olmak istememiş ve M.Ö. 129 yılına kadar Anadolu'daki hiçbir bölge doğrudan Roma egemenliğinin altına girmemiştir⁷⁸. Sicilya'dan sonra çeşitli bölgelerde eyalet kurmaya devam eden Roma'nın, Anadolu'da kurduğu ilk eyalet M.Ö. 126 yılında Pergamon Krallığı'na ait topraklar üzerinde kurduğu *Provincia Asia*'dır. Bu topraklar Roma'ya miras yoluyla geçmiştir. Pergamon Krallığı'nın son imparatoru III. Attalos, bir vasiyetle krallığın topraklarını Roma'ya bıraktığını bildirmiştir⁷⁹. *Provincia Asia*'nın sınırları belirlenirken Pergamon Krallığı'nın toprakları değil, eyaletin sınırları içinde bulunan doğal kaynaklar ve ticari olanaklar göz önünde bulundurulmuştur. Bölgenin topraklarının vasiyet yoluyla ilhak edilmiş olması da siyasi ve idari açıdan Roma'ya çok fazla sorun çıkarmayacağı anlamına geliyordu⁸⁰.

Bithynia kralı IV. Nikomedes M.Ö. 75/74 yılında vefat etmiş ve krallığın topraklarını III. Attalos gibi Roma'ya miras olarak bırakmıştır. Bunun üzerine Roma, bu bölgede *Provincia Bithynia*'ı kurmuştur⁸¹. Ancak M.Ö. 64 yılında Pompeius'un Pontos Krallığı'nı ortadan kaldırmasıyla, krallığın batısı *Provincia Bithynia*'ya dahil edilmiş ve eyalete *Provincia Bithynia et Pontus* ismi verilmiştir⁸².

Provincia Cilicia, M.Ö. 67 yılında Pompeius tarafından kurulmuştur. Korsan faaliyetlerine karşı Roma yıllarca mücadele etmiş ve son olarak Pompeius bu sorunu çözmüş ve Kilikia'yı bir Roma eyaleti haline getirmiştir. *Provincia Cilicia*, Kilikia Pedias ve Kilikia Trakheia bölgelerinin ikisini de kapsamaktadır ancak eyaletin

⁷⁸ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 13-14.

⁷⁹ Kevser Taşdöner, **Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 82-83.

⁸⁰ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği," **Doğu-Batı Dergisi**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2019, s. 203.

⁸¹ Kevser Taşdöner, **Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 84.

⁸² Christian Marek, **Pontus et Bithynia: Die Römischen Provinzen im Norden Kleinasien**, Mainz am Rhein, Philip von Zabern, 2003, pp. 40; Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 17.

sınırları çok kez değişiklik göstermiştir. Sınırları zaten çok geniş olan *Provincia Cilicia*'ya M.Ö. 58 yılında Kıbrıs Adası'nda dahil edilmiştir. Öte yandan *Provincia Asia*'nın sınırları içerisinde yer alan Laodikeia, Synnada ve Apameia'da eyaletin bir parçası haline getirilmiştir. Böylece çok geniş bir alana yayılmış olan *Provincia Cilicia* zaman içerisinde varlığını devam ettirmekte zorlanmış ve üç kenti *Provincia Asia*'ya geri vermiştir. Parçalanmaya başlayan eyaletin zaman içerisinde sınırlarının daraldığı görülür; M.Ö. 44'te Kıbrıs, Caesar tarafından Mısır Kraliçesi Kleopatra'ya verilmiş, Kilikia Pedias ise *Provincia Syria*'ya eklenmiş ve eyalete ait bazı bölgeler Roma'ya bağımlı krallıklara ve komşu eyaletlere dağıtılmıştır⁸³. I. Triumvirliğin kurulmasının ardından triumvirlerden biri olan Crassus, Parthlar ile savaşmak üzere doğuya sefere çıkmıştır. M.Ö. 53'te Roma ordusunun ağır yenilgisiyle sonuçlanan Carrhae Savaşı'nda, Crassus öldürülmüş ve Roma sancağı da Parthlar'ın eline geçmiştir⁸⁴. Savaş sırasında sancağın düşmanın eline geçmesi ordu ve temsil ettiği devlet açısından utanç sebebidir⁸⁵. Bu olayın üzerine Caesar, Parthlara karşı yapılacak bir savaşı planlamaya başlamıştır. *Provincia Cilicia*'nın zaman içerisinde sınırlarının bu şekilde daralması da yine planlanan bu savaş ile ilgilidir; Caesar, *Provincia Cilicia*'daki bazı topraklarını paylaşarak bu bölgedeki yerel güçleri kendi tarafında tutmayı hedeflemiştir. Ancak M.Ö. 44 yılında öldürülmesiyle seferi kendisi gerçekleştirememiştir⁸⁶.

Provincia Cilicia, Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Anadolu'da kurulan üçüncü eyalettir. Kilikia'nın eyaletleştirilmesi, *Provincia Asia* ve *Provincia Bithynia et Pontos*'tan farklı gerçekleşmiştir. Diğer iki eyalette olduğu gibi bir kral ya da yöneticinin vasiyetiyle Roma Kilikia'yı eyaletleştirmemiş, tamamen kendi siyasi çıkarlarının bir sonucu olarak Akdeniz'in korsanlardan temizlenmesi üzerine bu bölgeyi ilhak etmiştir. Öte yandan, *Provincia Cilicia* kurulduktan sonra sınırlarında politik sebeplerle daralmaya gidildiği görülür. Bu durum, Roma'nın kendi çıkarlarını

⁸³ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 18-19.

⁸⁴ Muzaffer Demir, "Carrhae Savaşı'nın (M.Ö. 53) Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bazı Yeni Değerlendirmeler," **CEDRUS**, Vol. 6, 2018, s. 233.

⁸⁵ Şenol Yurdakul, "**Roma Askeri Sistemi (M.Ö. 753 – M.S. 476)**," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2013, s. 401.

⁸⁶ Kevser Taşdöner, **Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 104-105.

gözetdiği durumlarda eyalet topraklarında düzenlemeler (bölgedeki diğer güçlerle toprak paylaşımı) yapmaktan çekinmediğini ve politik olarak kendi tarafında tutmak istediği güçlü yönetici veya siyasi güçleri bu şekilde kontrol ettiğini göstermektedir.

Bu dönemde eyaletlerin düzenleniş biçimlerine bakıldığında Roma'nın, Anadolu'nun kuzey ve güney kıyılarını gözetdiği anlaşılmakta ve Pontus, Bithynia, Kilikia ve Syria'da kurulan eyaletlerle, *Provincia Asia*'nın çevrelenerek korumaya alındığı görülmektedir⁸⁷.

1.2.2. Roma İmparatorluk Dönemi

Provincia Galatia, M.Ö. 25 yılında Augustus tarafından Roma İmparatorluk Dönemi'nde imparator eyaleti olarak kurulmuştur. Augustus'un bu bölgeyi Galatia Kralı Amyntas'ın ölümü ve vasiyeti üzerine ilhak ettiği düşünülmektedir. Ancak böyle bir vasiyetin varlığı net değildir. Eğer bir vasiyet yoksa bile Galatia Krallığı'nın varisi Kral Amyntas'ın oğlu Pylaemenes'in, krallık topraklarının ilhak edilmesine itiraz etmemesi de Augustus'un rahatça bir mirasçı gibi davranmasını kolaylaştırmıştır. Eyalet sınırlarının devamlı olarak değişiklik göstermesi *Provincia Galatia* için de geçerli olmuştur; Augustus eyalet sınırları içinde yer alan Kilikia Trakheia bölgesini M.Ö. 20 yılında Kappadokia Kralı Arkhelaos'a bırakmıştır⁸⁸. Ancak sonraki yıllarda eyaletin sınırlarını genişletmeye yönelik hamleler görülmektedir; Paphlagonia Bölgesi M.Ö. 6/5 yılında *Provincia Galatia*'nın sınırlarına dahil edilmiştir⁸⁹. Paphlagonia'nın yanı sıra Lykaonia, Isauria, Pisidia gibi bölgeler de bu eyaletin sınırlarına katılmıştır.

M.S. 17 yılında Kappadokia kralı Arkhelaos'un ölümü üzerine Roma, Kappadokia Krallığı'nı egemenliği altına alarak eyaletleştirmiştir⁹⁰. *Provincia*

⁸⁷ Gürkan Ergin, **Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 314-315.

⁸⁸ Kevser Taşdöner, **Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 106-110.

⁸⁹ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 20.

⁹⁰ Cass. Dio, **Hist. Rom.**, 57.217.3-6; Stephen Mitchell, **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor**, Vol. I, Oxford, Clarendon Press, 1993, pp. 97; Fergus Millar, Roma, **The Greek World, and the East Vol I: The Roman Republic and the Augustan Revolution**, Ed. H. M. Cotton ve G. M. Rogers, London, The University of North Carolina Press, 2002, s. 316, 356.

Cappadocia'nın sınırları kurulduğu dönemdeki haliyle kalmamış zaman içinde değişmiştir. Bazı bölgelerin *Provincia Cappadocia*'nın sınırlarına dahil edilip çıkarılması dışında eyaletin, gerilimin arttığı savaş dönemlerinde *Provincia Galatia* ile birleştirildiği görülmektedir⁹¹. Özellikle M.S. 70'li yıllarda Roma topraklarına akın yapmaya başlayan ve bir Kafkas kavmi olan Alanların saldırılarına karşı önlem almak için Roma, M.S. 72 yılında *Provincia Galatia* ve *Provincia Cappadocia* eyaletlerini yeniden birleştirmiştir⁹². Kurulan bu birleşik eyalet Galatia, Kappadokia, Küçük Armenia, Paphlagonia, Pontos, Phrygia, Lykaonia, Pisidia ve Isauria bölgelerini kapsamaktaydı⁹³.

Provincia Lycia'nın ve sonrasında Lykia ile Pamphylia'nın birleştirilerek *Provincia Lycia et Pamphylia*'nın kurulması diğer eyaletlere göre süreç olarak daha karmaşık bir arka plana sahiptir⁹⁴. *Provincia Galatia*'nın kurulduğu M.Ö. 25 yılında Lykia eyaletleştirilmemiş ve Roma, Lykia'nın özgürlüğünü kabul etmiştir⁹⁵. Ancak Lykia ile Roma arasındaki ilişkiler daha önceki yüzyıllara dayanmakta⁹⁶ ve Lykialıların her zaman Roma ile arasını iyi tutma çabası olduğu bilinmektedir⁹⁷. Kendi içlerinde yaşadıkları çatışmalar sebebiyle Lykialılar özgürlüklerini kaybetmiş⁹⁸ ve M.S. 43 yılında İmparator Claudius Dönemi'nde *Provincia Lycia* kurulmuştur⁹⁹. Lykia

⁹¹ Mehmet Ali Kaya, **Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011, s. 152-162.

⁹² **A.e.**, s. 160-161.

⁹³ **A.e.**, s. 162.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz: Aşkın Özdizbay, "Roma İmparatorluk Dönemi'nde Lycia et Pamphylia'nın Kurulması ve Perge'den İki Yeni Yazıt," **I. Küçükasya Tarihi ve Epigrafiyası Sempozyumu**, 14-15 Ekim 2010, 2020, s. 54-71.

⁹⁵ Plb., **Hist.**, XXX.5.2.; Aşkın Özdizbay, "Roma İmparatorluk Dönemi'nde Lycia et Pamphylia'nın Kurulması ve Perge'den İki Yeni Yazıt," **I. Küçükasya Tarihi ve Epigrafiyası Sempozyumu**, 14-15 Ekim 2010, 2020, s. 56.

⁹⁶ H. Brandt, F. Kolb, **Lycia et Pamphylia: Eine Römische Provinz im Südwesten Kleinasiens**, Mainz am Rhein, Philipp von Zabern, 2005, pp. 21.

⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz: Filiz Camgöz, "M.Ö. 2 – M.S. 1. Yüzyıllarda Lykia Tarihi: Roma ile İlişkileri, Eyalet Olma Süreci," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.

⁹⁸ Cass. Dio, **Hist. Rom.**, 60.17.

⁹⁹ David Magie, **Roman Rule Asia Minor: to the End of the Third Century Christ Vol. I-II**, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 529; Bülent İplikçioğlu, "Die Provinz Lycia unter Galba und die Gründung der Doppelprovinz Lycia et Pamphylia unter Vespasian" **Anzeiger der Philosophisch-Historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften**, 143, 2008, pp. 19.

ile Pamphylia'nın tek bir eyalet olarak kurulması ve *Provincia Lycia et Pamphylia* olarak isimlendirilmesi ise M.S. 70'te gerçekleşmiştir¹⁰⁰.

Galatia ile Kappadokia eyaleti M.S. 72'den M.S. 113 yılına kadar birleşik olarak kalmış, daha sonra İmparator Traianus zamanında yeniden iki ayrı eyalet olarak düzenlenmiştir. Traianus'un amacı sınırların savunma sistemlerini güçlendirmektedir¹⁰¹. *Provincia Cappadocia*, Anadolu'da merkezi konuma sahip bir alanda kurulmuştur. Stratejik yol ağları üzerinde yer alan bu eyalet Romalıların Anadolu'da varlıklarını devam ettirebilmeleri ve doğudaki siyasette söz sahibi olabilmeleri açısından önemli olmuştur¹⁰².

Roma İmparatorluk Dönemi'nde kurulan '*Tres Eparkhia* (Üç Eyalet)' olarak adlandırılan eyalet Isaura, Lykaonia'nın güneyi ve Kilikia'yı içine alıyordu. M.S. 138 yılında kurulmuş olduğu düşünülmektedir¹⁰³. Ancak M.S. 371 yılında Lykaonia ayrı bir eyalet olarak düzenlenmiştir¹⁰⁴.

M.S. 3. yüzyılda Pisidia, *Provincia Galatia*'dan ayrılarak ayrı bir eyalet yapılmıştır¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz: Bülent İplikçiöğlü, "Die Provinz Lycia unter Galba und die Gründung der Doppelprovinz Lycia et Pamphylia unter Vespasian" **Anzeiger der Philosophisch-Historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften**, 143, 2008, pp. 5-23; Aşkın Özdzibay, "Roma İmparatorluk Dönemi'nde Lycia et Pamphylia'nın Kurulması ve Perge'den İki Yeni Yazıt," **I. Küçükasya Tarihi ve Epigrafyası Sempozyumu**, 14-15 Ekim 2010, 2020, s. 54-71.

¹⁰¹ Mehmet Ali Kaya, **Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011, s. 164, 167, 168.

¹⁰² Şenol Yurdakul, "**Roma'nın Principatus Dönemi'nde (MÖ 27-MS 284) Kappadokia Eyalet Valileri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2020, s. 11.

¹⁰³ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 21-22.

¹⁰⁴ Mehmet Ali Kaya, **Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011, s. 170.

¹⁰⁵ Gülcan Kaşka, Kansı Ekinci, "M.S. I. ve VIII. Yüzyıllar Arasında Kuzeybatı Pisidia'da Hristiyanlık," **Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi (Phaselis)**, Cilt V, 2019, s. 336.

İKİNCİ BÖLÜM

ROMA KENT PLANLAMASI VE ANADOLU'DA ROMA DÖNEMİ KENTLEŞMESİ

2.1. Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Şehircilik ve Kent Planlaması

Eski Yunan kentlerinin bilinçli şekilde planlanması yavaş ve doğal bir gelişmenin sonucudur¹. Düzenli bir plana sahip, gelişmiş ve mimari doku olarak göze hitap eden kentlerin varlığından önce düzensiz kent planına sahip şehirler bulunmaktaydı². Belli bir alana gelişigüzel yayılan bu kentlerde ilk göze çarpan, konutların arazinin topografyasına göre yerleştirilmiş oluşu ve sokakların da topografyanın engebesine göre inişli ya da çıkışlı olarak düzenlenmiş olmasıdır.

Thukydides, Eski Yunan kentlerinin duvarlarla korunan ama dağınık bir görünüme sahip olan köy benzeri yerleşim yerleri olduklarını ifade eder³. Aristoteles ise Eski Yunan kentlerinin kuzey rüzgarından korunan bir yamaca kurulması ve ulaşımının kolay olması gerektiğinden bahsetmiş, kentin savunma ve saldırı amacı için de uygun bir konumda yer alması gerektiğini söylemiştir. Bir kent için en önemli diğer etken ise su kaynaklarına olan yakınlığıdır⁴.

Araştırmalar Thukydides'in belirttiği gibi Yunanistan ve çevresinin başlangıçta dağınık köy yerleşmelerinden oluştuğunu kanıtlamaktadır⁵. Köylerin dağınık ve seyrek oluşu, onların iyi bir siyasi organizasyona sahip olmadığını gösterir. Öte yandan bu köyler kendi içlerinde bir bağlılık ve bütünlüğe de sahip değillerdi. Dolayısıyla kentleşme seviyesi ve düzeni açısından bakıldığında da oldukça zayıf oldukları anlaşılmaktadır⁶. Ancak bir zaman sonra bu yerleşmeler hem yapılaşma açısından kendisine yetmemeye başlamış hem de içinde yaşayan topluluklar için yeterli 'ruhsal

¹ Richard Allan Tomlinson, **Yunan Mimarlığı**, Çev. Rıfat Akbulut, İstanbul, Homer Kitabevi, 2012, s. 117.

² Donald Struan Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 186.

³ Thuc., **Hist.**, 1.5.

⁴ Arist., **Pol.** s. 214-215.

⁵ Marie-Christine Hellmann, **L'architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications**, Paris, Picard, 2010, pp. 181.

⁶ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsal, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 14.

olgunlaşma' ve gelişmişlik sağlayamamıştır⁷. Burada ifade edilen ruhsal olgunlaşma ve gelişmişliğin arka planında din, kültür, politika, ekonomi, toplum gibi birçok kavram bulunmaktadır. Atina ve Korinthos'un erken yerleşmeleri Ege Bölgesi ve çevresindeki kentlerin dağınık görünümünü yansıtan iki iyi örnektir. Korinthos'ta ilk yerleşmeler akropolisin kuzey ve kuzeydoğusunda, su kaynaklarına yakın bir çevrede kurulmuştur. Bu alandaki toprakların verimli oluşu Korinthos'u üretken bir şehir konumuna yükseltmiştir. M.Ö. 9. yüzyılda yerleşim akropoliste başlamış olsa da bölgenin verimli ve yaşamaya elverişli oluşu diğer toplulukları da cezbetmiş, böylece birçok küçük topluluk bu alana dağınık bir şekilde yerleşmiştir. Atina'da da Korinthos ile benzer şekilde dağınık bir yerleşme söz konusudur. İlk yerleşmeler M.Ö. 9. yüzyılda akropolisin alt yamaçlarında başlamış ve M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında ise Areopagos yamaçlarına yayılmıştır⁸. Yukarıda bahsedilen 'köy' benzeri yerleşmeler bu küçük toplulukların kurduğu yerleşmelerdir.

Klasik Dönem öncesi Eski Yunan kent planlamasının esasları arazinin topografik ve coğrafi durumuyla doğrudan ilişkilidir. Arazinin topografyasına müdahale etmek pek mümkün olmadığı için bir yapı ya da yol inşa edildiğinde düzlük alan neredeyse orası tercih edilmiştir. Dolayısıyla bu kentlerin düzensiz şekilde gelişmesine sebep olmuştur. Bir kent kurulurken arazinin ölçülmesi için uygulanan teknikler matematiksel ve geometrik bazı bilgiler gerektirmekteydi. Eski Yunanlar matematik ve geometri öğretilerini ilk olarak olasılıkla Mısır Uygarlığı'ndan öğrenmişlerdi. Sonrasında Babil İmparatorluğu ile bu öğretilerini geliştirme imkanı bulsalar da; Büyük İskender öncesinde doğu ile batı arasındaki iletişimin sürekliliği kolay değildi. Büyük İskender'in sağladığı koşullarla batı ile doğu arasında çok daha kolay kurulan ve gelişen iletişim sayesinde Mezopotamya'daki uygarlıklar ile Eski Yunanlar arasında birçok açıdan etkileşim sağlanmış oldu. Bu bağlamda özellikle Babil İmparatorluğu Eski Yunanların geometri ve matematik alanında daha fazla

⁷ Fikret Mazı, "Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekâna Yansıması," **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2008, s. 40.

⁸ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsal, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 13-14; Gocha R. Tsetskhladze, "Introduction: Revisiting Ancient Greek Colonization," **Greek Colonization: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas**, Vol. 1, 2006, pp. xliii.

gelişmesinde rol oynamıştır⁹. Mısır Firavunları tarafından inşa edilen köyler, bir Urartu kenti olan Zernaki Tepe¹⁰ (Lev.1/Plan 1) ve bir Filistin kenti olan Megiddo'nun (Lev.1/Plan 2) Assur Dönemi'ne tarihlenen tabakalarında düzenli bir kent planına rastlanılmıştır¹¹. Bu verilerden Eski Yunanların etkileşime geçtikleri doğu kültürleri ile öğrendikleri planlama tekniklerini kendi bilgi ve becerileri ile geliştirerek dönüştürdükleri ve özellikle Klasik Dönem'de ortaya çıkan ızgara plana sahip gelişmiş kentlerin temelini attıkları anlaşılmaktadır.

Myken Uygarlığının yıkılışından sonraki süreçte Eski Yunanlar, ekonomik ve sosyal anlamda karmaşık bir dönemin içine sürüklense de Yakın Doğu ile kurulan ilişkiler yüzyıllar boyunca sürececek etkili bir kültürün ilk adımları olmuş ve Eski Yunan kent planlamasının temellerini oluşturmuştur¹². Özellikle M.Ö. 8. yüzyılda Eski Yunanlarda hızlı bir gelişim ve değişim dönemi başlamış ve Eski Yunan kolonizasyonu kentleşmenin ana faktörlerinden birine dönüşmüştür¹³. Eski Yunan kolonizasyonunun, artan nüfus, hammadde ve pazar arayışı, tarımsal faaliyetler için yeni arazilere ihtiyaç duyulması gibi sebeplerle açıklanması güncel çalışmalarla birlikte yeni bir bakış açısı kazanmıştır. Yeni çalışmalar aslında her koloninin belli bir kuruluş amacı olduğunu, kesin ve genel yargıların doğru olmadığını göstermiş, Eski Yunan kolonizasyonunun politik bir yönü olabileceği saptanmıştır. Ionia'ya bakıldığında, M.Ö. 7. ve 5. yüzyıllar aralığında önce Akhamenid İmparatorluğu'nun daha sonra Perslerin bölgede fetih hareketleri görülür. Bu bağlamda Perslerin bölgeyi tahrip etmesi sonucu Ionia halkının köleleşmemek ya da öldürülmemek için kaçmayı tercih ettiği anlaşılmıştır. Sonuç olarak kaçan halk Karadeniz ve Batı Akdeniz'de çok

⁹ Michael Jonathan Taunton Lewis, **Surveying Instruments of Greece and Rome**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, pp. 1-17.

¹⁰ Paul Lampl, **Cities and Planning in the Ancient Near East**, New York, George Braziller, 1968, pp. 113; Veli Sevin, "Van/Zernaki Tepe: On The Urartian Grid Plan Once Again," **Anatolica**, Vol. XXIII, 1997, s. 173.

¹¹ Paul Lampl, **Cities and Planning in the Ancient Near East**, New York, George Braziller, 1968, s. 40; Benjamin W. Porter, "Assembling the Iron Age Levant: The Archaeology of Communities, Politics, and Imperial Peripheries," **Journal of Archaeological Research**, Vol, 24, No. 4, 2016, pp. 400.

¹² Roland Martin, **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 75; Gocha R. Tsetsikhladze, "Introduction: Revisiting Ancient Greek Colonization," **Greek Colonization: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas**, Vol. 1, 2006, pp. xlv.

¹³ Detaylı bilgi için bkz: Marie-Christine Hellmann, **L'architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications**, Paris, Picard, 2010, pp. 186-191.

sayıda koloni kurmuştur¹⁴. Kolonistler için yeni kentlerin kurulması demek bir kenti hangi mimari öğelerin ve kavramların oluşturduğuna da karar vermesi demektir¹⁵. Yeni yerleşim yerlerinin inşa edilmesi zorunluluğu kentlerin planlanmasını ve organize edilmesini gerektirmiştir. Izgara plan sisteminin Eski Yunan'ın Sicilya ile İtalya'daki koloni kentlerinden başladığı ve M.Ö. 6. yüzyılda Ege'ye yayıldığı düşünülmektedir¹⁶. Kolonizasyon hareketiyle birlikte yeni kurulan kentleri hızlı bir şekilde inşa etmek isteyen ve kolonistlere eşit miktarda toprak dağılımı yapmak isteyen Eski Yunanlar kent planına ve kent planının arazi koşullarına uydurulmasına dikkat etmiştir¹⁷. Araziden en iyi şekilde faydalanmak, sokakların düzenli bir biçimde hizalanması, arazinin planlanmasında su akışının önemi, sokak ve caddelerle oluşturulan parsellerin düzgün hale getirilmesi gibi kaygılar Erken Dönem Eski Yunan kent planlamasında esas amacın uygulama ve pratiklik olduğunu göstermektedir¹⁸.

Eski Yunan kentlerini ve kent kültürünü anlayabilmek için siyasi bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanan '*polis*'¹⁹ kavramına değinmek gerekir. Türkçe'ye 'kent-devleti' olarak çevrilen *polis*in tek bir tanımı yoktur, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı da günümüzde Arkeoloji, Eski Çağ Tarihi, Nüsmatik, Epigrafi gibi birçok disiplinin ortak tartışma konusudur. Eski Yunan'da *polis* ortaya çıkarken Fenike'nin kent-devlet anlayışının örnek alındığı söylenebilir ancak içerik olarak farklıdır. Doğu'daki kentler doğrudan krala bağlıyken, Eski Yunan'da vatandaşların hakkını ve hukukunu koruyan

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz: Gocha R. Tsetschladze, "Introduction: Revisiting Ancient Greek Colonization," **Greek Colonization: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas**, Vol. 1, 2006, pp. xxix-xxx.

¹⁵ Spiro Kostof, **The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History**, New York ve Boston, Bulfinch Press, 1991, pp. 104-105.

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz: Roland Martin, **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 89-96; Gocha R. Tsetschladze, "Introduction: Revisiting Ancient Greek Colonization," **Greek Colonization: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas**, Vol. 1, 2006, pp. xlvii.

¹⁷ Richard Allan Tomlinson, **Yunan Mimarlığı**, Çev. Rıfat Akbulut, İstanbul, Homer Kitabevi, 2012, s. 118-120; Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 232.

¹⁸ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsal, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 49.

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz: Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 149-219; Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 34-51.

bir sistem bulunuyordu²⁰. Eski Yunan *polis*i incelenirken genellikle iki unsur dikkat çeker. İlki ortak bir dini paylaşan, yönetimde birlikte söz sahibi olan ve belli bir arazide ortak bir yaşam süren vatandaşlar; ikincisi ise kamusal ve dinsel bir mimariye sahip yerleşim yeridir²¹. Myken Uygarlığı'nın yıkılması ile Hellenistik krallıkların ortaya çıkışı arasındaki zaman dilimine dair yapılan araştırmalar *polis*in sürekli olarak değişim gösteren bir kavram olduğunu göstermiş ve *polis*i açıklarken kullanılan tanımın/tanımların da her yerleşim yeri için geçerli olmadığını açıklığa kavuşturmuştur²². *Polis*in kent planlaması açısından önemi bahsedilen iki unsurla bağlantılıdır. *Polis*i oluşturduğu düşünülen toplum ve yerleşim yerinin gelişiminin iç içe ve paralel şekilde gerçekleştiği varsayılmaktadır ve bu iş birliğinin sonucunda gerekli siyasal koşulların sağlandığı, ortak bir düzende bir araya gelen vatandaşların bulunduğu bir ortamda fiziki olarak takip edilebilen düzenli yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır²³. Dolayısıyla yüzyıllardır devamlı olarak değişim gösteren *polis*i, tek bir cümleyle tanımlamaya çalışmak yerine, onun dönem dönem ne ifade ettiğine odaklanmak gerekmektedir. Sonuç olarak, günümüzde tartışmaları hâlâ devam eden *polis* için siyasi bir örgütlenme biçimi tanımlamasından yola çıkarak şimdilik bir tür 'devlet modeli' denebilir. Ancak bununla birlikte araştırmaların ortaya çıkardığı gelişim ve değişimler de göz önünde bulundurulduğunda bu devlet modelinin her yerleşim yeri için farklı özellikler taşıdığı da bir gerçektir. Bu bağlamda, siyasi organizasyondan yoksun ve topluma yeterli gelişmişliği ve ruhsal olgunlaşmayı sağlayamayan köy yerleşmeleri ile bu yerleşmelerde yaşayan toplumun kendi ihtiyacına göre bir 'devlet modeli' oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu düşünceden belli bir devlet modeline sahip yerleşmelerin çok gelişmiş mimari yapılara sahip olduğu, yüksek refah seviyesine ulaştığı gibi sonuçlar çıkarılmamalıdır. Antik kaynaklarda *polis* olarak tanımlanan ve köyden çok da farklı olmayan yerleşim yerleri de vardır. Öte yandan bir yerleşimin kent planına sahip olması, farklı işlevleri olan

²⁰ Aşkıldil Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 20.

²¹ Kenan Eren, "Hellen Polisinin Ortaya Çıkışı: Güncel Çalışmalar Üzerine Değerlendirmeler," **MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 20, 2019, s. 227.

²² Elif Koparal, "Grek Polisi İmgesi ve Değişen Gerçekler: Klazomenai Örneği," **Yerleşim Sistemleri ve Mekân Analizi**, Yay. Haz. Ö. Çevik ve B. Erdoğan, 2014, s. 59.

²³ Kenan Eren, "Hellen Polisinin Ortaya Çıkışı: Güncel Çalışmalar Üzerine Değerlendirmeler," **MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 20, 2019, s. 233.

alanların ayrı düzenlenmesi, sikke basması, sur duvarının olması gibi normların varlığı da her zaman o yerleşimi *polis* olarak tanımlamaya yetmez²⁴.

Kentsel gelişmenin erken dönemlerinde Yunanistan'da inşa edilen kamu yapıları için korunması kolay ve etkileyciliklerinin görünür olduğu bir konum tercih edilmiştir. Dolayısıyla kamu yapılarının kentteki diğer alanlar ve yapılarla olan ilişkisine dikkat edilmemiştir. Her ne kadar kamu yapılarına ayrılmış bölgeler bulunsa da; yapılar belli bir alanda bir arada inşa edilmedikleri için fonksiyonları ve özellikleri açısından tek başlarına değerlendirilmeleri gerekiyordu²⁵. M.Ö. 7. yüzyılda yönetimde söz sahibi olmaya başlayan tiranlarla birlikte Eski Yunan kentlerinde yapılaşma ve şehirleşme anlamında önemli gelişmeler gözlemlenmektedir. Tiranların kendi aralarındaki rekabet ve kentlerde yaşayan toplulukları etkileme isteği bu gelişmelerin başlıca sebeplerindendir. Eski Yunan kentlerindeki gelişmelerin bir başka yansıması da Anadolu'da Ege ve Akdeniz kıyılarında görülür. Hatta öyle ki Anadolu kıyılarındaki bazı Eski Yunan kentleri, Yunanistan'daki bazı çağdaşlarına göre daha gelişmiş durumdadır²⁶. Bu bağlamda düzenli kent planlamasının ilk olarak Yunanistan'da değil, Anadolu'nun Ege kıyılarında ortaya çıktığı öne sürülmektedir ve ilk bulgulara Smyrna ile Miletos kentlerinde rastlanılmıştır²⁷.

Arkaik Dönem ve Klasik Dönem Eski Yunan kentlerinin planlaması incelendiğinde M.Ö. 5. yüzyılda yaşadığı düşünülen Miletli Hippodamos ismi öne çıkmaktadır. Hippodamos Klasik Dönem'de uygulanan ızgara plan sistemini bulan kişi olarak kabul edilmiştir. Fakat günümüzdeki arkeolojik kanıtlar ızgara plan sisteminin Hippodamos'tan önceki yüzyıllarda da uygulandığını göstermektedir. Bilim insanları Hippodamos'un ızgara plan sisteminin bulucusu olarak nitelendirirken antik kaynaklardan yola çıkmıştır. Aristoteles, Politika adlı eserinde Hippodamos'tan, kentleri 'semtlere' ayıran kişi olarak bahseder ve Hippodamos'un kent arazisini üç

²⁴ Elif Koparal, "Grek Polisi İmgesi ve Değişen Gerçekler: Klazomenai Örneği," **Yerleşim Sistemleri ve Mekân Analizi**, Yay. Haz. Ö. Çevik ve B. Erdoğan, 2014, s. 59.

²⁵ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 27.

²⁶ Roland Martin, **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 84.

²⁷ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 31-33.

kısmı ayırdığını ifade eder: kutsal, kamusal ve özel alan²⁸. Metnin özü incelendiğinde burada bahsedilenin aslında kentin sokak ve caddelerle bölünmesi değil, kentte alanların işlevine ve sosyal düzenine göre bölünmesi olduğu anlaşılmaktadır²⁹. Arazilerin insulalara bölünmesi Eski Yunanlı kolonistler tarafından eşit toprak dağıtımının sağlanması hususunda Hippodamos'tan önce zaten bilinmekteydi³⁰. Bu bağlamda Hippodamos'un bilinen ızgara plan sistemini kentlerde uygulayarak yayılmasında rol sahibi olduğu anlaşılmaktadır³¹.

Izgara plan sokak ve cadde sistemine göre kendi içinde Ege tipi ızgara plan ve İtalya tipi ızgara plan olarak ikiye ayrılır. Plan tipleri de kendi içerisindeki gelişme süreçlerine bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Ege tipi plan birbirine benzer ölçülerdeki dar sokaklardan meydana gelir ve adeta bir dama tahtasını andırır. Ege tipi ızgara planın (Lev.3/Plan 6) ilk evresinde kent planı bir dama tahtasına benzemektedir. Süreç ilerledikçe kent içerisinde ana trafiğin aktığı ana bir cadde kurgulanmıştır. Bu cadde diğer dar sokaklara göre daha geniştir. Bu uygulamanın ortaya çıktığı zamanlarda, bazı kentlerde iki ana caddeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurguda ise birbirlerini dik şekilde kesen ve caddelerden birinin diğerinden daha geniş olduğu görülmektedir. Ege tipi ızgara plan tipleri Anadolu'da sıkça karşımıza çıkmakla beraber, Suriye'de de kullanılmıştır³². İtalya tipi planda ise (Lev.4/Plan 7) geniş ve dar sokakların birlikte kullanımı söz konusudur. Bu ızgara plan tipi kendi içerisinde iki farklı planı barındırır. İlk tipte; bir yöndeki caddeler geniş, onun tersi yönündeki caddeler dar olarak kurgulanmıştır. İkincisinde ise yatayda ve dikeydeki caddeler birbirlerini dik açılarla keserek dikdörtgene yakın adacıklar oluşturmaktadır. Geniş caddeler tarafından ayrılan alanlar dar sokaklar tarafından ince uzun bölümlere

²⁸ Arist. **Pol.**, s. 48-49; Spiro Kostof, **The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History**, New York ve Boston, Bulfinch Press, 1991, pp. 105; Marie-Christine Hellmann, **L'architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications**, Paris, Picard, 2010, pp. 194.

²⁹ Fikret Mazı, "Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekâna Yansıması," **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2008, s. 42. 33-48; Olivia E. Hayden, "Urban Planning in the Greek Colonies in Sicily and Magna Graecia (8th – 6th centuries BCE)," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Massachusetts, Tufts University, 2013, s.13.

³⁰ Donald Struan Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 187-189.

³¹ Marie-Christine Hellmann, **L'architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications**, Paris, Picard, 2010, pp. 197.

³² Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 34-36.

ayrılmaktaydı. İtalya tipi ızgara kent planına örnek olarak Akragas kenti verilebilir. Akragas Eski Yunan kolonizasyonu döneminde Sicilya’da Eski Yunanlar tarafından M.Ö. 7.-6. yüzyılda kurulmuştur³³. Plan olarak kentin ana düzenlemesi dikey yol geçişleridir³⁴. Kuruluşundan itibaren üç kat büyümeyi başaran Akragas’ın ilk kentsel planının düzensiz biçimde bir araya gelen evlerden oluştuğuna inanılmaktadır. Büyük şehir kapılarının konumlarının da ızgara plan sistemi tam anlamıyla kurulmadan önce planlandığı düşünülmektedir. Akragas’ın kent planı her ne kadar mekânsal alanları ve konut alanlarını keskin ayrımlarla birbirinden ayırmıyor olsa da bazı bilim insanları Akragas’ı Hippodamos’un planının öncüsü olduğunu düşünmüştür³⁵. Toplamda altı ana caddenin kentin omurgasını oluşturduğu bir planlamaya sahiptir. Sokaklar bu ana cadelere dik şekilde konumlandırılmıştır. Kentin neredeyse tüm ızgara sisteminin omurgası haline gelen 12 m genişliğinde doğu-batı ekseninde uzanan bir ana yol düz bir hatta ilerlemektedir. Kent genişledikçe tepe üzerinde kademeli olarak bir teraslama tekniğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır³⁶.

Anadolu’daki ilk ızgara planlı kentlere Smyrna ve Miletos kentleri örnek olarak verilebilir. M.Ö. 8. yüzyılda yıkılan Smyrna’da sokaklar yeniden kurgulanarak arazi parsellere ayrılmıştır (Lev.2/Plan3). Kentte dini yapıların ve kamu yapılarının birbirinden ayrıldığı tanımlı alanlar oluşturulmuştur. Bu, Klasik ve Hellenistik Dönem’den bildiğimiz yapıların fonksiyonlarına göre tanımlı alanlarda inşa edilmesi durumunun Arkaik Dönem Smyrna’sında başladığını göstermektedir. M.Ö. 7. yüzyılda tekrar bir yıkım yaşayan Smyrna ızgara plan sistemine göre yeniden inşa edilmiştir³⁷. M.Ö. 7. yüzyıllara tarihlenen katmanlarda gerçekleştirilen kazılarda ve

³³ Kaitlyn Marie Moniz, “**Collective Consciousness: The Archaeology of Urbanization, Monumentality, and Polis Formation in the Greek Apoikiai of Sicily from the Early Archaic to Early Classical Periods,**” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ontario, McMaster University, 2014, pp. 98-99.

³⁴ A.e., pp. 100.

³⁵ Olivia E. Hayden, “**Urban Planning in the Greek Colonies in Sicily and Magna Graecia (8th – 6th centuries BCE),**” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Massachusetts, Tufts University, 2013, pp. 59 ve dn.: 116.

³⁶ Kaitlyn Marie Moniz, “**Collective Consciousness: The Archaeology of Urbanization, Monumentality, and Polis Formation in the Greek Apoikiai of Sicily from the Early Archaic to Early Classical Periods,**” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ontario, McMaster University, 2014, pp. 100-101.

³⁷ Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 30-31; Bora Ertüzün, “Yeni Araştırmalar Işığında Eski Smyrna Arkaik

güncel araştırmalarda kentte ilk kez düzenli aralıklarla konumlandırılmış sokakların varlığı saptanmıştır. Ancak kentteki yapılaşma hâlâ düzensizdir³⁸. Özellikle M.Ö. 7. yüzyılın ortalarında kentte daha düzenli bir planlama görölmeye başlanmıştır. Kentteki cadde ve sokakların birbirlerini dik açılarla kestikleri bir yerleşim planı söz konusudur. Yapılaşmayla ilgili değişiklikler ise M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında görölmektedir. Bu dönemde Alyattes'in kentte yarattığı bir tahribat³⁹ söz konusudur. Bu tahribatın kentteki değişikliklerin yapılabilmesini ve kentin yeniden düzenlenebilmesini sağladığı düşünölmektedir⁴⁰. Miletos'un kapsadığı günümüzde Kalabaktepe olarak adlandırılan tepelik alanda gerçekleştirilen son çalışmalar, Arkaik Dönem'de Miletos'ta bir ızgara planının olmadığını göstermiřtir⁴¹. Öte yandan yapıların bu alanda bulunan sur duvarlarına göre konumlandırıldıkları anlaşılmıştır. Var olan ve belli bir yapılaşmaya sahip kentlerin geniş ölçekli şekilde planlanarak yeniden inşa edilmeleri oldukça zordur. Bunun için kentin bir felaket ya da bir saldırı sonucu tamamen yıkılması gerekir⁴² ki Miletos, Persler tarafından M.Ö. 494 yılında tamamen yıkılmış ve M.Ö. 479 yılında aynı arazi üzerinde ızgara plan sistemiyle yeniden inşa edilmeye bařlanmıřtır⁴³. Klasik Dönem'de gelişmelerine ve ortaya çıkan tüm yeniliklere göre planlanan Miletos'ta (Lev.2/Plan 4) kentteki yapılar fonksiyonlarına göre belli alanlarda gruplandırılmıştır. Cadde ve sokak sistemi ile kent arazisi kuzey, güney ve kuzeydoğu olarak üç ana kısma ayrılmıştır. Ticari, siyasi ve dini yapılar merkezde

Dönem Sivil Mimarisinin Değerlendirilmesi," **TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Sayı 28, 2021, s. 193-194.

³⁸ Bora Ertüzün, "Yeni Araştırmalar Işığında Eski Smyrna Arkaik Dönem Sivil Mimarisinin Değerlendirilmesi," **TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Sayı 28, 2021, s. 199.

³⁹ Detaylı bilgi için bkz: R. Meriç, J. Nolle, "Eine archaische Inschrift aus dem Gebiet von Smyrna," **Chiron** (18), 1988, pp. 230-231; D. Akar-Tanrıver, B. Ertüzün, "Smyrna'da Alyattes Tahribine İlişkin Yeni Veriler," **Arkeoloji Dergisi**, Sayı 1, 2023, s. 99-117.

⁴⁰ Bora Ertüzün, "Yeni Araştırmalar Işığında Eski Smyrna Arkaik Dönem Sivil Mimarisinin Değerlendirilmesi," **TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Sayı 28, 2021, s. 203.

⁴¹ Gocha R. Tsetskhladze, "Introduction: Revisiting Ancient Greek Colonization," **Greek Colonization: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas**, Vol. 1, 2006, pp. xlv.

⁴² Alan M. Greaves, **Miletos: A History**, London and New York, Routledge, 2002, s. 81.

⁴³ Ferdinando Castagnoli, **Orthogonal Town Planning in Antiquity**, Cambridge, MIT Press, 1971, s. 12-14; Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 38.

toplanmış, tiyatro ise arazinin topografyasına göre en uygun bölgeye yerleştirilmiştir. Konut alanları kent merkezinin çevresine yerleştirilmiştir⁴⁴.

Daha gelişkin bir ızgara planının varlığı ise M.Ö. 5. yüzyılda Ege Bölgesi'nde yer alan Priene ve Magnesia kentlerinde görülebilir. Priene, Menderes Nehri'nin taşması sonucu alüvyon altında kalmış ve Klasik Dönem'de yeniden planlanmıştır (Lev.3/Plan 5). Alüvyon altında kalmadan önceki konumu bilinmemektedir. Hippodamos'un kent planlamasını iyi uygulayan kentlerden biridir ve M.Ö. 4. yüzyılda teraslama yöntemiyle yeniden inşa edilmiştir. Kent dört set üzerinde yer almaktadır. Kentin en çarpıcı özelliklerinden biri cadde-sokak sistemidir. Kentteki yapılar ile agora bu sistem ile birbirlerine bağlanmıştır⁴⁵. Kentler bir kere inşa edildikten sonra uzun yıllar boyunca değişmeden kullanımda kalmıyorlardı. Dönemin ihtiyacına göre kentlerin planlamasında zaman zaman değişiklikler meydana geliyordu. Priene M.Ö. 4. yüzyılda tekrar inşa edildikten sonra yapılar açısından değişimler geçirmiştir⁴⁶. Ancak küçük bir 'pazar kenti' olarak kurulan Priene'nin düzenlenen ilk kent planlaması yeterince işlevsel ve halk için tatmin edici olması özelliği sebebiyle değişmeden kullanılmıştır⁴⁷. Kentin ana caddesi doğu-batı aksındadır ve merkezde bir agora ile diğer kamu yapıları yer alır. Teraslama sistemiyle kurulan kotlarının arasındaki iletişim ve ulaşım merdivenlerle sağlanmıştır. Tiyatrosu ise topografyanın uygun olduğu bir konumda

⁴⁴ Sema Toramanoğlu, "Anadolu'da Antik Çağ Şehir Planları," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006, s. 70-71.

⁴⁵ Donald Struan Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 189-191.

⁴⁶ M.Ö. 3. yüzyılda kent merkezini oluşturan agora ve çevresine önce L formunu veren iki stoa yapısı eklenmiştir. Daha sonra I şeklinde bir stoa daha eklenmiştir ve sonuç olarak agora U formunu almıştır. Kentin bouleuterionu da aynı şekilde M.Ö. 3. yüzyılda agoranın kuzeydoğusunda inşa edilmiştir. M.Ö. 2. yüzyılda ise agoranın hemen doğusunda Zeus Tapınağı ve temenos alanı inşa edilmiştir ve kuzey stoa yenilenerek genişletilmiştir. Böylece stoalar aracılığıyla kent merkezindeki yapılar arasında ilişki kurulması sağlanmıştır. Öte yandan Athena Tapınağı ve temenos alanı eklenen yeni yapılar ve çeşitli düzenlemelerle bir komplekse dönüştürülmüştür. Bu sayede tapınak tek başına değil çevresindeki yapılarla birlikte anıtsal bir görünüme kavuşmuştur. Priene'nin ilk kurulduğu dönemlerde merkezde inşa edilmiş gymnasion yapısı M.Ö. 2. yüzyılda kentin gereksinimini karşılayamadığı için, kentin ilk teraslama sırasında yer alan stadionun yanına yeni bir gymnasion yapısı inşa edilmiştir. Stadion ile yeni gymnasion yapısı bir stoa ile birbirlerine bağlanmışlardır. Bu alanda da tıpkı Athena Tapınağı ve temenos alanında olduğu gibi birlikte yükselen bir yapı kompleksi yaratılmıştır: Mine Tanaç, "Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2000, s. 128-151.

⁴⁷ Donald Struan Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 189.

yamaca inşa edilmiştir⁴⁸. Priene'deki ilk teraslama denizden 30 m yüksekliktedir ve stadion bu kotta yer alır. Kentin ikinci teraslama deniz seviyesinden 79 m yüksekliktedir ve bu kotta agora bulunmaktadır. Kentin üçüncü setinde tüm kente hâkim olan Athena Tapınağı ve temenos alanı yer almaktadır ve denizden 97 m yüksektedir. Son teraslama deniz seviyesinden 130 m yüksekliktedir ve burada Demeter Kutsal Alanı bulunmaktadır⁴⁹.

Izgara planının gelişme gösterdiği dönem Klasik Dönem'e tekabül eder. Arkaik Dönem'den farklı olarak Klasik Dönem'de mimari öğelerin etki alanları da kent planlamasına dahil edilmiştir. Görsel estetiğin önem kazanması inşa edilen yapılara yansımıştır. Klasik Dönem'de gelişen ızgara kent plan sistemine göre:

- Yapılar, işlevlerine göre belli bölgelerde bir araya getirilmiştir⁵⁰.
- Arkaik Dönem'de sadece tapınakların anıtsal boyutlarda inşa edildiği görülürken, Klasik Dönem'de birçok yapının bu biçimde inşa edildiği görülmektedir.
- Kentler planlanırken görsel açıdan yarattığı/yaratacağı etki göz önünde bulundurulmuştur⁵¹. Kentin dışından kente bakıldığında teraslamanın yardımıyla tüm kentin setler halinde görülmesi sağlanmıştır. Bu şekilde bir manzara kurgusu yaratılmış ve düz bir arazide kurulan kentlere göre çok daha gösterişli kentler tasarlanmıştır⁵².

⁴⁸ Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 43; Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 43.

⁴⁹ Frank Rumscheid, **Küçük Asya'nın Pompeisi: Priene Rehberi**, Çev. Selma Bulgurlu, İstanbul, Ege Yayınları, 2000, s. 151; Mine Tanaç, "**Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması**," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2000, s. 124.

⁵⁰ Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 34.

⁵¹ Bu madde Hellenistik Dönem için de geçerlidir. Ancak bu maddede Klasik Dönem'i Hellenistik Dönem'den ayıran ince bir ayrıntı söz konusudur. Teraslama sistemiyle bu görsel şöleni yaratma fikri Klasik Dönem'de bulunmuştu. Ancak Klasik Dönem'de yapılar esasen tekil olarak bu gösterişin bir parçası olmaktaydılar ve görsel bütünlüğe eğimli arazi sayesinde ulaşılmaktaydı. Fakat Hellenistik Dönem'de yapılar hem tek tek, hem de yapı grupları olarak görsel bir bütünlük ve gösterişin parçası haline dönüşmüştür; Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 90.

⁵² Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 34.

- Kent planlanırken bir ana cadde kurgulanmış, dikey ve yatayda birbirini dik açılarla kesen daha kısa uzunluktaki yollar da bu caddeye bağlanmıştır.

- Izgara kent planlamasında en önemli faktör arazinin ‘insula’ adı verilen parsellere/adacıklara bölünmesidir. İnsulalar, kent planlamasında araziden en iyi şekilde yararlanmak için en iyi çözümlerden biri olmuştur ve toplumsal düzeni sağlamak açısından oldukça kolaylık sağlamıştır.

- Klasik Dönem kent planlamasında dikkat edilen diğer bir unsur, gelecekte farklı yapılara ihtiyaç duyulabileceğinin öngörülerek hareket edilmiş olmasıdır. Bu düşünceyle arazide boş alanlar bırakılmıştır⁵³.

Akropolis için genellikle kentin en yüksek konumu tercih edilirken; agora kentlerin aşağı kısmında, merkezi bir lokasyonda ve akropolise yakın bir yerde konumlandırılmıştır. Zaman içerisinde agora siyasi ve toplumsal bir kimlik kazanırken akropolis ise kutsal alan kimliği ile ön plana çıkmıştır⁵⁴. Kentin ızgara plan sistemini tam anlamıyla kullanmaya başlamasıyla da alanlar işlevlerine göre ayrıştırılmıştır. Agora çevresinde inşa edilen kamu yapılarının ve stoaların sabit bir yeri olmamıştır. Tapınaklar ise akropolis ve agorada yoğunlaşmıştır ancak kentin her alanına inşa edilebilme durumları söz konusudur. Arkaik Dönem’de siyasi ve ticari gelişmeler esnasında kentlerdeki tapınakların sayısı artmış ve kentin gösterişi ile mimarideki başarısını ön plana çıkarabildiği somut bir araç haline gelmiştir. Başlangıçta tapınaklar kalitesiz malzemelerden inşa edilirken zamanla taş ve mermer kullanımına geçilmiştir. Evler genellikle dağınık ve düzensiz, aralarından dar yollar geçecek şekilde kümelenmiştir. Tüm bu tanımlamalar sadece kentlerin genel özellikleridir. Bu özellikleri taşımayan, farklı koşullarda gelişen kent örnekleri de vardır⁵⁵.

Agoraları sadece ‘pazar yeri’ ya da ‘kent merkezi’ olarak tanımlamak onun fonksiyonel tanımı açısından yetersizdir⁵⁶. Agoraların bir pazar alanı ya da çarşı olarak

⁵³ Aşkıldil Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 34.

⁵⁴ Roland Martin, **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 79.

⁵⁵ Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ’da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 25-28.

⁵⁶ Nisa Yılmaz-Erkovan, **“Rhodiapolis Agora ve Stoaları, Arkeolojisi, Rölöve ve Restitüsyonu.”** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2017, s. 14.

tanımlanması ancak M.Ö. 5. yüzyıldadır⁵⁷. Agoralar halkın toplandığı açık mekânlardır⁵⁸. Klasik Dönem'den önce tanımlı kamu yapılarının inşasından önce agoraların kamu alanı olma özelliği de bulunmaktaydı. İhtiyaç duyulduğunda bir eğitim yapısına, bir meclise ya da dini törenlerin gerçekleştirildiği alana dönüştürülebilirdi⁵⁹. Ancak Klasik Dönem'de agorada gerçekleştirilen işlevlerin agoradan çıkarak agoranın çevresinde konumlanan tanımlı mekânlara dönüştükleri görülmektedir. Hellenistik Dönem'de ise kentleşme olgusu bir düzene oturmuştur. Sonuç olarak agora, diğer yapılarla bütünleşmiş ve bu bütünlüğü sağlayan yapıların merkezi haline gelmiştir⁶⁰. Agoralar kent girişine yakın konumlandırılırsalar da akropolise yakın olmasına da dikkat edilmiştir. Ancak zaman içerisinde iki alan arasındaki ilişkinin farklılaştığı görülmektedir; Klasik Dönem'de agora farklı işlev ve özellikler kazanırken, akropolis gerçek kimliğini yitirmiştir⁶¹. Agoraların gelişim süreci düzensiz ve yavaştır. Dolayısıyla belli bir plan tipine sahip olduğunu söylemek mümkün değildir⁶².

Eski Yunanca *boule* (*βουλή*) kelimesinden türeyen bouleuterion (*βουλευτήριον*) *boulenin* toplanma mekânı olarak tanımlanmaktadır. Kent meclisi anlamına gelen *boule*, Eski Yunan'da ortaya çıkan demokrasi kavramıyla Klasik Dönem'de gelişmiştir. Bouleuterion ise kentleşme faaliyetleri ile *boulenin* bir araya geldiği siyasi bir yapıdır⁶³. Birkaç istisna dışında bouleuterionlar agoranın çevresinde konumlandırılmıştır⁶⁴.

⁵⁷ Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 26.

⁵⁸ **A.e.**, s. 26-27.

⁵⁹ L. M. Roth, A.C. Roth Clark, **Understanding Architecture: Its Elements, History, and Meaning**, New York and London, Routledge, 2014, pp. 226; Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 213, 217.

⁶⁰ Nisa Yılmaz-Erkovan, **"Rhodiapolis Agora ve Stoaları, Arkeolojisi, Rölöve ve Restitüsyonu,"** Yayınlanmamış, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2017, s. 15.

⁶¹ Roland Martin, **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 81.

⁶² Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 71-75.

⁶³ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 220.

⁶⁴ Hakan Göncü, **"Smyrna Bouleuterionu,"** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2019, s. 5 ve dipnot 2.

Boule üyeleri, kendi aralarında kura ile toplantıların nerede, ne zaman yapılacağı ya da hangi konuların tartışılacağı için başkanlar yani *prytanis* (*πρύτανις*) seçer ve başkanların bu kararları alabilmesi için toplandıkları mekân *prytaneion* (*πρυτανεῖον*) olarak adlandırılmıştır. Genellikle agorada bouleuterionların yakınında konumlandırılmışlardır⁶⁵. Her Eski Yunan kentinin bir bouleuterionu olduğu gibi bir prytaneionu olduğu düşünülmektedir⁶⁶. Prytaneionların bir yapı olarak ilk ortaya çıkışı Arkaik Dönem'dir⁶⁷. Ancak kavram olarak tanımlı bir mekânı olmadan farklı isimlendirilmiş mekânlarda çok uzun bir geleneğe sahip olduğu varsayılmaktadır⁶⁸. Genellikle dikdörtgen ya da kare biçimli olan bu mekânlarda⁶⁹ – plan olarak farklı örnekleri bulunmaktadır – kenti ziyaret eden önemli devlet adamlarına, aristokratlara ziyafetler düzenlenir, kenti ziyaret eden önemli kişiler ağırlandı⁷⁰.

Gymnasion kelimesi Eski Yunanca *γυμνος* (*gymnos*) olan çoğul sıfattan türemiş ve 'çiplaklar' anlamına gelmektedir. Kelime önce çoğul şekilde kullanılırken daha sonra tekilleşerek *γυμνασιον* (*gymnasion*) halini almış ve belli bir amaca hizmet eden yapılar için kullanılmıştır⁷¹. Eski Yunan toplumları için kentin karakteristik bir öğesidir ve büyük spor tesisleri olarak düşünülebilir⁷². Gymnasionlar askerlerin yetiştirildiği, gençlere fiziksel ve düşünsel eğitim verilen ve çeşitli sporların yapıldığı

⁶⁵ H. Cancik, H. Schneider (Ed.), **Brill's Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly**, Vol. 12, Leiden and Boston, Brill, 2008, s. 842; Leland M. Roth, Amanda C. Roth Clark, **Understanding Architecture: Its Elements, History, and Meaning**, New York and London, Routledge, 2014, pp. 95-96.

⁶⁶ Esra Çakır, "The Study of the Concept of the Sacred Hearth and greek Goddess of the Hearth and Their Association with the Prytaneion, Its Origins, and Its Development," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 38.

⁶⁷ Emine Çelik, "Anadolu'da Prytaneionlar ve Hestia Kültü," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2023, s. 9.

⁶⁸ **A.e.**, s. 3-10.

⁶⁹ Jean Charbonneau, "Tholos et Prytanée," **Bulletin de Correspondance Hellénique**, Vol. 49, 1925, pp. 168-169; Emine Çelik, "Anadolu'da Prytaneionlar ve Hestia Kültü," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2023, s. 14-15.

⁷⁰ Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 163-164.

⁷¹ Ahmet Yaraş, "Antik Çağın En Önemli Eğitim Kurumu; Gymnasionlar," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı 31, 1997, s. 238.

⁷² Peter Scholz, "Einführung," **Das Hellenistische Gymnasion**, Band 8, 2004, pp. 13; Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 229.

bir yapıdır⁷³. Şekli ve inşa edileceği alan yapılacak spor çalışmaları ile asker yetiştirmeye olan ihtiyaca göre biçimlenmiştir⁷⁴. İçerisinde yüzme havuzu, kütüphane, toplantı salonları, yıkanma alanları gibi birçok mekânı barındıran gymnasionlar⁷⁵ için geniş alanlara ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan spor faaliyetleri çok çeşitliydi; boks ve güreşten, yüzmeye, okçuluktan mızrak atmaya birçok farklı disiplinde spor öğretileri gerçekleştiriliyordu⁷⁶. Gymnasionlar kent planlamasında diğer yapıların oluşturduğu bütünlüğün dışında kalan bir mimari yapı olmuştur. Her Eski Yunan kenti bir gymnasiona sahipti ve bazı kentlerde sayısı birden fazla olabiliyordu⁷⁷. İnşa edilecekleri alanların ağaçlık ve suya yakın olmasına özellikle dikkat ediliyordu ve yapı, kentin ızgara plan sistemiyle meydana getirilmiş olan parsele/parsellere köşeli şekilde yerleştiriliyordu⁷⁸.

Tiyatro yapıları Anadolu'da M.Ö. 6. yüzyılda inşa edilmeye başlanmış ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Öte yandan önceden inşa edilmiş tiyatrolar da çeşitli onarım ve restorasyon çalışmasından sonra uzun süre kullanılmaya devam etmiştir⁷⁹. Eski Yunan kentlerinde tiyatronun kentte kesin bir konumu yoktur. Yapının biçiminden dolayı konumuna bölgenin topografyasına göre karar verilmekteydi. Tiyatronun caveası için yükselen bir yamaca, orkestrası içinse düz bir alana ihtiyaç vardı. Dolayısıyla genel olarak tiyatrolar bir tepede ya da bir tepe eteğinde – bazı istisnalar bulunabilir – inşa edilirdi. Tiyatrolar çoğunlukla kentin daha yüksek bölgelerine inşa edildikleri için kenti ve manzarayı gören bir konumda bulunurlardı⁸⁰. Odeion yapıları da ilk olarak Klasik Dönem'le birlikte ortaya çıkmış

⁷³ Ingomar Weiler, "Gymnastik und Agonistik im hellenistischen Gymnasion," **Das Hellenistische Gymnasion**, Band 8, 2004, pp. 27; Nezih Başgelen, **Antik Çağ Kent Yaşamında Kamusal Spor-Eğitim Mekânları ve Hellenistik Çağ Anadolu Gymnasionları**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009, s. 8.

⁷⁴ Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 168..

⁷⁵ Ingomar Weiler, "Gymnastik und Agonistik im hellenistischen Gymnasion," **Das Hellenistische Gymnasion**, Band 8, 2004, pp. 27.

⁷⁶ **A.e.**, pp. 29.

⁷⁷ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 229.

⁷⁸ Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 167-171.

⁷⁹ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 233.

⁸⁰ Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 192-193.

ve başlangıçta müzik ve şiir etkinlikleri için kullanılmıştır. Çatılı bir tiyatro olan odeionlar çoğu zaman bouleterion yapısıyla karıştırılır⁸¹. Stadionlar başlangıçta yarışmaların yapıldığı, olimpiyatların düzenlendiği yapılar olarak Klasik ve Hellenistik Dönem’de tasarlanmaktaydı⁸². Bu yapılar için iki alçak tepe arasındaki düzlük alanlar en uygun yerlerdi. Dolayısıyla topografyanın uygunluğuna göre yerleştirilmişlerdir. Bu sebepten dolayı stadionların ekseni, kent planlaması açısından konumu, diğer yapılarla ilişkisi hakkında kesin bir şey söylemek çok mümkün değildir. Öte yandan stadionların sporla ilişkisi düşünüldüğünde kentte yer alan gymnasionları da ondan ayrı düşünmemek gerekir⁸³.

Tapınaklar Eski Yunan kentlerinde Arkaik Dönem’den itibaren kentin en görkemli yapısı olma özelliği göstermektedirler. Sayıları çoğunlukla birden fazladır ve zaman içerisinde daha dayanıklı, daha görkemli tapınaklar inşa edilmeye başlanmıştır. Arkaik ve Klasik Dönem’de genel olarak akropoliste veya agoranın çevresinde inşa edilmişlerdir⁸⁴. İstisna olan örnekler olmasına rağmen genel olarak tapınaklar doğu-batı yönünde inşa edilmiş ve ön cephesi doğuya bakar şekildedir. Tapınakların içinde bulunduğu bir avlu bulunurdu ve avluda tapınakla birlikte çevresine stoa, sunak gibi farklı yapılar da inşa edilirdi. Tapınağın ve diğer yapıların bulunduğu bu avlulara temenos adı verilirdi ve bir kutsal alanı temsil ederlerdi⁸⁵.

Stoaların Eski Yunan’da inşa edildiği ilk tarihler Arkaik Dönem’e kadar uzanmaktadır⁸⁶. Uzunca bir gelişim ve değişim sürecine sahiptirler ve bir yapı olarak nasıl ortaya çıktıkları kesin olmamakla birlikte⁸⁷ ilk olarak tapınakların temenos

⁸¹ Rinse Willet, *The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor*, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 235.

⁸² Rinse Willet, *The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor*, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 235-236.

⁸³ R. E. Wycherley, *Antik Çağ’da Kentler Nasıl Kuruldu?*, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 185-186.

⁸⁴ Rinse Willet, *The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor*, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 238

⁸⁵ Sema Toramanoğlu, “Anadolu’da Antik Çağ Şehir Planları,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006, s. 19.

⁸⁶ Rinse Willet, *The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor*, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 219.

⁸⁷ Kudret Sezgin, “Assos Kuzey Stoasının İnşası ve Kullanım Evreleri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2010, s. 9-25; Nisa Yılmaz-Erkovan, “Rhodiapolis Agora ve Stoaları, Arkeolojisi, Rölöve ve Restitüsyonu,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2017, s. 16-21.

alanlarını sınırlamak için kullanıldıkları düşünülmektedir⁸⁸. Kabaca stoalar, sütunlu galeri olarak da bilinen basit planlanmış, ince uzun formlarıyla dikdörtgen biçiminde üstü örtülü bir yapıydı. Uzun kenarlarından bir tarafı açık diğer tarafı kapalı olurdu ve kapalı olan kısmında dükkân ya da depo olarak kullanılan mekânlar yer alırdı. Çatıyı desteklemek için genellikle yapının ortasında bir iç sütun dizisi bulunurdu. Tanımlı alanları veya yapıları sınırlamak için kullanılırlardı⁸⁹. Öte yandan stoalar halkın yağmur ve güneşten korunduğu, dinlendiği mekânlardı. Siyasi ve ticari işleve de sahiplerdi ve resmi belgeler için depo görevi görürlerdi⁹⁰. Stoları her ne kadar agorayı çevreleyen yapılar olarak bilsek de kentin her yerinde bu yapılara rastlamak mümkündü. Özellikle kutsal alanlarda ve gymnasionlarda mimari düzendeki estetik kaygıdan dolayı stolara çokça yer verilmiştir⁹¹.

Konutlar ilk zamanlarda düzensiz ve dağınık şekilde bir araya toplanmış, dar sokaklarla birbirlerine bağlanmışlardı. Daha geniş olan ve ana cadde niteliği taşıyan sokaklar ise agorada düzensiz biçimde toplanmaktaydı. Kentler ilk kurulmaya başladıkları dönemlerde bilinçli ya da ilerisi düşünülerek planlama yapılmıyordu. Dolayısıyla daha düzenli kentlerin ortaya çıkışıyla beraber bu durum zaman içerisinde gelişme göstermiştir; konutların olduğu alanlar ile sokaklar düzenli bir görünüm kazanmıştır⁹². Ancak diğer yapılar konutlara göre mimari olarak daha ön plandaydılar ve bu sebeple kent planlaması açısından konutlar ikincil öneme sahip olmuştur. Bu durum kentlerdeki dini, kamu ve ticari yapıların inşasından sonra kalan dikdörtgen parsellere konutların yerleştirilmesine sebep olmuştur⁹³.

Eski Yunan kentleri su kaynaklarına yakın kurulmuş olsalar da çoğu zaman savunma ihtiyacından dolayı çok daha dik yamaçlara sahip alanlarda kurulabiliyorlardı

⁸⁸ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 219.

⁸⁹ Hubert Cancik, Helmuth Schneider (Ed.), **Brill's Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly**, Vol. 13, Leiden and Boston, Brill, 2008, s. 842; Leland M. Roth, Amanda C. Roth Clark, **Understanding Architecture: Its Elements, History, and Meaning**, New York and London, Routledge, 2014, pp. 230.

⁹⁰ Secda Saltuk, **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2013, s. 166.

⁹¹ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 220.

⁹² Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezh Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 27-28.

⁹³ **A.e.**, s. 210-211.

ve bu durum suya ulaşımı oldukça zorlaştırmaktaydı. Dolayısıyla kentlerde su gereksinimini sağlamak için kuyu, sarnıç, çeşme gibi kent öğelerinden yararlanılıyordu ve yağmur suyunu biriktirmek için büyük depolar inşa ediliyordu. Araştırmalar özellikle Hellenistik Dönem’de su sistemiyle ilgili düzenlerin sayısının arttığını göstermektedir. Suyun tahliyesi konusunda ise su boruları ile suyu kentin dışına yönlendiren düzenekler kuruluyordu. Yamaçta konumlandırılan kentlerse eğim hesaplanarak zaten suyun tahliye edilebileceği yöne doğru kuruluyordu⁹⁴.

Planlı veya plansız Eski Yunan yerleşmelerinde bir sur duvarı bulunmaktaydı. Ancak plansız yerleşmelere göre planlı yerleşmelerdeki sur duvarları daha düzenli ve özgün inşa edilmişlerdir. Sur duvarları dışarıdan kente bakıldığında kentin ilk görülen mimari öğeleri olarak anıtsal ve etkileyici görünmeliydi⁹⁵. Ancak tarihsel olarak diğer yapılara göre kente geç eklenmiş bir mimari unsurdu⁹⁶ ve kenti saran bir öge olarak kent planını etkilemiyordu⁹⁷. Kent dışında/sur dışında bulunan nekropol kentin çevresinde ve kentin dışındaki yollarda yer alırdı⁹⁸.

Büyük İskender’in M.Ö. 336 yılında Makedonya Krallığı’nın başına geçmesiyle birlikte birçok bölgenin siyasi, kültürel ve toplumsal olarak ciddi değişimler yaşadığı görülmektedir. Büyük İskender’in önemli etkisinin bulunduğu bu değişimler Eski Yunan’da Klasik Dönem’in sonlanması, Hellenistik Dönem’in başlangıcı olmuştur. Makedonya Krallığı’nın yöneticisi olduğu süre boyunca Büyük İskender batı medeniyetleri ile doğu uygarlıklarını tek bir çatı altında bir araya getirmek, bu medeniyetlere ait kültür ve toplumları birleştirmek istemiştir. Bu bağlamda krallığı süresince amacını gerçekleştirmeye yönelik fetihler yapmış ve seferlere çıkmıştır. M.Ö. 323 yılında ölen Büyük İskender’in bu tarihe kadar elde ettiği başarıların sonucunda Eski Yunan ve Doğu kültürleri birbirine karışmış, çeşitli Hellenistik

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz: Marie-Christine Hellmann, **L’architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications**, Paris, Picard, 2010, pp. 221-237.

⁹⁵ Richard Allan Tomlinson, **Yunan Mimarlığı**, Çev. Rıfat Akbulut, İstanbul, Homer Kitabevi, 2012, s. 122-123.

⁹⁶ Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ’da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 58,

⁹⁷ Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 34-28.

⁹⁸ Sema Toramanoglu, “Anadolu’da Antik Çağ Şehir Planları,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006, s. 26.

krallıklar ortaya çıkmış, ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel koşullar bir dönüşüme sürecine girmiştir. Hellenistik Dönem kentlere ve topluma birçok açıdan yenilik ve farklılıklar sağlayan zengin bir çağı ifade eder. Bu dönemde kent planlaması konusunda da önemli gelişmelerin yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir. Büyük İskender'in ölümüyle yönetimde söz sahibi olan ardılları çeşitli Hellenistik krallıkların kurulmasında rol oynamıştır. Kurulan krallıklar birçok Eski Yunan kentini de kendi çatısı altına almıştır⁹⁹.

Izgara plan, bir kent kurulurken tercih edilen sistem olmaya Hellenistik Dönem boyunca da devam etmiştir. Ancak bu dönemdeki farklılıklardan biri kurulan bazı Eski Yunan koloni kentlerinin kışla özelliği de taşımasıdır. Tek düze tarzıyla bu kentler, yeni kurulan kentlerin aslında askeri niteliklerini vurgulamaktadır¹⁰⁰. Diğer yandan kentler – yeni kurulan ve halihazırda zaten var olanlar –, Hellenistik Dönem'de Hellen kültürünün yayılmasında önemli bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Önceki dönemlerde yapıların tek başlarına anıtsal görünmesine dikkat edilirken; Hellenistik Dönem'de tüm yapıların bir bütün olarak anıtsal görünmesi önem kazanmıştır. Özellikle Anadolu'nun batısında yer alan, farklı kültürler ve toplumlarla etkileşime geçme şansına sahip olan kentler, Hellenistik Dönem'de Eski Yunan kentlerinin anıtsallığını en iyi ortaya koyan örneklerdir¹⁰¹. Büyük İskender'in ölümünden sonra Makedonya Krallığı kralın ardılları tarafından paylaşıldığında, Batı Anadolu ardıllar arasında paylaşılammış ve sürekli el değiştirmiştir. Son olarak Lysimakhos'un egemenliği altına girmiştir. Lysimakhos'tan önce bölgede yer alan Eski Yunan *polisleri* bu siyasi değişiklikten çok etkilenmese de küçük yerleşimler ve köyler Hellenistik krallığın etkisi altına girmiştir. Bu dönemden önce Eski Yunan kentleşmesi siyasi olarak daha demokratik ve eşitlikçi bir yol izlemekteydi. Ancak Hellenistik krallıkların bölgede söz sahibi olması, krallıkların kurduğu kentlerin planlamasında ve mekânların kurgusunda değişikliklere sebep olmuştur ve bu değişiklikler yeni bir kent

⁹⁹ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 52-56.

¹⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz: Roland Martin, **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 163-176.

¹⁰¹ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 75-76; Richard Ernest Wycherley, **Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 33-35.

modelini de ortaya çıkartmıştır¹⁰². Bazı kentlerde Hellenistik kralların – yönetici sınıfın – ve kent halkının yaşadığı alanların birbirlerinden ayrıldığı gözlemlenmektedir. Krallar için kentin en yüksek tepesinde bir akropolis/yukarı kent kurulurken, tepenin eteklerinde halkın yaşadığı aşağı kent kurulmuştur. Savunma, demokrasiyle yönetilmeyen Hellenistik krallıklar için bir sorun haline dönüşmüştür. Dolayısıyla kentleri kolay savunabilmek için dik topografyalar tercih edilmiş ve kentlerde saraylar, askeri teçhizatların depolanması için kullanılan arsenaller gibi yeni mekânlar ortaya çıkmıştır¹⁰³. Hellenistik Dönem’de Büyük İskender’in ardılları tarafından Anadolu’nun dışında ızgara planla kurulan çok sayıda kent bulunmaktadır. Kent örneklerine bakıldığında ızgara planının her kentin koşullarına uygun şekilde tasarlandıkları anlaşılmaktadır¹⁰⁴. Pergamon ardıllar tarafından Anadolu’da kurulmuş, özgün şekilde tasarlanan ve yapıların araziye göre entegre edilme biçimini iyi yansıtan kentlerden biridir¹⁰⁵.

Pergamon Krallığı kurulmadan önce kent aslında küçük bir köy yerleşmesidir¹⁰⁶. Klasik Dönem sonu Hellenistik Dönem başlarında, Büyük İskender’in ardıllarından olan Lysimakhos, hazinesini Pergamon’un küçük kalesinde saklamıştır. Hazinenin koruyucusu ise Tieion’lu Philetairos’tur¹⁰⁷, Lysimakhos’un ölümü üzerine Philetairos Pergamon’un bağımsızlığını ilan ederek hazineyi Pergamon kentinin çıkarları için kullanmıştır. Böylece kent küçük bir köyden Hellenistik bir krallığa dönüşmüştür. Kent Philetairos tarafından yönetildiği dönemde 7 hektarlık bir alanı kaplarken kral II. Eumenes döneminde 90 hektarlık alanı kaplayacak kadar büyümüştür¹⁰⁸. Topografik ve planlama açısından Priene’den oldukça farklıdır ve Eski Yunan *polis*i değildir.

¹⁰² Marie-Christine Hellmann, **L’architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications**, Paris, Picard, 2010, pp. 206.

¹⁰³ Mine Tanaç, “**Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması**,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, s. 113-114, 116.

¹⁰⁴ Detaylı bilgi için bkz: Marie-Christine Hellmann, **L’architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications**, Paris, Picard, 2010, pp. 207-211.

¹⁰⁵ Roland Martin, **L’Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 153.

¹⁰⁶ Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 83.

¹⁰⁷ Strab., **Geog.**, XIII.4.1., s.168-169.

¹⁰⁸ Aşkıdıl Akarca, **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 83; Mine Tanaç, “**Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması**,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2000, s. 154; Felix Pirson, “Hellenistik Dönem Pergamon’unda Kentsel Alan ve Şehircilik,” **Anadolu’da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon**, 2023, s. 163.

Tepelik bir alanda kurulmuş olan Pergamon'da (Lev.5/Plan 9) kent iki kısma ayrılmıştır. Kentin en yüksek kısmında surlarla çevrili akropolis yönetici sınıfa ayrılmıştır. Halk ise bu tepenin yamacında surla çevrili olmayan, düze yakın ve tarıma elverişli topraklara yerleşmiştir. Priene'de kent işlevlerine göre bölünürken (konut alanları, kamu yapılarının bulunduğu kent merkezi vb.); Pergamon yönetici sınıfın yaşadığı alan ile halkın yaşadığı alan şeklinde sınıf farklılıklarına göre bölünmüştür ve bu alanlar da kendi içlerinde tekrar düzenlenmiştir. Yukarı kentte kral saraylarının oluşturduğu konut alanları ile bazı kamu yapıları bulunurken; aşağı kentte de benzer şekilde halkın yaşadığı konut alanları ile kent merkezini oluşturan kamu yapıları inşa edilmiştir¹⁰⁹. Kentteki yapıların dağılımına göre yukarı kentteki savunma ve orduyla ilgili yapıların bulunduğu bölüm, anayolun etrafında konumlandırılan ticari mekânlar ve akropolisin güneyinde dini yapıların bulunduğu kutsal alan olmak üzere kentin üç ana bölümden oluştuğu görülmektedir¹¹⁰. Ancak yapıların önceden planlanmadığı daha çok ihtiyaca yönelik inşa edildiği anlaşılmıştır¹¹¹. Kent kurulurken düz alanlardan olabildiğince yararlanılmış yetersiz geldiğinde ise teraslama yöntemiyle kentte setler kurulmuştur¹¹². Bir krallık olan Pergamon'da, eşitlik ve demokrasi kavramları olmadığından dolayı *polis*lerde gereken bouleterion gibi bazı yapılar da kullanılmamış tersine *polis*lerde kullanılmayan bazı kral sarayları, arsenaller gibi yapılara ihtiyaç duyulmuştur¹¹³. Öte yandan Hellenistik krallıklarla birlikte *polis* kavramıyla önemini yitiren akropolisin tekrar önem kazandığı görülür¹¹⁴.

Hellenistik Dönem'de kamu yapılarında bir artış görülmekle beraber; kütüphane, sağlık hizmeti sağlayan mekânların inşası, daha iyi su ve kanalizasyon sistemlerinin tasarlanması gibi kent planlamasındaki ilerlemeyi bir üst seviyeye taşıyan gelişmeler yaşanmıştır ve kentsel planlamada simetri ön plana çıkmıştır¹¹⁵. Bu

¹⁰⁹ A.e., s. 153-154.

¹¹⁰ Marie-Christine Hellmann, *L'architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications*, Paris, Picard, 2010, pp. 213.

¹¹¹ Felix Pirson, "Hellenistik Dönem Pergamon'unda Kentsel Alan ve Şehircilik," *Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon*, 2023, s. 154-156.

¹¹² Martin Bachmann, "Pergamon Mimarisi ve Yapı Teknikleri," *Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon*, 2023, s. 165-166.

¹¹³ Mine Tanaç, "Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması," *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2000, s. 156, 178.

¹¹⁴ A.e., s. 187.

¹¹⁵ Edward J. Owens, *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 91-93.

bağlamda Hellenistik Dönem kentlerinin topografyaya uygun organize edildikleri, anıtsal yapılarla kentlerin bezendiği ve kamusal yapıların sayısının arttığı anlaşılmaktadır¹¹⁶.

Eski Yunan kent planlaması için üç aşamadan bahsedilebilir. Arkaik Dönem’de kent planlamasının ve ızgara plan sisteminin temellerinin atıldığı ve kentlerin bu şekilde düzenlenmeye başladığı görülmektedir. Klasik Dönem, Arkaik Dönem’de gerçekleşen gelişmelerin ufak tefek değişikliklerle devam ettiği bir dönem olmuştur. Hellenistik Dönem’de ise bazı farklılıklar meydana gelse de ızgara plan uygulamasının en gelişkin safhası yaşanmıştır. Tüm bu dönemlerde kent planlamasına etki eden birçok toplumsal ve siyasi faktör bulunurken coğrafya ve arazi koşulları da değişikliklere etki etmiştir. Özellikle Büyük İskender’in ardıllarının kurduğu kentler ile koloniler ızgara kent planlaması konusunda oldukça önem taşımaktadır.

2.2. Roma Kent Planlamasına Genel Bakış ve Roma Dönemi Anadolu’da Kent Planlaması

M.Ö. 500'lere kadar İtalya’da yaşam daha çok köy ve çiftliklerde sürdürülmekteydi ve ekonomik anlamdaki temel uğraş tarımdı¹¹⁷. Roma da başlangıçta küçük bir kasabaydı ve zaman içinde gelişkin bir kente dönüşmüş olsa da kentte hiçbir zaman planlı bir büyüme gerçekleşmemiştir¹¹⁸.

M.S. 64’te meydana gelen büyük Roma yangınına kadar Roma’nın plansız bir şehir olduğu bilinmektedir. Kentin planlı şekilde yeniden inşa edilmesi kentte ikamet edenlerin taşınması anlamına geldiği için bu yangına kadar büyük çaplı herhangi bir yenileme çalışması yapılamamıştır. Öte yandan kentte gerçekleştirilecek inşa çalışması, Roma’da özel mülkiyet kavramının gelişmiş olmasından dolayı, arazilerin yeniden dağıtımında sorun yaratabilirdi. Dolayısıyla çarpık bir kentleşme düzenine

¹¹⁶ Roland Martin, *L'Urbanisme Dans La Grece Antique*, Paris, Picard, 1956, pp. 161.

¹¹⁷ John Bryan Ward-Perkins, “The Early Development of Roman Town Planning,” *Studies in Roman and Early Christian Architecture*, London, The Pindar Press, 1994, pp. 2.

¹¹⁸ A.e., pp. 4.

sahip Roma’da tüm bu sebeplerden dolayı meydana gelen yangına kadar kentsel anlamda bir çalışma gerçekleştirilememiştir¹¹⁹.

İtalya’nın kent planlamasının kökenleri ile Etrüsklerin buna katkısı, yapılan araştırmaların yetersizliği sebebiyle günümüze kadar devam eden bir tartışmanın konusu olmuştur¹²⁰. İtalya’da erken dönem Etrüsk kentlerinde yapılan güncel araştırmalar Etrüsklerin düzenli kent planlamasına dair çok az bilgi sunarken; Eski Yunanların erken dönem yerleşmeleri hakkında oldukça önemli sonuçlar vermiştir. Bu durum, İtalya’nın kent planlaması konusunda Etrüsklerden çok Eski Yunanlardan etkilendiğine işaret etmiştir¹²¹. Bir Etrüsk kenti olan Marzabotto kent planı (Lev.6/Plan 11) açısından istisnai bir örnektir. M.Ö. 6. yüzyıl sonu M.Ö. 5. yüzyıl başında kurulduğu düşünülen kentin bir kısmı kazılmış ve Marzabotto’nun, akropolisini dışında düzgün dikdörtgen insulalardan ve birbirini dik açılarla kesen caddelerden oluşan bir plan üzerinde inşa edildiği anlaşılmıştır¹²². İmparatorluk Dönemi’nde Roma uygarlığının oldukça gelişmiş sistematik bir kent planlaması bulunmaktaydı. Ancak bu planlama sistemi zamanla gelişerek en gelişkin halini almıştır. Bu bağlamda Roma’nın kurduğu erken kent örneklerine bakıldığında koloni olarak M.Ö. 273’te kurulan Cosa (Lev.6/Plan 10) ön plana çıkmaktadır¹²³. Kentte Roma’nın tipik asker kolonileri için uyguladığı plan (*castrum*) tipi kullanılmıştır. Tepelik bir alandan kurulmasına rağmen Cosa’da, cadde ve sokakların birbirlerine dik olduğu ve ızgara planı başarıyla uyguladığı anlaşılmaktadır. Marzabotta ile Roma kolonisi olan Cosa’nın durumu planlama açısından değerlendirildiğinde benzerlik gösterdiği

¹¹⁹ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 95-96.

¹²⁰ Murat Orhun, “**Etrüsk Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri**,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 64.

¹²¹ Stephan Steingraber, “The Process of Urbanization of Etruscan Settlements from the Late Villanovan to the Late Archaic Period (End of the Eighth to the Beginning of the Fifth Century B.C.): Presentation of a Project and Preliminary Results,” **Etruscan Studies**, Vol. 8, 2008, pp. 18-19.

¹²² Raymond Chevallier, “Cité et territoire, Solutions romaines aux problèmes de l’organisation de l’espace: Problématique 1948-1973,” **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt I, 1974, pp. 687; John Bryan Ward-Perkins, “The Early Development of Roman Town Planning,” **Studies in Roman and Early Christian Architecture**, London, The Pindar Press, 1994, pp. 5; Elizabeth Govi, vd., “Urbanism and Architecture in the Etruscan City of Kainua-Marzabotto: New Perspectives,” **Crossing the Alps: Early Urbanism Between Northern Italy and Central Europe (900-400 BC)**, 2020, pp. 123-125.

¹²³ John Bryan Ward-Perkins, “The Early Development of Roman Town Planning,” **Studies in Roman and Early Christian Architecture**, London, The Pindar Press, 1994, pp. 7.

anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Roma'nın kentsel planlama teknikleri konusunda Etrüsklerden etkilendiği varsayımı yapılabilir. Ancak Marzabotto'nun şimdilik tekil bir örnek olması ve yeterince kazılmamış ve bilimsel araştırmalardan yoksun olması durumla ilgili sadece bir olasılıktır¹²⁴. Aynı zamanda Eski Yunanlar ile Marzabotto kentinin denizyoluyla kurduğu bağlantı değerlendirildiğinde; Marzabotto'nun planlama hususunda Eski Yunanlardan etkilenmiş olması da oldukça muhtemeldir. Bu bağlamda Roma'nın kent planlaması konusunda dolaylı olarak Eski Yunanlardan etkilenmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Erken Etrüsk yerleşmelerinde düzensiz bir kent söz konusuysen, daha sonradan kentlere yapılan eklerde düzenli bir yapılaşma görülmektedir. Etrüsklerin sonradan uyguladığı bu düzenli yapılaşmanın Eski Yunanlarla girdikleri etkileşimle ilgili olduğu düşünülmektedir¹²⁵. Dolayısıyla Eski Yunanlardan kent planlaması hakkında yeni bilgi ve uygulama teknikleriyle ilgili fikir edinen Etrüskler, bunları kentlerinde uygulamış ve İtalya'daki kentler için de – özellikle Roma için – örnek teşkil etmiş olabilir. Etrüsklerin su sistemleri konusunda gelişmiş ve uzman oldukları da bilinmektedir¹²⁶ ve İtalya bölgesinde gelişen kentlerin su sistemlerinin nitelikli oluşu Etrüsklere dayandırılabilir¹²⁷. Kentsel düzenleme konusunda Roma'nın dolaylı veya direkt doğusundaki uygarlıklardan – özellikle Eski Yunan – ve Etrüsk geleneklerinden etkilendiği anlaşılmaktadır¹²⁸. Roma'nın edindiği bilgileri dönüştürerek kendi stilini meydana getirmesi daha önemli bir detaydır. Kentlerde dönemseller olarak farklılıkların yanında Roma, ortaya koyduğu planlama sistemini imparatorluğun her yerinde uygulanabilecek esneklikte

¹²⁴ A.e., pp. 9.

¹²⁵ Ferdinando Castagnoli, **Orthogonal Town Planning in Antiquity**, Cambridge, MIT Press 1971, pp. 54.

¹²⁶ Raymond Chevallier, "Cité et territoire, Solutions romaines aux problèmes de l'organisation de l'espace: Problématique 1948-1973," **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt I, 1974, pp. 689.

¹²⁷ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsell, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 105-106.

¹²⁸ John Bryan Ward-Perkins, "Early Roman Towns in Italy," **Studies in Roman and Early Christian Architecture**, London, The Pindar Press, 1994, pp. 20; Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrintı Yayınları, 2019, s. 245.

üretmiş ve kentlerin arazi koşulları, kuruluş amaçları ve tarihi arka planları gibi tüm detayları düşünülerek kentler kurmuştur¹²⁹.

Roma, kent planlamasıyla ilgili farklı kültürlerden edindiği bilgileri kendi planlama teknikleriyle harmanlayarak uygulamış ve kendini yenileyen, tekrar tekrar kullanılabilir kuramsal bir örnek oluşturmuştur. Ancak gerektiğinde geleneksel tekniklerini terk etmiş veya koşullara uyarlamıştır¹³⁰. Kentlere su sağlanması ve sokak kanalizasyonu konusunda da Etrüskler sayesinde oldukça bilgi sahibidir. Roma kentlerinin çok geniş kanalizasyon sistemlerine sahip olduğu ve bazen bu sistemlerin kentin kendisinden daha geniş alana yayıldığı bilinmektedir. Bu durum, Roma'nın kanalizasyon sistemlerini kentler büyüdükçe değil, kentlerin kurulma aşamasından itibaren planlandığını göstermektedir. Kanalizasyon sistemiyle kentlere su sağlanırken aynı zamanda sarnıç, kuyu, çeşme gibi yapılarla da su kaynakları oluşturulmuştur¹³¹.

Roma kent planlamasının gelişmesinde Romalıların yeni kurduğu kentlerin, kolonizasyon faaliyetlerinin ve asker kolonilerinin de payı bulunmaktadır¹³². Kentlerde arazilerin eşit şekilde paylaşılması önemli bir husustu. Eski Yunan kolonistleri için uygulanan ve toprağın eşit şekilde paylaşılmasını kolaylaştıran ızgara plan sistemi Roma kolonizasyonu sırasında Romalılar tarafından da benimsenmiştir¹³³. Roma kentlerinde Eski Yunan kent planlamasının etkilerinin görüldüğü bir gerçektir ancak kentler Romalı özellikler göstermektedir. Sokaklar iki ana caddeyle – cardo maximus ve decumanus maximus – bağlantılıdır. İki ana caddenin kesişiminde kent merkezi yer alır ve kent genel anlamda ilk aşamada dört

¹²⁹ John Bryan Ward-Perkins, "The Early Development of Roman Town Planning," **Studies in Roman and Early Christian Architecture**, London, The Pindar Press, 1994, pp. 10.

¹³⁰ Raymond Chevallier, "Cité et territoire, Solutions romaines aux problèmes de l'organisation de l'espace: Problématique 1948-1973," **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt I, 1974, pp. 692.

¹³¹ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 113-120.

¹³² Dieter Nörr, "Zur Herrschaftsstruktur des Römischen Reiches: Die Städte des Ostens und das Imperium," **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt 7.1., 1979, pp. 4.

¹³³ Donald Struan Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 193; Paul Lachlan MacKendrick, "Roman Town Planning," **Archaeology**, Vol. 9, No. 2, 1956, pp. 126, 129.

büyük insulaya bölünmüş olur¹³⁴. Forum kent merkezinde bulunmaktadır¹³⁵. Forumlar, sütunlu caddeler, hamamlar, basilicalar, amphitheatrumlar, tapınaklar genel olarak Roma kentlerini oluşturan ana yapılardır. Bu kent öğeleri inşa edilirken kentin planına entegre edilirdi ve ızgara plan sistemiyle oluşturulan adacıkların boyutlarına uygun şekilde tasarlanırlardı. Adacıklar için uygun boyutta olmayan mimari yapılar ya da kentte daha sonradan inşa edilen yapılar genellikle kentin ‘dış mahalle’ olarak adlandırılan bölgelerinde yer alırdı¹³⁶.

Birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu ve Mezopotamya, Roma hâkimiyeti öncesinde zengin bir kültürel ve siyasal geçmişe sahip iki bölgedir. Dolayısıyla kentlerin iyi bir kent planlaması ve gösterişli bir mimarisi mevcuttu. Bu bölgelerdeki köklü kültürel geçmişe sahip kentlerde Romalıların etkili ve önemli değişiklikler yapması pek mümkün olmuyordu¹³⁷ Kentleşme olgusunu yönetim gücünün bir parçası olarak gören Roma, fethettiği veya egemenliği altına aldığı bölgelerde kentlere yaptığı yatırımlar sayesinde halkları mutlu etmiş, desteklerini almış ve isyan etmelerinin önüne geçmiştir¹³⁸. Anadolu’da da uygulanan bu benzer ‘barışçıl’ politika Roma’nın bu bölgeyi egemenliği altına almasını diğer bazı bölgelere göre kolaylaştırmıştır. Roma’nın kentlerine yaptığı hizmet karşısında yaşam kalitesi yükselen toplum doğal olarak memnun olmuş ve sorun çıkarmak yerine durumu kabullenmiştir. Bununla birlikte Anadolu’daki hâkim güç Roma olsa da kentler kendi hareket alanına sahip olabilecek kadar özgür bırakılmıştır¹³⁹.

Roma’nın etkisiyle Anadolu’daki kentlerde cadde ve sokaklar genişletilmiş, porticoların sayısı artmış, Roma’ya özgü mimari stil ile yeni yapılar eklenmiştir.

¹³⁴ Ferdinando Castagnoli, **Orthogonal Town Planning in Antiquity**, Cambridge, MIT Press 1971, pp. 120.

¹³⁵ Dominic Perring, “Roma Kentlerinde Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Değişim,” **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Ed. J. Rich ve A. Wallace-Hadrill, Çev. Lale Özgenel, 2000, s. 281-282; H. Meltem Gündoğdu, M. Korhan Özkök, “Antik Kentlerde Fonksiyonel Yapılanma Özellikleri ile Mekânın Biçimlenme Özellikleri Arasındaki İlişki: Pompeii Antik Kenti,” **Art-Sanat Dergisi**, Sayı 8, 2017, s. 60, 62.

¹³⁶ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 119.

¹³⁷ **A.e.**, s. 143-147.

¹³⁸ Dieter Nörr, “Zur Herrschaftsstruktur des Römischen Reiches: Die Städte des Ostens und das Imperium,” **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt 7.1., 1979, pp. 4.

¹³⁹ **A.e.**, pp. 15.

Yapıların düzenlenme şekilleri ve konumlandırma biçimleriyle manzaralar yaratılmaktaydı ve bu durum bazı yapay görünümünün yaratılmasını sağlamıştır: anıtsal sütun sıraları, kemerler, anıtsal giriş kapıları, çeşme yapıları gibi mimari öğelerle kente zengin bir görünüş katılmıştır¹⁴⁰. Bu bağlamda Klasik ve Hellenistik Dönem'in Anadolu'daki etkisinin, Roma'nın bu bölgedeki kent planlaması anlayışını da şekillendirdiği anlaşılmaktadır¹⁴¹.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde cadde ve sokak sistemi, ana ulaşım yolları kentsel altyapının bir parçası olarak önemliydi. Eğer yeterince özen gösterilmezse ya da düzenli olarak onarım ve bakım yapılmazsa, cadde ve sokaklar ciddi problemlere yol açıyordu. Bunu iyi bilen Romalılar kentlerin özellikle ana arterlerini oluşturan yollara fazladan önem vermiş ve kesme taş ya da arnavut kaldırımıyla döşemiştir. Ancak kentler genişledikçe ve kalabalıklaştıkça kanalizasyon ve yağmur suyunun kontrol edilmesi zorlaşmaya başlamıştır. Kentlerin cadde ve sokaklarına döşenen taşlar suyun emilmesine engel olmuş ve taş döşeli olmayan sokaklar ise yağmur sularından dolayı çamur içinde kalmıştır. Bu bağlamda su drenaj kanallarıyla çok yönlü yeraltı su drenaj sistemleri yapılmıştır¹⁴².

Sütunlu caddeler Roma İmparatorluğu Dönemi kent planlamasında – özellikle imparatorluğun doğusunda – önemli bir yere sahiptir¹⁴³. Pax Romana'nın sağladığı ekonomik rahatlık kentlerde farklı mimari yapıların inşasında rol oynamış ve sütunlu caddelerin inşası da bu dönemde başlamıştır¹⁴⁴. Geniş ve uzun caddelerin her iki yanına inşa edilen sütunlu porticolarla tasarlanan anıtsal 'sütunlu caddeler' aslında iki farklı mimari öğenin bütünleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Roma Dönemi'nden önce zaten belli bir düzene sahip kentlerde ana caddeler ve caddelerin arkasında dükkânlar bulunmaktaydı. İmparatorluğun etkin olduğu dönemlerde ise

¹⁴⁰ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 143-147.

¹⁴¹ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 66.

¹⁴² Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 159-164.

¹⁴³ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 208.

¹⁴⁴ Shaher Rababeh, vd., "Colonnaded Streets Within The Roman Cityscape: A "Spatial" Perspective," **Journal of Architecture and Urbanism**, Vol. 38, No. 4, 2014, pp. 295.

cadde ve dükkânlar arasına porticolar inşa edilmiş ve böylece sütunlu caddeler oluşturulmuştur¹⁴⁵. Sütunlu caddeler Anadolu'daki Roma kentleri için görsel açıdan bir 'vitrin' özelliği taşımaktadır. Heykellerle donatılan, nymphaeumlarla süslenen bu caddelerde yüründüğünde çevresindeki anıtsal diğer yapılar da ziyaretçiler tarafından görülebilmekteydi ve bu sayede ziyaretçiler üzerinde kentle ilgili 'zengin' bir intiba bırakılmaktaydı¹⁴⁶. Bu bağlamda Hellenistik kentlerle birlikte daha da görünür hale gelen anıtsallığın Romalılar tarafından benimsendiği ve temel bir farklılık olarak süsleme ve gösteriş anlamında Hellenistik Dönem'in oldukça ilerisinde olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁷.

Roma forumlarının kökeninin Eski Yunan agoralarına dayandığını bilinmektedir. Her ikisi de kentin merkezinde yer alan, zamanla farklı fonksiyonlar kazanarak gelişmiş, çevresinde birçok mimari yapıyı barındıran alanlara dönüşmüştür¹⁴⁸. Roma, dini yaşama oldukça bağlıydı ve dolayısıyla imparatorluk kültürü Roma İmparatorluğu Dönemi'nde kentlerin önemli bir yapı taşıydı ve forumda veya foruma yakın bir konumda imparatorluk kültürüyle bağlantılı kutsal alanlar bulunurdu¹⁴⁹. Kamusal bir meydan/merkez olan forumların etrafında ya da içinde basilica, hamam, tiyatro gibi farklı amaçlara hizmet eden yapı birimleri olurdu. En önemli tapınaklar forumda ya da yakınında yer almaktaydı. Forum, dini ritüellerin gerçekleştirildiği, cenazelerin düzenlendiği, gladyatör dövüşlerinin, festivallerin yapıldığı çok fonksiyonlu bir alandı¹⁵⁰. Öte yandan genel işleve sahip forumların dışında *forum piscarium* (balık pazarı), *forum olitorium* (sebze pazarı), *forum*

¹⁴⁵ Roland Martin, **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 176; Ayşe Fatma Erol, "Anadolu Roma İmparatorluk Dönemi Sütunlu Caddelerinin Antik Şehircilik Kavramı içindeki Yeri," **Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2019, s. 11.

¹⁴⁶ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 208.

¹⁴⁷ Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 246.

¹⁴⁸ **A.e.**, s. 270.

¹⁴⁹ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 239.

¹⁵⁰ Dominic Perring, "Roma Kentlerinde Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Değişim," **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Ed. J. Rich ve A. Wallace-Hadrill, Çev. Lale Özgenel, 2000, s. 287; Gregory S. Aldrete, **Daily Life in the Roman City: Rome, Pompeii, and Ostia**, London, Greenwood Press, 2004, pp. 47; David Watkins, **The Roman Forum**, Cambridge, Harvard University Press, 2009, pp. 11; Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 269-271.

boarium (sığır pazarı)¹⁵¹ gibi özel amaçlara hizmet eden forumlar da bulunmaktaydı¹⁵².

Vitruvius'a göre basilica, forumun bitişiğinde ve kötü hava şartlarından etkilenmemek için forumun en sıcak cephesinde olmalıydı¹⁵³. Roma'nın yaşam stilini temsil eden yapılardan biri olan basilicalar¹⁵⁴ mahkemelerin görüldüğü, ticaretin yapıldığı, çeşitli alışveriş tezgahlarının açıldığı, toplumun, tüccarların, iş insanlarının hava şartlarından korunduğu ve toplanabildiği çeşitli kapalı mekânları içermektedir¹⁵⁵. Basilica yapısı planı, yer aldığı bölge ve kent içindeki konumuna göre çok sayıda farklı tanımlara sahip olabilir ve bu bağlamda anlaşılması güç bir mimari öğedir¹⁵⁶. Almanca'dan dilimize geçen 'çarşı *bazilikası*' Anadolu'daki basilicaları tanımlamak için kullanılmaktadır¹⁵⁷. Basilicaların Anadolu'da inşası Roma'nın bu bölgede hâkimiyet kurmasıyla başlar. Roma'ya özgü bir yapı tipi olan basilicalar Anadolu'da inşa edilirken yapı olduğu gibi kopyalanmamış, Eski Yunan kültürü ve mimari bilgisiyle harmanlanarak yeni bir form şeklinde ortaya çıkmıştır¹⁵⁸. Forum ya da agora ile bağlantılı basilicalar olduğu gibi bu alanlardan bağımsız inşa edilen basilica yapıları da bulunmaktadır¹⁵⁹.

Roma Dönemi'nde yıkanma kültürü fiziksel bir ihtiyaçtan çok daha fazlasıydı. Bu bağlamda hamamlar yıkanmanın yanı sıra hoş vakit geçirilen, toplumun

¹⁵¹ Lesley Adkins, Roy A. Adkins, **Handbook, to Life in Ancient Rome**, Fact on File Library of World History, 2004, s. 144.

¹⁵² William Lloyd MacDonald, **The Architecture, of the Roman Empire II: An Urban Appraisal**, New Haven and London, Yale University Press, 1986, pp. 118.

¹⁵³ Vitr. **De Arch.**, s. 176.

¹⁵⁴ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 221.

¹⁵⁵ H. L. Gordon, "The Basilica and The Stoa in Early Rabbinical Literature: A Study in Near Eastern Architecture," **The Art Bulletin**, Vol. 13, No. 3, 1931, pp. 375; Lesley Adkins, Roy A. Adkins, **Handbook, to Life in Ancient Rome**, Fact on File Library of World History, 2004, s. 146; Serdar Hakan Öztaner, "Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası," **Anadolu**, Vol. 31, 2006, s. 128-129.

¹⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz: D. S. Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 267-271.

¹⁵⁷ Orhan Bingöl, **Magnesia ad Maeandrum**, Ankara, Müze Eserleri Turistik Yayınları, 1998, s.64-69.

¹⁵⁸ Fikret K. Yegül, "Memory, Metaphor and Meaning in the Cities of Asia Minor," **Journal of Roman Archaeology**, Vol. 38, 2000, s. 141-143.

¹⁵⁹ Aylin Yıldırım, "Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası'nda Yürütülen Yorumlama ve Sunum Çalışmalarının Değerlendirilmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara, 2022, s. 61.

sosyalleştiği, spor yaptığı, bilgilendiği bir mekândı¹⁶⁰. Eski Yunan toplumlarında da benzer bir yıkanma kültürü olsa da Anadolu’da hamam yapıları çok bilinmemekteydi¹⁶¹. Roma İmparatorluğu’nun Anadolu’da hâkimiyet kurmasıyla hamam yapısına büyük bir sütunlu avlu ile palaestra eklenerek iki yapı birlikte planlanmış ve bir kompleks şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır¹⁶². Anadolu’da, Roma İmparatorluk Dönemi’nde inşa edilen hamam-gymnasion yapı kompleksleri her iki kültür ve uygarlığı yansıtan örneklerdir¹⁶³. Başlangıçta Roma, Eski Yunan kültüründeki gymnasion yapılarını ahlaki olarak kendi kültürüne uygun bulmuyordu¹⁶⁴. Gençlerin çıplak şekilde bu yapılarda çeşitli spor aktiviteleri yapıyor olması antik yazarlar tarafından da eleştirilmiştir¹⁶⁵.Gymnasionlar ve gymnasionlardaki yaşam biçimi Romalılar tarafından ‘kadınsı’ bulunuyordu¹⁶⁶. Ancak zaman içerisinde bu yapı tipinin fiziksel aktivitelerden çok daha fazlasına hizmet ettiği anlaşılmış ve gymnasionlardaki düşünsel, kültürel ve entelektüel eğitimler Romalıların yapıya dair olumsuz düşüncelerini değiştirmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda antik yazarların fikirlerinin değiştiği görülmekte ve çeşitli Romalı yöneticilerin de gymnasionlarda sıkça vakit geçirdiği görülmektedir¹⁶⁷. Cassius Dio Roma Dönemi’nde spor eğitimi işleviyle örtüşen ilk gymnasion yapısının M.Ö. 25 yılında Agrippa tarafından inşa edilen ‘*Laconian sudatorium*’ olduğunu ifade etmektedir. Yapının adı egzersizleriyle ünlü Lakedaimonlu/Lakedaimonialı kişilerden gelmektedir¹⁶⁸. Başlangıçta yapının hidrolik sistemi bulunmasa da, yapı inşa edildikten 6 yıl sonra bir su sistemi inşa

¹⁶⁰ Fikret Yegül, **Baths and Bathing in Classical Antiquity**, Cambridge, The MIT Press, 1992, pp. 30.

¹⁶¹ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 227.

¹⁶² John Bryan Ward-Perkins, **Roman Imperial Architecture**, New Heaven ve London, Yale University Press, 1994, pp. 292; Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 227.

¹⁶³ Martin Steskal, “Römische Thermen und griechische Gymnasien: Ephesos und Milet im Spiegel ihrer Bad-Gymnasien,” **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 224.

¹⁶⁴ Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 272.

¹⁶⁵ Wolfgang Orth, “Das griechische Gymnasion im Römischen Urteil,” **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 12-13.

¹⁶⁶ Christian Mann, “Gymnasien und Gymnastikdiskurs im Kaiserzeitlichen Rom,” **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 25.

¹⁶⁷ Wolfgang Orth, “Das griechische Gymnasion im Römischen Urteil,” **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 14-16.

¹⁶⁸ Cass. Dio, **Hist. Rom.**, 53.27.1.

edilmiş ve daha sonra yapı Agrippa Hamamı/Hamamları olarak anılmıştır¹⁶⁹. Gymnasion *Lakonikon*'un Roma hamamlarında olduğu gibi bir simetriye ve hizaya sahip olmaması ve Cassius Dio'nun yapıyı ilk inşa zamanından bahsederken gymnasion olarak tanımlaması yapının sonradan hamama dönüştürülmüş olabileceğini düşündürmektedir¹⁷⁰. İnşa edilen hamam-gymnasion kompleksleri ile daha görkemli yapılar oluşmuştur. Bu dönemde bazı zamanlarda gymnasion ile hamam/*thermae*¹⁷¹ terimleri eş anlamlı şekilde kullanılmaya başlanmıştır¹⁷². Bu bir karışıklık ya da belirsizlik işareti değil aksine gymnasionlar ile hamam yapılarının o dönemlerde birbirleriyle ne kadar iç içe olduklarını göstermektedir¹⁷³. Hamam-gymnasion yapı komplekslerinin genel olarak stadiona yakın bir yerde konumlandırıldıkları görülmektedir. Sporcuların stadionda egzersiz ve spor antrenmanlarını yaptıktan sonra temizlenmek amacıyla hamam-gymnasion yapılarını kullandıkları düşünüldüğünde bu yapıların birlikte planlanarak farklı zamanlarda da olsa benzer konumlarda inşa edilmeleri oldukça olağandır¹⁷⁴. Su kemerleri Roma İmparatorluk Dönemi'nde birçok kentin ortak mimari ögesi haline gelmiştir. Sadece içme suyu sağlamak amacıyla değil, hamam ve çeşme yapılarına da su temin etmek için kullanılmışlardır. Büyük kentlerde çoğu zaman birden fazla su kemerine rastlamak mümkündür¹⁷⁵. Anıtsal çeşme kavramı aslında Klasik Dönem'den itibaren bilinmekteydi ve Hellenistik Dönem'de geliştirilmeye devam etmişti. Ancak özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentin önemli bir parçası haline dönüşmüştür. Nyphaeumlar heykellerle süslenmeye başlanarak oldukça detaylı ve

¹⁶⁹Christian Mann, "Gymnasien und Gymnastikdiskurs im Kaiserzeitlichen Rom," **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 26; Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 273.

¹⁷⁰Christian Mann, "Gymnasien und Gymnastikdiskurs im Kaiserzeitlichen Rom," **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 28.

¹⁷¹Eski Yunanca kullanımı *βαλανεῖον* (balaneion), Latince kullanımı *balneum/balnea*; Fikret Yegül, **Roma Dünyasında Yıkama**, Çev. Emel Erten, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 65, 182.

¹⁷²Fikret K. Yegül, "Ephesos'da Vedius Gymnasium'u ve Anadolu Hamam-Gymnasium'larının Kimlik Sorunu," **Anadolu**, Vol. 34, 2008, s. 103-104.

¹⁷³Christian Mann, "Gymnasien und Gymnastikdiskurs im Kaiserzeitlichen Rom," **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 34.

¹⁷⁴Volkan Öztekin, "**Side Agora-Tiyatro Kompleksi**," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2017, s. 58; Fikret Yegül, **Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkama**, Çev. Emel Erten, İstanbul, Homer Kitabevi, 2006, s. 273.

¹⁷⁵Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 222.

anıtsal bir görünüm kazanarak kentteki yapılardan biri haline gelmiştir. Çoğu zaman kentin ihtişamının bir parçası olarak görülürken, bazen de hamamların birer parçası olmuştur¹⁷⁶.

Roma’da tiyatroların tasarımı Eski Yunan kültürüne dayanmaktaydı ve başlangıçta yamaca inşa ediliyordu. Fakat Roma tiyatrolarında, tiyatroların bölümlerinin birbirleriyle bir bütün oluşturacak şekilde inşa edildikleri görülmektedir¹⁷⁷. Ancak zamanla Romalılar mimarlık ve mühendislik alanındaki uzmanlıkları ile tonoz ve kemer kullanımı sayesinde Roma tiyatrolarını bağımsız şekilde inşa etmeye başlamıştır¹⁷⁸. Amphitheatrumlar Eski Yunan kültüründen bağımsız, tamamen Roma’ya ait oval ya da elips biçimli bir yapıdır ve çoğu Roma ve batısında yer almaktadır. Roma’nın doğusunda inşa edilen amphitheatrumların sayısı ise azdır¹⁷⁹. Amphitheatrumlar özellikle gladyatör dövüşleri ve şiddet içeren Roma’ya özgü etkinlikler için tasarlanmıştır. Bu tür gösteriler Eski Yunan kültürünün bir parçası değildi¹⁸⁰ fakat İtalya’nın doğusundaki birçok kentte şiddet içerikli gösteriler veya gladyatör dövüşlerinin yapıldığı kanıtlanmış ve bu gösterilerin dönüştürülen tiyatrolarlarda yapıldığı anlaşılmıştır¹⁸¹. Bu bağlamda Roma kentlere bir amphitheatrum inşa etmek yerine, doğudaki zaten gelişkin kültür ve mimariye sahip kentlerde var olan tiyatroları organize etmiştir.

Eski Yunan kültürüne ait stadionların Roma’daki karşılığı *circus*lardı. Stadionu olmayan kentler spor etkinlikleri ve çeşitli aktiviteler için *circus*ları kullanmıştır¹⁸². Roma İmparatorluk Dönemi’nde bazı yapıların hamam-gymnasion yapılarında

¹⁷⁶ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 227.

¹⁷⁷ Donald Struan Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 271-272.

¹⁷⁸ Marvin Trachtenberg, Isabelle Hyman, **Architecture: From Prehistory to Postmodernity**, Pearson, 2003, pp. 127-129; Lesley Adkins, Roy A. Adkins, **Handbook, to Life in Ancient Rome**, Fact on File Library of World History, 2004, s. 149.

¹⁷⁹ Lesley Adkins, Roy A. Adkins, **Handbook, to Life in Ancient Rome**, Fact on File Library of World History, 2004, s. 150.

¹⁸⁰ Donald Struan Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 283.

¹⁸¹ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 204, 233.

¹⁸² Lesley Adkins, Roy A. Adkins, **Handbook, to Life in Ancient Rome**, Fact on File Library of World History, 2004, s. 151-152.

olduğu gibi bir kompleks olarak nitelendirilmesi söz konusudur. Anadolu'daki antik kentlerden biri olan Aizanoi'da tiyatro ile stadion arasında inşa edilmiş sahne binası iki yapıyı birbirine bağlamış ve bu şekilde burada bir yapı kompleksi oluşturulduğu düşünülmektedir.¹⁸³.

Zafer takları Roma'ya özgü ve kentlerde görülen bir diğer mimari öğedir. Anıtsal, süslü ve kemerli bu kapı girişleri imparatorların zaferleri anısına ya da onurlandırılma amaçlı inşa edilmekteydiler¹⁸⁴. Kent estetiğinin bir parçası olarak görülen bu mimari öğe ile kentlerin ana caddelerinde bir perspektif anlayışı yaratılmak istenmiştir¹⁸⁵.

Insula kelimesi ızgara kent planında birbirini dik kesen sokak ve caddelerle oluşturulan yapı adacıklarının karşılığı olmakla birlikte Roma Dönemi'nde çok kişinin barınabildiği apartman tipi yapı komplekslerinin de kelime karşılığıdır. Özel konutlara ise '*domus*' adı verilmiştir¹⁸⁶. Pompeii ile Herculaneum kentlerinin *domus* için iyi örnekler sağladığı bilinmektedir¹⁸⁷. Roma kentlerindeki nüfusun artışı *domus*lardan *insula* tipi yapılara geçişi hızlandırmıştır. *Insula*lar küçük bir alanı kaplarken aynı zamanda birçok insanın barınma ihtiyacını karşılayabildiği için çok işlevseldir, kolay inşa edilmeleri ve maliyetinin az olması da tercih edilme sebeplerindedir. *Insula* tipi konutlar için Ostia iyi bir örnektir. Ostia'nın bir liman kenti oluşu ve Roma'ya yakın mesafede olması kentin kısa sürede gelişim göstermesine ve nüfusunun artışına yol açmıştır. Artan nüfus için dolayısıyla *insula*lar pratik bir çözüm olmuştur¹⁸⁸.

Roma, bazı örneklerde sur duvarlarını kent planının bir parçası olarak düşünmüş ve cadde-sokak sistemiyle bütünleştirmiştir. Sur duvarları Roma İmparatorluğu'nda

¹⁸³ Corinna Rohn, "Die Arbeiten am Theater-Stadion-Komplex von Aizanoi," **Archaeologischer Anzeiger** 2, 2001, pp. 305, 317.

¹⁸⁴ Donald Struan Robertson, **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954, pp. 293.

¹⁸⁵ Roland Martin, **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956, pp. 177.

¹⁸⁶ Marvin Trachtenberg, Isabelle Hyman, **Architecture: From Prehistory to Postmodernity**, Pearson, 2003, pp. 152.

¹⁸⁷ Martin Thorpe, **Roma Mimarlığı**, Çev. Rıfat Akbulut, İstanbul, Homer Kitabevi, 2012, s. 92.

¹⁸⁸ **A.e.**, s. 106-107.

bir statü ve ayrıcalık göstergesi olmuştur¹⁸⁹. Ancak kentsel alanın kutsallığı fikriyle Roma Cumhuriyet ve Augustus Dönemi'nde bazı kentlerde sur duvarları inşa etse de; Erken İmparatorluk Dönemi'nde sur duvarı inşasına nadiren rastlanmaktadır. Savunma amacıyla inşa edilen surlara barış içinde geçen Erken İmparatorluk Dönemi'nde kentlerin savunulmasına da ihtiyaç kalmamıştır¹⁹⁰.

Roma için yol ağı inşası egemenliğin ve devlete hizmetin bir tür göstergesiydi. Dolayısıyla Roma egemenliği altına aldığı ve eyaletleştirdiği bölgelerde ilk olarak kentleri birbirine bağladığı bir yol ağı inşa ediyordu. Böylece merkezden uzaktaki kent ve bölgelerle iletişim daha kolay kurulmaktaydı¹⁹¹. Bu bağlamda Augustus Anadolu'da Pisidia ve Pamphylia'da kurduğu koloni kentlerini inşa ettirdiği bir yol ağı ile birbirlerine bağlamıştır¹⁹². *Via Sebaste* adı verilen bu yol ağı M.Ö. 6 yılında tamamlanmıştır¹⁹³. Anadolu'da bu bölgelerde *Via Sebaste*'nin ön plana çıkması, bu bölgelerin konumları itibariyle batı ile doğu arasındaki ulaşım ve iletişim açısından taşıdığı önemle ilgilidir. Öte yandan özellikle Pisidia'da koloni statüsüne yükseltelen kentlerin amacı doğu ile batı arasındaki iletişimi sağlamak ve olası bir tehdit anında müdahale etmektir¹⁹⁴.

Eski Yunan'ın Hellenistik krallıklarından etkilenen Roma, onların anıtsallığını ve görkemini benimsemiş ve Roma yaşam biçimine entegre etmiştir. Anıtsallığı salt yapı olarak değil yapı topluluklarına da uyarlamış ve inşa edilen yapıları birbirlerine merdiven, rampa, portico gibi ihtişamlı yapı öğeleriyle tamamlamıştır¹⁹⁵. Roma'nın zamanla pratik kazandığı kent planlaması, Eski Yunan ve Etrüskler tarafından geliştirilen teknikler üzerine kuruludur ve bu iki farklı kültür ile Roma uygarlığının

¹⁸⁹ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 152-153.

¹⁹⁰ Dominic Perring, "Roma Kentlerinde Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Değişim," **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Ed. J. Rich ve A. Wallace-Hadrill, Çev. Lale Özgenel, 2000, s. 289.

¹⁹¹ Burak Takmer, Nihal Tüner-Önen, "Batı Pamphylia'da Antik Yol Araştırmaları: *Via Sebaste*'nin Perge-Klimaks Arası Güzergahında Yeni Bir Yol Kalıntısı," **Adalya**, Vol. XI, 2008, s. 109-110.

¹⁹² **A.e.**, s. 110.

¹⁹³ Asuman Coşkun Abuagla, "Pisidia Apolloniası'ndan *Via Sebaste*'ye ait Yeni Bir Mil Taşı," **TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Sayı 18, 2015, s. 176.

¹⁹⁴ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 93.

¹⁹⁵ Edward J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s. 120-121.

teknik ve stilleri harmanlanmıştır. İ içe geçen bu kültürlerin bilgi, teknik ve tecrübesi özellikle Roma İmparatorluğu Dönemi'ne yansımıştır. Planlama, kentlerin organize edilmesi veya yapıların inşa edilmesi gibi konular çok uzun süreçleri ifade ederler. Bir kentin planlanması konusundaki gereklilik aslında zamanla kentlerde ortaya çıkan sorunlara yönelik üretilen pratik çözümlerdir. Birbirinden farklı uygarlıklar veya kentler, ortaya çıkan sorunlara bazen benzer çözümler üretirken bazen farklı çözümler geliştirmiştir. Dolayısıyla kent planması temelde benzer özellikler taşısa da kentlerin tek tip bir modele sahip olduğunu syleyemeyi



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU'DA KURULAN ROMA KOLONİ KENTLERİ: ŞEHİRCİLİK VE KENT PLANLAMASI

Anadolu'da kurulan Roma koloni kentleri aşağıda detaylı şekilde incelenmiştir. Kentlerden bazıları kent planına sahipken, bazı kentlerde korunagelmiş herhangi bir yapı kalıntısına rastlanılmamaktadır. Bu kentlerin dışında kent planı olmayan ancak günümüze ulaşan önemli yapı kalıntılarına sahip kentler de bulunmaktadır. Kent planına sahip kentler ele alınırken öncelikle kentin planlamasıyla ilgili genel bilgilere yer verilmiş, daha sonra kentteki yapılar ele alınmıştır. Yapılar incelenirken ilk olarak kentteki cadde ve sokak ilişkisine değinilmiş, sonrasında agora ve forumlardan söz edilmiştir. Kentlerin ana arterleri ve meydanlarının ardından kentlerdeki büyük yapılara yer verilmiştir. Son olarak daha çok kent sınırının dışıyla ilişkili olan surlara, limanlara ve nekropol alanlarına yer verilmiştir.

3.1. Provincia Asia

3.1.1. Colonia Augusta Troas/Colonia Aleksandreia Augusta Troadensis/Colonia Augusta Troadensium (Alexandreia Troas)

Konumu ve Kısa Tarihi: Çanakkale ilinin Ezine ilçesine bağlı Dalyan Köyü'nde yer alan Alexandreia Troas kenti Ege Denizi kıyısında kurulmuştur¹. Günümüzde Bozcaada antik ismiyle Tenedos'un karşısındadır².

Alexandreia Troas'ın Büyük İskender'in ardıllarından olan Antigonos Monophthalmos tarafından Antigoneia ismiyle³ yaklaşık olarak M.Ö. 310 tarihinde⁴ kurulduğu ifade edilmektedir. Antigonos bu kenti kurarken, bölgedeki birçok halkı bir

¹ Mehmet Ali Taşçı, "Alexandreia Troas (Antigonia)," *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, 1998, s. 168.

² Reyhan Körpe, "Troas Bölgesi Antik Kentleri," *Çanakkale Savaşları Tarihi I*, Ed. Mustafa Demir, 2008, s. 356.

³ Strab., *Geog.*, XIII. 1. 26. s. 113; Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 67.

⁴ BMC Greek, Warwick Wroth, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Catalogue of the Greek coins of Troas, Aeolis and Lesbos*, London, 1894, pp. XIV; Richard A. Billows, *Kings and Colonists: Aspects of Macedonian Imperialism*, Leiden, E. J. Brill, 1995, pp. 39.

araya getirmiştir⁵. Lysimakhos'un, M.Ö. 301 yılında İpsos Savaşı'yla bölgede hâkim konuma geçmesiyle kentin adı *Alexandreia Troas* (Lev.7/Harita 1) olarak değiştirilmiştir⁶. Çünkü Büyük İskender'in ardılları kendi adlarına kent kurmadan önce Büyük İskender adına kent kurduklarında tanrılar tarafından ödüllendirileceklerine inanıyorlardı⁷.

Verimli topraklara sahip olan *Alexandreia Troas* aynı zamanda önemli bir konumda yer alan liman kentiydi. Özellikle Karadeniz Bölgesi'ne geçmek isteyen gemiler kentin yanından geçmek zorunda ve gümrük vergisi ödemek zorunda bırakılmıştır. Kentin sahip olduğu bu nitelikler Lysimakhos zamanında ticari olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur⁸. Kent M.Ö. 281'de Kurupedion Savaşı'na kadar Lysimakhos egemenliğinde kalmışsa da bu savaş sonrasında bölge Seleukosların egemenliği altına girmiştir⁹. Seleukosların, Pergamon Krallığı yani dolaylı olarak onun müttefiki Roma ile yaptığı savaşları kaybetmesiyle bölgedeki hâkimiyeti zarar görmüştür. Böylece *Alexandreia Troas*, Pergamon Krallığı'nın egemenliği altına girmiş ve Roma'nın *Provincia Asia*'yı kurmasına kadar bu krallığın çatısı altında kalmıştır¹⁰. Daha sonra bu eyaletin sınırları içine dahil edilmiştir¹¹.

Alexandreia Troas, savaş zamanlarında Roma'nın bir müttefiki olarak her zaman Roma'nın yanında saf tutmuştur. Roma da buna karşılık olarak kente her zaman

⁵ David Magie, *Roman Rule Asia Minor: to the End of the Third Century Christ Vol. I-II*, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 69; Arnold Hugh Martin Jones, *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 41; Richard A. Billows; *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*, London, University of California Press, 1990, pp. 215.

⁶ Gerassimos George Aperghis, *The Seleukid Royal Economy: The Financial Administration of the Seleukid Empire*, New York, Cambridge University Press, 2004, pp. 47; Olcay Turan, "Troas Bölgesi'nde Bir Kent: Aleksandreia Troas," *Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2023, s. 6.

⁷ Strab., *Geog.*, s. 113 (XIII. 1. 26.)

⁸ Elmar Schwertheim, "Alexandreia Troas," *Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler*, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 59.

⁹ Marijana Riel, "Alexandreia Troas in the Hellenistic Period," *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, 1997, pp. 109.

¹⁰ Erhan Öztepe, "Alexandria Troas Antik Kenti," *Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*, 2012, s. 252.

¹¹ Marijana Riel, "Alexandreia Troas in the Hellenistic Period," *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, 1997, pp. 110-111.

desteğini göstermiş¹² ve Alexandria Troas'ı Roma kentlerinin sahip olduğu ayrıcalıklarla ödüllendirmiştir¹³. Alexandria Troas ile Roma arasında kurulan bu siyasi ilişki sayesinde kent, zengin ve Anadolu'nun hatırı sayılır kentlerinden biri haline gelmiştir¹⁴. Özellikle Caesar kente özel bir ilgi göstermiş, kenti Anadolu'daki Roma toprakları için 'başkent' ilan etmeyi düşünmüştür¹⁵. Kent Roma Dönemi'nde daha da önemli hale gelmiş ve koloni statüsü almıştır.

Alexandria Troas M.Ö. 12'de koloni statüsüne yükseltilmiştir¹⁶ ve bu bilgiye *Lex Portorii Provinciae Asiae* (Asia Eyaleti Gümrük Yasası) metninden ulaşılmaktadır¹⁷. Kentin adı bu metinde "*Colonia Augusta Troas*¹⁸" olarak geçmektedir¹⁹. Ancak kentin adının farklı varyasyonlarına da rastlanmaktadır. Tiberius Dönemi'ne ait bir yazıtta kentin adı *Col(onia) Troad(ensis) Aug(usta)*²⁰, Caracalla'nın Alexandria Troas'a gönderdiği bir mektupta "[C]ol(onia) Aug(usta) Troadens(is)"²¹ olarak geçmektedir²². Kent *Colonia Augusta Troadensium*²³, ya da *Colonia Alexsandria Augusta Troadensis*²⁴ olarak da anılmıştır. Kentin Caesar

¹² Bernhard Tenger, "Zur Geographie und Geschichte der Troas," *Asia Minor Studien*, Vol. 33, 1999, pp. 162.

¹³ Charles Texier, Charles Texier, **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I**, Çev. Ali Suat, Ankara, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, s. 331.

¹⁴ Reyhan Körpe, "Troas Bölgesi Antik Kentleri," **Çanakkale Savaşları Tarihi I**, Ed. Mustafa Demir, 2008, s. 356.

¹⁵ Mehmet Ali Taşçı, "Alexandria Troas (Antigonía)," **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 4, 1998, s. 169. Elmar Schwertheim, "Alexandria Troas," **Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler**, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 58.

¹⁶ Erhan Öztepe, "Alexandria Troas," **Anadolu/Anatolia: DTCF Arkeoloji Bölümü: Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011): Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı**, Ed. O. Bingöl, vd., 2012, s. 297.

¹⁷ Michel Cottier, vd., **The Customs Law of Asia**, Oxford, Oxford University Press, 2008, pp. 69; Burak Takmer, "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları: Lex Portorii Provinciae Asiae (Asia Eyaleti Gümrük Yasası)," **Eskiçağ Yazıları 4**, 2013, s. 173-174.

¹⁸ Colin J. Hemer, "Alexandria Troas," **Tyndale Bulletin**, Vol. 26, 1975, pp. 90.

¹⁹ Umberto Laffi, **Colonie e Municipi Nello Stato Romano**, Roma, 2007, pp. 175.

²⁰ Marijana Riel, "The Inscriptions of Alexandria Troas," **Inscriben Griechischer Stadte aus Kleinasien**, Vol. 53, 1997, s. 227.

²¹ Marijana Riel, "The Inscriptions of Alexandria Troas," **Inscriben Griechischer Stadte aus Kleinasien**, Vol. 53, 1997, s. 51-52; Tobias Esch, "Alexandria Troas: Drei numismatische Notizen zur Stadtgeschichte," **Man kann es sich nicht prächtig genug vorstellen!: Festschrift für Dieter Salzmann I**, 2016, pp. 74-75.

²² Detaylı bilgi için: Erdiç Buruldağ, "Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017.

²³ David Magie, **Roman Rule Asia Minor: to the End of the Third Century Christ Vol. I-II**, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 472.

²⁴ Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 68.

tarafından mı yoksa Augustus tarafından mı kolonileştirildiği tartışma konusu²⁵ olsa da genel kabul kentin Augustus tarafından koloni statüsü aldığıdır²⁶. Yazıtlar ve sikke lejantlarından da anlaşıldığı üzere kente Augusta ismi dışında isim verilmediği saptanmıştır²⁷. Koloni statüsüne yükseltileen Alexandria Troas'a Romalı askerler kolonist olarak yerleştirilmiştir ve bu yerleştirilen askerlerin oldukça yüksek rütbeli ve başarılı bir kariyerleri olduğu bilinmektedir²⁸. Bu bağlamda kentin askeri bir önemi söz konusudur.

İmparator Hadrianus Dönemi'nde ise kentte, diğer kentlerde olduğu gibi birçok imar faaliyeti gerçekleştirildiği bilinmektedir²⁹. O dönemde seçkin kişilerden biri olan Herodes Atticus kentte bir hamam ve su kemeri yaptırmıştır³⁰. Kentin Roma Dönemi'nin sonunda ve Bizans Dönemi'nde öneminin azaldığı ve nüfus oranının düştüğü düşünülmektedir³¹. Hristiyanlıkla birlikte kent Kyzikos metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezine dönüştürülmüştür³². 16. yüzyılda çevresindeki kentler için

²⁵ Marijana Riel epigrafik ve arkeolojik araştırmalara dayanarak kentin Caesar tarafından kolonileştirildiğini ve Romalı askerlerin yerleştirildiğini öne sürmektedir. Buna bağlı olarak da kentin özgün adının aslında Colonia Iulia Augusta Troas/Troadensis olması gerektiğini savunmaktadır: Marijana Riel, "The Inscriptions of Alexandria Troas," **Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien**, Vol. 53, 1997, s. 223-227. U. Laffi ise kentin Augustus Dönemi'nde kolonileştirildiğini ifade etmektedir: Umberto Laffi, "La Colonia Augustea di Alessandria di Troade", **Colonie Romane nel Mondo Greco**, Cilt 3, 2004, pp. 153. 151-164.; Umberto Laffi, **Colonie e Municipi Nello Stato Romano**, Roma, 2007, pp. 178.

²⁶ Stefan Feuser, "Der Hafen von Alexandria Troas," **Asia Minor Studien**, Vol. 63, 2009, pp. 5; Erhan Öztepe, "Alexandria Troas Antik Kenti," **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 254; Davut Kaplan, "Smintheion-Alexandria Troas Yolu, Ne İçindi: Jeolojik, Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Güzergâh ve İşlevi," **Anadolu/Anatolia**, Vol. 42, 2016, s. 71.; Olcay Turan, "Troas Bölgesi'nde Bir Kent: Aleksandria Troas," **Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2023, s. 7.

²⁷ Erdinç Buruldağ, "Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 429.

²⁸ J. H. Römhild, "Römische Bürger in der Troas," **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, pp. 172.

²⁹ M. Ali Taşçı, "Alexandria Troas (Antigonía)," **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 4, 1998, s. 169.

³⁰ David Magie, **Roman Rule Asia Minor: to the End of the Third Century Christ Vol. I-II**, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 626.

³¹ Reyhan Körpe, "Troas Bölgesi Antik Kentleri," **Çanakkale Savaşları Tarihi I**, Ed. Mustafa Demir, 2008, s. 356.

³² Reyhan Körpe, "Troas Bölgesi Antik Kentleri," **Çanakkale Savaşları Tarihi I**, Ed. Mustafa Demir, 2008, s. 356; Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 68; Olcay Turan, "Troas Bölgesi'nde Bir Kent: Aleksandria Troas," **Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2023, s. 9.

açık bir taş ocağı haline gelmiştir. Özellikle kentten, Constantinopolis ve Bozcaada’da yeni inşa edilen yapılarda kullanılmak üzere çok sayıda malzeme taşınmıştır³³.

Araştırma Tarihçesi: Kentle ilgili ilk bilgiler bölgeyi ziyaret eden seyyahların aktardıklarıdır. Çok sayıda gezgin 16. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında Alexandria Troas’ı ziyaret etmiş ve ziyaret ettikleri dönemde gördüklerini, antik kent hakkında ve mimari yapılarla ilgili gözlemlerini günümüze aktarmıştır³⁴.

Alexandria Troas’ta bilimsel nitelikteki ilk çalışmalar Prof. Dr. Coşkun Özgünel başkanlığındaki 1993-1995 yılları arasındaki yüzey araştırmalarıdır. İlk bilimsel kazılar ise Çanakkale Arkeoloji Müzesi’yle iş birliği içinde 1997-1999 yılları arasında Prof. Dr. Elmar Schwertheim ile ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. 2000 yılından 2011 yılına kadar kazı ve belgeleme çalışmaları Elmar Schwertheim başkanlığında devam etmiştir³⁵. 2011 yılından itibaren ise kazılar Prof. Dr. Erhan Öztepe’nin başkanlığında devam etmektedir.

Planı ve Yapıları: 1994-1997 yılları arasında Alexandria Troas’ın bir şehir planı hazırlanmıştır. Bu plana göre kentin yaklaşık olarak 400 hektarlık bir alanı kapladığı anlaşılmıştır³⁶. Kent planına bakıldığında (Lev.8/Plan 12) kentin gelişmiş bir kentte bulunması gereken mimari öğelere (Lev.9/Plan 13). sahip olduğu görülmektedir. Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi olarak kentin iki merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

1994’ten itibaren Alexandria Troas’ta yapılan jeofizik çalışmaları sayesinde, arkeolojik verilerle henüz kanıtlanmasa da kentin birbirini dik açılarla kesen bir sokak sistemine sahip olduğu ve inşa edilen birçok yapının da bu sisteme uygun olarak inşa

³³ John Manuel Cook, **The Troad: An Archaeological and Topographical Study**, Oxford, Oxford University Press, 1973, pp. 200-202; Elmar Schwertheim, “Die Beinahe-Hauptstadt Des Römischen Reiches,” **Antike Welt**, 2005, Vol. 36, No. 4, 2005, pp. 68.

³⁴ Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 258-259.

³⁵ Erhan Öztepe, “Alexandria Troas,” **Anadolu/Anatolia: DTCF Arkeoloji Bölümü: Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011): Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı**, Ed. O. Bingöl, vd., 2012, s. 295.

³⁶ Elmar Schwertheim, “Alexandria Troas,” **Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler**, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 59; Erhan Öztepe, Jürgen Giese, “Von der Hellenistischen Stadt zur Römischen Kolonie, Stadtentwicklung in Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 95, 2020, pp. 143.

edildikleri saptanmıştır. Kentin ana caddesi batıya doğru takip edildiğinde stadiona çıkılmakta; doğuya gidildiğinde ne ile karşılaşılacağı henüz bilinmemektedir. Fakat caddenin, kentin doğusu ile batısını merkezdeki yapılarla birleştirdiği görülmektedir³⁷.

Kentin ana caddesi batıdan doğuya doğru devam etmekte, forumun kuzeyinden geçip doğu kapısına doğru uzanmakta ve kentin dışına oradan da nekropole ulaşmaktadır. Doğu-batı aksında açığa çıkarılan ana caddenin *cardo maximus* mu yoksa *decumanus maximus* mu olduğu ilk aşamada belirlenememiştir³⁸. Ancak kaynaklarda *decumanus maximus* olarak geçmektedir³⁹. Kentin doğu kapısının bulunduğu alandaki cadde döşemelerinde tekerlek izlerine rastlanılmıştır ancak caddenin, forumun kuzeyinde kalan kısmında bu izler görülmemektedir. Caddenin bu kısmında tekerlek izinin olmaması bu alanın trafiğe kapatılmış olmasıyla açıklanmaktadır. Kent merkezinde yoğun trafiğin önlenmesi, dini ve siyasi yapılar açısından gürültünün engellenmesi istenmiş olabilir. Kapıların ve caddenin tarihlendirmesi henüz belirsizdir⁴⁰. Ana caddenin güneyinde yedi beşik tonoz bulunmuştur, bu alan aynı zamanda forumun kuzeyidir. Beşik tonozların doğrudan cadde üzerinde yer alması onların dükkân olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmüştür⁴¹.

Alexandria Troas'ta kentsel mekânların yaratılması amacıyla Hellenistik Dönem'de teraslama sistemi kullanılmış, Roma Dönemi düzenlemeleri yapılırken de bu teraslama referans alınmıştır. Bu bağlamda Roma Dönemi'nde gerçekleştirilen yenilemelerden dolayı Hellenistik Dönem'e tarihli düzenlemeler görünmemektedir⁴². Kentte bulunan yapıların çoğunluğu Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Forumun

³⁷ Frank Biller, vd., "Die Straßen in Alexandria Troas. Ein Vorbericht," *Asia Minor Studien*, Vol. 66, 2011, pp. 283-286.

³⁸ *A.e.*, pp. 285.

³⁹ Erhan Öztepe, "Alexandria Troas Antik Kenti," *Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*, 2012, s. 272; Erhan Öztepe, "Alexandria Troas," *Anadolu/Anatolia: DTCE Arkeoloji Bölümü: Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011): Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı*, Ed. O. Bingöl, vd., 2012, s. 302; Erdiñ Buruldağ, "Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 563-576.

⁴⁰ Frank Biller, vd., "Die Straßen in Alexandria Troas. Ein Vorbericht," *Asia Minor Studien*, Vol. 66, 2011, pp. 286-287.

⁴¹ *A.e.*, pp. 283-285.

⁴² Erhan Öztepe, Jürgen Giese, "Von der Hellenistischen Stadt zur Römischen Kolonie, Stadtentwicklung in Alexandria Troas," *Asia Minor Studien*, Vol. 95, 2020, pp. 143.

bulunduğu konumda düzenlemeler için alan yaklaşık 8 metre yüksekliğinde doldurulmuş, doldurma işleminden önce de kanalizasyon yapılmıştır⁴³. Forum ilk olarak Hellenistik Dönem’de kentsel gelişim sürecine girmiştir. Daha sonra kent koloni statüsü almış ve Roma Dönemi’nde yeni bir düzenleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Son olarak M.S. 2. yüzyılda yaşadığı refah döneminde tekrar yenilenmiş, böylece üç aşamalı bir düzenleme geçmişine sahip olmuştur⁴⁴.

Aşağı agora ile forum alanı birbirlerine bitişiktir. Muhtemelen kentin Hellenistik Dönem’deki merkezi agoranın olduğu alandı. Kentin ana arteri olan doğu-batı akslı cadde ile aşağı agora arasındaki iletişimin kemerli bir geçitle sağlandığı düşünülmektedir⁴⁵. Roma Dönemi’nde merkez olasılıkla forumun bulunduğu alana taşınmıştı. Alexandria Troas’ın koloni statüsü almasıyla kentte bir inşaa süreci başlamış ve kente Roma’ya özgü yapılar eklenmiştir. Bu faaliyetler sırasında yaklaşık olarak 108x120 m ölçülerindeki bir alanı kapsayan forum tasarlanmıştır⁴⁶. Forum kuzeyde ve batıda tonozlu yapılarla desteklenmiş⁴⁷ ve merkezine bir tapınak inşa edilmiştir. Podiumlu Tapınak olarak adlandırılan bu yapı sağlam bir temel üzerindedir⁴⁸ ve araştırmalar sırasında tapınağın kanalizasyon sisteminde bir kadın iskeleti ile M.S. 260 yılı öncesine tarihlenen gümüş sikkeler bulunmuştur. Bu durum kanalizasyonun bu tarihten sonra kullanılmadığını göstermektedir⁴⁹.

Tapınağın doğusunda bir portico, onun da doğusunda hemen bir odeion yapısı yer almaktadır. Aslında yapının Hellenistik Dönem’de bouleuterion yapısı olduğu düşünülmekte ancak Augustus zamanında birtakım düzenlemelerle son halini aldığı

⁴³ A.e., pp. 154.

⁴⁴ A.e., pp. 154-155.

⁴⁵ Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 272.

⁴⁶ J. Giese, vd., “Der Zwölfeckbau in Alexandria Troas: Vorbericht zu den Arbeiten der Jahre 2008-2015,” **Asia Minor Studien**, Vol. 88, 2018, pp. 93; E. Öztepe, J. Giese, “Von der Hellenistischen Stadt zur Römischen Kolonie, Stadtentwicklung in Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 95, 2020, pp. 144.

⁴⁷ Frank Biller, vd., “Die Straßen in Alexandria Troas. Ein Vorbericht,” **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, pp. 277.

⁴⁸ Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 265.

⁴⁹ Erhan Öztepe, Jürgen Giese, “Von der Hellenistischen Stadt zur Römischen Kolonie, Stadtentwicklung in Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 95, 2020, pp. 150-151.

varsayılmaktadır⁵⁰. Odeiona ait mimari öğeler genel olarak M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁵¹. Bu da Alexandria Troas'a koloni statüsü verildiği dönemdir. Odeion'un kuzeyinde Polygonal Yapı olarak isimlendirilen, işlevi net olmayan bir yapı bulunmaktadır. On iki köşesi olan ve 12 m çapındaki bu yapının çevresindeki, kendinden önce inşa edilmiş diğer yapılara göre düzenlendiği düşünülmektedir⁵². Yapının kubbeli bir çatı örtüsüne sahip olabileceği düşünülmüştür⁵³ ancak çatı örtüsüne ait herhangi bir malzeme ele geçmediği için yapının üstünün açık olabileceği de ihtimaller arasındadır⁵⁴. Yapıya ait olduğu bilinen mimari parçalardan dolayı yapı M.S. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir⁵⁵. E. Öztepe, yapının on iki köşeye sahip olmasının on iki Roma tanrısıyla ilişkili olabileceğini öne sürmektedir⁵⁶. Yapı beyaz mermerden plakalarla döşenmiştir. Döşemelerin en ilginç yanı üzerindeki radyal izlerdir. Yapının ortasında da yine on iki köşeli, ortasında delik olan tek parça bir taş bulunmaktadır⁵⁷. Yapıda duvar işçiliği, duvar dekorasyonu gibi detaylar incelendiğinde Polygonal Yapı'nın iki farklı inşa evresi olabileceği öne sürülmüştür; ilk evre Hadrianus Dönemi veya erken Antoninler Dönemi'dir⁵⁸. Polygonal Yapı'nın kuzeybatısında ise Podiumlu Yapı veya Podiumlu Salon olarak tanımlanan dörtgen planlı ve M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilen bir yapı yer almaktadır⁵⁹. Yapının işlevi net

⁵⁰ Elmar Schwertheim, "Alexandria Troas," **Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler**, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 62; Erhan Öztepe, "Alexandria Troas," **Anadolu/Anatolia: DTCF Arkeoloji Bölümü: Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011): Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı**, Ed. O. Bingöl, vd., 2012, s. 299.

⁵¹ Elmar Schwertheim, "Die Beinahe-Hauptstadt Des Römischen Reiches," **Antike Welt**, 2005, Vol. 36, No. 4, 2005, pp. 67.

⁵² Aylin Tanrıöver, Elmar Schwertheim, "Zehn Jahre Ausgrabungen in Alexandria Troas,"

Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V., Münster, 2009, pp. 8.

⁵³ **A.e.**, pp. 8.

⁵⁴ Elmar Schwertheim, "Alexandria Troas 2011," **Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.**, Münster, 2011, pp. 19.

⁵⁵ Aylin Tanrıöver, Elmar Schwertheim, "Zehn Jahre Ausgrabungen in Alexandria Troas,"

Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V., Münster, 2009, pp. 8; Elmar Schwertheim,

"Alexandria Troas 2011," **Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.**, Münster, 2011, pp. 18.

⁵⁶ Erhan Öztepe, "Alexandria Troas," **Anadolu/Anatolia: DTCF Arkeoloji Bölümü: Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011): Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı**, Ed. O. Bingöl, vd., 2012, s. 301.

⁵⁷ Erdinç Buruldağ, "Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri,"

Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 529.

⁵⁸ Ulrike Rübesam, Elmar Schwertheim, "Alexandria Troas im Jahre 2002," **Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.**, Münster, 2012, pp. 10.

⁵⁹ Aylin Tanrıöver, Elmar Schwertheim, "Zehn Jahre Ausgrabungen in Alexandria Troas,"

Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V., Münster, 2009, pp. 7-8.

değildir ancak ‘*curia*⁶⁰’, ‘onur avlusu’, veya imparatorluk kültürüne⁶¹ hizmet eden bir yapı olabileceği düşünülmüştür. Öte yandan yapıda çok sayıda heykel kaidesi ve heykel parçaları ele geçmiştir. Bu durum bu yapının heykelleri sergilemek için kullanıldığını da akla getirmektedir⁶².

Forumun güneybatı köşesinde kryptoporticus, stoa, apsisli yapının oluşturduğu yapı topluluğu bulunmaktadır. Öncelikle M.Ö. 1. yüzyıl civarında bu alana bir market yapısı inşa edilmiştir ve yapının batı duvarının önünde bir stoa bulunmaktadır⁶³. Burada gerçekleştirilen güncel kazı çalışmaları market yapısının inşası bitmek üzereyken stoanın batısında keşfedilen yarım daire formunda apsisli⁶⁴ bir yapının⁶⁵ inşasına başlandığını göstermiştir. Bununla birlikte, market yapısının depremde hasar görmesi sebebiyle yeniden inşa edildiği, bu bağlamda stoalı market yapısının yerini kryptoportikus yapısının aldığı saptanmıştır ancak market yapısının ikinci katı hâlâ ayakta olduğu için kryptoportikus doğrudan market yapısının üzerine inşa edilememiştir⁶⁶. Bu alandaki çalışmalarda açığa çıkarılan apsisli yapının büyük, doğu batı doğrultusunda bir yapıya ait olduğu anlaşılmıştır. Duvar işçiliği ve kullanılan malzeme incelendiğinde yapının M.S. 2. yüzyılda inşa edildiği düşünülmüştür. Yapılan magnetogram ölçümleri, doğuda açığa çıkarılan apsisin dışında onun daha batısında ve daha küçük boyutlarda bir apsisin olduğunu göstermiştir. Eğer daha küçük apsisin bulunduğu alan yapının batı sınırı olarak kabul edilirse, yapının toplam boyutunun 22x66 m boyutlarında olması beklenmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda sonuçlar henüz net olmasa da yapının planı itibariyle bir basilica olabileceği öngörülmüştür. Roma Dönemi’nde olasılıkla bir toplanma, mahkeme salonu gibi

⁶⁰ Aylin Tanrıöver, “Ein Repräsentationsbau im Nordosten des Forums von Alexandria Troas: Ein Arbeitsbericht,” *Asia Minor Studien*, Vol. 88, 2018, s. 81.

⁶¹ *A.e.*, s. 78-81.

⁶² Elmar Schwertheim, “Alexandria Troas 2011,” *Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.*, Münster, 2011, pp. 16; Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” *Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*, 2012, s. 271.

⁶³ Erhan Öztepe, Jürgen Giese, “Von der Hellenistischen Stadt zur Römischen Kolonie, Stadtentwicklung in Alexandria Troas,” *Asia Minor Studien*, Vol. 95, 2020, pp. 145.

⁶⁴ Aynı zamanda exedra olarak tanımlanmıştır.

⁶⁵ Apsisli kısım exedra olarak da tanımlanmış ve çapının 8 m olduğu ifade edilmiştir. Philipp Kiernan, “Preliminary Report on the Excavations of a Cryptoporticus and Market Building at Alexandria Troas,” *Asia Minor Studien*, Vol. 66, 2011, pp. 201.

⁶⁶ Philipp Kiernan, “Preliminary Report on the Excavations of a Cryptoporticus and Market Building at Alexandria Troas,” *Asia Minor Studien*, Vol. 66, 2011, pp. 212-213.

işlevlerle kullanılmış ve daha sonra muhtemelen bir Erken Hristiyanlık kilisesi dönüştürülmüş olabilir⁶⁷.

Alexandria Troas kenti kuruluşundan itibaren su kaynakları konusunda sorun yaşamıştır⁶⁸. Roma Dönemi'nde bölgede yetkili olan Herodes Atticus, Roma İmparatoru Hadrianus'un onayıyla kentte bir hamam ve su kemeri inşa ettirmiştir⁶⁹. İnşa edilen hamam yapısının oldukça büyük ölçülere sahip olduğu ifade edilmekte ve Anadolu'daki bilinen en büyük hamam yapısı olduğu düşünülmektedir⁷⁰. Herodes Atticus Hamamı ve gymnasium kompleksi forumun kuzeydoğusunda yer alır. 1809 yılında meydana gelen bir deprem sonucu hamam yıkılmış ve büyük kısmı enkaz altında kalmıştır. Dolayısıyla bu deprem öncesinde kenti ziyaret eden seyyahların aktardığı bilgiler yapının anlaşılması açısından önem kazanmıştır⁷¹. Güncel araştırmalardan sonra yapılan ufak tefek eklemelerin dışında hamam yapısının planı ve bilgileri için R. Koldewey'in 1883 yılında çıkardığı plan önemini korumaktadır⁷². R. Koldewey'e göre Herodes Atticus Hamamı'nın bir hamam-gymnasium kompleksi⁷³

⁶⁷ Elmar Schwertheim, Aylin Tanrıöver, "Die Ausgrabungen des Jahre 2008 in Alexandria Troas," **31. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, 2010, s. 79-80.

⁶⁸ Reyhan Körpe, "Troas Bölgesi Antik Kentleri," **Çanakkale Savaşları Tarihi I**, Ed. Mustafa Demir, 2008, s. 356.

⁶⁹ Philostr., **VS**, pp. 143; A. Tanrıöver, E. Schwertheim, "Zehn Jahre Ausgrabungen in Alexandria Troas," **Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.**, Münster, 2009, pp. 6; Onur Gülbay, **Anadolu'da Hadrianus'un İzleri: İmparator Hadrianus Dönemi Anadolu'da İmar Faaliyetleri**, İzmir, Sakin Kitap, 2023, s. 24.

⁷⁰ Erhan Öztepe, "Alexandria Troas," **Anadolu/Anatolia: DTCF Arkeoloji Bölümü: Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011): Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı**, Ed. O. Bingöl, vd., 2012, s. 297.

⁷¹ Manfred Klinkott, "Die Ruinen von Alexandria Troas: Bestandsaufnahmen der 'Thermen des Herodes Atticus' und des 'Maldelik' mit Vorberichten der Untersuchungen durch R. Koldewey und A.C.G. Smith," **Asia Minor Studien**, Vol. 72, 2014, s. 1.

⁷² Manfred Klinkott, "Die Ruinen von Alexandria Troas: Bestandsaufnahmen der 'Thermen des Herodes Atticus' und des 'Maldelik' mit Vorberichten der Untersuchungen durch R. Koldewey und A.C.G. Smith," **Asia Minor Studien**, Vol. 72, 2014, s. 3.

⁷³ D. Kreckler imparatorluk hamamlarıyla ilgili yaptığı araştırmasında bu yapının hamam-gymnasium kompleksi değil sadece bir hamam yapısı olduğunu ifade etmektedir; Daniel Kreckler, **Die Trierer Kaiserthermen**, Ausburg, Dr. Benno Filser Verlag, 1929, pp. 285-287; Manfred Klinkott, "Die Ruinen von Alexandria Troas: Bestandsaufnahmen der 'Thermen des Herodes Atticus' und des 'Maldelik' mit Vorberichten der Untersuchungen durch R. Koldewey und A.C.G. Smith," **Asia Minor Studien**, Vol. 72, 2014, s. 46. M. Klinkott bu fikre katılmaz ve yapının bulunduğu alanın ancak kazısı ve gerekli araştırmaları yapıldıktan sonra bu durumun netleşeceğini savunur; Manfred Klinkott, "Die Ruinen von Alexandria Troas: Bestandsaufnahmen der 'Thermen des Herodes Atticus' und des 'Maldelik' mit Vorberichten der Untersuchungen durch R. Koldewey und A.C.G. Smith," **Asia Minor Studien**, Vol. 72, 2014, s. 46.

olduğu düşünülmektedir⁷⁴. Yapı duvar tekniği, mimari öğeleri, süslemeleri gibi birçok açıdan ele alınmış ve M.S. 2. yüzyıl ortalarına tarihlenmiştir⁷⁵. Su kemeri ise Alexandria Troas'a yaklaşık olarak 15 km uzaklıkta yer alan Çığır Dağı'ndan⁷⁶ kente su taşıyan hattır⁷⁷. Hamam-gymnasion kompleksinin yaklaşık 40 m güneyinde bir nymphaeum yapısı bulunur ve ön cephesi foruma bakmaktadır. Dikdörtgen biçimindeki bir temel üzerinde yer alan yarı çapı 6 m olan apsidal formlu bir yapıdır⁷⁸. Kentin su kemerinin bu yapıya doğrudan ulaşımı bulunmaktadır⁷⁹. Yapının olasılıkla su kemeri ve Herodes Atticus Hamamı'yla çağdaş inşa edildiği düşünülmekte ve tipolojik olarak yapılan karşılaştırmalar sonucunda da M.S. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir⁸⁰. Bir diğer nymphaeum⁸¹ yapısı yuvarlak planlı olup forumda yer almaktadır⁸². Araştırmalar sonucu yapı M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁸³.

Agoranın 300 m güneyinde yerli halk tarafından 'saray (maldelik)' olarak isimlendirilen bir yapı bulunmaktadır. Yapı kentin oldukça yüksek bir konumunda,

⁷⁴ Manfred Klinkott, "Die Ruinen von Alexandria Troas: Bestandsaufnahmen der 'Thermen des Herodes Atticus' und des 'Maldelik' mit Vorberichten der Untersuchungen durch R. Koldewey und A.C.G. Smith," *Asia Minor Studien*, Vol. 72, 2014, s. 17.

⁷⁵ Manfred Klinkott, "Die Ruinen von Alexandria Troas: Bestandsaufnahmen der 'Thermen des Herodes Atticus' und des 'Maldelik' mit Vorberichten der Untersuchungen durch R. Koldewey und A.C.G. Smith," *Asia Minor Studien*, Vol. 72, 2014, s. 26.

⁷⁶ Bazı kaynaklarda su hattının 'İda Dağı'ndan başlayarak kente su taşındığını yazar. Günümüzde kente su temininin Çığır Dağı olarak bilenen dağdan sağlandığı kesindir. Universitat Münster, Projekte: Alexandria Troas, Der Aquadukt https://www.uni-muenster.de/AsiaMinor/projekte/grabung-at/herodes_attikus/aquaedukt/index.html

⁷⁷ Elmar Schwertheim, "Alexandria Troas," *Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler*, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 60-61.

⁷⁸ Serdar Hakan Öztaner, "Alexandria Troas Nymphaion'u" *İdol Dergisi*, Sayı 14, 2002, s. 6.

⁷⁹ Serdar Hakan Öztaner, "The Nymphaeum at Alexandria Troas," *Asia Minor Studien*, Vol. 33, 1999, p. 29-30.

⁸⁰ Serdar Hakan Öztaner, "The Nymphaeum at Alexandria Troas," *Asia Minor Studien*, Vol. 33, 1999, p. 36; Erhan Öztepe, "Alexandria Troas Antik Kenti," *Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*, 2012, s. 261.

⁸¹ S. Feuser, yapının güneş ışınlarına doğrudan maruz kalmasından dolayı yosun tutacağını ve suyun hızlı şekilde kirleneceğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yapının temiz su sağlamak için değil, daha çok bir süs çeşmesi olduğunu düşünmektedir. Bu ihtimallerin dışında kentteki bir dini merkez de işaretlenmek istenmiş olabilir; Stefan Feuser, "Der Brunnen vor dem Podiumtempel," *Asia Minor Studien*, Vol. 55, 2008, pp. 153-155.

⁸² Elmar Schwertheim, "Die Ausgrabungen des Jahres 2004 in Alexandria Troas," *27. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, 30 Mayıs-3 Haziran 2005, Antalya, 2006, s. 132. 131-136.

⁸³ Stefan Feuser, "Der Brunnen vor dem Podiumtempel," *Asia Minor Studien*, Vol. 55, 2008, pp. 152-154; Erhan Öztepe, "Alexandria Troas Antik Kenti," *Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*, 2012, s. 265.

kente ve çevre manzarasına hâkim bir noktada yer almaktadır⁸⁴. Yapının işlevi net olmamakla beraber kenti ziyaret eden seyyahlar tarafından kale, hapishane, tapınak, depo yapısı, vb. gibi birçok farklı tanımlama yapılmıştır⁸⁵. Günümüzde ise K. Görkay düzenlenme biçimi ve kentin neredeyse en yüksek konumunda yer alıyor olmasından dolayı yapının bir ‘tapınak kompleksi’ olabileceğini düşünmektedir ve yapıyı neredeyse her Roma koloni kentinde bulunan bir tür tapınak olan *Capitolium* yapılarına benzetmektedir⁸⁶.

Kentin güneyinde, Maldelik olarak isimlendirilen yapının güneydoğusunda bir tiyatro yapısı bulunmaktadır. 19. yüzyılda kenti ziyaret eden seyyahlar tiyatroyu doğru düzgün görme imkanına sahip olsalar da günümüzde artık mermer oturma sıralarını görmek çok mümkün değildir. Yamaçta ve kentin en yüksek noktasında konumlandırılan tiyatro yapısı Hellenistik Dönem’e tarihlendirilir⁸⁷. Ancak Roma Dönemi’nde değişikliğe uğramıştır⁸⁸. Tiyatronun güneydoğusunda ise Dor düzenli Hellenistik Dönem’e tarihlenen bir tapınak yapısı bulunmaktadır⁸⁹. Kuzeyden güneye doğru eğimin olduğu bir arazi üzerinde inşa edilen tapınağın güneyinde düz bir zemin elde etmek için bir podium yapılmıştır⁹⁰.

Kentin batısında, doğu-batı akslı, dikdörtgen ve çökmüş bir alan bulunmaktadır. Kentin yerleşim planına, alanın biçim ve büyüklüğüne göre burası stadion olarak

⁸⁴ Elmar Schwertheim, “Alexandria Troas,” **Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler**, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 59.

⁸⁵ Detaylı bilgi için: Manfred Klinkott, “Die Ruinen von Alexandria Troas: Bestandsaufnahmen der ‘Thermen des Herodes Atticus’ und des ‘Maldelik’ mit Vorberichten der Untersuchungen durch R. Koldewey und A.C.G. Smith,” **Asia Minor Studien**, Vol. 72, 2014, s. 69-78.

⁸⁶ Kutalmış Görkay, “An Early-Imperial Podium Temple at Alexandria Troas,” **Patris und Imperium: Kulturelle und Politische Identität in den Städten der Römischen Provinzen Kleinasien in der Frühen Kaiserzeit**, 2002, pp. 217; Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 260.

⁸⁷ Elmar Schwertheim, “Alexandria Troas,” **Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler**, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 60; Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 260.

⁸⁸ Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 260.

⁸⁹ Daniela Pohl, “Der Dorische Tempel von Alexandria Troas: Überlegungen zu Rekonstruktion und Datierung,” **Asia Minor Studien**, Vol. 33, 1999, pp. 90-92; Elmar Schwertheim, “Alexandria Troas,” **Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler**, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 60; Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 260.

⁹⁰ Daniela Pohl, “Der Dorische Tempel von Alexandria Troas: Überlegungen zu Rekonstruktion und Datierung,” **Asia Minor Studien**, Vol. 33, 1999, pp. 87.

tanımlanmıştır⁹¹. Stadion liman ile yerleşimin merkezi arasında bir konumdadır ve henüz kazısı yapılmamıştır⁹². Bu haliyle açık tarafının batıda olduğu anlaşılmıştır ve bunun seyirciler için bilinçli bir tercih olduğu düşünülmektedir. Böylece gösterilerle birlikte kent manzarası da izlenebilmiştir⁹³. Yapının Hellenistik Dönem’de inşa edildiği düşündürmekte ancak Roma Dönemi’nde keşfedilen *opus caementiciumun* (roma betonu) bulunması yapının bu dönemde bir onarım ya da yenileme çalışması gördüğünü göstermektedir⁹⁴.

Alexandria Troas’ın surlarının yaklaşık olarak 8 km olduğu anlaşılmıştır⁹⁵. Yapımına Lysimakhos Dönemi’nde başlanan⁹⁶ bu sur Anadolu’daki bilinen en uzun sur olarak tanımlanmaktadır⁹⁷. Kent planına ve surlara bakıldığında kentin dört kapısı olduğu görülmektedir: İki kentin güneyinde, biri batıda liman tarafında ve sonuncusu da kentin doğusunda yer alır. Doğudaki kapının kentin ana kapısı olduğu düşünülmektedir. Kapının her iki yanında savunma kuleleri bulunmaktadır ve kapı avlusu yuvarlak bir form vermektedir⁹⁸. Araştırmalar sonucu avlunun 20 m çapında olduğu anlaşılmıştır⁹⁹ ve kapı M.Ö. 300 yıllarına tarihlenmektedir. Bu kapı tipi Orta Yunanistan’daki Messene’den bilinmektedir. Anadolu’daki benzerleri Perge’de ve Sillyon’da bulunur ancak Perge’deki kapı farklı inşa dönemlerine sahiptir. Yuvarlak

⁹¹ Robert Mechikoff, vd., “Alexandria Troas Stadium Survey: Report on the First Campaign,” **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, s. 181.

⁹² Erhan Öztepe, “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 273.

⁹³ Robert Mechikoff, vd., “Alexandria Troas Stadium Survey: Report on the First Campaign,” **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, s. 183.

⁹⁴ **A.e.**, s. 187-188.

⁹⁵ Aylin Tanrıöver, Elmar Schwertheim, “Zehn Jahre Ausgrabungen in Alexandria Troas,” **Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.**, Münster, 2009, pp. 5.

⁹⁶ Getzel M. Cohen, **The Hellenistic Settlements in Europe, the Island and Asia Minor**, Berkeley, University of California Press, 1995, pp. 145; Armin J. P. H. Schulz, “Die Befestigungsanlage von Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 44, 2002, pp. 33; Robert Mechikoff, vd., “Alexandria Troas Stadium Survey: Report on the First Campaign,” **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, s. 187.

⁹⁷ Elmar Schwertheim, “Die Beinahe-Hauptstadt Des Römischen Reiches,” **Antike Welt**, 2005, Vol. 36, No. 4, 2005, pp. 66.

⁹⁸ Merve Ünal, “**Augmented Reality Applications in Architecture: Presentation of Podium Temple at Alexandria Troas as a Case for the User Experience**,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2021, pp. 43-44.

⁹⁹ Elmar Schwertheim, “Alexandria Troas,” **Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler**, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 59; Elmar Schwertheim, “Die Beinahe-Hauptstadt Des Römischen Reiches,” **Antike Welt**, 2005, Vol. 36, No. 4, 2005, pp. 66; Aylin Tanrıöver, Elmar Schwertheim, “Zehn Jahre Ausgrabungen in Alexandria Troas,” **Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.**, Münster, 2009, pp. 5.

Kuleli Oval Avlu olarak tanımlanan yapı aslında kentin Güney Kent Kapısı'dır ve günümüze ulaşan kalıntılarla yapının ilk inşa evresinin Hellenistik Dönem olduğu düşünülmektedir. Ancak Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren yapının işlevi ve mimarisinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır¹⁰⁰. Bu bağlamda, Alexandria Troas'taki doğu kapısı bilinen en erken tiplerden biridir¹⁰¹. Kapı avlusunun ana kaya üzerine oturtulduğu anlaşılmıştır¹⁰². Sur duvarından hariç kentin batısında, stadionun doğusundaki *sphendone* bölümüne bitişik kuzey-güney aksında bir tahkimat duvarı daha bulunmaktadır. Bu duvar stadionun bulunduğu kısımla kent merkezini birbirinden ayırır nitelikte görünmektedir. Yaklaşık olarak 750 m uzunluğundaki bu duvarın işlevi ve tarihlendirmesi hakkında şimdilik net bilgiler yoktur. Ancak duvarın, stadiona göre form alarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla duvarın Erken İmparatorluk Dönemi ile M.S. 3. yüzyıl arasında bir tarihte inşa edildiği düşünülmektedir¹⁰³.

Kentin bir de limanı bulunmaktadır. Forum alanının yaklaşık 2 km kuzeybatısında yer alan oldukça tahrip edilmiş liman hakkındaki bilgiler kenti ziyaret eden gezginler tarafından aktarılmaktadır¹⁰⁴. Kentin limanı iç ve dış liman olarak iki bölgeden oluşur. İç liman karalaşmış ve denizden uzaklaştığı için bir tuz gölü haline gelmiştir¹⁰⁵.

Kentte sur dışında kalan birden fazla nekropol alanı bulunmaktadır. Yüzeyde görülen kalıntılar kentin kuzey, güney ve doğu kısımlarında nekropol olduğunu göstermekte ve en önemlisi ise doğu nekropolüdür¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Aşkıım Özdizbay, "Perge'nin M.S. 1.-2. yüzyıllardaki gelişimi = Die Stadtentwicklung von Perge im 1-2. Jh. N.Chr.," **Adalya Ek Yayın Dizisi 10**, 2012, 52-53.

¹⁰¹ Erhan Öztepe, "Alexandria Troas Antik Kenti," **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 259.

¹⁰² Armin J. P. H. Schulz, "Die Befestigungsanlage von Alexandria Troas," **Asia Minor Studien**, Vol. 44, 2002, pp. 48.

¹⁰³ **A.e.**, pp. 39.

¹⁰⁴ Stefan Feuser, "The Roman Harbour of Alexandria Troas, Turkey," **The International Journal of Nautical Archaeology**, Vol. 40, Sayı 2, 2011, pp. 258.

¹⁰⁵ Erhan Öztepe, "Alexandria Troas Antik Kenti," **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 274.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 274-275.

Alexandreia Troas Eski Yunan *polis* özellikleri gösteren, Hellenistik Dönem'den itibaren kentleşmenin görüldüğü kentlerden biridir. Oldukça geniş bir alanı kaplayan kent, ızgara plan sistemine sahiptir ve yapıların büyük oranda bu plana göre inşa edildikleri tespit edilmiştir. Koloni statüsünü Augustus zamanında kazandığı düşünülen kentte, bu dönemden itibaren kentsel bir dönüşüm başlamış ve özellikle imparator Hadrianus Dönemi'nde devam etmiştir. Kent merkezi, doğu-batı yönünde gelişen kentin orta noktasında yer alır. Ancak kent merkezinin gelişim biçimi kuzey-güney aksındadır. Kolonist olarak kente veteranlar yerleştirilmiştir ve bu bağlamda Parion kentinde olduğu gibi, Alexandreia Troas da asker kolonisi olma özelliği gösterir.

3.1.2. Colonia Gemina/Gemella/Genetiva Iulia Lampsakane/Lampsakos (Lampsakos)

Konumu ve Kısa Tarihi: Antik Çağ'da Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) Propontis'e varmadan hemen önceki kısmında yer alan Lampsakos (Lev.7/Harita 1), günümüzde Çanakkale ilinin Lapseki ilçesinde yer alır ve modern yerleşmenin altında kalmıştır¹⁰⁷.

Strabon, Lampsakos'un bir liman kenti ve Miletos kolonisi¹⁰⁸ olduğunu öne sürmüştü ve Lampsakos kentinin bulunduğu bölgenin antik çağda 'Lampsakene' olarak adlandırıldığını belirtmiştir¹⁰⁹. Pomponius Mela ise Lampsakos'un bir Phokaia kolonisi olduğunu ifade etmiştir¹¹⁰. Günümüzde Lampsakos ile ilgili yapılan araştırmalar, kentin Phokaia kolonisi olduğuna işaret etmektedir¹¹¹ ve araştırmacılar

¹⁰⁷ Erdiñ Buruldağ, "Lampsakos'ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.," **Anadolu**, Vol. 43, 2017, s. 76; Erdiñ Buruldağ, "Colonia Gemella/Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu'nun Kuzeybatısından Kısa Ömürlü Bir Roma Kolonisi," **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, Vol. 5, Sayı 2, 2020, s. 16.

¹⁰⁸ Strab., **Geog.**, XIII.1.19.; Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 36.

¹⁰⁹ Strab. **Geog.** XIII.1.18., XIII.1.19., s. 105.

¹¹⁰ Pomponius Mela, **De Chorographia Libri Tres**, I. 97., s. 23.

¹¹¹ Hubert Cancik, Helmuth Schneider(Ed.), "Lampsakos," **Der Neue Pauly: Enzyklopadie der Antike**, Band 6, 1996-2003, pp. 1089.

arasında genel görüş bu yöndedir¹¹². Sonuç olarak Lampsakos'un M.Ö. 7. yüzyıl civarında bir Eski Yunan kolonisi olarak kurulduğunu söylemek mümkündür.

M.Ö. 6. yüzyıl başında Lampsakos, Lydia Krallığı'nın hâkimiyeti altındadır. Lydia Krallığı M.Ö. 546 yılında Pers egemenliğine girmiş, dolayısıyla Lampsakos da Pers kontrolü altında kalmıştır¹¹³. Büyük İskender'in Perslerle olan mücadelesi sonrası Lampsakos Pers egemenliğinden çıkmış ancak Büyük İskender'in ölümü üzerine onun ardılları tarafından yönetilmiştir. Ardıllar arası mücadelelerde sürekli el değiştiren kent son olarak Seleukos Krallığı hâkimiyetine girmiştir. Seleukos Krallığı ile Pergamon Krallığı arasındaki savaşlardan sonra Pergamon Krallığı Lampsakos'u hâkimiyeti altına almıştır. Lampsakos, Pergamon Krallığı'nın bir müttefiki olmuş, bağlılığından dolayı onurlandırılmıştır. Daha sonra Pergamon Krallığı'na bağlı ancak siyasi olarak bağımsız bir devlet konumuna erişen Lampsakos, M.Ö. 133 yılında Pergamon Kralı III. Attalos'un ölümü ve vasiyeti üzerine Roma hâkimiyeti altına girmiştir. M.Ö. 129 yılında kurulan *Provincia Asia*'ya dahil edilen kent, kolonileştirilmiştir¹¹⁴. Antik yazar Appianos kentin bir Roma kolonisi olduğunu ifade etmiştir¹¹⁵;

“Sextus Pompeius artık planlarını Furnius'dan gizlemek istemediği için, Gaius Caesar tarafından çok sayıda İtalic kolonistin yerleştirildiği Lampsakos şehrini ihanet ile ele geçirmişti. Bu İtalicler, Pompeius tarafından askeri hizmete girmeleri için cömert hediyeler ile ikna edildi. Şimdi, bu sayede topladığı 200 süvari ve piyadelerden oluşan üç lejyon ile Pompeius karadan ve denizden Kyzikos'a saldırmıştı”¹¹⁶.

¹¹² Erdinç Buruldağ, “Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 14-15.

¹¹³ A.e., s. 16.

¹¹⁴ Erdinç Buruldağ, “Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 16-22; Erdinç Buruldağ, “Colonia Gemella/Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu'nun Kuzeybatısından Kısa Ömürlü Bir Roma Kolonisi,” *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, Vol. 5, Sayı 2, 2020, s. 16.

¹¹⁵ App., V.XIV.137, V.XIII.137.

¹¹⁶ Erdinç Buruldağ, “Lampsakos'ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.,” *Anadolu*, Vol. 43, 2017, s. 78-79.

Appianos'un yukarıdaki açıklamasından Lampsakos'un Caesar tarafından kolonileştirildiği ve Sextus Pompeius'un kentteki kolonistleri kendi yanına çektiği anlaşılmaktadır¹¹⁷. Lampsakos, koloni statüsü aldıktan sonra adı '*Colonia Gemina/Gemella/Genetiva Iulia Lampsakane/Lampsakos*' olmuştur¹¹⁸.

Araştırma Tarihçesi: Lampsakos'u ziyaret eden seyyah A. L. Castellan, yerleşim hakkında bilgi vermiş ve gözle görülebilir kalıntıları tanımlamaya çalışmıştır¹¹⁹. Lampsakos'a ait sikkeler ile sikke lejantlarıyla¹²⁰ ve yazıtlarla¹²¹ ilgili olarak çok sayıda araştırma yapılmıştır. Lampsakos'un kolonileştirilmesi, Parion ile kardeş koloniler olup olmaması¹²² da kentle ilgili farklı bir tartışmanın konusudur.

Kente ait sikkelerdeki CGIL kısaltmasında 'I' harfinin '*Iulia*' olduğu konusunda ortaklaşmıştır. '*Iulia*' ünvanı koloniyi kuran Iulius Caesar'a olan bağlılığı ifade

¹¹⁷ A.e., s. 79.

¹¹⁸ Erdiñç Buruldağ, "Lampsakos'ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.," **Anadolu**, Vol. 43, 2017, s. 84; Erdiñç Buruldağ, "Colonia Gemella/Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu'nun Kuzeybatısından Kısa Ömürlü Bir Roma Kolonisi," **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, Vol. 5, Sayı 2, 2020, s. 17 ve s. 17 dipnot 2.

¹¹⁹ Antoine Laurent Castellan, **Lettres sur la Morée: P'Hellespont et Constantinople**, Paris, 1820.

¹²⁰ Detaylı bilgi için bkz: Friedrich Imhoof-Blumer, **Monnaies Grecques**, Amsterdam, Johanner Müller, 1883, pp. 250-252; Friedrich Imhoof-Blumer, "Griechische Münzen aus dem Museum in Klagenfurt und anderen Sammlungen," **Numismatische Zeitschrift**, Vol. 16, 1884, pp. 294-297; E. S. G. Robinson, "Greek Coins from the Dardanelles," **The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society**, Vol. 1, No. 1/2, 1921, p. 7-8; M. I. Henderson, "Reviewed Work: F. Vittinghoff, Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus", **The Journal of Roman Studies**, Vol. 43, 1953, pp. 141; Glen Warren Bowersock, **Augustus and The Greek World**, Oxford, The Clarendon Press, 1965, pp. 64 ve pp. 64 dipnot 2; Michael Grant, **From Imperium to Auctoritas: A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B.C. – A.D. 14**, London, Cambridge University Press, 1969, s. 246-248; Tobias Esch, "Zur Frage der sogenannten Doppelgemeinden: Die caesarische und augusteische Kolonisation in Kleinasien", **Asia Minor Studien**, Vol. 65, 2008, pp. 206, 209; pp. 206 dipnot 51, pp. 209 dipnot 71.

¹²¹ Detaylı bilgi için bkz: Peter Frisch, "Die Inschriften von Lampsakos," **Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien**, Vol. 6, 1978.

¹²² Detaylı bilgi için bkz: Michael Grant, **From Imperium to Auctoritas: A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B.C. – A.D. 14**, London, Cambridge University Press, 1969, s. 246-248; Friedrich Vittinghoff, **Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik**, Mainz, 1952, pp. 88, dipnot 1; Umberto Laffi, "Le colonie romane con l'appellativo Gemella o Gemina," **Artissimum Memoriae Vinculum: Scritti di Geografia Storica e di Antichità in Ricordo di Gioia Conta**, 2004, s. 241-247; Tobias Esch, "Zur Frage der sogenannten Doppelgemeinden: Die caesarische und augusteische Kolonisation in Kleinasien", **Asia Minor Studien**, Vol. 65, 2008, pp. 206, 209; pp. 206 dipnot 51, pp. 209 dipnot 71.

etmektedir. Kısaltmanın son harfi olan ‘L’ ise kentin adını ifade eden ‘*Lampsacus*’ ya da ‘*Lampsacena*’ olmalıdır¹²³.

M.Ö. 1. yüzyılın ortalarına tarihlenen sikkelerin üzerinde yer alan CGIL kısaltması ve sikkeler üzerindeki betimler kentin Caesar Dönemi’nde kolonileştirildiğini ve siyasi olarak bir yenilik dönemine girdiğini göstermektedir. İmparator Augustus Dönemi’ne bakıldığında, kendisi tarafından kolonileştirilen kentlerin belli bir gelişim ve değişime uğradıkları görülür. Kentlerin yükselişe geçişi söz konusudur. Ancak Caesar Dönemi’nde kolonileştirilen Lampsakos kentinin ömrü çok uzun olmamıştır; İmparator Augustus Dönemi’nde diğer koloniler imtiyazlar elde edip yükselirken Lampsakos için aynı durumun geçerli olmadığı tahmin edilmektedir. Bu durum sikkeler aracılığı ile açıklığa kavuşturulmuştur. Lampsakos’un M.Ö. 1. yüzyıla ait koloni sikkeleri ile İmparator Augustus Dönemi’nde darp ettiği sikkeler arasında bariz farklılıklar bulunmaktadır. İlk örneklerin ön yüz lejantında kent adı ‘CEBACTOY ΛΑΜΨΑΚΗ’ şeklinde yazılmıştır ve Augustus büstü bulunmaktadır. Arka yüzde ise Senato büstü yer alır ve ‘IEPA CYNKAHTOC’ lejantı bulunur. Ön yüzde ‘İmparator’ anlamında kullanılan ‘*Sebastos*’ ile Augustus büstü ve Senato büstünün sikkeler üzerinde yer alması, Roma’nın siyasi gücünün bir göstergesi olarak düşünülür. Öte yandan CGIL kısaltmasının ortadan kalkmasıyla kentin adı eski ismiyle ifade edilmiştir. Lejantlarda kullanılan Latince ifadeler ise Eski Yunanca yazılmıştır. Aynı zamanda Augustus ile başlayan süreçten itibaren M.S. 3. yüzyıla kadar Lampsakos’a atfedilen Latince’nin kullanıldığı hiçbir sikke ya da yazıt rastlanılmamıştır. Tüm bunlar birlikte ele alındığında, İmparator Augustus Dönemi’nde Lampsakos’un siyasi olarak yeniden bir değişikliğe uğradığı, eski siyasi yapısına dönmüş olabileceği anlaşılmakta ve Caesar Dönemi’nde kolonileştirilen kentin çok kısa bir süre için bu statüden faydalanabildiği düşünülmektedir¹²⁴. P. Frisch de Lampsakos’un Augustus Dönemi’ne kadar gelişmekte olduğunu ve kentte refah

¹²³ Erdiñ Buruldağ, “Lampsakos’ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.,” *Anadolu*, Vol. 43, 2017, s. 81.

¹²⁴ Erdiñ Buruldağ, “Lampsakos’ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.,” *Anadolu*, Vol. 43, 2017, s. 82-83; Erdiñ Buruldağ, “Colonia Gemella/Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu’nun Kuzeybatısından Kısa Ömürlü Bir Roma Kolonisi,” *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, Vol. 5, Sayı 2, 2020, s. 19, 45.

seviyesinin yüksek olduğunu belirtirken; M.S. 1. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıl arasında kentin adının neredeyse hiç duyulmadığından bahsetmiştir¹²⁵.

Augustus ile Sextus Pompeius arasındaki savaş sırasında Lampsakos halkı Sextus Pompeius'u desteklemiştir. Kentin Sextus Pompeius'un tarafında yer alması, bazı araştırmacılar tarafından Lampsakos'un koloni statüsünü bu sebeple kaybettiği şeklinde yorumlanmıştır¹²⁶.

E. Buruldağ, Lampsakos'un kolonileştirilme tarihiyle ilgili olarak; Appianos'un, Pompeius ile ilgili aktardığı bilgiler doğrultusunda, kentin M.Ö. 35 tarihinden önce koloni olarak kurulmuş olması gerektiğini ifade eder; çünkü Sextus Pompeius M.Ö. 35 yılında Miletos'ta idam edilmiştir. Dolayısıyla Lampsakos'un Roma kolonisi olarak kurulduğu tarihin bundan önce olması gerekmektedir. E. Buruldağ kentin, Caesar tarafından M.Ö. 46-45 yıllarında kolonileştirildiğini önermektedir¹²⁷.

Appianos'un paragrafından kentin M.Ö. 35 yılı öncesinde koloni olduğu anlaşılmaktadır ve o yıldan itibaren koloni Lampsakos hakkında pek bilgiye rastlanmamıştır¹²⁸. İmparator Augustus Dönemi'nde CGIL kısaltmasının M.Ö. 27 yılı itibariyle de ortadan kalktığı görülür. Bu durumda Lampsakos koloni statüsünü M.Ö. 35-M.S. 14 arasında bir tarihte kaybetmiş ve eski siyasi yapısına dönmüş olmalıdır¹²⁹.

¹²⁵ Peter Frisch, "Die Inschriften von Lampsakos," **Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien**, Vol. 6, 1978, s. 140.

¹²⁶ Bernhard Tenger, "Zur Geographie und Geschichte der Troas," **Asia Minor Studien**, Vol. 33, 1999, pp. 165; J. H. Römhild, "Römische Bürger in der Troas," **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, pp. 168; Erdinç Buruldağ, "Lampsakos'ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.," **Anadolu**, Vol. 43, 2017, s. 83; Erdinç Buruldağ, "Colonia Gemella/Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu'nun Kuzeybatısından Kısa Ömürlü Bir Roma Kolonisi," **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, Vol. 5, Sayı 2, 2020, s. 17, 21.

¹²⁷ Erdinç Buruldağ, "Lampsakos'ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.," **Anadolu**, Vol. 43, 2017, s. 79.

¹²⁸ Friedrich Vittinghoff, **Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik**, Mainz, 1952, pp. 88 dipnot 1.

¹²⁹ Erdinç Buruldağ, "Lampsakos'ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.," **Anadolu**, Vol. 43, 2017, s. 84-85.

Lampsakos'a ait sikkeler ve yazıtların dışında kentle ilgili yapılan bir diğer çalışma, gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıdır. Yüzey araştırmaları N. Arslan ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir¹³⁰.

Planı ve Yapıları: Lampsakos konumu itibariyle önemli bir noktada yer almaktadır. Kentin, Ege Denizi ile Marmara Denizi'ni birbirine bağlayan Çanakkale Boğazı üzerinde yer aldığı düşünüldüğünde, kentin deniz ticareti açısından konumunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Strabon'un belirttiği üzere Lampsakos 'anılmaya değer' bir limana sahiptir¹³¹.

A. L. Castellan, Lampsakos'u ziyaret ettiğinde gözle görülebilir durumdaki bazı yapı kalıntlarına değinmiş ve bunları bir plan üzerinde işaretlemiştir (Lev.9/Plan 14). Lapseki'nin kuzeydoğusundaki Çardak mevkiini de ziyaret etmiş ve burada da bir su kemeri kalıntısına rastlamıştır. Kendisi tarafından hazırlanan plandaki çeşmelere bu su kemeri aracılığıyla hâlâ su sağlandığını ifade etmiştir. Çardak ve çevresinde de bir veya birden fazla tapınağın kalıntılarını keşfetmiş ve rastladığı kalıntıların Roma Dönemi özelliği gösterdiğini aktarmıştır. Bölgenin bir kent kurmak için çok elverişli olduğunu ve Lampsakos'un territoryumunun Çardak mevki ve dolaylarına kadar genişlemiş bir kent olabileceğini belirtmektedir¹³².

P. Frisch, tahrip olan Lampsakos kentinin tapınaklarının M.S. 4. yüzyıl ortalarına kadar ayakta kaldıklarını ifade etmiştir. Ancak daha sonra II. Constantius'un emri ile ayakta kalan bu tapınaklar da yıkılmıştır¹³³.

¹³⁰ Hazırlanan yayınlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Nurettin Arslan, "2003 Yılı Lapseki (Lampsakos) ve Çan İlçeleri Yüzey Araştırması," **22. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 24-28 Mayıs 2004, Konya, 2005, s. 317-325; Nurettin Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması," **26. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. F. Bayram ve A. Özme, 26-30 Mayıs 2008, Ankara, 2009, s. 333-345; N. Arslan, C. Bakan, "Lampsakos/Lapseki ve Çan 2010 Yılı Yüzey Araştırma Sonuçları," **29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2012, s. 453-468.

¹³¹ Strab., **Geog.**, XIII.1.18., s.105.

¹³² Antoine Laurent Castellan, **Lettres sur la Morée: l'Hellespont et Constantinople**, Paris, 1820, pp. 280-285.

¹³³ Peter Frisch, "Die Inschriften von Lampsakos," **Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien**, Vol. 6, 1978, s. 140; Erdiç Buruldağ, "Colonia Gemella/Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu'nun Kuzeybatısından Kısa Ömürlü Bir Roma Kolonisi," **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, Vol. 5, Sayı 2, 2020, s. 18.

N. Arslan ve ekibi tarafından 2007 yılında Lapseki’de gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında kısmen korunmuş, 2,20 m kalınlığında bir duvar kalıntısı saptanmış ve savunma duvarı olabileceği düşünölmüştür. A. L. Castellan’ın planında, Lapseki’nin doğusunda işaretlenmiş tapınak yapısı bu çalışma sırasında araştırılmıştır. Araştırılan bölgede Bizans ve Geç Osmanlı Dönemi’ne ait seramikler dışında herhangi bir yapı kalıntısı bulunamamıştır. Lapseki’de çalışmalar sırasında keşfedilen mimari bloklar ve yapılara ait mimari öğeler çevreye dağılmış olduğu görölmüştür¹³⁴.

Günümüzde sikkeler ve Eski Yunanca yazıtlar dışında Lampsakos’a dair elimizde veri yoktur¹³⁵. Lampsakos ile alakalı ortak yargılardan biri kentin Caesar ile kolonileştirildiği ancak kısa bir süre sonra koloni statüsünü kaybedip eski siyasi yapısına geri döndüğüdür. Dolayısıyla koloni statüsüne yükselen diğer kentlerin elde ettiği ayrıcalıklara Lampsakos’un sahip olamadığı varsayılabılır. Olasılıkla Lampsakos bir liman kenti olmasından ötürü yine de değerliydi. Bölgenin Roma hâkimiyetinde olduğu süreçte ve yakın çevresinde Roma kültür ve geleneği ile yaşıyan diğer kentler varken etkilenmemiş olması çok mümkün değerdir. A. L. Castella’nın planına göre kentin kuzeydoğu-güneybatı aksında geliştiği söylenebilir.

3.1.3. Colonia Gamella/Gemina Iulia Pariana (Parion)

Konumu ve Kısa Tarihi: Parion günümüzde Çanakkale ilinin Biga ilçesinde bulunan, Kemer Köyü sınırları içinde yer almaktadır. Marmara Denizi’ne kıyısı olan kent, Çanakkale Boğazı’nın Anadolu kıyısındadır. Antik Dönem’de bölgeler arasında kesin sınır ayrımlarının olmaması sebebiyle Parion antik yazarlar tarafından farklı

¹³⁴ Nurettin Arslan, “2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması,” **26. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. F. Bayram ve A. Özme, 26-30 Mayıs 2008, Ankara, 2009, s. 335-336.

¹³⁵ Erdinç Buruldağ, “Lampsakos’ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.,” **Anadolu**, Vol. 43, 2017, s. 81.

bölgeler içine dahil edilmiştir¹³⁶. Strabon Parion’u Troas Bölgesi’ne¹³⁷ yerleştirirken, Ptolemaios ise kentin Mysia Bölgesi’nde¹³⁸ olduğunu not etmiştir.

Günümüzde ise kentte yapılan araştırmalarda özellikle nekropol alanında gerçekleştirilen incelemeler neticesinde Parion’un Troas Bölgesi’nde konumlandırılması gerektiği anlaşılmıştır. Parion’da ölü gömme adetlerinin ve mezar tiplerinin, Troas Bölgesi’nde yer alan diğer kentlerdeki gelenekler ve mezar tipleriyle örtüştüğü fark edilmiştir¹³⁹.

Eusebius, Parion’un M.Ö. 709 yılında kurulduğunu belirtmektedir ancak F. Prêteux, kentin kuruluşuna ilişkin tahmin edilen tarihin M.Ö. 680’lere kadar geriye gittiğini ifade etmiştir¹⁴⁰. Aynı zamanda Parion’dan ele geçmiş seramik buluntuların en erkeni de M.Ö. 625-600 yıllarına tarihlenmiştir¹⁴¹. Strabon, kentin Miletoslular tarafından kurulduğunu ifade etmektedir¹⁴². Pausanias ise kentin Erythrai tarafından kurulmuş olduğunu belirtir¹⁴³. Bu bağlamda kentin kim/kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu net değildir ancak bu bilgiler ışığında Parion’un bir Eski Yunan kolonisi olarak kurulduğu ve Lidya Krallığı’yla da ilişkisi olduğu düşünülebilir. M.Ö. 5. yüzyılda Perslerin Lidya Krallığı’na üstün gelmesiyle bu bölgede bir Pers hâkimiyeti söz konusudur. Pers egemenliği altına giren Parion’un bu yıllarda satraplık sistemiyle yönetildiği bilinmektedir ve uzun yıllar devam etmiştir¹⁴⁴. Ancak M.Ö. 334’te Büyük İskender’in Persleri yenmesiyle bu dönemde Parion, Makedonya Krallığı’nın egemenliği altına girmiştir. Büyük İskender’in ölümü sonrasında Makedonya

¹³⁶ Cevat Başaran, Hasan Ertuğ Ergürer, “Parion Odeion’u (Bouleterion?) 2010 Çalışmaları ve Odeion’da Bulunan Seramikler, **OLBA**, Vol. XX, 2012, s. 246.

¹³⁷ Strab., **Geog.**, XIII.1.4., s. 93.

¹³⁸ Ptol. **Geog.**, V.II.2.

¹³⁹ Cevat Başaran, “Parion’dan Persia’ya Yol Gider,” **Euergetes, Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65.Yaş Armağanı**, 2008, s. 134.

¹⁴⁰ Franck Prêteux, “Parion et son territoire a l’epoque hellenistique: un exemple d’organisation de la chora sur le rivage de la Propontide,” **L’Asie Mineure dans l’Antiquité: Echanges, populations et territoires**, 2009, pp. 335 dipnot 2.

¹⁴¹ Zerrin Aydın-Tavukçu, “**Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları**,” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2006, s. 212, Kat. No. 66-67; C. Başaran, H. E. Ergürer, “Parion Odeion’u (Bouleterion?) 2010 Çalışmaları ve Odeion’da Bulunan Seramikler, **OLBA**, Vol. XX, 2012, s. 247.

¹⁴² Strab., **Geog.**, XIII.1.14., s. 104.

¹⁴³ Paus., 9.27.1.

¹⁴⁴ Enver Akın, “**Parion Kültleri**,” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2021, s. 6-8.

Krallığı'nın paylaşımı konusunda Büyük İskender'in ardıllarının mücadeleleri başlamış ve Seleukos, Troas Bölgesi'ni – dolayısıyla Parion'u – idaresi altına almıştır. Sonraki yıllarda Roma'nın Seleukoslara üstün gelmesiyle Roma, Batı Anadolu'daki üstünlüğünü Pergamon Krallığı devretmiş ve bu yıllarda Parion, Pergamon Krallığı'nın idaresinde kalmıştır¹⁴⁵. Pergamon Kralı III. Attalos'un ölümü üzerine krallığın topraklarının Roma'ya bırakılması sonucunda Parion da (Lev.7/Harita 1), Roma hâkimiyetine girmiş¹⁴⁶ ve *Provincia Asia* sınırları içine dahil edilmiştir¹⁴⁷.

D. Magie, Parion kentinin ilk olarak Iulius Caesar ya da Augustus Dönem'inde kolonileştirilmiş olduğunu ve İmparator Hadrianus Dönemi'nde ise kent ikinci kez koloni statüsü aldığını ifade etmektedir¹⁴⁸. U. Laffi, Parion ile Lampsakos kentleri arasındaki 'ikiz koloni' tartışmasına ilişkin iki kente ait sikkeler üzerinde incelemeler ve sonucunda Parion'u kolonileştiren kişinin Iulius Casear olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre; Iulius Caesar tarafından kolonileştirilen Parion, İmparator Augustus tarafından ikinci kez yeniden koloni olarak kurulmuştur¹⁴⁹.

Kentin Iulius Caesar döneminde kolonileştirilmesiyle sikkeler üzerinde adı '*Colonia Gemella/Gemina Iulia Pariana* (CGIP)' olarak değişmiş ve İmparator Hadrianus ile birlikte ise kentin adı '*Colonia Gemella Iulia Hadriana Pariana* (CGIHP/CGIHPA/CGIHPAR)' şeklinde kullanılmıştır¹⁵⁰. Parion kolonileştirildikten sonra kente veteranların yerleştirildiği bilinmektedir. Bu açıdan kent, asker kolonisi olma özelliği gösterir¹⁵¹.

¹⁴⁵ Vedat Keleş, "Giriş," **Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 24.

¹⁴⁶ David Magie, **Roman Rule Asia Minor: to the End of the Third Century Christ Vol. I-II**, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 33; Vedat Keleş, "Giriş," **Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 25.

¹⁴⁷ Erdiñ Buruldağ, "Roma Kolonizasyon Sürecinin Parium'daki Siyasi Yansımaları," **MASROP**, Vol. 11, Sayı 17, 2017, s. 57.

¹⁴⁸ David Magie, **Roman Rule Asia Minor: to the End of the Third Century Christ Vol. I-II**, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 614.

¹⁴⁹ Umberto Laffi, "Le colonie Romane con l'appellativo Gemella o Gemina," **Artissimum Memoriae Vinculum: Scritti di Geografia Storica e di Antichità in Ricordo di Gioia Conta**, 2004, s. 239.

¹⁵⁰ Erdiñ Buruldağ, "Roma Kolonizasyon Sürecinin Parium'daki Siyasi Yansımaları," **MASROP**, Vol. 11, Sayı 17, 2017, s. 60.

¹⁵¹ Kasım Oyarçin, "**Parion'da 2005-2014 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (M.S. 3. – 7. Y.Y.)**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2017, s. 251.

Araştırma Tarihçesi: Bölgeyi ziyaret eden R. Walpole kentin, sur duvarlarının korunduğunu not etmiş ve kentin su kemerleri ile su depolarına rastlamıştır¹⁵².

1949-1997 yılları arasında bölgede ve kent çevresinde genel olarak Türk ekipleri tarafından çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1997 yılından itibaren de Atatürk Üniversitesi, Parion kentiyle ilgili bilimsel ve arkeolojik çalışmalara başlamıştır. Her yıl çalışma yapılamamış olsa da 2002 yılına kadar kentte çeşitli yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. 2004 yılından itibaren de kentte bilimsel arkeolojik kazılar düzenli şekilde devam etmektedir¹⁵³.

Planı ve Yapıları: Deniz seviyesinden çok yüksekte bulunmayan Parion iki limana sahip önemli bir liman kentidir. Kentin bulunduğu arazi içerisinde de yükselti farklılıkları çok değildir; akropolis kentin en yüksek yeri olan Bodrum Burnu üzerinde yer almaktadır¹⁵⁴. Yapıların inşası için düz temel oluşturmak amacıyla ana kaya düzlenmiş ve yapılar birbirlerine paralel, güneşin yönü hesaplanarak inşa edilmiştir. Kentin bir ızgara plana sahip olup olmadığı henüz bilinmese de yapıların birbirlerine paralel olması, cadde ve sokakların da birbirlerine paralel olduklarını düşündürmektedir¹⁵⁵. İmparator Hadrianus Dönemi'nde ikinci kez koloni statüsü alan kentte, bu dönemde daha çok inşa faaliyeti görülmektedir¹⁵⁶.

Parion'da yapılan araştırmalar kentin kuzeybatısında (Lev.10/Plan 15) birçok büyük yapının açığa çıkarılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda plana bakıldığında kent merkezinin burada geliştiği anlaşılmaktadır. 2004 yılından itibaren kentte düzenli aralıklarla çalışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların görece yeni olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kentin konumlandırıldığı arazi oldukça büyük bir alanı kapsamaktadır ve sürdürülen

¹⁵² Robert Walpole, **Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey: Edited From Manuscript Journals**, London, 1817, s. 84, 88.

¹⁵³ Cevat Başaran, "Araştırmalar," **Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 27-28.

¹⁵⁴ Enver Akın, "**Parion Kültürleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2021, s. 5.

¹⁵⁵ Michael Deniz Yılmaz, "**Parion Su Yolları (Temin-Dağıtım-Tahliye)**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2021, 172-173.

¹⁵⁶ Cevat Başaran, Hasan Ertuğ Ergürer, "Parion Odeion'u (Bouleterion?) 2010 Çalışmaları ve Odeion'da Bulunan Seramikler, **OLBA**, Vol. XX, 2012, s. 250.

sistematik çalışmalar gelecek yıllarda kentin planının şekillenmesine katkı sağlayacaktır.

Kent planında Sondaj 1 olarak isimlendirilen bir alan bulunmaktadır. Burada yapılan çalışmalar ile bazı mekânlar ve düzlük bir alan açığa çıkarılmıştır. Tiyatro, hamamlar ve odeionun merkezinde yer alan agora ve dükkânların bulunduğu kesim olarak değerlendirilmiştir¹⁵⁷.

Parion Roma Hamamı, tiyatro yapısının doğusunda, Yamaç Hamamı'nın ise batısında yer almaktadır. Sahil kıyısına 150 m, Tiyatro yapısına ise yaklaşık olarak 70 m mesafededir¹⁵⁸. Vitruvius, hamamların ısıyı en iyi aldığı ve bu ısıyı koruyabildiği, kuzeyden ve kuzeydoğudan rüzgar almayacak yerlerde inşa edilmeleri gerektiğini ifade etmekte ve ışığın da önemli olduğunu, özellikle caldarium ve tepidarium bölümlerinin güneybatıdan ışık alması gerektiğini vurgulamaktadır¹⁵⁹. Bu bilgiler doğrultusunda Parion'da yer alan Roma Hamamı'nın güneyden ışık alabilecek şekilde inşa edildiği görülmektedir. Bu bağlamda Vitruvius'un belirttiği ilkelere uyum sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir¹⁶⁰. Asimetrik bir plana sahip olsa da¹⁶¹ Roma'ya özgü bir yapı olarak Roma Hamamı'nın kent merkezinde diğer yapılarla düzenli bir ilişki kurarak inşa edildiği ve diğer yapıların da kendi içinde bir düzene sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapıdan ele geçen seramik buluntular, sikkeler ve bazı mimari dekorasyon parçaları değerlendirilmiş ve sonucunda Roma Hamamı'nın M.S. 2. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmıştır. M.S. 5. yüzyıla kadar da kullanıldığı düşünülmektedir¹⁶². Kentteki bir diğer hamam yapısı, Yamaç Hamamı veya Yamaç Yapısı olarak adlandırılmış ve Roma Hamamı'nın doğusunda bir yamaç üzerinde

¹⁵⁷ Hasan Ertuğ Ergürer, "Parion, Agora ve Dükkanlarında Ele Geçen Sigillatlar ve Kırmızı Astarlı Seramikler," **Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı**, 2015, s. 49-50.

¹⁵⁸ Alper Yılmaz, "Roma Hamamı," **Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 57; V. Keleş, A. Yılmaz, "Parion Roma Hamamı 2006-2013," **Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 159.

¹⁵⁹ Vitr. **De Arch.**, V, 10, 1., s. 203.

¹⁶⁰ V. Keleş, A. Yılmaz, "Parion Roma Hamamı 2006-2013," **Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 159.

¹⁶¹ **A.e.**, s. 160.

¹⁶² Vedat Keleş, Alper Yılmaz, "Parion Roma Hamamı 2006-2013," **Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 163.

konumlandırılmıştır¹⁶³. Asimetrik olarak düzenlenen yapının, tiyatroya ve akropolise olan uzaklığı yaklaşık olarak 300 m, Roma Hamamı'na uzaklığı ise 250 m civarındadır¹⁶⁴. Yapılan çalışmalar sonucunda yapının ilk olarak M.S. 2.-3. yüzyıllarda kullanılmaya başlandığı anlaşılmış¹⁶⁵ ancak ele geçen sikkelerin çoğunlukla M.S. 3.-4. yüzyıllarda tarihlenmesinden dolayı yapının bu tarihlerde daha yoğun kullanıldığı tespit edilmiştir¹⁶⁶. Parion'da iki hamam yapısının bulunmasının kentteki nüfusla ilişkili olduğu düşünülebilir. Yapılar kentin kuzeyindeki limana da oldukça yakın bir konumdadır ve bu bağlamda kenti ziyaret edenlere, tüccarlara da hizmet ettikleri varsayılmaktadır¹⁶⁷. Roma İmparatorluk Dönemi hamamlarına göre Parion'daki hamamların asimetrik olarak tasarlanmasının, yapıların yerel olarak düzenlenmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir¹⁶⁸.

Parion'da su ihtiyacının karşılanması amacıyla M.Ö. 6. yüzyıl ortalarından itibaren sarnıçların kullanıldığı tespit edilmiştir. Sarnıç dışında kuyuların kullanımı da söz konusudur. Roma Hamamı Sarnıcı, akropoldeki sarnıçlardan biri ve günümüzde keşfedilen kuyular Roma Dönemi'nde tarihlenmektedir.¹⁶⁹ Bu su kaynaklarının yanı sıra kentte M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısına inşa edildiği düşünülen bir su kemeri bulunmaktadır ancak kentte artan nüfus ve hamam sayısı sebebiyle tek bir su kemeri yetersiz kalmıştır. Bu sebeple başka bir su yolu inşa edilmiştir. Su kemeriyle aynı vadiyi takip ettiği anlaşılan bu su yolu 'Parion Roma Su Yolu' olarak isimlendirilmiştir¹⁷⁰. Kente temini sağlanan suyun dağıtımını yapan ana dağıtım deposunun tespiti henüz yapılamamış olsa da kentte birden fazla Roma dönemine

¹⁶³ Ersin Çelikbaş, Kasım Oyarçin, "Parion Yamaç Hamamı," **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Vol. 3, No. 4, 2014, s. 63-64.

¹⁶⁴ **A.e.**, s. 62, 69.

¹⁶⁵ Vedat Keleş, Ersin Çelikbaş, "Parion Yamaç Yapısı 2008-2013," **Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 178.

¹⁶⁶ Ersin Çelikbaş, Kasım Oyarçin, "Parion Yamaç Hamamı," **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Vol. 3, No. 4, 2014, s. 70; V. Keleş, E. Çelikbaş, "Parion Yamaç Yapısı 2008-2013," **Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 178-179.

¹⁶⁷ Ersin Çelikbaş, Kasım Oyarçin, "Parion Yamaç Hamamı," **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Vol. 3, No. 4, 2014, s. 69-70.

¹⁶⁸ **A.e.**, s. 69.

¹⁶⁹ Michael Deniz Yılmaz, "**Parion Su Yolları (Temin- Dağıtım-Tahliye)**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2021, s. 168.

¹⁷⁰ **A.e.**, s. 168-170.

tarikhlenen su deposunun varlığı bilinmektedir¹⁷¹. Parion'da drenaj ile yağmur suyunun tahliyesi gibi alt yapı çalışmalarını gerektiren sistemler için merkezi bir kanalizasyon ağı oluşturulmuştur. Amaç bu merkezi ağ ile tahliye edilecek suyun bir vadi biçimindeki merkezden geçen dereye ve denize gönderilmesidir. M.Ö. 1. yüzyıl ya da M.S. 1. yüzyılda inşa edilen bu kanalizasyon ağının genel olarak doğu-batı ve batı-doğu akslarında olduğu gözlemlenmiştir. Kanalizasyonların yapılarla olan ilişkilerine ve konumlarına bakıldığında, planlı bir tasarımın ürünü oldukları anlaşılmaktadır¹⁷².

Kentin tiyatrosu, arazinin eğiminden yararlanılarak kent merkezinde inşa edilmiştir¹⁷³. Yapının caveası doğuya bakmaktadır. Oyunların öğleden sonra oynandığı düşünülürse, izleyicilerin doğrudan güneşe maruz kalmaması için buna özellikle dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda izleyicilere hem kent manzarasını görebilme imkanı sunulmuş hem de denizden gelen nemli rüzgarlar engellenmeye çalışılmıştır¹⁷⁴. Tiyatroda Roma Dönemi'nden öncesine ait herhangi bir yapı kalıntısına veya düzenlemeye rastlanmamıştır. Dolayısıyla Roma Dönemi'nde inşa edildiği varsayılmaktadır¹⁷⁵. Yapıya ait olduğu düşünülen mimari parçalar üzerindeki kabartmalar ve işçilik¹⁷⁶ göz önüne alındığında, yapının gösterişli şekilde inşa edildiği anlaşılmaktadır¹⁷⁷. Roma hâkimiyetiyle birlikte daha gösterişli biçimde inşa edilen yapılar kentteki refah seviyesinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Ele geçen yazıtlar ve kazılardan elde edilen bulgular, tiyatronun ilk olarak Flaviuslar Dönemi'nde inşa edildiğini ve M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısında yenilendiğini

¹⁷¹ A.e., s. 85-93.

¹⁷² A.e., s. 172.

¹⁷³ Hasan Ertuğ Ergürer, "Tiyatro," **Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 81..

¹⁷⁴ Hasan Ertuğ Ergürer, Mustafa Yıldızlı, "Parion Tiyatrosu, 2006-2013," **Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 139; Hasan Ertuğ Ergürer, Derya Güleç-Özer, "Parion Tiyatro Mimarisi," **Parion Roma Tiyatrosu: 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları**, Ed. C. Başaran ve H. E. Ergürer, 2016, s. 36.

¹⁷⁵ Hasan Ertuğ Ergürer, "Tiyatro," **Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 81.

¹⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz: Cevat Başaran, Mustafa Yıldızlı, "Parion Tiyatrosu Roma Dönemi Mimari Bezemeleri," **Parion Roma Tiyatrosu: 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları**, Ed. C. Başaran ve H. E. Ergürer, 2016, s. 77-105.

¹⁷⁷ H. Ertuğ Ergürer, "Tiyatro," **Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 82-86; Hasan Ertuğ Ergürer, Derya Güleç-Özer, "Parion Tiyatro Mimarisi," **Parion Roma Tiyatrosu: 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları**, Ed. C. Başaran ve H. E. Ergürer, 2016, s. 54-57.

göstermektedir¹⁷⁸. Odeion yapısı ise tiyatronun güneydoğusunda yer almaktadır ve aralarındaki mesafe yaklaşık olarak 180 m'dir¹⁷⁹. Kentte böyle bir yapının inşa edilmiş olması ve odeionların da sıradan halk tarafından kullanılmadığının bilinmesi, kentin ekonomik refah seviyesi ve kent halkı arasındaki sosyal statüsü yüksek elit sınıf hakkında bilgi vermektedir¹⁸⁰. Odeion kazıları sırasında ele geçen buluntular incelenerek yapı M.S. 2. yüzyıl ortasına tarihlendirilmiştir¹⁸¹.

Parion'un çevresini saran ve yaklaşık 7 km uzunluğunda sur duvarına sahiptir¹⁸² ve kalıntılar her yönde izlenebilir. Özellikle kuzey sur duvarları en iyi takip edilebilen kısımdır. Kuzeyde bulunan Hellenistik Dönem'e tarihlenen sur duvarlarının Roma Dönemi'nde güçlendirildiği düşünülmektedir. Kuzey ve doğu sur duvarı üzerinde kulelere ait kalıntılar saptanmıştır¹⁸³. Parion'da tanımlı, giriş ve çıkışın sağlandığı bir kapı açıklığı henüz tespit edilememiştir. Ancak kente ait bazı sikkelerin arka yüzlerinde üç kapılı, zafer takına benzer bir yapı betimlenmekte ve bu yapının da kentin giriş kapısı olduğu düşünülmektedir. Antik kaynakların aktardığı bilgiler doğrultusunda kentin doğuda, iki limanı kente bağlayan batıda ve kuzeyde, son olarak bir de güneyde olmak üzere dört kapısı olduğu varsayılmıştır¹⁸⁴. Günümüze ulaşan kalıntılar Parion'da iki liman bulunduğunu işaret etmektedir; Kuzey Limanı ve Batı Limanı¹⁸⁵. Strabon'da kente liman bulunduğunu not eden antik yazarlardandır¹⁸⁶. Bodrum Burnu'nun batısında yer alan Batı Limanı, burnun jeolojik yapısı sayesinde doğal bir şekilde meydana gelmiştir. Araştırmalar limanın kent sınırları dışında

¹⁷⁸ Hasan Ertuğ Ergürer, Derya Güleç-Özer, "Parion Tiyatro Mimarisi," **Parion Roma Tiyatrosu: 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları**, Ed. C. Başaran ve H. E. Ergürer, 2016, s. 63; Hasan Ertuğ Ergürer, Vedat Keleş, "Parion Tiyatrosu'nda Bulunan Gladiatör Graffitolari," **TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, Sayı 18, 2018, s. 25.

¹⁷⁹ Cevat Başaran, Hasan Kasapoğlu, "Parion Odeionu 2010-2013," **Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 193.

¹⁸⁰ Hasan Ertuğ Ergürer, "**Parion Roma Dönemi Seramiği**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2012, s. 17.

¹⁸¹ Cevat Başaran, Hasan Kasapoğlu, "Parion Odeionu 2010-2013," **Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 197.

¹⁸² Cevat Başaran, "Parion 1997 Araştırmaları," **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 351.

¹⁸³ Hasan Ertuğ Ergürer, Serkan Genç, "Sur Duvarları, Kuleler, Kapılar ve Limanlar," **Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 43-49.

¹⁸⁴ **A.e.**, s. 52-53.

¹⁸⁵ **A.e.**, s. 53.

¹⁸⁶ Strab., **Geog.** XIII.1.14., s. 103.

olmadığını, kent merkezinin bir parçası olduğunu göstermekte ve limanın çevresinin bir yaşam alanı şeklinde geliştiğini düşündürmektedir¹⁸⁷.

Yapılan araştırmalar kentin güneyinin ve kuzeybatısının nekropol alanı olarak kullanıldığını göstermektedir¹⁸⁸. Günümüzde Kemer Köyü Mezarlığı yakınında bulunan güney nekropol alanı küçük bir vadi içerisinde ve Arkaik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar aralıksız şekilde kullanılmıştır¹⁸⁹. Güney nekropol alanının uzun yıllar boyunca kullanılması ve her alana her dönemde gömü geleneğinin devam etmesi aynı seviyeden farklı dönemlere ait mezar yapılarının ortaya çıkarılmasına neden olmuştur¹⁹⁰.

Parion'un bir ızgara plan sistemine sahip olup olmadığı ve ana caddelerinin güzergâhı henüz arkeolojik verilerle kanıtlanmamıştır. Günümüze kadar yapılan araştırmalar kentteki yapıların birbirlerine paralel şekilde ve güneş yönleri dahi hesaplanarak inşa edildiklerini göstermiştir. Kent merkezi kentin kuzeydoğusunda gelişmiştir. Şimdiye kadar ortaya çıkarılan tüm kamu yapıları da bu alanda toplanmıştır ve birbirlerine oldukça yakın konumlandırılmıştır. Öte yandan kentin kuzey limanı ile da ilişkili olabilecekleri anlaşılmaktadır. Özellikle odeion ile tiyatroya bakıldığında iki yapının da birbirlerine paralel inşa edildikleri ve her ikisinin de oturma sıralarının kentin batısına baktığı görülmektedir. Dolayısıyla yapıların arasındaki bu ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda kentte gelişmiş cadde ve sokak ağı beklenmelidir. Bu bağlamda muhtemelen kuzey limanını da kent merkezine bağlayan bir yol bulunmaktaydı. Kentteki önemli kamu yapılarının şimdilik agora olarak tanımlanan – tahminen – alanın çevresinde inşa edilmiş olması, açığa çıkarılan bu alanın bir meydan olarak kullanıldığı ihtimalini artırmaktadır.

¹⁸⁷ M. Serkan Durdağı, “Güney Marmara (Propontis) Limanları: Parion ve Priapos,”

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2004, s. 34.

¹⁸⁸ Cevat Başaran, “Parion 1997 Araştırmaları,” XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 335.

¹⁸⁹ Cevat Başaran, Büşra Elif Kasapoğlu, “Parion Güney Nekropolisi 2005-2013,” Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 117.

¹⁹⁰ Büşra Elif Kasapoğlu, “Parion Güney Nekropolisi Arkaik Dönem Mezar ve Kontekstleri,” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2019, s. 18.

3.2. Provincia Bithynia et Pontus

3.2.1. Colonia Iulia Concordia Apameia (Apameia Myrleia)

Konumu ve Kısa Tarihi: Apameia Myrleia antik kenti günümüzde Bursa ilinin Mudanya ilçesinde yer alan, Hisarlık olarak adlandırılan bir tepe üzerinde bulunmaktadır. M.Ö. 7. yüzyılda Kolophon'un kolonisi olarak kurulduğu bilinmektedir.

Kentin adı, M.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğinde, Attika-Delos Deniz Birliği vergi listelerinde Brylleion olarak geçmektedir. Makedonya kralı V. Philippos tarafından ele geçirilen kent Bithynia kralı I. Prousius'a verilmiştir. I. Prousius'ın torunu II. Nikomedes tarafından kent tekrar kurulmuş ve Apameia ya da Apameia Myrleia adını almıştır¹⁹¹. Strabon Myrleia'nın Prusias tarafından onarıldığını ve Prusias'ın karısına ithafen Myrleia'yı 'Apameia' olarak isimlendirdiğini belirtmektedir¹⁹². Dio Chrysostom Antik Çağ'da Prusa'nın Apameia'nın limanını kullandığından ve Apameia'nın da kereste ihtiyacını Prusa'dan karşıladığını yazmaktadır¹⁹³.

Provincia Bithynia et Pontus'da yer alan Apameia Myrleia (Lev.7/Harita 1) M.Ö. 44'te Caesar tarafından kolonileştirilmiş ve kentin adı '*Colonia Iulia Concordia Apameia*' / '*Colonia Concordia Augusta Apamea*' olmuştur¹⁹⁴. Bithynia'daki tek Roma koloni kentidir¹⁹⁵. Roma, kolonileştirdiği Apameia Myrleia kentini politik açıdan ve kent halkına tanınan haklar itibarıyla *Provincia Bithynia et Pontus'daki* diğer

¹⁹¹ Georges Perrot, vd., **Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont**, Paris, 1872, pp. 13; Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 151; Hubert Cancik, Helmuth Schneider(Ed.), "Apameia," **Der Neue Pauly: Enzyklopadie der Antike**, Band I, 1996-2003, pp. 824; Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2013, s. 35.

¹⁹² D. R. Wilson, "**The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still Visible**," Yayınlanmış Lisans Tezi, Oxford University, 1960, pp. 66.

¹⁹³ Dio Chry., **Or**, XL.

¹⁹⁴ Bruce Fairgray Harris, "Bithynia: Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism," **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt 7.2., 1980, pp. 873; David Magie, **Roman Rule Asia Minor: to the End of the Third Century Christ Vol. I-II**, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 415; Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2013, s. 35; D. R. Wilson, "**The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still Visible**," Yayınlanmış Lisans Tezi, Oxford University, 1960, pp. 67.

¹⁹⁵ Tonnes Bekker-Nielsen, **Urban Life and Local Politics in Roman Bithynia: The Small World of Dion Chrysostomos**, Aarhus, Aarhus University Press, 2008, pp.128.

kentlerden farklı tutmuştur¹⁹⁶. Mudanya yakınlarında bir duvar temeli kazısı sırasında ele geçmiş ve M.S. 2. yüzyıla tarihlenmiş yazıtlar Apameai Myrleia hakkında az da olsa bilgi vermektedir. Yazıtlar kentte tıbbın ve sağlığın tanrısı Asklepios'a adanmış bir sunak ya da tapınak bulunduğuna işaret etmektedir. Ek olarak Asklepios'a adanan bu kutsal alanın içinden ya da yakınından kanal vasıtasıyla yapay bir biçimde bir su akışının sağlandığından bahsedilmektedir. Suyun muhtemelen Prusa'daki (günümüzde Bursa) şifalı su kaynaklarından getirildiği düşünülmüştür¹⁹⁷.

Araştırma Tarihçesi¹⁹⁸: G. Perrot, E. Guillaume ve J. Delbet 1860 yılında Mudanya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin sonucunda kentin Mudanya'nın bir kilometre güneydoğusunda yer aldığı anlaşılmaktadır ve antik kentin limanını şekillendiren iki mendirekten bahsedilmektedir. Tepe eğimi üzerinde yer alan bir tiyatronun varlığı söz konusudur ve konum olarak tiyatronun sahil şeridinden yaklaşık 400 metre içeride olduğu ifade edilmiştir. O sırada tiyatro iyi korunmuş durumda olsa da gerçekleştirilen mendirek inşasında yapı malzemesi olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Tiyatro yapısının Eski Yunan özellikleri taşıdığı ve bu durumda Roma Dönemi'nden ziyade Bithynia Krallığı'ndan kalmış bir yapı olabileceği belirtilmektedir.¹⁹⁹ G. Perrot, tiyatro orkestrasında bulunan Latince yazıtı önceden yapılan çeviriler ışığında yeniden düzenlemiştir. Kentin adını içeren yazıt o dönemde, kentin yerinin kesin olarak tespit edilmesinde en önemli kaynak olmuştur²⁰⁰. Yazıtta tamamlanan kısımlarla birlikte kentin adı '*Colonia Iulia Concordia Apamea*' olarak verilmiştir²⁰¹. G. Perrot, E. Guillaume ve J. Delbet'in bahsettiği mendireklerin

¹⁹⁶ Adrian Nicholas Sherwin-White, **The Roman Citizenship**, Oxford, Clarendon Press, 1973, pp. 320.

¹⁹⁷ E. L. Hicks, "Three Inscriptions from Asia Minor," **The Journal of Hellenic Studies**, Vol. 27, 1907, pp. 228.

¹⁹⁸ Kentin planı ve yapılarıyla ilgili ulaşılan bilgiler bu başlık altında tartışılmıştır. Antik kentin tez kapsamında ele alınabilecek günümüze ulaşan bir yapısı bulunmadığı için ayrı bir alt başlığa yer verilmemiştir.

¹⁹⁹ Yazarlar yapı hakkında bu yorumu yapsa da kentteki tiyatro yapısının hangi açılardan diğer Eski Yunan tiyatrolarından ayrıştığı konusunda detaylı bilgi vermemiştir.

²⁰⁰ Georges Perrot, vd., **Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont**, Paris, 1872, pp. 12-13; D. R. Wilson, "The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still Visible," Yayınlanmamış Lisans Tezi, Oxford University, 1960, pp. 65.

²⁰¹ Detaylı bilgi için bkz: Georges Perrot, vd., **Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont**, Paris, 1872, pp. 13.

oluşturduğu antik liman günümüzde toprakla doldurulmuştur. Deniz kıyısında mendireklerin amacının bir liman havzası oluşturmak ve limanı kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı rüzgarlarından korumak olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu limanı yapay deniz limanı sınıfına dahil etmek mümkündür²⁰².

Kentte bulunan bir yazıt sayesinde kentin İmparator Hadrianus'a adanan bir hamam yapısına sahip olduğu bilinmektedir. Yazıt M.S. 128-129 yıllarına tarihlenmiştir²⁰³.

2010 yılında Bursa ve çevresinde bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiş, Harmancık ve Mudanya ilçelerinde çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar sırasında sit alanı olarak belirlenen (Lev.11/Harita 2). ve Apameia Myrleia kentinin bulunduğu bölgede de incelemeler yapılmış, Klasik Dönem ile Hellenistik Dönem'e ait seramik buluntular ele geçmiştir. Önceki yıllarda gerçekleştirilen sondaj çalışmalarında kentin Petrol Ofisi dolun tesislerine doğru devam ettiği anlaşılmıştır ve 2010 yılı çalışmalarında ise kentin limanının bu tesisin altında kaldığı ve bu bağlamda sit alanı olarak belirlenen bölgenin dar tutulduğu belirlenmiştir²⁰⁴.

Apameia Myrleia modern Mudanya yerleşmesinin ve halihazırda gerçekleştirilen yapı çalışmalarının tehdidi altında kalmıştır. Antik kentin limanının kıyısına bir alışveriş merkezinin inşası ile antik limanın oturduğu bölgede modern bir limanın inşası söz konusudur. Bununla birlikte, 2011 yılında antik limanın yer aldığı alandaki kıyı genişletme çalışmalarını ziyaret eden araştırma ekibi alanda büyük boyutlarda mermer bloklara rastlamıştır. Bu durum yapılan çalışmalarda kullanılan dolgu toprağın antik kentten alındığını göstermiştir²⁰⁵. Tüm bunlar Apameia Myrleia kentinin ağır bir tahribata uğradığını göstermektedir.

²⁰² Serkan Gündüz, "The Ancient South Marmara Harbors," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015, s. 54-55.

²⁰³ (Çevrimiçi), <https://inscriptions.packhum.org/text/277560?hs=385-412>

²⁰⁴ Mustafa Şahin, "2010 Yılı Bursa İli Yüzey Araştırması Harmancık-Mudanya," **29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2012, s. 18.

²⁰⁵ Mustafa Şahin, "Bursa İli Yüzey Araştırması-2011 Mudanya-Harmancık," **30. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 28 Mayıs-01 Haziran 2012, Çorum, 2013, s. 101; Serkan Gündüz, "The Ancient South Marmara Harbors," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015, s. 54.

2012 yılında Mudanya’da yapılan alışveriş merkezi kazısında Apameia Myrleia kentine ait limanın dükkânları ve döşeme kalıntıları ortaya çıkarılmıştır²⁰⁶. Bunun üzerine Bursa Arkeoloji Müzesi 2013 yılında Mudanya’nın kent merkezinin bir kilometre güneydoğusunda bir kurtarma kazısı gerçekleştirmiştir. Böylece kentin temelleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu alan, akropolün kuzeyi ve antik limanın bulunduğu bölge olarak düşünülmektedir²⁰⁷.

2015-2016 yıllarında yeni bir araştırma başlatılmıştır. Çalışmalarda bir revak ve bir dizi odadan oluşan, konut olduğu düşünülen bir yapı açığa çıkarılmıştır. Yapının hemen önünde, yapının *latrinasına* bağlı bir drenaj sistemi bulunmaktadır ve ortaya çıkarılan odalarından biri mozaik döşelidir. İncelenen diğer bir yapıda da benzer şekilde mozaikli bir taban açığa çıkarılmıştır. Mozağin konumu ve işçiliğine bakıldığında, bunun bir Roma villasında olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak çalışmalar, özel bir mülk alanında gerçekleştiği için geniş çaplı ve istenilen şekilde devam ettirilememiş, yapıların ve mozaiklerin kesin bir tarihlenmesi yapılamamıştır²⁰⁸.

Sonuç olarak bir alışveriş merkezinin temel kazısı sırasında antik kentin temelleri açığa çıkarılmış, bunun üzerine bölgede arkeolojik sit alanı sınırlarının belirlenmesi için başvuruda bulunulmuştur. Apameia Myrleia antik kentinin oturduğu alanın büyük bir kısmı da sit alanı olarak belirlenen bölüme dahil edilmiştir. 2012 yılında sit alanının tam anlamıyla belirlenebilmiştir. Ancak antik kentin taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin gerçekleştirilen koruma çalışmaları sonuçsuz kalmış²⁰⁹, açığa çıkarılan antik kentin temelleri üzerine Özdilek Hipermarket inşa edilmiş ve 2018 yılında hizmete sunulmuştur. Kalıntılar ise marketin içerisinde camekânla üstlerinin kapatılması suretiyle korunmakta ve sergilenmektedir. Diğer yandan antik

²⁰⁶ (Çevrimiçi), <https://www.haberler.com/mudanya-da-antik-liman-kalintilari-bulundu-3789545-haberi/>

²⁰⁷ Serkan Gündüz, “**The Ancient South Marmara Harbors,**” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015, s. 55.

²⁰⁸ Derya Şahin, Hazal Çıtakoğlu, “A Newly Discovered Mosaic from Myrleia,” **JMR**, Vol. 9, 2016, pp. 85-94.

²⁰⁹ Alışveriş merkezinin inşa edildiği alanda inşaatın durdurulmasıyla ilgili çalışmalar yapılmış ve antik kalıntıların korunması amacıyla uzun süre hem bilimsel hem de toplumsal anlamda mücadele edilmiştir. Sonuç olarak kentle ilgili yapılmak istenen bilimsel çalışmalar gerçekleştirilememiş, antik kente ait bölge ve açığa çıkarılan alanlar gerçek anlamda korunamamış ve bölgede modern yapılaşmanın sürdürülmesine karar verilmiştir.

limanın yer aldığı alan toprakla doldurularak üzerine farklı işlevlerde yapılar ve alanlar inşa edilmiştir. Büyük bir kısmı otopark olarak kullanılan alanda balıkçı restoranları, lunapark ve yeşillendirilmiş bir alan bulunmaktadır²¹⁰.

3.2.2. Colonia Iulia Cesarea Felix Sinope (Sinope)

Konumu ve Kısa Tarihi: Antik Çağ'da Paphlagonia Bölgesi'nde yer alan Sinope²¹¹, Anadolu'nun kuzeyinde yer alır ve doğal bir limana sahiptir²¹².

Günümüze kadar yapılan araştırmalar Sinope'nin Prehistorik dönemlere kadar takip edilebildiğini göstermektedir. Sinope ve çevresinde yapılan araştırmaların sonucunda Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bulgular ele geçmiştir²¹³. Araştırmalar bu bölgede Hititlere ait bir yerleşmenin varlığını kanıtlamasa da Sinope'nin bu uygarlıkla bir ilişkisi olduğunu işaret etmektedir²¹⁴. Bu bilgilerle birlikte, bölgede yapılan farklı araştırmaların sonucunda da Phryglere ait seramikler bulunmuştur²¹⁵. Bu durum bir Phryg yerleşimine kanıt olmasa da, bölgede o dönemde bir Phryg etkisinin olduğunu göstermektedir. Kimmerlerin Anadolu'ya yayılmasıyla Phrygler ortadan kalkmış ve Kimmerlerin bazı boyları Karadeniz sahillerine yerleşmiştir. Bu esnada Sinope kolonisi ise tahrip edilmiş ve kent sakinleri bir

²¹⁰ 2021 yılında bölgeye bakıldığında antik kentin modern yerleşiminin tehdidi altında olması durumunun gerçekleştiği açık şekilde görülmektedir. Sürdürülen modern yapılaşmanın antik kentin tarihine ve bilimsel olarak incelenebilecek kültür katmanlarına da zarar verdiği açıktır.

²¹¹ Günümüzde kent, 'Sinop' olarak adlandırılmaktadır. Kentin adı metin içinde bütünlüğü sağlamak amacıyla genellikle 'Sinope' olarak kullanılmıştır.

²¹² Charles A. Burney, "Northern Anatolia Before Classical Times," **Anatolian Studies**, Vol. 6, 1956, pp. 179.

²¹³ F. Gülden Ekmen, vd., "Hititlerin Batı Karadeniz Bölgesi'nde Yaşayan Komşuları Hakkında Yeni Bulgular," **Archivum Anatolicum**, Vol. 15, Sayı 1, 2021, s. 59-81.

²¹⁴ Şevket Dönmez, Yeni Arkeolojik Bulguların Işığında İÖ 2. Binyılda Sinop," **Bellekten**, Vol. LXVIII, Sayı 251, 2004, s. 12; F. Gülden Ekmen, vd., "Hititlerin Batı Karadeniz Bölgesi'nde Yaşayan Komşuları Hakkında Yeni Bulgular," **Archivum Anatolicum**, Vol. 15, Sayı 1, 2021, s. 81-85.

²¹⁵ E. Akurgal'a göre bu buluntular Sinope'de yaşayan Phryglerin varlığını kanıtlamaktan çok, Paphlagonia Bölgesi'nde, Phryglerin etkisindeki toplulukların olabileceğini ortaya koymaktadır. A. Erzen ise yaptığı araştırmalarda bulunan Phryg seramiklerini Phryglerin, Sinope ve çevresinde yaşamış olduklarına dair kanıt olarak öne sürmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Ekrem Akurgal, "Sinop Kazıları," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol VI, Sayı I, 1956, s. 50; Arif Erzen, "Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol. VI, Sayı I, 1956, s. 71.

süreligine buldukları bölgeden sürülmüştür. Sinope halkının yaşadığı bölgeye ise Kimmerler yerleşmiştir²¹⁶.

Sinope, Miletos kolonisi olarak Karadeniz'in güney kıyısında, Bozburun yarımadasının boynu²¹⁷ üzerinde kurulmuştur²¹⁸. Konumu gereği kent güçlü bir savunma hattına sahiptir; Sinope'yi Anadolu'ya bağlayan dar geçit büyük duvarlar tarafından korunurken, yarımadayı çevreleyen dik kayalıklar ise denizden gelecek saldırıları önlemekteydi. Kentin bu şekilde bir savunma hattına sahip olması, tarihte Pontos Kralı II. Mithradates'in saldırısına ve Roma kuşatmasına direnmesini sağlamıştır²¹⁹. İki limana sahip kent (Lev.7/Harita 1), deniz ulaşımı açısından önem arz etmektedir²²⁰. Karayolu açısından da kuzey-güney güzergâhında tarihi bir yol üzerinde yer almaktadır. Bu yol Sinope'den başlayıp Akdeniz kıyılarına ulaşmaktadır²²¹. Antik yazarlar Eusebios ve Pseudo-Skymnos'un Sinope'nin kuruluş tarihi için verdiği bilgiler birbirinden farklıdır²²². Sinope koloni olarak kurulduktan sonra, kendi kolonilerini kuracak kadar gelişme göstermiştir ve Ksenophon, Trapezos'un Sinopeliler tarafından, koloni olarak kurulduğundan bahsetmektedir²²³. Koloni olarak kentin kuruluş tarihine ilişkin bazı araştırmacılar arkeolojik verileri göz önünde bulundururken, bazı araştırmacılar ise antik kaynaklardaki bilgileri kabul etmektedir ve G. R. Tsetskhladze, antik kaynakların çelişkili olduklarını ve bu tür bilgilerin artık değerinin kalmadığını ifade etmiştir²²⁴. Farklı görüşler bulunmakla

²¹⁶ Hdt., **Hist.**, 4.12.1,2,3.; İlhami Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler," **Bellekten**, Vol. 61, Sayı, 231, 1997, s. 278.

²¹⁷ Özdemir Koçak, "Erken Sinop Yerleşmeleri," **Bellekten**, Vol. LXVII, Sayı 250, 2003, s. 703.

²¹⁸ Ksen., **Anab.**, 6.1.15.; Diod. Sic., **Bib. Hist.**, 14.31.2.; Strab., **Geog.** XII.3.11., s. 22; İsmet Ebcioğlu, "Neşredilmemiş Yeni Bir Sinope (Sinop) Şehri Sikkesi ve Onunla İlgili Bazı Sorunlar," **Anadolu**, Sayı 18, 1974, s. 91.

²¹⁹ Özdemir Koçak, "Erken Sinop Yerleşmeleri," **Bellekten**, Vol. LXVII, Sayı 250, 2003, s. 703.

²²⁰ İsmet Ebcioğlu, "Neşredilmemiş Yeni Bir Sinope (Sinop) Şehri Sikkesi ve Onunla İlgili Bazı Sorunlar," **Anadolu**, Sayı 18, 1974, s. 91; Özdemir Koçak, "Erken Sinop Yerleşmeleri," **Bellekten**, Vol. LXVII, Sayı 250, 2003, s. 703;

²²¹ Özdemir Koçak, "Erken Sinop Yerleşmeleri," **Bellekten**, Vol. LXVII, Sayı 250, 2003, s. 703-704.

²²² Eusebios, Sinope'nin iki kez koloni olarak kurulduğunu ifade eder. İlk kuruluş tarihinin M.Ö. 756'dan önce, ikinci kuruluş tarihinin ise M.Ö. 630/631 olduğunu belirtmektedir; Ekrem Akurgal, "Sinop Kazıları," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol VI, Sayı I, 1956, s. 48. Pseudo-Skymnos da kentin iki kez koloni olarak kurulduğunu işaret etmekte ve ilk kuruluş tarihini M.Ö. 8. yüzyıl, ikinci kuruluş tarihini ise M.Ö.664 yılı olarak kabul etmektedir; Gocha R. Tsetskhladze, "Greek Penetration of the Black Sea," **The Archaeology of Greek Colonisation: Essays dedicated to Sir John Boardman**, 1994, s. 111.

²²³ Ksen., **Anab.**, 4.8.22.

²²⁴ Detaylı bilgi için bkz: Gocha R. Tsetskhladze, "Greek Penetration of the Black Sea," **The Archaeology of Greek Colonisation: Essays dedicated to Sir John Boardman**, 1994, s. 111-125.

birlikte²²⁵, Sinope ve Karadeniz sahilinde Eski Yunan kolonisi olarak kurulmuş diğer kentlerde yapılan güncel araştırmalarla bu bölgeden ele geçen buluntular M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenmiş ve Miletos'a işaret etmektedir. G. R. Tsetschladze, elde edilen veriler ışığında Karadeniz sahilinde kurulan birçok koloninin, Miletoslular tarafından M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğunu önermektedir; bu sonuç Sinope kenti için de geçerlidir²²⁶.

M.Ö. 183 yılında Pontos Krallığı'nın egemenliğine giren Sinope, bu yıllarda en parlak dönemini yaşamıştır. Krallığın başkenti haline gelen kent, ölen Pontos kralları için de bir nekropol görevi görmüştür. Pontos Krallığı döneminde bir sikke darphanesi olduğu da bilinmektedir²²⁷. Sinope, M.Ö. 70 yılında Roma hâkimiyeti altına girer. Ancak Pontos kralı VI. Mithradates'in oğlu II. Pharnakes sonraki yıllarda krallığın Küçük Asya'daki topraklarını yeniden kazanmak ister. Bu girişiminin sonucunda M.Ö. 47 yılında Roma hükümdarı Iulius Caesar tarafından Zela'da büyük bir yenilgiye uğratılır. Bu tarihten sonra kent, M.Ö. 45 yılında Provincia Bithynia et Pontos'a bağlı bir Roma kolonisi haline getirilmiş²²⁸ ve '*Colonia Iulia Felix Sinope/Sinopensis*' adını almıştır²²⁹. Strabon Roma'nın Sinope'yi koloni haline getirmesiyle ilgili '...Fakat şimdi burada Romalıların da bir kolonisi vardır. Kentin ve toprakların bir kısmı bunlara aittir²³⁰.' yazmıştır. Bu bilgi Sinope'de yaşayan yerli halk ile Roma tarafından yerleştirilen kolonistler²³¹ arasında bir bölünme olduğunu ifade etmektedir. Bu

²²⁵ Detaylı bilgi için bkz: Gocha R. Tsetschladze, "Greek Penetration of the Black Sea," **The Archaeology of Greek Colonisation: Essays dedicated to Sir John Boardman**, 1994, s. 115-116.

²²⁶ Gocha R. Tsetschladze, "Greek Penetration of the Black Sea," **The Archaeology of Greek Colonisation: Essays dedicated to Sir John Boardman**, 1994, s. 116-118; John Casey, vd., "Sinope: A Catalogue of the Greek, Roman and Byzantine Coins in Sinop Museum (Turkey) and Related Historical and Numismatic Studies," **Royal Numismatic Society Specia Publication**, Vol. 44, 2010, pp. 3.

²²⁷ İsmet Ebcioglu, "Neşredilmemiş Yeni Bir Sinope (Sinop) Şehri Sikkesi ve Onunla İlgili Bazı Sorunlar," **Anadolu**, Sayı 18, 1974, s. 93.

²²⁸ **A.e.**, s. 93-94.

²²⁹ John Casey, vd., "Sinope: A Catalogue of the Greek, Roman and Byzantine Coins in Sinop Museum (Turkey) and Related Historical and Numismatic Studies," **Royal Numismatic Society Specia Publication**, Vol. 44, 2010, pp. 7-8; Claire Barat, "La Colonia Iulia Felix Sinope, un exemple de fondation coloniale au nord de l'Anatolie," **Les gouverneurs et les provinciaux sous la République romaine**, 2011, s. 145.

²³⁰ Strab., **Geog.**, XII.3.11., s. 24.

²³¹ Romalı kolonistler arasında maddi durumu iyi olmayan İtalia kökenliler, veteranlar ve zaten Bithynia et Pontos eyaletinde bulunan İtalia kökenliler sayılabilir: Claire Barat, "La Colonia Iulia Felix Sinope, un exemple de fondation coloniale au nord de l'Anatolie," **Les gouverneurs et les provinciaux sous la République romaine**, pp. 161.

bölünmenin bir sonucu olarak yerli halk, muhtemelen kolonistler gibi elde edilen statüden yararlanamadı ve hatta onlar tarafından yağmalanmış olabilirler²³².

Araştırma Tarihçesi²³³: Birçok seyyahın uğrak noktası olan Sinope'ye ziyaretler 13. yüzyılda başlamıştır. Kentten ilk bahsedenler arasında, 1253-1255 yıllarında Moğolistan'a seyahat eden W. V. Rubruck'tır²³⁴. Bu tarihten itibaren günümüze kadar birçok gezgin ve araştırmacı kenti ziyaret etmiş ve çeşitli araştırmalar yapmıştır²³⁵.

Sinope ve çevresinde yoğun şekilde ele geçen amphora ve kiremit kalıntıları sebebiyle bu bölgenin önemli bir üretim ve ihracat merkezi olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda, 1993 yılında araştırmalara başlanmış ve kentte 5 seramik atölyesinin varlığı anlaşılmıştır: Çiftlik Köy Atölyesi, Yalı Plajı Atölyesi, Orduköy'de Şerif Ağa Çeşme

²³² Claire Barat, "La Colonia Iulia Felix Sinope, un exemple de fondation coloniale au nord de l'Anatolie," **Les gouverneurs et les provinciaux sous la République romaine**, pp. 156.

²³³ Bu başlık altında değinilen araştırmacılar ve çalışmalar, Sinope hakkında yapılan araştırmaların sadece bir kısmını yansıtmaktadır. Kentle ilgili çok sayıda çalışma ve inceleme olması sebebiyle, tarihsel bir bütünlük içerisinde başlıca çalışmalar aktarılmaya çalışılmıştır.

²³⁴ Süreyya Eroğlu, A. Alev Direr-Akhan, "Seyahatnameler'de Sinop," **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Vol. 17, Sayı 1, 2013, s. 259.

²³⁵ İbn Battuta Tanci, **İbn Battuta Seyahatnamesi I**, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 442-444; Aubry De La Mottraye, **Aubry De La Mottraye's Travels**, London, 1723, pp. 229; Paul Aleppo, **The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch: Part the Ninth: Black Sea-Anatolia-Syria**, Çev. F. C. Belfour, London, 1836, pp. 427-429; Joseph de Tournafort, **Tournafort Seyahatnamesi**, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 115; P. Minas Bijişkyan, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası: 1817-1819**, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1969, s. 28-31; Helmut von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969, s. 142; Charles Texier, **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Cilt 3, Çev. Ali Suat, Ankara, 2002, s. 209-212; Ekrem Akurgal, "Sinop Kazıları," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol VI, Sayı I, 1956, s. 47-53; Arif Erzen, "Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol. VI, Sayı I, 1956, s. 69-72; Anthony Bryer, David Winfield, **The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos**, Washington DC, Dumbarton Oaks Publications, 1985; James A. Dengage, "A Site Survey along the South Shore of Black Sea," **The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology**, Vol. I, 1978, pp. 245-258; Mehmet Akif Işın, "Sinop Bölgesi Yüzeysel Araştırması," **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, 1-3 Haziran 1988, Samsun, 1990, s. 241-277; Mehmet Akif Işın, "Sinop Region Field Survey," **Anatolia Antiqua**, Vol. 6, 1998, pp. 95-139; Stephen Hill, "The First Season of Rescue Excavation at Çiftlik (Sinop)," **Anatolian Studies**, Vol. 45, 1995, pp. 219-231; İsmail Tatlıcan, "Sinop Çiftlik Köyü, Mozaik Kurtarma Kazısı," **VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, Yay. Haz. A. Uğurluoğlu, vd., Kuşadası, 8-10 Nisan 1996, Ankara, 1997, s. 333-356; Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman (Haz.), **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 2. Cilt 1. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 88-91; Süreyya Eroğlu, A. Alev Direr-Akhan, "Seyahatnameler'de Sinop," **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Vol. 17, Sayı 1, 2013, s. 261-263.

Atölyesi, Demirciköy Atölyesi²³⁶. Sonraki yıllarda atölyelere yönelik çalışmalar devam etmiştir²³⁷.

O. Doonan ve ekibi 1997 yılında Sinope ve çevresinin tarihini aydınlatmak amacıyla yüzey araştırmalarına başlamış ve sonraki yıllarda da devam etmiştir²³⁸. Sinope’de yer alan Balatlar Yapı Topluluğu G. Köroğlu ve ekibi tarafından 2010 yılında sistemli bir şekilde araştırılmaya başlanmıştır²³⁹. Buradaki arkeolojik çalışmalar ve kazılar günümüzde halen devam etmektedir.

Köklü bir geçmişe sahip olan Sinope, yüzyıllardır birçok seyyah ve araştırmacının ziyaret ve çalışma durağı olmuştur. 19. yüzyıl öncesinde yoğun olarak seyyahlar tarafından ziyaret edilen kentin 1950’lerden sonra sistematik şekilde araştırıldığı anlaşılmaktadır.

Planı ve Yapıları: Çevresi dik kıyılarla çevrili Sinope, hem topografya hem de sur yapısı sayesinde oldukça korunaklıdır²⁴⁰. Bu sebeple Sinope, Miletos kolonisi

²³⁶ Dominique Kassab Tezgör, “Sinop’ta Seramik ve Anfora Atölyelerinin İncelenmesi,” **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara, 1995, s. 177-190.

²³⁷ Çalışmalara yönelik kaynaklardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: D. Kassab Tezgör, İ. Tatlıcan, “Sinop-Demirci Anfora Atölyelerinin 1995 Kazısı,” **XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 27-31 Mayıs 1996, Ankara, 1997, s. 353-367; İsmail Tatlıcan, vd., “Demirci-Sinop Amphora Atölyelerinin 1996 Kazısı,” **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt II**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., Ankara, 1998, s. 465-481; İsmail Tatlıcan, vd., “Demirci-Sinop Amphora Atölyelerinin 1997 Kazısı,” **XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 447-456; Yvon Garlan, İsmail Tatlıcan, “1994 ve 1995 Yılları Zeytinlik (Sinop) Amphora Atölyeleri Kazıları,” **XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 27-31 Mayıs 1996, Ankara, 1997, s. 337-351; Dominique Kassab Tezgör, İsmail Tatlıcan, “Sinop-Demirci Malzemesi 1998 Yılı Araştırma Dönemi,” **21. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, 24-28 Mayıs 1999, Ankara, 2000, s. 315-322; Dominique Kassab Tezgör, Fuat Dereli, “Sinop-Demirci Amphora Atölyeleri 2000 Kazısı,” **23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, 28 Mayıs- 1 Haziran 2001, Ankara, 2002, s. 235-242.

²³⁸ Çalışmalara yönelik kaynaklardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Owen Doonan, vd., “Sinop İli Yoğun Alan Araştırması, 1997,” **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 359-371; Owen Doonan, vd., “Sinop Bölgesel Arkeoloji Araştırması 1998: Karasu Vadi Araştırması,” **17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 24-28 Mayıs 1999, Ankara, 2000, s. 345-357; Owen Doonan, vd., “Sinop ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırması 1999,” **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 22-26 Mayıs 2000, İzmir, 2001, s. 137-149; Owen Doonan, vd., “Sinop Kalesi Archaeological Excavations: the 2017 and 2019 Field Seasons,” **Archaeology in Anatolia**, Vol. IV, 2021, pp. 155-169.

²³⁹ Gülgün Köroğlu, “Balatlar Yapı Topluluğu İçindeki Bizans ve Osmanlı Dönemi Kiliseleri,” **Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri IV-Olympos Araştırmaları II**, Ed. Mustafa Şahin, 2018, s. 130.

²⁴⁰ Strab., **Geog.**, XII.3.11., s. 23.

olarak kurulduktan sonra, yüzyıllar boyunca sürekli olarak iskân edilmiştir. Dolayısıyla savaş ve sömürgeleştirme gibi birçok tarihi olaya tanıklık etmiştir. Farklı dönemlerde gerçekleşen bu olaylar kenti her anlamda etkilemiş ve özellikle kentsel planlama açısından kentte çok sayıda değişime ve yıkıma sebep olmuştur²⁴¹.,

Strabon, kentte bir gymnasion ve agoranın bulunduğunu ve kentin sütunlu caddelerle süslendiğini ifade etmiştir²⁴². C. Barat, Klasik Dönem’de Eski Yunan kimliği taşıyan Sinope’de, bir ızgara planının beklenmesinin yanlış olmayacağını düşünmektedir. Bu bağlamda yine aynı şekilde kentte tapınakların, agoranın, çeşitli kamu yapılarının bulunduğunu varsaymak oldukça mantıklıdır. Hellenistik Dönem’de ise bu bölgede hüküm süren kral VI. Mithradates’le ilişkili olarak kentin bir kral sarayına sahip olduğunu düşünmek de akla yatkındır²⁴³. Roma Dönemi’nde Sinope’nin nasıl bir kent planlamasına sahip olduğu, kentteki yapılar, yapıların konumu, işlevleri vb. gibi konular hakkında yeterli bilgi yoktur. Bunun sebebi antik dönemde kentin sürekli farklı güçler arasında el değiştirmesi ve antik kentin üzerinde modern bir şehrin gelişmesidir.

Günümüzde Hükümet Konağı’nın yer aldığı bölgede, 1950’lerin başında, bir tapınak açığa çıkarılmıştır. Serapis Tapınağı olarak adlandırılan bu yapı, ele geçen seramik buluntular aracılığıyla M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmiştir. Ancak Hellenistik Döneme tarihlenen seramiklerin dışında çok sayıda Roma Dönemi’ne ait seramikler de ele geçmiştir. Tapınağın çevresinde ele geçen bir yazıttan dolayı, yapının Serapis’e adandığı²⁴⁴ düşünülmüş ancak kesin olarak hangi tanrıya/tanrıçaya adandığı belli değildir. Tapınağın güneyinde bir yapı daha keşfedilmiş ve üzerinde hayvan kemikleri

²⁴¹ Claire Barat, “La ville de Sinope réflexions historiques et archéologiques,” **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, Vol. 16, 2010, pp. 29.

²⁴² Strab., **Geog.**, XII.3.11., s. 23.

²⁴³ Claire Barat, “La ville de Sinope réflexions historiques et archéologiques,” **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, Vol. 16, 2010, pp. 32.

²⁴⁴ C. Barat, tapınağın Serapis’e adanması konusuna dikkat edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü bir Serapis heykelinin Sinope’den İskenderiye’ye taşınmasıyla ilgili hikayelerin ancak Flavianuslar Dönem’inden sonra yayıldığını, dolayısıyla bu dönemden önce Sinope’de, kesin olarak bir tapınağın Serapis’e adanmış olabileceği konusuna şüpheyle yaklaşmak gerektiğini ifade etmektedir. Tapınağın önünde yer alan ve sunak olarak tanımlanan yapının ise anıtsal bir lahdin konumlandırılmasında kullanılan bir podium olabileceğini öne sürmektedir. Çünkü mütevazı boyutlardaki bir tapınağın sunağa sahip olması gerçekçi görünmemektedir: Claire Barat, “La ville de Sinope réflexions historiques et archéologiques,” **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, Vol. 16, 2010, pp. 52-60.

ile bir kül tabakası saptanmıştır. Bu bağlamda yapı L. Budde tarafından 'sunak' olarak tanımlanmıştır. Tapınağın çevresinde yapılan araştırmalarda Roma Dönemi'ne tarihlenen bir saray kompleksine ait yapılaşma keşfedilmiştir. Buna yönelik yapılan çalışmalar sırasında da Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait konutların teraslama sistemiyle inşa edildikleri anlaşılmıştır. Aynı zamanda bir stoa yapısının varlığı tespit edilmiştir. Tapınak alanının dışında, Sinop'ta yer alan kibrit fabrikasının yakınında bir nekropol alanı açığa çıkarılmıştır ancak fabrikanın inşasından dolayı nekropol oldukça tahrip edilmiştir. Nekropolün Arkaik Dönem'den itibaren kullanıldığı anlaşılmış ve Roma Dönemi'ne ait mezarlar saptanmıştır²⁴⁵. Araştırmaların sonucunda, Sinope'nin Hellenistik Dönem'de belirgin bir Romalı karakter taşıdığı sonucuna varılmıştır²⁴⁶. Roma Dönemi'ne ait çok sayıda yapı kalıntısı²⁴⁷ ve buluntu açığa çıkarılmıştır²⁴⁸. Ancak ne yazık ki bu araştırmaların sonuçlarının değerlendirildiği yayınlarda herhangi bir plan ya da harita kullanılmamıştır. Dolayısıyla yapılan çalışmaların kesin yeri anlaşılamamaktadır.

A. Bryer ve D. Winfield, Sinope'nin Antik Dönem kent planlaması ve şehirciliği hakkında çalışmalar yapmıştır (Lev.11/Plan 16-Lev.12/Plan 17-18)²⁴⁹. Şam ve Selanik kentlerinde yapılan Hellenistik Dönem çalışmalarından yola çıkan araştırmacılar, kentlerin orijinal ızgara sisteminin, modern kent planlarından çıkarılabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Sinope'nin ana aksının günümüzde ana cadde olarak kullanılan Sakarya Caddesi üzerinde olabileceği öne sürülmüştür. Sinope'nin bulunduğu düzensiz konum sebebiyle, kentin çok düzenli bir ızgara plan sistemine sahip olmadığı ancak yine de insulalara bölündüğü anlaşılmıştır. Klasik ve Hellenistik Dönem'de Sinope'de kullanılan ızgara plan ve mekânların olası yerleri açısından A. Bryer ve D. Winfield tarafından bir plan hazırlanmıştır. Plana göre kentin surlarla çevrildiği ve kuzeybatıdaki akropolün de Roma Dönemi'nde terk edildiği, dini

²⁴⁵ Ludwig Budde, "Kurzer vorläufiger Bericht über die Grabungen in Sinope der Kampagnen 1951-1952," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol. VI, Sayı 2, 1956, pp. 5-8.

²⁴⁶ Ekrem Akurgal, "Sinop Kazıları," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol VI, Sayı I, 1956, s. 49.

²⁴⁷ Çoğunlukla konut yapısı.

²⁴⁸ Ludwig Budde, "Kurzer vorläufiger Bericht über die Grabungen in Sinope der Kampagnen 1951-1952," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol. VI, Sayı 2, 1956, pp. 5-9.

²⁴⁹ A. Bryer ve D. Winfield tarafından Sinope'de yapılan araştırmalar ve sonucunda öne sürülen fikirler herhangi bir kazı çalışması olmaksızın, kentin 1960-1980'li yıllardaki haliyle ve bu dönemden önce yapılan çalışmaların bir araya getirilmesiyle ortaya konmuştur.

merkezin (olasılıkla Tanrı Serapis'e adanmış tapınak/tapınaklar) kentin kuzeydoğusuna doğru taşındığı varsayılmaktadır. Kentin doğusunda daha sonradan kiliseye dönüştürüldüğü anlaşılan Mithradates Sarayı²⁵⁰ olarak adlandırılan bir yapı bulunmaktadır²⁵¹. Plana göre agoranın konumlandırıldığı alan C. Barat tarafından akla yatkın bulunmuş ve Roma Dönemi'nde de agoranın forum olarak yeniden düzenlenmiş olabileceğini ifade edilmiştir²⁵².

A. Bryer ve D. Winfeld'in Mithradates Sarayı olarak adlandırdığı ve hamam da olabileceğinden şüphelendiği Balatlar Yapı Topluluğu'nda yapılan çalışmalar, yapının Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir hamam olarak inşa edildiğini kanıtlamıştır (Lev.12/Plan 18). Yapı ancak daha sonraki dönemlerde farklı amaç ve işlevler için kullanılmıştır²⁵³. Özellikle Hristiyanlık'ın ortaya çıkışı ve yayılmasıyla yapının bazı bölümleri kilise, manastır gibi dini yapılara dönüştürülmüştür. Dini yapılaşmanın yanı sıra sivil kullanım da söz konusudur²⁵⁴. M.S. 2.-3. yüzyılda hamam olarak inşa edilmiş olsa da aslında zemini Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir²⁵⁵. Kazı çalışmaları, yapının Roma'ya özgü şekilde hamamların bölümlerine sahip olduğunu ve bu bölümlerin Hristiyanlıkla birlikte kiliseye hizmet edecek şekilde yeniden tasarlandığını göstermiştir²⁵⁶. Yapının bazı odalarının içinde Hristiyan mezarları bulunmuş, mezarların tarihlenmesine göre hamamın M.S. 4.-6. yüzyılları arasında bir

²⁵⁰ Bu yapı günümüzde Balatlar Yapı Topluluğu olarak adlandırılmakta ve aynı zamanda Balatlar Kilisesi olarak da tanınmaktadır.

²⁵¹ A. Bryer ve D. Winfeld'e göre yapının saray olmasının yanı sıra, bir hamam kompleksi ya da gymnasium olma ihtimali de bulunmaktadır. Bu bağlamda Roma Dönemi'nde kentin merkezinin de doğuya taşındığı düşünülmektedir. Yapının bulunduğu alanın doğusunda dikdörtgen planlı dört odadan oluşan ve sarnıç olarak kullanıldığı düşünülen yapı topluluğu tespit edilmiştir. Araştırmacılara göre saray olduğu düşünülen yapı eğer bir hamam ya da gymnasium olarak kullanıldıysa, sarnıçların bu yapılarla ilişkili olma ihtimali de vardır: A. Bryer ve D. Winfield, **The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos**, Washington DC, Dumbarton Oaks Publications, 1985, pp. 75-81.

²⁵² Claire Barat, "La ville de Sinope réflexions historiques et archéologiques," **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, Vol. 16, 2010, pp. 32.

²⁵³ Gülgün Köroğlu, "2010 yılı Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı," **33. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt**, Yay. Haz. H. Dönmez ve Ö. Ötügen, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2012, s. 67.

²⁵⁴ Gülgün Köroğlu, vd., "Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı 2012 ve 2013 Yılı Çalışmaları," **36. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. H. Dönmez, 02-06 Haziran 2014, Gaziantep, 2014, s. 512-513.

²⁵⁵ Gülgün Köroğlu, vd., "Dünü ve Bugünüyle Balatlar Kilisesi Kazıları," **Sinop Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 21-24 Ekim 2021, Sinop, 2022, s. 77.

²⁵⁶ Gülgün Köroğlu, vd., "Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı 2012 ve 2013 yılı çalışmaları," **36. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. H. Dönmez, 02-06 Haziran 2014, Gaziantep, 2014, s. 513.

tarihte kiliseye dönüştürüldüğü saptanmıştır²⁵⁷. Palaestra ya da gymnasium olabileceği ifade edilen mekânın²⁵⁸ doğusunda yer alan mekânlarda yapılan güncel çalışmalar buranın hamam-gymnasium kompleksi olduğunu göstermektedir²⁵⁹.

Konumu itibariyle Sinope'nin çok sayıda ziyaretçi ağırladığı düşünüldüğünde Balatlar Yapı Topluluğu içinde keşfedilen hamam için onun hemen güneyindeki su sarnıcının kullanılmış olması akla yatkındır. Sarnıç, Geç Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir ancak bir dönem hamama su sağlamış olmalıdır. Keşfedilen diğer sarnıçların su depolama ve dağıtma amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir²⁶⁰. Sinope'de kent merkezine yakın su kaynağı tespit edilememiştir. Bu durumda açık ve kapalı su kanallarıyla taşınan ve sarnıçlarda biriktirilen sular, yine kanallarla konutlara ulaştırılmıştır²⁶¹. Sinope'nin tarihine ve önemine bakıldığında kentin daha çok su kaynağına ihtiyacı olduğu akla gelmektedir. Plinius ile İmparator Traianus arasındaki mektuplardan anlaşıldığı üzere Sinope'de inşa edilmesi planlanan bir su kemeri bulunmaktadır²⁶². Buna rağmen kentte günümüze bir su kemeri kalıntısına ulaşamamıştır. Bunun bir sebebinin Sinope'de gerçekleşen yakın dönemdeki modern şehirleşme faaliyetleri olabileceği düşünülmektedir²⁶³. 2006 yılında Sinop'un Kefevi Mahallesi'nde bir inşaat faaliyeti sırasında bulunan alınlık, bu alanda kazı çalışması yapılmasını gerektirmiştir. Çalışmaların sonucunda alınlığın ait olduğu anıtsal bir çeşme yapısı keşfedilmiştir. Alınlığın süsleme ve mimari özelliklerine değerlendirildiğinde nymphaeum M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir²⁶⁴.

²⁵⁷ A.e., s. 517-518

²⁵⁸ Gülgün Köroğlu, "Sinop Balatlar Kilise 2011 Yılı Kazı Çalışmaları," **34. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt**, Yay. Haz. H. Dönmez, 28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum, 2013, s. 317.

²⁵⁹ Gülgün Köroğlu, vd., "Dünü ve Bugünüyle Balatlar Kilisesi Kazıları," **Sinop Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 21-24 Ekim 2021, Sinop, 2022, s. 78.

²⁶⁰ Hüseyin Turoğlu ve Cihan Bayrakdar, "Sinop (Türkiye) Geç Roma Dönemi Su Yapılarının Rekonstrüksiyonuna Ait Ön Bulgular," **International Journal of Human Sciences**, Vol. 10, Sayı 2, 2013, s. 23-24.

²⁶¹ A.e., s. 25.

²⁶² Plin., **Ep.**, 10.90-10.91.

²⁶³ Hüseyin Turoğlu ve Cihan Bayrakdar, "Sinop (Türkiye) Geç Roma Dönemi Su Yapılarının Rekonstrüksiyonuna Ait Ön Bulgular," **International Journal of Human Sciences**, Vol. 10, Sayı 2, 2013, s. 31-32.

²⁶⁴ Hazar Kaba, Hüseyin Vural, "Arkeoloji ile Geçen Yetmiş Yıl-Kazılar Işığında Sinop Arkeolojisi," **Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop**, 2018, s. 453-454.

Kentin sur duvarlarının ilk evresi Arkaik ya da Klasik Dönem'e tarihlendirilir ve Hellenistik Dönem'de ise surlar muhtemelen yeniden inşa edilmiştir. Roma Dönemi'nde ise surlarda bazı tahribatların olduğu gözlemlenmiştir. Yıkılan duvarların malzemeleri Roma Dönemi'nde farklı yapıların inşasında kullanılmıştır²⁶⁵.

Tarihsel geçmişi oldukça zengin olan Sinope'de bulunduğu düşünülen yapılar hakkında çokça bilgi verilmesine rağmen günümüzde bu bilgileri doğrulamak modern şehirleşme sebebiyle mümkün olmamıştır. Ancak diğer kentleri göz önüne aldığımızda Sinope'nin de benzer bir şehirleşme sürecinden geçtiği düşünülebilir. Antik kaynaklarda geçen bilgiler ile seyyahların aktarımları ve güncel çalışmalar sonucu ulaşılan çıkarımlar Sinope'nin Eski Yunan *polis*inde olması beklenen yapılara ve benzer bir düzenlemeye sahip olduğuna işaret etmektedir. Önemli bir liman ve ticaret kenti olduğu düşünüldüğünde kentin belli bir gelişmişlik ve refah düzeyine ulaştığı da varsayılabilir. Hellenistik Dönem'de Pontos Krallığı'nın başkenti olması, Roma Dönemi'nde koloni statüsüne yükseltilmesi kentin farklı dönemlerdeki önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Sinope'nin gösterişli bir şekilde düzenlendiği kabul edilebilir. Öte yandan modern kent planlamasından antik dönem kent planlaması hakkında temel bilgilere ulaşılabileceği kabul edilmiştir. Bu bağlamda Sinope'nin çok düzenli bir ızgara plana sahip olmadığı ancak insulalara ayrıldığı belirtilmiştir. Ancak kentin muntazam, birbirine paralel cadde ve sokak sistemine sahip olmaması onun başarısız bir kentleşme biçimine sahip olduğunu göstermez. Aksine belki de teraslama sistemiyle inşa edilen Sinope de Pergamon gibi oldukça görkemli bir kentti.

Kente ilişkin elde edilen veriler, Sinope'nin yüzyıllar boyunca terk edilmeden, değişen dönemlere ve kentte hâkimiyet kuran güçlere bağlı olarak kentsel planlama açısından değiştiğine işaret etmektedir. Eski Yunan polisi olarak kurulan kentte, Hellenistik krallıkların hâkimiyet kurmasıyla farklılaşan yapılaşma biçimi, Roma Dönemi'nde koloni statüsü olarak bir Roma kolonisi olmasıyla da olasılıkla değişmişti. Günümüzde de kentin üzerinde kurulan ve gelişen bir modern yerleşim söz konusudur.

²⁶⁵ Claire Barat, "La ville de Sinope réflexions historiques et archéologiques," **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, Vol. 16, 2010, pp. 47.

3.2.3. Heraclea Pontica (Herakleia Pontike)

Konumu ve Kısa Tarihi: Herakleia Pontike günümüzde Zonguldak ilinde, Ereğli ilçesinde bulunmaktadır. Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi'nde Pontos Eukseinos kıyısında konumlandırılmış ve aslında Grekçe 'Herakleia Pontike' olan kentin adı Roma İmparatorluğu Dönemi'nde 'Heraclea Pontica' olarak değiştirilmiştir²⁶⁶. Kentin adı kahraman ve tanrı Herakles'ten gelmektedir²⁶⁷.

Herakleia Pontike'nin Megaralı ve Boiotialı kolonistler tarafından M.Ö. 560 yılında kurulduğu varsayılmaktadır²⁶⁸. Ancak Strabon kentin önemli limanları olduğundan ve kendisinin birden fazla koloni kurduğundan bahsetmekte²⁶⁹ ve kentin aslında bir Miletos kolonisi olduğunu belirtmektedir²⁷⁰. Bu bağlamda kentin M.Ö. 4. yüzyılda kendi kolonilerini kurabilecek kadar geliştiği görülmektedir²⁷¹.

M.Ö. 4. ve 3. yüzyıllarda en görkemli dönemlerini yaşayan Herakleia Pontike, kentin yönetiminde söz sahibi olan tiranlar sayesinde kıyı şeridinin önemli bir bölümünü kontrol edebilir küçük bir imparatorluk haline dönüşmüştür²⁷². Büyük İskender'in Persler ile giriştiği mücadelenin ve ölümünden sonraki ardıllar arasındaki savaşların bu bölgeye yansımaması da kentin gelişmesinde rol oynamıştır²⁷³. Büyük İskender'in ölümünden sonra her ne kadar ardıllar arasında el değiştirse de, Bithynia

²⁶⁶ Ayşe Çelik, "Hellenistik ve Roma Dönemi Heraclea Pontica Kenti ve Sikkeleri,"

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019, s. 50.

²⁶⁷ Bülent Öztürk, "Herakleia Pontika (Zonguldak-Karadeniz Ereğli) Antik Kenti Epigrafik Çalışmaları ve Tarihsel Sonuçları," **I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi**, 06-09 Ekim 2011, s. 506.

²⁶⁸ Paus., 9.27.1.; Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 148; Stanley Mayer Burstein, **Outpost of Hellenism: The Emergence of Heraclea on the Black Sea**, Berkeley, University of California Press, 1974, pp. 15-18; Gocha R. Tsetschladze, "Greek Colonies," **Encyclopedia of Archaeology**, Ed. D. M. Pearsall, Vol. 2, pp. 1270; Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli'de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022, s. 39.

²⁶⁹ Strab., **Geog.**, XII. 3. 6., s. 17.

²⁷⁰ Strab., **Geog.**, XII. 3. 4., s. 16.

²⁷¹ Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli'de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022, s. 40.

²⁷² John Hind, "Megarian Colonisation in the Western Half of the Black Sea," **The Greek Colonization of the Black Sea Area**, Vol. 121, 1998, pp. 137.

²⁷³ Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 149-150; Olcay Turan, "Roma Kolonizasyon Politikası Bağlamında Kuzeybatı Anadolu'daki Roma Kolonileri," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2014, s. 251-252.

Krallığı ile Pontos Krallığı arasındaki kent verdiği mücadeleler arasında kalsa da; Herakleia Pontike çok uzun yıllar bağımsız bir kent olarak kalmıştır²⁷⁴.

Herakleia Pontike, Roma ile Pontos kralları arasında yaşanan savaşlar ve çekişmeler nedeniyle de çok zarar görmüştür²⁷⁵. M.Ö. 74-64 arasında III. Mithradates ile yaşanan bir savaşta kent Pontos Krallığı'nın eline geçmiştir. Herakleia Pontike bu süreçte önce Roma'yı desteklemiş ancak daha sonra ya saf değiştirmiştir ya da Pontos kralı tarafından ihanet sonucu ele geçirilmiştir²⁷⁶. Yaşanan gelişmeler karşısında Romalı komutan Cotta, kenti cezalandırmış, tahrip ederek yerli halkı öldürmüştür²⁷⁷. Bu eylem Roma tarafından hoş karşılanmamış ve komutan yargılanmıştır²⁷⁸.

Roma Bithynia Bölgesi'ni zaten eyaletleştirmişti. M.Ö. 64 yılında Pompeius'un Pontos Krallığı'nı kaldırması üzerine bu bölge de *Provincia Bithynia*'ya dahil edilmiştir ve yeni eyalet *Provincia Bithynia et Pontus* ismini almış, Herakleia Pontike'de bu eyalette yer almıştır²⁷⁹. Roma ile kent arasında yaşananlardan sonra antik kaynakların aktarımından anlaşıldığı üzere Herakleia Pontike, Caesar tarafından koloni haline getirilmiştir²⁸⁰. Ancak Caesar'ın öldürülmesi üzerine Augustus, Marcus Antonius ve Lepidus tarafından II. Triumvirlik oluşturulmuş ve bu sırada kentin yönetimi Antonius'a geçmiştir. Ancak Herakleia Pontike'de yerli halkın iskân ettiği kısım Galatların tetrakhosu olan Domnilaos'un oğlu Adiatoriks tarafından Marcus

²⁷⁴ Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 150.

²⁷⁵ Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 93.

²⁷⁶ Olcay Turan, "**Roma Kolonizasyon Politikası Bağlamında Kuzeybatı Anadolu'daki Roma Kolonileri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2014, s. 254.

²⁷⁷ Robert K. Sherk (Ed. ve Çev.), **Rome and the Greek East to the death of Augustus**, New York, Cambridge University Press, 1984, pp. 88; Tayfun Akkaya, **Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi)'nin Tarihi Gelişimi ve Eski Eserleri**, İstanbul, Troya Yayınları, 1994, s. 18.

²⁷⁸ Arthur Keaveney, **Lucullus: A Life, London**, Routledge, 1992, pp. 111-112; Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli'de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022, s. 41-42.

²⁷⁹ Strab., **Geog.**, XII. 3. 6., s. 17-18; Ferit Baz, "Considerations for the Administration of The Province Pontus et Bithynia During The Imperial Period," **CEDRUS**, Vol. 1, 2013, s. 262; Kamil Doğançacı, "Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Pontus Eyaletinde Uyguladığı Askeri Politikalar," **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı 56, 2017, s. 70.

²⁸⁰ Strab., **Geog.**, XII. 3. 6., s. 17-18; Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 152.

Antionius'un da rızasıyla ele geçirilmiştir²⁸¹. Fakat Marcus Antionius ile Roma arasında gerçekleşen Actium Savaşı'ndan kısa bir süre önce Adiatoriks, kentteki Romalı kolonistlere saldırmak amacıyla kentte bir kıyım yapmıştır. Fakat savaşın galibi Augustus olmuş ve Domnilaos ile oğlu Adiatoriks Roma'da idam edilmiştir²⁸². Romalı kolonistlerin öldürülmesi ve yaşananlardan sonra kente tekrar koloni statüsü verilmemiştir ve Herakleia Pontike, Roma'nın bir eyaletindeki sıradan bir şehir olarak kalmıştır²⁸³.

Araştırma Tariçesi: Bölge ve kent hakkındaki ilk bilgileri seyyahlar vermektedir. Yazılan ilk bilgilerde kentin iyi bir limana sahip zengin bir kent olduğu ifade edilmiştir. Bazı araştırmacılar Karadeniz kıyısı hattının planını hazırlarken kente kısaca değinirken; bazıları kent ve çevresindeki mağaraları araştırmıştır²⁸⁴.

Planı ve Yapıları: Hellenistik Dönem'de kentte bouleuterion, gymnasium kütüphane ve bir tiyatro yapısı olduğu ve II. Ptolemaios'un hediye olarak kentin akropolisine Herakles'e adanan bir tapınak inşa ettirdiği bilinmektedir²⁸⁵. Bu bağlamda kentte Eski Yunan kentinin öğelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Herakleia Pontike ve çevresinde yapılan araştırmalarda farklı yapılarda yeniden kullanılmış çok sayıda mimari parça ortaya çıkarılmıştır. Süsleme ve üslup özellikleri mimari parçaların Caesar ve Augustus Dönemi'ndeki yapılara ait olduğunu göstermiştir. Bu durum Romalı komutan Cotta'nın kenti yıkmasından sonra Herakleia Pontike'de çeşitli imar faaliyetlerinin gerçekleştiğine işaret etmekte ve bu faaliyetlerin

²⁸¹ John Anthony Cramer, **Geographical and Historical Description of Asia Minor**, Amsterdam, Adold M. Hakkert, 1971, pp. 206; Kevser Taşdöner, "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 31, Sayı 51, 2012, s. 225.

²⁸² Strab., **Geog.**, XII. 3. 6., s. 17-18.

²⁸³ James S. Reid, **The Municipalities of the Roman Empire**, Cambridge University Press, London, 1913, pp. 370; Olcay Turan, "Roma Kolonizasyon Politikası Bağlamında Kuzeybatı Anadolu'daki Roma Kolonileri," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2014, s. 255; Rinse Willet, **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020, pp. 93.

²⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz: Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli'de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022, s. 46-49.

²⁸⁵ Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli'de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022, s. 40-41

yakın tarihlerde kente yerleştirilen kolonistlerle ilgisi olduğunu göstermektedir²⁸⁶. Bu bağlamda Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki şehir bir süre sonra koloni statüsünü kaybetse de kentsel gelişmesini sürdürebilmiştir. Bithynia et Pontus, İmparator Traianus tarafından M.S. 110 yılında senato eyaletinden çıkarılıp imparator eyaleti yapılmıştır²⁸⁷. Eyaletin bu dönemde ekonomik olarak yeniden gelişmesi Herakleia Pontike kentini de olumlu şekilde etkilemiştir. Eyalete dahil edilen kentlerde kentleşmenin gelişmesi için çeşitli inşaa faaliyetlerinde bulunulmuş²⁸⁸, yol ağları geliştirilmiştir²⁸⁹. Herakleia Pontike'de İmparatorlara adanan yazıtlardan anlaşılıyor ki Roma Dönemi'nde kentte barışçıl bir strateji izlenmiştir²⁹⁰. Bununla birlikte İmparator Traianus veya Hadrianus Dönemi'nde genişletildiğini gösteren belirtiler bulunmaktadır²⁹¹.

Kentte bulunan bazı sur ve kamu yapılarına²⁹² ait olduğu düşünülen duvar ve döşeme kalıntıları, kentin su kemerine sahip olduğunu gösteren²⁹³ ve kentin cadde sistemine dair ufak tefek işaretler bulunsa da²⁹⁴ ve bazı mimari parçalardan bazı yapılar hakkında varsayımlar yapılsa da²⁹⁵ bu bilgiler tez kapsamı bağlamında kentin anlaşılması için yeterli değildir ve kentte ciddi bir bilimsel araştırma gerekmektedir.

²⁸⁶ A.e., s. 59

²⁸⁷ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 24; Mehmet Sait Benek, "Genç Plinius'un Anadolu Mektupları Işığında Traianus Dönemi'nde Bithynia Eyalet Yönetimi," **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 17, Sayı 36, 2016, s. 86-87.

²⁸⁸ Bülent Öztürk, "Herakleia Pontika (Zonguldak-Karadeniz Ereğli) Antik Kenti Epigrafik Çalışmaları ve Tarihsel Sonuçları," **I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi**, 06-09 Ekim 2011, s. 509.

²⁸⁹ Kamil Doğanç, "Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Pontus Eyaletinde Uyguladığı Askeri Politikalar," **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı 56, 2017, s. 72-74, 77.

²⁹⁰ Walter Ameling, "The Inscriptions of Heraklea Pontica", **Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien**, Vol. 47, 1994, pp. 27-34.

²⁹¹ Tayfun Akkaya, **Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) 'nin Tarihi Gelişimi ve Eski Eserleri**, İstanbul, Troya Yayınları, 1994, s. 45-46; Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli'de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022, s. 61-63.

²⁹² Tayfun Akkaya, **Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) 'nin Tarihi Gelişimi ve Eski Eserleri**, İstanbul, Troya Yayınları, 1994, s. 48.

²⁹³ A.e., s. 51-52.

²⁹⁴ Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli'de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022, s. 59-69.

²⁹⁵ Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli'de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022, s. 101-102.

3.3. Provincia Galatia

3.3.1. Colonia Caesarea Antiocheia (Pisidia Antiokeiası)

Konumu ve Kısa Tarihi: Pisidia Antiokeiası Isparta ilinin, Yalvaç ilçesinin yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda yedi tepeden oluşan yüksek bir alanda kurulmuştur²⁹⁶. Strabon Pisidia Antiokeiası'nın Phrygia Paroreiası'nın Doğu-batı uzantılı dağlarının eteklerinde bulunduğunu ifade eder²⁹⁷.

Pisidia Antiokeiası ve çevresinde yapılan araştırmalar kentin bulunduğu alan ve bölgenin, Paleolitik Dönem'den²⁹⁸ itibaren iskân gördüğünü kanıtlamaktadır. Men Tapınağı ve Kutsal Alanı dışında kentle ilgili Hellenistik Dönem öncesiyle bilgilerimiz yok denecek kadar azdır²⁹⁹. Hellenistik Dönem kentin konumu itibariyle öne çıktığı ve ticari anlama gelişme gösterdiği dönemdir³⁰⁰. Kent Ege ve Akdeniz Bölgesi'den İç Anadolu'ya geçişin sağlandığı kritik bir güzergâhta konumlandırılmıştır. Antik Dönem'de de Pisidia ile Phrygia sınırında stratejik bir lokasyonda yer almaktaydı³⁰¹.

Seleukosların bölgede hâkim olmasıyla birlikte Pergamon Krallığı'na karşı sınırlarını korumak amacıyla Pisidia Antiokeia'sı kolonileştirilmiştir³⁰². Ancak kent zaten var mıydı yoksa Seleukoslar tarafından mı kurulup kolonileştirildi, henüz bilinmemektedir³⁰³. Kentin belli bir refah seviyesinde yaşıyor olması, önemli yol güzergâhlarında konumlanması kentin ileriki süreçlerde bir ticari merkez olmasında

²⁹⁶ Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 158; H. Alpaslan, Z. T. Güngör, "Pisidia Antiokeia Kentini Çevreleyen Kale Yerleşimleri," **XVIII: Türk Tarih Kongresi Cilt 1**, 01-05 Ekim 2018, s. 195.

²⁹⁷ Strab., **Geog.**, XII. 8. 14., s. 82-83.

²⁹⁸ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokeia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, 2013, s. 156; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokeia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar," **Bir Mimari Çalıştay Deneyimi: Pisidia Antiokeia'dan Geçerken, Mimari Denemeler, Değmeler, Değimmeler**, 2017, s. 21.

²⁹⁹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokeia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar," **Bir Mimari Çalıştay Deneyimi: Pisidia Antiokeia'dan Geçerken, Mimari Denemeler, Değmeler, Değimmeler**, 2017, s. 21.

³⁰⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokeiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 45.

³⁰¹ **A.e.**, s. 45.

³⁰² Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokeia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar," **Bir Mimari Çalıştay Deneyimi: Pisidia Antiokeia'dan Geçerken, Mimari Denemeler, Değmeler, Değimmeler**, 2017, s. 22.

³⁰³ **A.e.**, s. 27.

rol oynamıştır³⁰⁴. Seleukoslardan sonra kent, Pergamon Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Pergamon kralı III. Attalos'un ölümü ve vasiyeti üzerine kent Roma'ya ilhak edilmiştir³⁰⁵.

Pisidia Antiokheiası (Lev.7/Harita 1) M.Ö. 25 yılında İmparator Augustus tarafından kolonileştirilmiş ve '*Colonia Caesarea Antiocheia*' adını almıştır³⁰⁶. Pisidia Bölgesi'nde en çok 'Romalılaştırılan' kent olarak tanımlanmış³⁰⁷ ve *Provincia Galatia* sınırları içine dahil edilmiştir. Augustus'un Pisidia Bölgesi'nde Pisidia Antiokheiası dışında kolonileştirdiği dört kent daha bulunmaktadır³⁰⁸. Pisidia Antiokheiası bu bölgedeki koloniler için bir merkez haline getirilmiştir³⁰⁹. Kente Romalı veteranlar yerleştirilmiştir. Böylece kurulan koloni kentleriyle Augustus, eyaletleri kontrol altında tutabileceğini düşünmüştür³¹⁰. Pisidia Antiokheiası, Men Askaenos Tapınağı ve kutsal alanından dolayı aslında bir dini merkez olarak da bilinmektedir. Ancak Augustus, hem bu bölgedeki ruhban sınıfının ve Men dininin etkisini kırmak hem de kolonizasyon politikası gereği bölgeye bir Romalı kimlik de kazandırmak için ruhban sınıfını ekonomik olarak zayıflatmış, aynı zamanda *ius italicum* hakkı tanıdığı kentte ekonomiyi kendisi güçlendirmiştir. Bu stratejiyi uygularken kente hoşgörülle yaklaşmış; Men Askaenos Tapınağı ve Kutsal Alanı'nda yapısal düzenlemeler gerçekleştirmiştir³¹¹. Bu bağlamda Pisidia Bölgesi'nin merkezi haline gelen ve *ius*

³⁰⁴ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 46.

³⁰⁵ Abdurrahman Uzunbaş, "Epigrafik ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Pisidia Antiocheia: Kent Tarihine İlişkin Yeni Gözlemler," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, 2013, s. 314.

³⁰⁶ Stephen Mitchell, "Geographical and Historical Introduction," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 8; Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 158; Gülcan Kaşka, "Pisidia Antiocheia'sında Hristiyanlık," **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 41, 2017, s. 22.

³⁰⁷ Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 89-90.

³⁰⁸ Kremna (*Colonia Iulia Augusta Felix Cremnensium*), Komama (*Colonia Iulia Augusta Prima Fida Comamenorum*), Olbasa (*Colonia Iulia Augusta Olbasene/Olbasenorum*), Parlais (*Colonia Iulia Augusta Parlais*).

³⁰⁹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Men Kutsal Alanı Hazine Binaları (Thesauri)," **Höyük**, Sayı 9, 2022, s. 122.

³¹⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 46.

³¹¹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Men Kutsal Alanı Hazine Binaları (Thesauri)," **Höyük**, Sayı 9, 2022, s. 122.

Italicum hakkına sahip olan kent³¹² özellikle *Pax Romana*'nın sağladığı refah ortamında önemli gelişmeler göstermiş, Men Askaenos Tapınağı ve Kutsal Alanı dışında genel olarak kentte imar faaliyetleri artmış ve ticari bir merkeze dönüşmüştür³¹³.

İmparator Augustus'tan sonra Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Caracalla gibi diğer Roma imparatorları da kentte birçok onarım çalışması yapmış, yeni yapıların inşasını desteklemiştir³¹⁴. Özellikle İmparator Diocletianus'un M.S. 303 yılında Hristiyanlara karşı giriştiği mücadele, bu dönemde birçok tapınağın onarım görmesine, çeşitli dini törenlerin düzenlenmesine ve bazı dini merkezlerin öne çıkmasına sebep olmuştur. Men Askaenos Tapınağı ve Kutsal Alanı'nda bunlardan biridir³¹⁵. Daha sonra Hristiyanlık kentte resmi din olmuş ve kentteki mimari yapılarda değişimler meydana gelmiştir. Her mahallede bir kilise inşa edilmiş, var olan dini yapıların işlevi değiştirilmiş, daha basit ve sade yapıların inşası söz konusu olmuştur. Ancak Roma Dönemi'nde kentte oturmuş olan kent planlaması devam ettirilmeye çalışılmıştır³¹⁶.

Pisidia Antiokheiası'nda Hristiyanlık resmi din ilan edildikten sonra kent bir haç merkezine dönüşmüş ve ticari olarak gelişimini M.S. 6. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Ancak M.S. 6. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya yapılan akınlar sırasında kent büyük yıkımlar yaşamış ve yapılan araştırmalar kentin bu evreden sonra eski haline dönemediğini kanıtlamıştır³¹⁷. Bunlara ek olarak Pisidia Antiokheiası'nda 2015 yılında kentin birçok farklı noktasında arkeolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Farklı

³¹² Gülcan Kaşka, "Pisidia Antiokheia'sında Hristiyanlık," **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 41, 2017, s. 22.

³¹³ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 46.

³¹⁴ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Men Kutsal Alanı Hazine Binaları (Thesauroi)," **Höyük**, Sayı 9, 2022, s. 122; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar," **Bir Mimari Çalıştay Deneyimi: Pisidia Antiokheia'dan Geçerken, Mimari Denemeler, Değmeler, Değirmeler**, 2017, s. 22-23.

³¹⁵ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Men Kutsal Alanı Hazine Binaları (Thesauroi)," **Höyük**, Sayı 9, 2022, s. 123.

³¹⁶ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 162.

³¹⁷ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 49; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası 2009 Kazı Çalışmaları," **ANMED 8**, 2010, s. 82.

noktalardaki bu kazılarda açığa çıkarılan yangın tabakaları kentin son evresinde çok büyük bir yangın geçirdiğini kanıtlamaktadır. Bununla birlikte yapıların zemin döşemelerinin, duvarlarının söküldüğü ve temel seviyesine kadar yapılara ait taş malzemenin alındığı ortaya çıkarılmıştır. Bu durum kentin yangından önce de farklı bir tahribata uğradığını göstermekte ve araştırma sonuçları kentin M.S. 11. yüzyılda terk edilerek bir taş ocağı gibi kullanıldığına işaret etmektedir³¹⁸.

Pisidia Antiokheiası'nın Roma'nın hâkimiyeti altına girmesi ve koloni statüsü alması onun kent planlaması ve yapılaşma açısından yeniden düzenlenmesine sebep olmuştur. Hellenistik Dönem çizgisi de korunan kentte Roma'nın ihtişamını yansıtabilecek şekilde bir inşa süreci başlamıştır³¹⁹. Kentin kurulduğu yedi tepeden yola çıkılarak kent, yedi *vicusa* (mahallege) bölünmüştür³²⁰. Seleukos Hanedanlığı tarafından kolonileştirildiğinde kentte ızgara plan sisteminin uygulanıp uygulanmadığı net değildir ancak Roma Dönemi kent planına bakıldığında bir ızgara planının varlığından söz etmek mümkündür³²¹.

Araştırma Tarihçesi³²²: Pisidia Antiokheiası ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar 19. yüzyılda başlasa da çok daha erken dönemlerden itibaren kent seyyahlar tarafından ziyaret edilmiştir³²³.

³¹⁸ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Kazısı 2015," **ANMED 14**, 2016, s. 15.

³¹⁹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 157.

³²⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazıları 2008," **ANMED 7**, 2009, s. 70; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar," **Bir Mimari Çalıştay Deneyimi: Pisidia Antiokheia'dan Geçerken, Mimari Denemeler, Değmeler, Değirmeler**, 2017, s. 22.

³²¹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 157.

³²² Detaylı bilgi için bkz: Stephen Mitchell, "The Discovery of Antioch: Travellers, Epigraphists and Archaeologists," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 19-36; Ünal Demirel, "Pisidia Antiokheiası Büyük Bazilika Taban Mozaikleri," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2004, s. 7-10; Abdurrahman Uzunbaş, "Epigrafik ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Pisidia Antiocheia: Kent Tarihine İlişkin Yeni Gözlemler," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, 2013, s. 316-321; Hakan Alpaslan, "Yalvaç Kent Kimliğinde Pisidia Antiokheia İzlerinin Aranması Üzerine Bir İnceleme," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2019, s. 59-60.

³²³ Francis Vyvyan Arundell, **Discoveries in Asia Minor; Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities and Especially Antioch of Pisidia I-II**, London, 1884.

Kentin bulunduğu böyleyi 1836-1837 yıllarında ziyaret etmiş bir diğer araştırmacı W. J. Hamilton'dur. Araştırmacı kentteki yapı kalıntılarından bahsetmiş ve 'ANTIOCHEAE CAESARE³²⁴' biçiminde koloninin adının yazdığı bir yazıt keşfetmiştir³²⁵.

1983 yılında Stephen Mitchell ve ekibi kentte bir yüzey araştırması gerçekleştirmiştir³²⁶. 1979-2002 yılları arasında Mehmet Taşlıalan tarafından kentte bilimsel kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2008 yılından itibaren ise kazılar Mehmet Özhanlı tarafından devam ettirilmektedir.

Planı ve Yapıları: Pisidia Antiokheiası doğu-batı aksında eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılmıştır (Lev.13/Plan 19). Birbirini dik kesen cadde ve sokaklardan anlaşılacağı üzere kentte bir ızgara plan dokusu bulunmaktadır³²⁷. Kentteki mimari yapılar ve cadde bu ızgara plana göre konumlandırılmıştır³²⁸. Kuzey-güney ve doğu-batı yönündeki kentin ana arterini oluşturan caddelerin iki yanında stoalar ve dükkânlar bulunmaktadır. Cadde kenarları büyük blok taşlarla sınırlanmıştır. Cadde ve sokaklar ise düzgün tıraşlanan benzer ölçülerdeki bloklarla döşenmiştir. Cadde ve sokakların altında arazinin eğimine göre bir kanalizasyon sistemi inşa edildiği görülmektedir ve kanalizasyonun gerektiğinde temizlenebilmesi için rögar kapakları konmuştur³²⁹. Kentin 46 hektarlık bir alanı kapsadığı varsayılırken³³⁰ yapılan güncel çalışmalar kentin 67,3 hektar olduğunu ortaya çıkartmıştır³³¹. Caddelerde, Tiberius Meydanı'nda, Augustus Kutsal Alanı'nda,

³²⁴ William John Hamilton, **Research in Asia Minor, Pontus and Armenia**, London, J. Murray, 1842, pp. 474.

³²⁵ **A.e.**, pp. 472-476.

³²⁶ Stephen Mitchell, "Pisidia Antioch'u 1982 Çalışmaları," **I. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 23-26 Mayıs 1983, s. 79-83.

³²⁷ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazıları 2008," **ANMED 7**, 2009, s. 71.

³²⁸ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 164.

³²⁹ **A.e.**, s. 158.

³³⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 46.

³³¹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2011," **ANMED 10**, 2012, s. 91.

basilicalarda, çeşme ve hamam (?) olarak tanımlanan yapılarda kazılar gerçekleştirilmiştir³³².

Kentin batı kapısı decumanus maximusa açılmakta ve olasılıkla kentin ana kapısı olarak kullanılmaktaydı. Üç girişi bulunan bu kapı kemerli bir zafer takıdır. Augustus Kutsal Alanı'na girişi sağlağan propylon kapısıyla benzer mimari özelliklere sahiptir³³³. Decumanus maximusa ulaştıktan sonra bir nymphaeum yapısı ile karşılaşılıyordu ve caddeyi ikiye ayıran, süs olarak kullanılan bir su kanalı³³⁴ bulunmaktaydı. Ana caddenin iki yanında da benzer ölçülerde dükkânlar bulunmaktaydı³³⁵. Caddelerde yapılan kazı çalışmalarında, cadde boyunca belli mesafelerde heykel kaideleri açığa çıkarılmıştır. Bu durum caddelerin heykellerle donatıldığını göstermektedir³³⁶. Cardo maxiumus caddesinin her iki yanında stoa bulunur ve stoaların arkasında dükkânlar yer alır³³⁷. Caddenin batı stoasında yapılan çalışmalarda açığa çıkarılan dükkânların benzer ölçülerde ve iki katlı oldukları oldukları anlaşılmıştır³³⁸. Cardo maximus'un batı stoası dükkânlarının kazısı sırasında, dükkânların batısında tahrip olmuş Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir atriumlu ev açığa çıkarılmıştır³³⁹. Dükkânlardan bazıları eve bağlıdır³⁴⁰ ve atriumlu evin kuzey köşesinde bir hamam bölümü açığa çıkarılmıştır³⁴¹. Arkeolojik veriler atriumlu evin M.S. 1. yüzyılın erken dönemlerinde inşa edildiği ve aslında caddenin ilk planlandığı

³³² Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 46.

³³³ Hakan Alpaslan, "Yalvaç Kent Kimliğinde Pisidia Antiokheia İzlerinin Aranması Üzerine Bir İnceleme," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2019, s. 61.

³³⁴ M. Özhanlı tarafından şelale kanal olarak tanımlanmıştır: Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 48; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 158.

³³⁵ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 48; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri** 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 158.

³³⁶ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 158-159, 160.

³³⁷ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2012," **ANMED 11**, 2013, s. 15.

³³⁸ **A.e.**, s. 17.

³³⁹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2013," **ANMED 12**, 2014, s. 14-15.

³⁴⁰ **A.e.**, s. 15-16.

³⁴¹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Kazısı 2014," **ANMED 13**, 2015, s. 1-2.

dönemden itibaren kullanımda olduğu anlaşılmıştır. Ek olarak Geç Bizans Dönemi'ne kadar birtakım değişimlere maruz kalsa da yapı kullanılmaya devam etmiştir³⁴². Kaynaklarda, decumanus maximus ile cardo maximus olarak tanımlanan caddelerin stoalarından ve onların arka bölümlerindeki dükkânlardan bahsedilmektedir. Yapılan bu tanımlama Pisidia Antiokheiası'ndaki caddelerin – özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde – imparatorluğun doğusunda inşa edilen 'sütunlu cadde' mimarisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kentteki caddelerin bu şekilde tanımlanması daha doğru olacaktır.

Kentin forumu Tiberius Meydanı olarak adlandırılan alandır ancak Hellenistik Dönem agorasının konumu henüz belli değildir³⁴³. Tiberius Meydanı, Augustus Kutsal Alanı'nın hemen kuzeybatısında yer almaktadır. 1924 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında '*Tiberia Plateia*' yazan bir yazıtın bulunması üzerine bu alanın Tiberius Meydanı olduğu ve Pisidia Antiokheiası'nın forumu olarak kullanıldığı anlaşılmıştır³⁴⁴. Forum 25x85 m ölçülerindedir³⁴⁵. Çevresi dükkânlar ve stoalarla çevrilidir. Dükkânlarda yapılan kazı çalışmalarında çok sayıda kandil, sunak, cam eser, yemek ve saklama kapları gibi arkeolojik malzemeler bulunmuştur. Öte yandan dükkânlarda hayvan ürünleri, bitkiler, dini malzemeler, sebze/meyve, şarap, zeytinyağı gibi birçok ürünün satıldığı da bilinmektedir. Augustus Kutsal Alanı'na ulaşabilmek için Tiberius Meydanı'nı geçmek gerekiyordu. Bu detay ve dükkânlardan ele geçen arkeolojik malzemeler düşünüldüğünde bu bölgenin kentin en işlek alanı olduğu anlaşılmaktadır³⁴⁶. Dikdörtgen biçimli forumdan batıya doğru ilerlendiğinde bir propylona erişilmektedir. Propylon Tiberius Meydanı'ndan Augustus Kutsal alanına geçişi sağlayan üç girişli bir kapıdır ve M.S. 1. yüzyıla tarihlenmiştir³⁴⁷. Aslında bir zafer takı olan yapı Augustus onuruna dikilmiş ve Augustus'un kazanmış olduğu zaferleri gösteren heykel ve kabartmalarla

³⁴² A.e., s. 5.

³⁴³ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 46.

³⁴⁴ A.e., s. 47.

³⁴⁵ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 159.

³⁴⁶ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 47.

³⁴⁷ Vedat İdil, "Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları," **Jale İnan Armağanı**, Ed. Nezh Başgelen, Cilt I, 1989, s. 356.

süslenmiştir³⁴⁸. Tiberius Meydanı'ndan propylona on iki basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır³⁴⁹. Propylon geçildiğinde Augustus Kutsal Alanına ulaşılmaktadır³⁵⁰. Augustus Kutsal Alanı'nda inşa edilen tapınak bölgeye hâkim, en yüksek konumda yer almaktadır. Kutsal alan ana kaya tıraşlanarak at nalı formunda inşa edilmiştir. Tapınağın etrafı porticolarla çevrilidir ve porticolar topografyanın durumuna göre hem tek katlı hem de çift katlıdır. Tapınağın en önemli özelliği *cellas*ının ana kayaya oyulmuş ve iki katlı olmasıdır. Alt katın kült odası olarak kullanıldığı düşünülmektedir³⁵¹. Tapınağın İtalia örnek alınarak inşa edildiği düşünülmektedir: Özellikle plan açısından bölgeye yabancı olan 4x3 sütun düzenlemesine sahiptir³⁵². Olasılıkla Men ya da Kybele'ye ait olduğu düşünülen tapınak daha sonra imparator tapınağına dönüştürülmüştür³⁵³. Tapınağın arkasındaki yarım daire biçimli iki katlı portico da tapınak gibi ana kaya oyularak inşa edilmiştir³⁵⁴. Propylonun bulunduğu alanda yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan yazıt parçalarında Augustus'un hayatında yaptığı işlerin anlatıldığı '*Res Gestae Divi Augusti*'nin yazılı olduğu anlaşılmıştır³⁵⁵. Örneği sayıca az olan ve ancak Roma'nın çok önem verdiği kentlerde bulunan bu yazıtlardan birinin Pisidia Antiokheiası'nda bulunmuş olması kente verilen önemi vurgulamaktadır³⁵⁶. Yapılan araştırmalar, yapının mimari elemanlarının süsleme işçiliği ve yazıtlar değerlendirildiğinde tapınak ve kutsal alanın inşasının İmparator Tiberius zamanına kadar devam ettiği düşünülmektedir³⁵⁷. T. Drew-Bear propylonun arşitrav bloklarından birinde '*Pater Patriae*' yazdığını keşfetmiştir. Bu

³⁴⁸ Marc Waelkens, Stephen Mitchell "The Augustan Imperial Sanctuary," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 146.

³⁴⁹ Mustafa Büyükkolancı, "**Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1996, s. 64.

³⁵⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 159.

³⁵¹ **A.e.**, s. 160.

³⁵² Mustafa Büyükkolancı, "**Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1996, s. 61.

³⁵³ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheia Men Temple (2019)," **ANMED 18**, 2020, pp. 39; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar," **Bir Mimari Çalıştay Deneyimi: Pisidia Antiokheia'dan Geçerken, Mimari Denemeler, Değmeler, Değirmeler**, 2017, s. 22.

³⁵⁴ Marc Waelkens, Stephen Mitchell "The Augustan Imperial Sanctuary," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 141.

³⁵⁵ **A.e.**, pp. 149.

³⁵⁶ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 159-160.

³⁵⁷ Mustafa Büyükkolancı, "**Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1996, s. 66.

unvan Augustus'a M.Ö. 2 yılında verilmiş ve dolayısıyla araştırmacı propylonun, kutsal alandaki tapınak ve etrafındaki porticoların inşa tarihinin M.Ö. 2 ve M.S. 2 yılları arasında olması gerektiğini öne sürmüştür³⁵⁸.

Pisidia Antiokheiası'nın 5 km doğusunda yer alan Men Askaenos Tapınağı ve Kutsal Alanı (Lev.14/Plan 20)1600 m rakımlı Gemen Korusu'nda bulunmaktadır³⁵⁹. Olasılıkla Tanrı Men'in tapınağı inşa edilmiş ve daha sonra inşa edilen yapılar bu tapınağa göre yerleştirilmiştir. Kutsal alanın kuzey, güney ve doğusunda giriş kapıları bulunmaktadır ancak ana giriş kutsal alanın doğusundaki propylondan yapılmaktadır³⁶⁰. Duvarları iyi korunmuş olan temenosun yaklaşık olarak ölçüleri 42,70x72 m'dir³⁶¹ ve temenos alanı dört taraftan porticolarla çevrilmiştir³⁶². Men Askaenos Tapınağı ve Kutsal Alanı ile Pisidia Antiokheiası birbirlerine bir kutsal yolla bağlanmıştır³⁶³. S. Mitchell tapınağın Hellenistik Dönem özellikleri gösterdiğini ifade etmekte ve yapının mimari elemanları ile duvar işçiliğine göre tapınağı M.Ö. 2. yüzyıla tarihlemektedir³⁶⁴. Kutsal alanın doğu girişinin kuzeyinde Arkaik ve Klasik Dönem'de 'thesauroi' veya 'oikoi' olarak adlandırılan hazine binaları bulunmaktadır. Hazine binaları genel olarak tapınağın adandığı tanrı veya tanrıçayla ilgili oldukça değerli hediyeleri içermekteydi. Buradaki hazine binalarının tamamında da kültle ilişkili eserler ortaya çıkarılmıştır³⁶⁵. Bu alanda yapılan araştırmalar sonucunda tapınağın, kutsal alanın ve diğer mekânların inşası için ana kayanın düzleştirildiği anlaşılmıştır. Hatta krepisin bazı basamakları ana kaya tıraşlanarak yapılmıştır. Bununla birlikte

³⁵⁸ Thomas Drew-Bear, "Pisidia Antiocheia'sının Parlak Dönemlerini Yansıtan Yazıtlar," **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara, 1995, s. 14; Marc Waelkens, Stephen Mitchell "The Augustan Imperial Sanctuary," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 147.

³⁵⁹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheia Men Temple (2019)," **ANMED 18**, 2020, pp. 38.

³⁶⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheiası Men Kutsal Alanı Hazine Binaları (Thesauroi)," **Höyük**, Sayı 9, 2022, s. 114.

³⁶¹ Mustafa Büyükkolancı, "**Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1996, s. 59.

³⁶² Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "The Sanctuary of Men Askaenos," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 45.

³⁶³ Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "The Sanctuary of Men Askaenos," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 37; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheia Men Temple (2019)," **ANMED 18**, 2020, pp. 38.

³⁶⁴ Stephen Mitchell, "Pisidia Antioch'u 1982 Çalışmaları," **I. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 23-26 Mayıs 1983, s. 81; Stephen Mitchell, "Archaeology in Asia Minor 1979-84," **Archaeological Reports**, No. 31, 1984/1985, pp. 99.

³⁶⁵ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheiası Men Kutsal Alanı Hazine Binaları (Thesauroi)," **Höyük**, Sayı 9, 2022, s. 118-119.

arazinin eğimli olmasından dolayı zaman zaman bazı bölgelerde doldurma işlemleri de yapılmıştır. Tapınağın ana kaya üzerinde inşa edilmesi ve özellikle cellanın temelinde ana kayanın görünür şekilde bırakılması, bu kayanın o dönemde kutsal olduğunu düşünmelerinden kaynaklanıyor olabilir³⁶⁶. Açığa çıkarılan yedi hazine binası bulunmaktadır ve bilinen ancak kazısı gerçekleştirilmeyen on beş hazine binası daha vardır³⁶⁷. Açığa çıkarılmış olan yedi yapı doğu-batı yönünde yan yana sıralanmıştır ve tapınağın bulunduğu alanın kuzey yamacında düzenlenen teraslar üzerine düzensiz biçimde inşa edilmişlerdir³⁶⁸. Hazine binaları muhtemelen festival için kente davet edilen veya kenti ziyaret eden kişilerin ağırlanması, hediyelerin saklanması, dini görevlilerin ihtiyacına yönelik kullanım gibi farklı dönemlerde farklı birçok işleve sahiptirler³⁶⁹. Bu alanda açığa çıkarılan buluntulardan edinilen bilgilere göre tapınak ve kutsal alanın kullanımı Hristiyanlık'ın M.S. 391'de resmi din ilan edilmesinden sonra sona ermiştir. Olasılıkla çok tanrıcılığın yasaklanmasıyla M.S. 5. yüzyıl başında tapınak ve kutsal alan tamamen terk edilmiş ve hazine binaları da yıkılmıştır. Hazine binalarının ne zaman inşa edildiği, hepsinin aynı zamanda inşa edilip edilmedikleri veya tapınağın ilk evresiyle eş zamanlı inşa edilip edilmedikleri hâlâ soru işaretidir. Ancak yapılarda gerçekleştirilen araştırmalar yapıların farklı zamanlarda onarımlar yapılarak tekrar kullanıldıklarına işaret etmektedir³⁷⁰. Bölgede hazine binaları dışında Hekate Tapınağı olarak adlandırılan bir dini yapı ve bir de odeion³⁷¹ yapısı bulunmaktadır ancak iki yapının da günümüze sadece temelleri ve çok az bir kısmı kalmıştır. Hekate Tapınağı S. Mitchell tarafından Küçük tapınak olarak isimlendirilmiştir. Kabaca Men Askaeonus Tapınağı ile paralel inşa edilmiştir³⁷².

Pisidia Antiokheiası'nın Hellenistik Dönemi'ni en iyi yansıtan yapılardan biri yamaca inşa edilmiş tiyatrosudur³⁷³. Decumanus maximusun kuzeyinde inşa edilen

³⁶⁶ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheia Men Temple (2019)," **ANMED 18**, 2020, pp. 38-39.

³⁶⁷ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheiası Men Kutsal Alanı Hazine Binaları (Thesauri)," **Höyük**, Sayı 9, 2022, s. 120.

³⁶⁸ **A.e.**, 120.

³⁶⁹ **A.e.**, s. 121.

³⁷⁰ **A.e.**, s. 121, 125.

³⁷¹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheia Men Temple (2019)," **ANMED 18**, 2020, pp. 38.

³⁷² Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "The Sanctuary of Men Askaenos," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 57.

³⁷³ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiocheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 159.

tiyatro yapısı yaklaşık olarak 5000 kişiliktir. İnşa tarihinden sonra çok kez onarım görmüştür. Manzarası batıya bakmaktadır. Roma Dönemi'nde yapıya bir sahne binası eklenmiş ve gladyatör oyunlarının oynanabileceği şekilde yeniden tasarlanmıştır³⁷⁴. Roma Dönemi'nde genişletildiğinde, tiyatronun güney kısmındaki *caveasının* üst oturma sıraları *decumanus maximusun* üzerinde inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultulu caddenin güneyinde tonozlu bir tünel olduğu ve *caveanın* güney kısmının temellerinin bu tünelin üzerinde düzenlendiği düşünülmektedir. Tiyatronun bu düzenlemesi için caddenin orijinal tabakasının kesildiği görülmektedir³⁷⁵. Tiyatronun batısında, *decumanus maximusun* kuzeyinde yer alan porticoların büyük bir meydanı çevrelediği ve bu meydanın olasılıkla bir agora ya da forum alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir³⁷⁶. Kentin batısında fakat sur dışında 90x130 m boyutlarında at nalı biçiminde bir stadion yapısı bulunmaktadır³⁷⁷. Günümüzde tarla olarak kullanılan bu arazide ince uzun bir yapının bulunduğu işaret eden çukur bir alan ve oturma sıraları yer alır. Dolayısıyla kentin stadionunun 'U' biçiminde, arazinin yapısı göz önünde bulundurularak bu alanda inşa edildiği düşünülmüştür³⁷⁸.

Hamam(?) olarak adlandırılan yapıda birçok tonozlu mekân bulunmaktadır. Araştırmalar yapının ilk aşamada hamam olduğuna işaret etse de bir piskoposluk sarayı ya da bir karargâh yapısı olabileceği de ihtimalleri de değerlendirilmiştir³⁷⁹. Ancak 2012 yılı kazı çalışmalarında yapının alt katının, hamam olarak kullanılmadığı; arazi eğiminden dolayı teraslama yapıldığı ve başka bir yapının taşıyıcısı olduğu anlaşılmıştır³⁸⁰. Z. Şen'in hazırladığı tez çalışmasında yapının işlevi karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır³⁸¹ ancak şimdilik net bir sonuca varmak güçtür. Pisidia Antiokheiası'na ait su kemerlerinin bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir ve kentin

³⁷⁴ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Tiyatrosu Kazı ve Düzenleme Çalışmaları-2019," **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü: Haberler**, 2019-2020, Sayı 45, s. 43.

³⁷⁵ Marc Waelkens, "The City Plan: Walls, Streets and the Theatre," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 107.

³⁷⁶ **A.e.**, pp. 109.

³⁷⁷ **A.e.**, pp. 91.

³⁷⁸ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 161.

³⁷⁹ **A.e.**, s. 161.

³⁸⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2012," **ANMED 11**, 2013, s. 19.

³⁸¹ Zeliha Şen, "**Pisidia Antiokheia Antik Kenti'nde Bulunan Hamam(?) Yapısı**," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2012.

kuzeyinden kente doğru indiği gözlemlenmektedir³⁸². Augustus Dönemi'nde kentin önemli derecede gelişmiş olmasından dolayı su kemerlerinin de kesin olmamakla beraber M.S. 1. yüzyılın başlarına tarihlenebileceği belirtilmektedir. Aynı zamanda kemerlerde kullanılan malzeme değerlendirildiğinde ve farklı kentlerin su kemerleri ile karşılaştırma yapıldığında da tarih M.S. 1. yüzyıl olarak belirlenmektedir³⁸³. *Cardo maximus*un kuzey başlangıcında bir *nymphaeum* bulunmaktadır ve 'U' formunda düzenlenmiştir³⁸⁴. Kentin 11 km kuzeydoğusunda bir su kaynağı bulunmaktadır ve su, su kemeri ve çeşitli yüksekliklerdeki tünellerle bu *nymphaeum*a taşınmıştır. Burada toplanan su daha sonra kente dağıtılmıştır³⁸⁵. Kentte yapılan araştırmalarda kentin su sistemine ait bulgular toplanmış ve bunlar kentin ızgara plana uygun, gelişmiş bir su ağına sahip olduğunu göstermiştir. Olasılıkla her cadde ve sokağın başında *nymphaeum*lar bulunmaktaydı³⁸⁶. *Nymphaeum* yapısından batıya doğru ilerlendiğinde hamam(?) olarak adlandırılmış bir yapıya ulaşılmaktadır.

Büyük Konstantinus'un Hristiyanlık dinine özgürlük tanınmasıyla Pisidia Antiokheiası önemli bir Hristiyan kentine dönüşmüş ve bu dönemde kente kilise yapıları inşa edilmiştir. St. Paul Kilisesi bunlardan biridir ve Pisidia Antiokheiası'ndaki en büyük kilise yapısıdır, kentin batı sınırında bulunmaktadır³⁸⁷. Yapı kentin kuzeybatısında yer almaktadır. Bir ana nef ve iki yan nef olmak üzere üç nefi vardır ve doğusunda bir apsisi bulunmaktadır. Forumun batısında Merkezi Kilise yer almaktadır. Bu yapının paganizm ile Hristiyanlık dininin birlikte kabul gördüğü dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. Pisidia Antiokheia'sında Merkezi Kilise olarak adlandırılan yapının kuzeybatısında yapılan kazılar burada bir yapının varlığını

³⁸² J. Burdy, vd., "The Aqueduct, Nymphaeum and Bath House," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 185-187.

³⁸³ A.e., pp. 194-195.

³⁸⁴ A.e., pp. 196-197.

³⁸⁵ J. Burdy, vd., "The Aqueduct, Nymphaeum and Bath House," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 175-178; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 161.

³⁸⁶ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2012," **ANMED 11**, 2013, s. 16.

³⁸⁷ Gülcan Kaşka, "Pisidia Antiokheia'sında Hristiyanlık," **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017, Sayı 41, s. 28. 21-33.

kanıtlamıştır³⁸⁸. Yapının çukur bir bulunması bouleuterion olabileceğini düşündürmüştür³⁸⁹. Ancak yapılan jeofizik çalışmaları ile yapının planı çıkarılmış ve dikdörtgen planlı bir havuz yapısı olduğu anlaşılmıştır. Havuz inşa edilirken devşirme malzeme kullanılmıştır. Olasılıkla bu alanda bulunan daha eski bir yapı büyük bir havuza dönüştürülmüş ve kente bu havuzdan su dağıtımını gerçekleştirilmiştir³⁹⁰.

Kentin doğu tarafında doğal bir savunma hattı oluşturan Anthios Deresi bulunurken³⁹¹, kentin diğer yönlerinde sur duvarları inşa edilmiştir. Erken dönem sur duvarlarıyla ilgili bilgiler yok denecek kadar azdır ancak kentte geç dönemde devşirme malzemeye inşa edilmiş sur duvarları bulunmaktadır³⁹². Günümüze ulaşan sur duvarları devşirme malzemeye inşa edilmiştir ve duvar işçiliği ile kullanılan malzemedan dolayı M. Waelkens sur duvarlarını M.S. 3. yüzyılda yeniden inşa edildiğini öne sürmüştür³⁹³. A. Sokolicek de sur duvarlarını farklı kentlerle karşılaştırmış ve kurduğu benzerlikler bağlamında kabaca M.S. 4. ya da M.S. 5. yüzyıla tarihlendirilebileceğini ifade etmiştir³⁹⁴. Kentin Seleukos Hanedanlığı ve Roma İmparatorluğu tarafından kolonileştirilmesinin temel sebeplerinden biri askeri açıdan önemli bir konumda yer almasıydı. Pisidia Antiokheiası hem bölgenin güvenliğini sağlıyordu hem de çevresindeki diğer bölgelerle ulaşımın sağlanmasında yolların kavşak noktasındaydı. Dolayısıyla kentin, kendi güvenliği de önem arz etmekteydi ve bu bağlamda kent, çevresinde yer alan dağlardaki kale yerleşimlerinden,

³⁸⁸ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 49; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası 2009 Kazı Çalışmaları," **ANMED 8**, 2010, s. 82.

³⁸⁹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 49; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası 2009 Kazı Çalışmaları," **ANMED 8**, 2010, s. 82; Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2010," **ANMED 9**, 2011, s. 92.

³⁹⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2010," **ANMED 9**, 2011, s. 92.

³⁹¹ Marc Waelkens, "The City Plan: Walls, Streets and the Theatre," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 91.

³⁹² Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 161; Alexander Sokolicek, "Die Stadtmauer von Antiochia ad Pisidiam. Die Arbeiten im Sommer 2010," **Jahreshefte Des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, Vol. 80, 2011, s. 269-290.

³⁹³ Marc Waelkens, "The City Plan: Walls, Streets and the Theatre," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 94.

³⁹⁴ Alexander Sokolicek, "Die Stadtmauer von Antiochia ad Pisidiam. Die Arbeiten im Sommer 2010," **Jahreshefte Des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, Vol. 80, 2011, s. 281.

kulelerden ve ön karakollardan askeri olarak destek alıyordu³⁹⁵. Tespit edilen 8 kale yerleşimi kentin batısından başlayarak bir daire şekli çizmektedir ve olası bir saldırı veya kuşatma anında birbirlerini görecektir şekilde konumlandırılmışlardır³⁹⁶.

Kentin batısında yer alan İmparator Hadrianus ve eşi Sabina'ya adanmış bir zafer takı bulunmaktadır³⁹⁷. Kent içindeki Augustus Kutsal Alanına girişte yer alan propylonu anımsatan bir mimari düzenleme ve süslemeye sahip olan kapı kentin ana giriş kapısı olarak kullanılmıştır ve Batı Kapısı olarak bilinmektedir³⁹⁸. Batı kapısı haricinde kuzey ve güneyde de giriş kapıları bulunmaktadır. Nekropol alanları kentin dışında yer alır.³⁹⁹ Yapılan araştırmalar Pisidia Antiokheiası'nın dört büyük nekropol alanına sahip olduğunu göstermiştir. Biri kentin kuzeyinde yer almakta ve geniş bir alana yayılmıştır. Kuzeybatıda yer alan nekropol kente en uzak olandır. Kentin güneyinde bulunan nekropol alanının büyük bir kısmı ise Yalvaç İlçesi'nin Kızılca Mahallesi'nin altında kalmıştır. Son olarak kentin güneybatısında bir nekropol alanı daha bulunmaktadır ancak bir kısmına modern konutlar inşa edilmiş diğer kısmı da modern mezarlık yapılmıştır. Mezarlık alanında Roma Dönemi'ne ait heykel parçaları, mezar taşları ve sunakları görmek mümkündür⁴⁰⁰.

Pisidia Antiokheiası Augustus'un 'imparatorluk imajı'nı sergilediği en iyi örneklerden biridir⁴⁰¹. Birçok araştırmacı kentin Roma'ya benzetilmek istendiği, onun gibi planlandığı ve inşa edildiğini düşünmektedir. Roma'da olduğu gibi kent yedi mahalleye ayrılmış ve Roma'daki aynı mahalle isimleriyle anılmıştır⁴⁰². Kentteki Augustus Tapınağı ve Kutsal Alanı mimari planı açısından Roma'daki Traianus ve

³⁹⁵ Hakan Alpaslan, Z. Tuçe Güngör, "Pisidia Antiokheia Kentini Çevreleyen Kale Yerleşimleri," **XVIII: Türk Tarih Kongresi Cilt 1**, 01-05 Ekim 2018, s. 196.

³⁹⁶ **A.e.**, s. 199-200.

³⁹⁷ Marc Waelkens, "The City Plan: Walls, Streets and the Theatre," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 99.

³⁹⁸ **A.e.**, pp. 97.

³⁹⁹ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, s. 161.

⁴⁰⁰ Mehmet Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Nekropolleri," **Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanı**, 2015, s. 93-94.

⁴⁰¹ Ayça Özcan, "**Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun Yapı Propagandası ve Politikası**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 97.

⁴⁰² Stephen Mitchell, "Geographical and Historical Introduction," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 8-9.

Augustus Forum'una ve tapınağına benzetilmiştir⁴⁰³. Tüm bunlar imparatorluk kültürünün Pisidia Antiokheiası'ndaki bir yansımasıdır⁴⁰⁴. Augustus'un zafer ve işlerinin anlatıldığı *Res Gestae Divi Augusti*'nin bulunması kentte Romalılık bilincinin güçlendirildiğini göstermektedir. Belki de yöre halkının hiç göremeyeceği imparator ve başkent Roma, Pisidia Antiokheiası'nda somutlaştırılmak istenmiştir⁴⁰⁵. Pisidia Antiokheiası literatürde 'Anadolu'da tasarlanan Roma' olarak yerini almıştır⁴⁰⁶. Erken İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen yapılar ve düzenlenen alanlar Pisidia Antiokheiası'nın, Augustus ve Roma ile kurduğu ilişkinin bir tür yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bundan sonraki süreçte kentte farklı dönemlerde inşa edilen yapıların bilinçli ve bir amaca yönelik seçim olmasından ziyade daha rastgele yapılar olduğu düşünülmektedir. Bu duruma Augustus Kutsal Alanı'nın girişinde yer alan propylonun örnek alındığı ve İmparator Hadrianus Dönemi'nde inşa edilen kentin girişindeki kapı bu durumu açıklamaktadır. Bu giriş kapısının, ilk örneği ile kalite açısından uyuşmadığı öne sürülmektedir. M.S. 4. yüzyılda inşa edilen Büyük Basilica ile M.S. 5. yüzyılın başlarında inşa edilen Merkez Kilise, imparatorluğun sonradan inşa ettiği en önemli iki yapısıdır: Toplumun ve kentin paganizmden Hristiyanlık'a geçişini yansıtmaktadır⁴⁰⁷. Benzer bir fikri A. Sokolicek'te paylaşmaktadır: Hadrian Kapısı olarak adlandırılan propylonun, Augustus Kutsal Alanı'na girişi sağlayan propylona biçim ve süsleme açısından çok benzediğini ifade etmektedir. Augustus zafer takının kentin kimliği ve diğer kolonilerden daha özel bir konuma sahip olması açısından Pisidia Antiokheia'sını vurgular niteliktedir. Hadrianus Kapısı ise daha çok Roma'nın kuruluşunu simgelemektedir⁴⁰⁸.

⁴⁰³ Mustafa Büyükkolancı, "Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1996, s. 66.

⁴⁰⁴ Ayça Özcan, "Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun Yapı Propagandası ve Politikası," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 97-98.

⁴⁰⁵ A.e., s. 98.

⁴⁰⁶ Stephen Mitchell, "Geographical and Historical Introduction," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 8-9.

⁴⁰⁷ A.e., pp. 14.

⁴⁰⁸ Alexander Sokolicek, "Die Stadtmauer von Antiochia ad Pisidiam. Die Arbeiten im Sommer 2010," **Jahreshefte Des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, Vol. 80, 2011, s. 282.

3.3.2. Colonia Iulia Gemina Felix Lystra (Lystra)

Konumu ve Kısa Tarihi: Lystra, Konya ili sınırları içerisinde yer alır ve bir höyük görünümündedir. Meram ilçesinin Hatunsaray Mahallesi'nde yer alan kent bugün tamamen toprak altında kalmış durumdadır. Kentin bulunduğu höyük son yıllarda Zoldura olarak isimlendirilmiştir⁴⁰⁹.

Bölgede yapılan araştırmalar Lystra Kenti'nin tarihinin Kalkolitik Çağ'a kadar geriye gittiğini göstermektedir. Hatunsaray'ın Assur Ticaret Kolonileri Çağı ile Hitit Dönemi'nde Lusna olarak bilindiği düşünülmektedir. Bu isim ilk kez Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait bir kaynaktan 'Lusnani'⁴¹⁰ olarak karşımıza çıkmaktadır. Hitit Dönemi'ne ait belgelerde de Lusna'dan bir yerleşim yeri olarak bahsedilmektedir⁴¹¹. Lystra'nın bulunduğu bölgede (Lev.7/Harita 1) Lidyalılardan sonra M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Persler hâkimiyet kurmuşsa da daha sonra Hellenistik krallıkların bölgede söz sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bölge Galatlar'ın eline geçene kadarki süreçte önce Seleukoslar daha sonra Pergamon Krallığı hâkimiyeti altında kalmıştır. Bölge Galat kralı Amyntas'a bırakılmış fakat bir Roma müttefiki olan Amyntas'ın Homonadlar⁴¹² tarafından öldürülmesi üzerine M.Ö. 25'te *Provincia Galatia* 'ya dahil edilmiştir⁴¹³.

Isauria ile Lykaonia bölgeleri arasındaki bir sınırda kalan Lystra'nın sikkeler⁴¹⁴ ve yazıtlar⁴¹⁵ ışığında Roma Dönemi'nde bir koloni kenti olarak kurulduğu

⁴⁰⁹ İlker Mete Mimirolu, "Lykaonia Eyaletinde Bir Kent Lystra," **SOBİDER**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, s. 194.

⁴¹⁰ Lusnalı anlamına gelmektedir.

⁴¹¹ Hatice Gül Küçükbezi, "Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Hatunsaray (Lusna) ve Çevresi," ed. Hasan Bahar, **I. Uluslararası (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildirileri**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012, s. 137.

⁴¹² Homonadlar günümüzde Suğla Gölü'nün güneyinde ve doğusunda yaşayan, yağmacı ve barbar bir kavimdir; Mustafa Arslan, "Homonadlar Savaşı," **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1-2, 2011, s. 98.

⁴¹³ Hasan Bahar, "Hatunsaray Çevresi Erken Yerleşmeleri: Hatunsaray (Lystra)", ed. Hasan Bahar, **I. Uluslararası (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildirileri**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012, s. 104-106.

⁴¹⁴ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 37; Michael Grant, **From Imperium to Auctoritas: A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B.C. – A.D. 14**, London, Cambridge University Press, 1969, pp. 250.

⁴¹⁵ Michael Grant, **From Imperium to Auctoritas: A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B.C. – A.D. 14**, London, Cambridge University Press, 1969, pp. 251.

bilinmektedir. Ancak ne zaman kurulduğu kesin deđildir⁴¹⁶. B. Levick kentin Pisidia Antiokheiası ve Kremna ile M.Ö. 25 yılında en azından M.Ö. 20’de kurulmuş olabileceğini savunmaktadır⁴¹⁷. Buna karşılık ‘*Colonia Iulia Gemina Felix Lystra*’ ismiyle Augustus tarafından M.Ö. 6 yılında kurulduğunu belirten araştırmacılar da vardır⁴¹⁸. Kentin askeri bir garnizon olarak M.Ö. 9 yılında kurulduğu da ifade edilmektedir⁴¹⁹.

M. Grant, Lystra’nın konumu itibariyle doğuya giden yolun kontrol edilmesi ve korunmasıyla ilgili olarak kolonileştirildiğini ifade etmektedir⁴²⁰. Ancak B. Levick bu görüşü desteklemez ve Laodikeia’nın bu amaca daha iyi hizmet edebilecek durumda olduğunu ve Lystra’nın doğu-batı yönünde işleyen trafiğin odak noktasında bulunmadığını belirtir⁴²¹. W. M. Ramsay’e göre ise kent, koloni statüsünü Homonadların saldırı tehlikesine karşı kazanmıştır⁴²². B. Levick de bu görüşü benimsemektedir. Dağların doğusunda kalan Lystra, Iconium’a kolayca ulaşılabilecek ve herhangi bir durumda ikinci bir saldırının üssü olabilecek konumdadır. Diğer yandan kentin güneyinde ve batısında yer alan Homonadları kontrol altında tutabilecek stratejik öneme sahip bir yerdedir. Tüm karayollarının kesişme noktasında olması yolların kontrolünün de sağlanabileceği anlamına gelmektedir⁴²³. Ek olarak Lystra’dan ele geçen yazıtlar bağlamında B. Levick kenti aktif ve zengin ancak aynı zamanda

⁴¹⁶ İlker Mete Mimirolu, “Lykaonia Eyaletinde Bir Kent Lystra,” **SOBİDER**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, s. 195.

⁴¹⁷ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 34-37. (Ek bilgi için ayrıca bkz: Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 195-198.

⁴¹⁸ William Mitchell Ramsay, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s. 444-445.

⁴¹⁹ H. Bahar, vd., “A Plan for Archaeological Excavation of Lystra (Zoldura Höyük),” ed. Sergio Dequal, **Proceedings of the XX International Symposium CIPA 2005: International Cooperation to Save the World's Cultural Heritage**, 26 September-1 October 2005, Torino, CIPA Organising Committee, 2005, pp. 1.

⁴²⁰ Michael Grant, **From Imperium to Auctoritas: A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B.C. – A.D. 14**, London, Cambridge University Press, 1969, pp. 242.

⁴²¹ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 52.

⁴²² W. M. Ramsay, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s. 371.

⁴²³ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 52.

Roma'nın verdiği koloni statüsünü umursamayan bir kent olarak tanımlamaktadır. Ona göre Lystra kırsal gelişim gösteren bir kenttir⁴²⁴.

Via Sebaste yol ağı üzerinde bulunan Lystra, tarih öncesi çağlardan itibaren Bizans Dönemi'ne kadar önemini korumuştur. Kentte daha önce bilimsel kazı ve araştırmalar yapılmamıştır ve kentle ilgili güncel olarak devam eden herhangi bir çalışma da yoktur. Tüm bunlardan dolayı kent hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır⁴²⁵.

Araştırma Tarihçesi: Lystra kentiyle ilgili ilk araştırmalar W. M. Leake tarafından 1820 yılında yapılmış ve araştırmacı kentin konumunun Hatunsaray olabileceğini belirtmiştir⁴²⁶.

Lystra'nın bir koloni kenti olduğunu ileri süren M. Waddington ve Imhoof-Blumer bölgede araştırma yapmıştır⁴²⁷. Lystra'da araştırma yapan J. R. S. Sterrett'in bulduğu yazıtlı bir sayesinde kentin kesin yeri tespit edilebilmiştir⁴²⁸. Diğer yandan H. S. Cronin araştırmaları sırasında kentte temellerinden anlaşıldığı üzere küçük bir Bizans kilisesi keşfetmiştir⁴²⁹. Bizans kilisesi dönem olarak bu araştırmacının dışında kalsa da bölgenin Roma İmparatorluk Dönemi'nden sonra kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir.

Son olarak bu bölgede çalışma yapan araştırmacı W. M. Ramsay'dir⁴³⁰. Lystra hakkındaki çalışmalar sonraki yıllara da devam etmiştir ve kentin tarihi ile bulunduğu

⁴²⁴ A.e., pp. 154.

⁴²⁵ İlker Mete Mimiroğlu, "Lykaonia Eyaletinde Bir Kent Lystra," **SOBİDER**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, s. 203.

⁴²⁶ William Martin Leake, **Journal of a Tour in Asia Minor with Comperative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country**, London, John Murray, 1824, pp. 101-103, William Mitchell Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s. 367.

⁴²⁷ William Mitchell Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s. 107.

⁴²⁸ J. R. Sitlington Sterrett, **The Wolfe Expedition to Asia Minor**, Boston, Damrell And Upham, 1888, pp. 142; William Mitchell Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s. 435.

⁴²⁹ H. S. Cronin, "First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia III," **The Journal of Hellenic Studies**, Vol. 24, 1904, pp. 123.

⁴³⁰ Hüseyin Muşmal, "Ramsay Örneğinde Osmanlı Dönemi Hatunsaray Çevresi Kazı Ruhsatları" ed. Hasan Bahar, **I. Uluslararası (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildirileri**, 2-4 Ekim 2011, Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012, s. 124; İlker Mete Mimiroğlu, "Lykaonia Eyaletinde Bir Kent Lystra," **SOBİDER**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, s. 197.

bölge hakkında çalışmalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra Konya Arkeoloji Müzesi'ne taşınmış kente ait olduğu düşünülen eserler üzerine de çalışmalar yapılmıştır⁴³¹.

Planı ve Yapıları: Günümüze hiçbir yapı kalıntısının ulaşmadığı Lystra kenti bir höyük görünümündedir. Bunun yanı sıra gerçekleştirilen sistemli bir kazı çalışması da yapılamamıştır. Bu bilgi eksiklikleri nedeniyle kentin sınırları da doğru ve kesin şekilde belirlenememektedir. Kentte bir Zeus/Iupiter tapınağı olduğu ve kentin bir sur duvarıyla çevrelendiği ifade edilmektedir⁴³². Bölgede Zeus tapınağına ait olduğu düşünülen bir sütun başlığının bulunması, tanrı Hermes ile ilişkili bir yazıtın ele geçmesi ve kentin sikkelerinde İsis kültüyle ilgili izlerin varlığı kentte birden fazla tapınak yapısının bulunduğu fikrini vermektedir⁴³³.

H. S. Cronin gelecekteki araştırmacılara kolaylık olması amacıyla Lystra'nın bir krokisini çıkartmış ve kentte yer alan bazı yapıların konumlarını bu kroki üzerinde göstermiştir. Plana göre kente bir giriş kapısı, kilise yapısı ve ayazma yapısı bulunmaktadır⁴³⁴. Yakın tarihte Lystra kentinde ve bölgede yapılan araştırmalarda H. S. Cronin'in bahsettiği yapılara ilişkin bir ize rastlanmamıştır. Sadece bölgede araştırma yapmış farklı araştırmacıların kaynaklarına bakıldığında günümüze ulaşmamış ayazmanın varlığı teyit edilebilmektedir. Cronin tarafından çizimi yapılmış⁴³⁵ kilisenin günümüzde sadece apsis kısmı gözlemlenebilmektedir ve Geç Antik Çağ'a tarihlenmektedir⁴³⁶.

Lystra kentinde günümüze korunagelmüş herhangi bir yapı kalıntısı yoktur. Bununla beraber kente ait ele geçen bazı mimari parçalar yer almaktadır. Eserler

⁴³¹ İlker Mete Mimiroğlu, "Lykaonia Eyaletinde Bir Kent Lystra," **SOBİDER**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, s. 198.

⁴³² Çiğdem Dürüşken, **Paulus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003, s. 28.

⁴³³ İlker Mete Mimiroğlu, "Lykaonia Eyaletinde Bir Kent Lystra," **SOBİDER**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, s. 198.

⁴³⁴ H. S. Cronin, "First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia III," **The Journal of Hellenic Studies**, Vol. 24, 1904, pp. 121.

⁴³⁵ **A.e.**, pp. 123, fig. 3.

⁴³⁶ İlker Mete Mimiroğlu, "Lykaonia Eyaletinde Bir Kent Lystra," **SOBİDER**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, s. 199-200.

Konya Arkeoloji Müzesi ile Hatunsaray Mahallesi'nde yer alan Hatunsaray Mezarlığı ve Hatunsaray Jandarma Karakolu'nun önündeki küçük park alanında bulunmaktadır.

Lystra'nın Pisidia Bölgesi'nde bir koloni kenti olarak tanımlanması ve *Via Sebaste* üzerinde konumlanıyor olması, kentin her ne kadar koloni statüsünü önemseme de ve 'kırsal' bir gelişim gösterse de onun Roma için önemli bir kent olduğuna işaret etmektedir. Konumu itibariyle Lystra olasılıkla askeri amaçlarla kolonileştirilmişti. Roma'nın Anadolu'da kurduğu kolonilerin genel olarak konumlarına bakıldığında Pisidia Bölgesi'nde bir yoğunluk olduğu görülür. Homonadlar bu bölgenin sınırlarına komşu, dağlık alanlarda yaşayan güçlü bir halk olarak tanımlanmakta⁴³⁷ ve Roma'nın, Anadolu'daki hâkimiyeti sırasında Pisidia Bölgesi'nde karşılaştığı ana sorunlardan biriydi. Homonadlara en yakın ve onlar tarafından gerçekleştirilecek herhangi bir saldırıya karşı en kısa sürede müdahale edebilecek konumda Lystra kenti yer almaktaydı⁴³⁸. Dolayısıyla Roma'nın, bu kenti koloni olarak kurmasındaki amaç bölgedeki Homonad tehdidiyle bağlantılı olmalıydı. Öte yandan Pisidia Antiokheiası, Pisidia Bölgesi'nde yer alan en önemli koloni kenti olma özelliği taşımaktadır ve bu bağlamda kentin doğusundaki Homonad tehlikesi sebebiyle Iconium ile Lystra öncü kentler olarak seçilmiş ve koloni statüsüne yükseltilmiş olabilirler.

3.3.3. Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconensiensis/Iconensium (Ikonion)

Konumu ve Kısa Tarihi: Klasik Çağ'da Ikonion olarak bilinen⁴³⁹ kent, günümüzde Konya il merkezidir ve Phrygler Dönemi'nde Kawania olarak

⁴³⁷ Mustafa Arslan, "Homonadlar Savaşı," **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1-2, 2014, s. 98.

⁴³⁸ Mustafa Arslan, "Yalvaç-Beyşehir-Suğla Oluğu'nun M.Ö. 500-M.S. 500 Yılları Arası Tarihi," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011, s. 72.

⁴³⁹ Kentin adıyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Zeki Atçeken, "Karamanoğulları'na Kadar Konya'nın Kısa Tarihi," **Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi**, Ed. Yusuf Küçükdağ, 2001, s. 65.

adlandırılmıştır. Roma Dönemi'nde Iconium (Lev.7/ Harita 1) olarak adlandırılan kent Bizans Dönemi'nde Cogne/Cogna olarak bilinmektedir⁴⁴⁰.

Ksenophon, Ikonion'dan Phrygia Bölgesi'nin son kenti olarak bahsetmektedir⁴⁴¹. Strabon, Ikonion'un yer aldığı bölgedeki iki gölden söz eder; büyük olarak tanımladığı Koralis (Beyşehir Gölü) ve ondan çok daha küçük olan Trogitis (Suğla Gölü). Ikonion'dan ise iyi inşa edilmiş küçük bir kasaba olarak bahsetmektedir⁴⁴².

Yapılan araştırmalar Konya ve çevresinin iskân tarihinin Çatalhöyük'ten öncesine dayandığını ortaya koymaktadır. Bu bölgede yaşayan Luviler'den sonra, Hititler, Phrygler, Lidyalılar, Persler, Eski Yunanlar, Seleukoslar, Pergamon Krallığı ve Romalılar bölgeyi egemenlikleri altına almıştır⁴⁴³. Roma, Ikonion ve çevresinin hâkimiyetinin M.Ö. 190 yılından M.Ö. 129 yılına kadar Pergamon Krallığı'nda kalmasını sorun etmemiş, siyasi ve politik meselelerini müttefikler aracılığıyla çözmüştür. Pergamon Kralı III. Attalos M.Ö. 133 yılında öldüğünde krallığını vasiyet yoluyla Roma'ya bırakmış, Roma da M.Ö. 129 yılında bu bölgede *Provincia Asia*'yı kurmuştur. Iconium'un çevresindeki bazı kesimler bu eyalete dahil edilmiş ancak Lykaonia Bölgesi sınırları içerisinde kalan Iconium, Kapadokia Krallığı'na bırakılmıştır. Daha sonra kent, M.Ö. 39 yılında Kapadokia Kralı Polemon'a, M.Ö. 36 yılında da Galatia Kralı Amyntas'a verilmiştir. Kral Amyntas'ın M.Ö. 25 yılında ölümü üzerine İmparator Augustus *Provincia Galatia*'yı kurmuş ve kenti bu eyalet içine dahil etmiştir⁴⁴⁴.

W. M. Ramsay, Iconium'un İmparator Claudius Dönemi'nde kolonileştirildiği argümanına ısrarla karşı çıkmaktadır ve kentin kesinlikle İmparator Hadrianus

⁴⁴⁰ Aynur Durukan, "Selçuklular Öncesinde Konya," **Gez Dünyayı Gör Konyayı**, Yay. Haz. Ahsen Erdoğan, 2001, s. 11.

⁴⁴¹ Ksen., **Anab.**, I.2.20.

⁴⁴² Strab., **Geog.**, XII.6.1., s. 66.

⁴⁴³ Zeki Atçeken, "Karamanoğulları'na Kadar Konya'nın Kısa Tarihi," **Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi**, Ed. Yusuf Küçükdağ, 2001, s. 65; Çiğdem Temple, "**Konya/Ikonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013, s. 17-18.

⁴⁴⁴ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi," **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 14.

Dönemi'nde kolonileştirildiğini savunmaktadır. Bu bağlamda W. M. Ramsay kentin İmparator Claudius tarafından sadece '*Claudiconium*' adıyla onurlandırıldığını ya da belki de kente ve orada yaşayanlara daha avantajlı haklar tanındığına işaret etmektedir. Diğer yandan eğer kent koloni olsaydı yazıtların Latince olması beklenir, yazıtlardaki '*demos*'unda '*colonia*' olarak geçmesi gerekirdi⁴⁴⁵.

Iconium'a ait sikkeler üzerindeki 'COL IUL AUG' yazısı ile yazıtlar ışığında kentin ilk olarak Augustus Dönemi'nde kolonileştirildiği anlaşılmaktadır⁴⁴⁶.

H. von Aulock, incelediği Iconium sikkeleri sonucunda M.S. 1. yüzyılda Iconium'da hem bir kent hem de bir koloninin varlığının söz konusu olduğunu gözlemlemiştir. Bu bağlamda S. Mitchell, Iconium'un Roma kolonisi olarak geçirdiği süre içinde⁴⁴⁷ aynı zamanda bir Yunan *polis* kimliği taşıdığını ve en azından İmparator Claudius döneminde Iconium'un iki topluluğu kapsayan bir kent olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgiye delil olarak kentin hem koloni hem de *polis* tarafından aynı anda basılan sikkelerini göstermiştir⁴⁴⁸.

S. Mitchell, Augustus'un kolonizasyon politikası kapsamında kurulan kolonilerin tek tip olmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda kolonilerin bazen yerleşimin hiç bulunmadığı alanlarda kurulduğunu, bazen de kolonilerin var olan yerleşim ve topluluğun yerini tamamen aldıklarını belirtmektedir. Iconium ile Ninica kentleri bu iki tanıma da uymaz. Bu bilgiler doğrultusunda İmparator Claudius'un egemenliği sırasında Iconium'daki topluluğun bir kısmını kolonistlerin oluşturduğuna, diğer kısmını ise yerli topluluğun oluşturduğuna ve *polis* kavramının devam ettirildiği otonom biçime dikkat çekilmektedir. Diğer yandan İmparator Hadrianus döneminde

⁴⁴⁵ William Mitchell Ramsay, "Lycaonian and Phrygian Notes (Continued)," **The Classical Review**, Vol. 19, No. 8, 1905, pp. 413-414; Daha ayrıntılı bilgi için bkz: W.M. Ramsay, **The Cities of St. Paul: Their Influence on His Life and Thought. The Cities of Eastern Asia Minor**, Oxford, Hodder and Stoughton, 1907.

⁴⁴⁶ Hans von Aulock, "Münzen und Städte Lykaoniens," **Istanbul Mitteilungen**, Vol. 16, 1976, pp. 55-56; Stephen Mitchell, "Iconium and Ninica: Two Double Communities in Roman Asia Minor," **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, Vol. 28, Sayı 4, 1979, pp. 414.

⁴⁴⁷ İmparator Hadrianus Dönemi'ne kadar.

⁴⁴⁸ Stephen Mitchell, "Iconium and Ninica: Two Double Communities in Roman Asia Minor," **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, Vol. 28, Sayı 4, 1979, pp. 415-416.

Iconium’da koloni, yerli halkı tamamen içine dahil etmiştir⁴⁴⁹. Iconium’un başlangıçta M.Ö. 25 yılında İmparator Augustus tarafından Homonad tehlikesine karşılık kolonileştirildiğini ancak Hellenistik *polis* kavramının kentte devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda zaman içerisinde koloninin, yerli halkı kendisine katması⁴⁵⁰ üzerine Iconium’un İmparator Hadrianus Dönemi’nde ‘tam olarak’ koloni haline getirildiği sonucu çıkarılmıştır⁴⁵¹.

Sonuç olarak, yukarıdaki bilgilerle birlikte koloni kentinin sikkeleri üzerinde yapılan güncel araştırmalar, İconium’a İmparator Augustus zamanında koloni statüsü verildiğini göstermektedir. Ancak Roma koloni kenti özellikleri göstermemiş daha çok bir Eski Yunan *polis* özelliklerini taşımaya devam etmiştir. M.S. 2. yüzyılda İmparator Hadrianus döneminde kent ‘tam olarak bir koloni’ haline getirilerek adı ‘*Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconensiensis/Iconensium*⁴⁵²’ veya ‘*Colonia Selie (H) Adriana Augusta Iconium*⁴⁵³’ olarak değiştirilmiştir⁴⁵⁴. İmparator Hadrianus’tan sonra kente İmparator Antononinus Pius tarafından da tekrar koloni statüsü verildiği bilinmektedir⁴⁵⁵.

Araştırma Tarihçesi: W. M. Ramsay, H. von Aulock, S. Mitchell gibi araştırmacıların kentle ilgili olarak çeşitli epigrafik ve nümismatik araştırmalar yaptıklarına ve elde ettikleri bilgiler doğrultusunda önerdikleri fikirlere yukarıda başlıkta değinilmiştir.

⁴⁴⁹ Stephen Mitchell, **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor**, Vol. I, Oxford, Clarendon Press, 1993, pp. 90.

⁴⁵⁰ Konuya dair daha detaylı bilgi için bkz: Stephen Mitchell, “Iconium and Ninica: Two Double Communities in Roman Asia Minor,” **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, Vol. 28, Sayı 4, 1979, pp. 409-438.

⁴⁵¹ Nizam Abay, “Lykaonia Bölgesi’nde Roma Dönemi’ne Ait Bir Grup Koloni Iconium Sikkeleri,” **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 40, 2018, s. 209-212.

⁴⁵² William Mitchell Ramsay, “Lycaonian and Phrygian Notes. (Continued),” **The Classical Review**, Vol. 19, No. 8, 1905, pp. 413; Mükerrerrem Usman, “İkonium Sikkeleri,” **ANIT: Arkeoloji, Folklor, Tarih Dergisi**, Vol. 1 Sayı 5, 1949, s. 3; David Magie, **Roman Rule in Asia Minor: To the End of the Third Century After Christ**, Vol. I: Text, New Jersey, Princeton University Press, 1950, pp. 622.

⁴⁵³ Nizam Abay, “Lykaonia Sikkeleri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2018, s. 34.

⁴⁵⁴ Koloni statüsü aldıktan sonra *polis* halkı da içine alan kentin adı “Colonia Aelia Hadriana” veya “Coloni Iconium” olarak da bilinmektedir: Nizam Abay, “Lykaonia Sikkeleri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2018, s. 34.

⁴⁵⁵ Nizam Abay, “Lykaonia Bölgesi’nde Roma Dönemi’ne Ait Bir Grup Koloni Iconium Sikkeleri,” **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 40, 2018, s. 212.

Konya-Alaeddin Tepesinde, Türk Tarih Kurumu 1941 yılında kazı çalışmaları başlattığı bilinmektedir. Tepenin M.Ö. 2000 yıllarından itibaren yerleşim gördüğü saptanmıştır. Aynı zamanda o tarihlerde de bugünkü yüksekliğinde bir höyük olduğu ispatlanan Alaeddin Tepesi'nin, M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda dikkate değer bir Phryg yerleşimi olduğu anlaşılmıştır⁴⁵⁶.

Planı ve Yapıları: Roma Dönemi'nde Iconium'un dikdörtgen planlı 'kapalı bir kent' olduğu varsayılmakta ve yatay-dikey düzlemlerde birbirini kesen caddelerin oluşturduğu tipik bir ızgara plan sistemine sahip olduğu düşünülmektedir. Diğer Roma kentlerinde olduğu gibi surların, nekropol alanının ve bazı yapıların kentin dışına, ovaya doğru ilerlemiş olduğu ifade edilmektedir. Ancak Roma Dönemi'ne dair bölgede yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Alaeddin Tepesi'nin güneyinde yer alan Rum Kilisesi'nin yıkıntıları arasında Roma Dönemi sunak kalıntıları bulunması, bu alanda Roma Dönemi'ne tarihlenen dinsel yapıların olabileceği düşüncesini akla getirmiştir. Bunun yanı sıra tepenin Roma Dönemi'nde akropol olduğu ve burada önemli yapıların bulunmuş olabileceği öne sürülmüştür. Roma Dönemi'nde kentin askeri üs olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Marcus Aurelius'un Zeus için kentte bir tapınak inşa ettirdiği 1949 yılında bulunan bir yazıt aracılığıyla saptanmıştır ancak tapınağın konumu belirsizdir. Öte yandan akropol tepesinde Roma Dönemi'ne ait bir tapınaktan bahsedilmektedir. Bu tapınağın daha sonra yerini kiliseye bıraktığı, kiliseden ise camiye dönüştürüldüğü ifade edilmektedir⁴⁵⁷. Buna ek olarak kentte M.S. 4. yüzyılda önemini yitiren bir amphitheatrum olduğu belirtilmektedir⁴⁵⁸.

A. Durukan Selçuklu Dönemi'nde kullanılan bazı ana yolların Roma ulaşım ağıyla ilişkili olabileceğini belirtmektedir. Diğer yandan Alaeddin Tepesi'nin doğusunda kalan İplikçi Camisi ve Şerafettin Camisi arasında kalan geniş dörtgen alanın Selçuklu Dönemi'nde meydan olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda araştırmacı, Roma Dönemi'nde forumun burada olup olmayacağı konusuna dikkat çekmektedir.

⁴⁵⁶ Aynur Durukan, "Selçuklular Öncesinde Konya," *Gez Dünyayı Gör Konyayı*, Yay. Haz. Ahsen Erdoğan, 2001, s. 11-12.

⁴⁵⁷ Aynur Durukan, "Selçuklular Öncesinde Konya," *Gez Dünyayı Gör Konyayı*, Yay. Haz. Ahsen Erdoğan, 2001, s. 13-14.

⁴⁵⁸ Klaus Belke, Marcell Restle, "Ikonion," *Tabula Imperii Byzantini 4: Galatien und Lykaonien*, 1984, pp. 99.

Öte yandan araştırmacı Iconium kentinin Roma Dönemi ticaret ağının, günümüzde çarşı olarak hizmet veren alanla özdeşleştirilebileceği konusuna değinmiştir ve bahsedilen bölgenin Roma Dönemi'nde güneybatı-kuzeydoğu yönlerinde (Konya'dan Aksaray, Kayseri ve Sivas'a) yol ağına sahip olması, tüm bu alanların Roma Dönemi ticaret ağının bir parçası olabileceğini akla getirmektedir⁴⁵⁹.

Iconium'a ait bir yapı kalıntısının korunamaması sebebiyle kentin yerleşim alanının ne büyüklükte olduğu da günümüzde saptanamamıřtır⁴⁶⁰. Iconium kentine ait ulaşılabilen bilgiler kentin şehircilik ve kent planlamasının değerlendirilebilmesine katkı sağlayacak kadar yeterli değildir. Günümüzde Konya ilinin gelişmesi ve modern yerleşim yerlerinin artması da yapılmak istenen detaylı çalışmalar için engel oluşturmaktadır.

3.3.4. Colonia Iulia Augusta Comama (Komama)

Konumu ve Kısa Tarihi: Antik Çağ'da Pisidia Bölgesi'nde yer alan Komama, günümüzde Burdur ilinin 60 km güneyinde, Bucak ilçesine bağlı Ürkütlü köyünün 2 km güneydoğusunda bulunan şeref Höyük üzerinde yer almaktadır⁴⁶¹.

şeref Höyük'te yapılan araştırmalar bu bölgenin oldukça zengin bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Bölgede ele geçen seramikler burada İlk Tunç Çağı'na (M.Ö. 3000-1900/1800) kadar giden bir yerleşimin varlığına işaret etmektedir⁴⁶². Lydialılar Batı Anadolu'da zamanla sınırlarını genişlettikleri bir devlet kurmuştur. Komama'da yapılan araştırmalarda Lydia seramiklerinin ele geçmiş olması bu bölgede Lydialılar ile kültürel ya da ticari bir ilişkinin var olduğunu ya da Lydia egemenliğinin varlığını akla getirmiştir. Geç Hellenistik Dönem'de Komama'da daha yoğun

⁴⁵⁹ Aynur Durukan, "Selçuklular Öncesinde Konya," **Gez Dünyayı Gör Konyayı**, Yay. Haz. Ahsen Erdoğan, 2001, s. 14.

⁴⁶⁰ Emel Aksoy, "Die römischen Nekropolen und Grabmonumente Iconiums und der Kernstädte Isauriens," **Antiquitates; Archäologische Forschungsergebnisse**, Vol. 67, 2017, pp. 27.

⁴⁶¹ Mehmet Özsait, Nesrin Özsait, "şeref Höyük: Komama," **Anadolu Araştırmaları**, Sayı 14, 2011, s. 361; Hüseyin Köker, "**Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 11.

⁴⁶² Mehmet Özsait, Nesrin Özsait, "şeref Höyük: Komama," **Anadolu Araştırmaları**, Sayı 14, 2011, s. 363; Hüseyin Köker, "**Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 21.

yerleşimin varlığından söz edilebilir ve hatta bu dönemde kentin sikke bastığı bilinmektedir⁴⁶³. Bu bilgi kentin özgür ve *polis* statüsünde olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırmalar, bölgenin M.Ö. 5. yüzyıldan Roma Dönemi'nin sonuna kadar iskân edildiğini göstermektedir⁴⁶⁴.

Komama'nın Anadolu kökenli bir isim olduğu düşünülmektedir⁴⁶⁵. Ancak Komama isminin numismatik kaynaklarda ve ele geçen yazıtlarda farklı olduğu görülmektedir⁴⁶⁶. Komama'nın bulunduğu (Lev.7/ Harita 1) bölgede ele geçen yazıtlar arasından üç tanesinde kentin adı geçmektedir. M.S. 2. ve 3. yüzyıllara tarihlenen bu yazıtlardan biri Eski Yunanca, ikisi Latince'dir. Eski Yunanca yazıtta kentin adı 'ΠΙΠΟΤΗ ΚΑΙ ΠΙΣΤΗ ΚΟΜΑΜΕΝΩΝ ΚΟΛΟΝΙΑ' olarak karşımıza çıkarken, Latince yazıtlarda 'COL IVL AVGVSTA I (prima) FIDA COMAMA ve COL IVL AVG PRIMA FIDA COMAMA'⁴⁶⁷ şeklindedir. Bu bağlamda kentin adının kullanılış biçimi onun koloni olduğunu göstermektedir⁴⁶⁸. Komama, İmparator Augustus tarafından kolonileştirildiğinde '*Colonia Iulia Augusta Prima Fida Comama/Comamenorum*' adını almıştır⁴⁶⁹.

Komama kentinin kaç yılında koloni olarak kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bu bağlamda *Via Sebaste*'den Komama'ya giden bir yolun M.Ö. 6 yılında inşa edildiği bilinmekte ve buna göre koloninin yol yapımından önce kurulduğu veya kentin kuruluşuyla yol yapımının aynı tarihte gerçekleştiği

⁴⁶³ Mehmet Özsait, Nesrin Özsait, "Şeref Höyük: Komama," *Anadolu Araştırmaları*, Sayı 14, 2011, s. 364-366

⁴⁶⁴ Komama'nın ayrıntılı tarihsel süreci için bkz: Hüseyin Köker, "**Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 21-49.

⁴⁶⁵ Barbara Levick, "Komama," *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Supplementband XI, 1968, pp. 859.

⁴⁶⁶ Ladislav Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1984, pp. 280 no. 562; Hüseyin Köker, "**Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 20.

⁴⁶⁷ Yazıtlar için bkz: Hüseyin Köker, "**Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, Yazıt No. 2, 5, 10.

⁴⁶⁸ Hüseyin Köker, "**Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 20.

⁴⁶⁹ David Magie, *Roman Rule in Asia Minor: To the End of the Third Century After Christ*, Vol. I: Text, New Jersey, Princeton University Press, 1950, pp. 462; George Ewart Bean, "Komama," *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Ed. R. Stillwell, vd., 1976, pp. 460.

düşünülmektedir⁴⁷⁰. Diğer yandan kentin M.Ö. 25 civarında kurulduğunu ifade eden araştırmacılar da vardır. B. Levick'e göre Komama antik kenti M.Ö. 25'te bölgeyi kontrol altına almak amacıyla kurulmuştur. *Provincia Galatia*'nın M.Ö. 25'te kurulduktan sonra eyalette sabit bir askeri garnizonun olmayışının bölgeyi tehlikeye soktuğunu ve Roma İmparatorluğu'nun bu bölgeyi acilen kontrol altına almak istediğini ifade etmektedir. Sikkeler ışığında Kremna ile Pisidia Antiokheiası'nın M.Ö. 25'te kurulduklarını, Lystra'nın en azından M.Ö. 20'de kurulduğunu belirtmekte ve Komama'nın da diğer koloni kentleriyle birlikte kurulmuş olabileceğini varsaymaktadır⁴⁷¹. G. E. Bean ise B. Levick'in görüşünü benimsemekte ve Komama'nın M.Ö. 25'te kurulduğunu ifade etmektedir⁴⁷².

Araştırma Tarihçesi⁴⁷³: 1884 yılına değin Komama'yla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kente dair ilk araştırmalar W. M. Ramsay tarafından yapılmıştır ve araştırma yaptığı alanın Komama olduğunu saptayan da kendisidir. Bu tarihten itibaren 2000'li yıllara kadar farklı birçok araştırmacı kentle ve çevresiyle ilgili çalışmalar yapmıştır.

Planı ve Yapıları: Komama'nın yüksek olmayan bir alanda kurulduğu ve herhangi bir savunma sistemine sahip olmadığı görülmektedir. Diğer koloni kentleriyle karşılaştırıldığında Komama, daha küçük bir alanı kapsamaktadır. Kolay ulaşılabilir bir konumdadır. Tüm bunlara bakıldığında kentin bir koloni olarak, diğer birçok koloni kentinde olduğu gibi askeri bir kaygıyla kurulmadığı anlaşılmaktadır. Çevreyle kolay iletişim kurabilecek olması kentin, Roma kültürünü yaymak ve bir pazar yeri olarak kullanılmak amacıyla kurulduğunu düşündürmektedir. Diğer yandan

⁴⁷⁰ John George Clark Anderson, "The Eastern Frontier under Augustus," **Cambridge Ancient History**, Vol. X, 1934, p. 272. Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 137.

⁴⁷¹ Barbara Levick, "Komama," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XI, 1968, pp. 861.

⁴⁷² George Ewart Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia Part II," **Anatolian Studies**, Vol. 10, 1960, pp. 51.

⁴⁷³ Hüseyin Köker'in "Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri," isimli doktora tezinde Komama kentinin araştırma tarihiyle ilgili bilgiler ayrıntılı şekilde incelenerek bir araya getirilmiştir. Bu başlık altında verilen bilgiler oradan alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Hüseyin Köker, "Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 3-11.

yolların güvenliğini sağlamak da amaçlanmış olabilir⁴⁷⁴. Farklı bir görüş olarak W. M. Ramsay, kentin bir tapınak alanı olduğunu ve bu amaçla kolonistlere hizmet ettiğini ifade etmektedir⁴⁷⁵.

Komama'nın bulunduğu konumda yıllardır sürdürülen tarımsal faaliyetler bölgede oldukça tahribat yaratmıştır. Temel seviyesinde görülebilen kalıntılar dışında herhangi bir yapı kalıntısı bulunmamakta, temel seviyesinde görülebilenler ise bir yapıyı tanımlamak için yeterli veriyi sağlamamaktadır. Diğer yandan kentin kolay ulaşılabilir olması ve bir tahkimat sisteminin olmayışı da kenti yağmaya açık hale getirmiştir⁴⁷⁶. B. Levick Komama'nın bulunduğu bölgenin yaklaşık 14.5 hektarlık bir alanı kapsadığını belirtmektedir⁴⁷⁷.

Komama günümüzdeki kadar tahrip edilmeden önce araştırmacı A. M. Woodward ve H. A. Ormerod bölgeyi ziyaret etmiştir. Araştırmacıların verdiği bilgiler ve yazıtlar ışığında kentte, içinde dikdörtgen biçiminde bir sunağın bulunduğu bir temenos duvarının yer aldığı ve yapı kalıntılarının Şeref Höyük'ün güneydoğusuna, ovaya doğru yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Sunak, üslubu açısından Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir⁴⁷⁸. B. Levick bölgeyi ziyaret ettiğinde bahsedilen temenos duvarı ile sunağı teyit edebilmiştir⁴⁷⁹. Öte yandan bir yazıt sayesinde kentte bir stoanın ve bir *naosun* bulunduğu anlaşılmaktadır⁴⁸⁰.

⁴⁷⁴ George Ewart Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia Part II," **Anatolian Studies**, Vol. 10, 1960, pp. 53; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 50-51; Barbara Levick, "Komama," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XI, 1968, pp. 862.

⁴⁷⁵ William Mitchell Ramsay, **The Social Basis of Roman Power in Asia Minor**, Amsterdam, Adolf M. Hakkert, 1967, pp. 184.

⁴⁷⁶ Hüseyin Köker, "**Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri**," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 92.

⁴⁷⁷ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 51; Barbara Levick, "Komama," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XI, 1968, pp. 862, 863.

⁴⁷⁸ Arthur Maurice Woodward ve Henry Ardene Ormerod, "A Journey in South-Western Asia Minor", **The Annual of the British School at Athens**, Vol. 16, 1909/1910, pp. 85.

⁴⁷⁹ Barbara Levick, "Komama," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XI, 1968, pp. 862.

⁴⁸⁰ Barbara Levick, "Komama," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XI, 1968, pp. 862; George Ewart Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia Part II," **Anatolian Studies**, Vol. 10, 1960, pp. 55, no. 102.

Komama kenti ve kentte var olduğu düşünölen yapılar hakkında aktarılan bilgiler kentin kent planlaması hakkında yorum yapmak için yetersizdir ve bölgede süregelen tarımsal faaliyetlerin kentte ve çevresinde tahribata yol açmasından dolayı bilgilerimiz eksik kalmaktadır. Ancak kentin kendi sikkesini basabilen ve Roma Dönemi'nde bir koloni kenti olarak belli bir öneme sahip olduğu varsayılabılır. Öte yandan *Via Sebaste* yol ağı düşünöldüğünde olasılıkla diğör koloni kentlerinin birbirleriyle olan iletişim ve ulaşımını sağlayan stratejik bir noktadaydı ve muhtemelen Roma tarafından önemsenmişti.

3.3.5. Colonia Iulia Augusta Olbasene/Olbasena/Olbasenorom (Olbasa)

Konumu ve Kısa Tarihi: Pisidia Bölgesi kolonilerinden Olbasa (Lev.7/Harita 1), günümüzde Burdur ilinin Kemer ilçesinde bulunan Belenli Köyü'nün sınırları içinde yer almaktadır. Burdur'un 54 km güneybatısındadır⁴⁸¹. Belenli ile Olbasa birbirlerine yaklaşık olarak yarım saatlik bir yürüyüş mesafesindedir⁴⁸².

Ptolemaios Olbasa'dan bahseder ve kenti Pisidia'da göstermektedir⁴⁸³. Olbasa 1842 yılında Belenli Köyü yakınlarında A. Schönborn tarafından bulunan yazıtlar sayesinde tanımlanmıştır⁴⁸⁴. Yerleşimle ilgili günümüze ulaşan kalıntıların çoğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir ve kent, Augustus tarafından koloni ilan edildikten sonra ön plana çıkmıştır. Kentin Roma öncesi tarihi ve gelişimiyle ilgili çok az şey bilinmektedir⁴⁸⁵. Olbasa'nın M.Ö. 159 yılında Pergamon Kralı II. Attalos'a ait bir mektupta *boule* ve *demosu* ile Hellenistik bir kent olduğu yazılmıştır⁴⁸⁶.

⁴⁸¹ George Ewart Bean, "Olbasa," **The Princeton Encyclopedia of Classical Sites**, Ed. R. Stillwell, vd., 1976, pp. 642.

⁴⁸² H. Hellenkemper, F. Hild, "Olbasa," **Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamphylien**, 2004, pp. 755.

⁴⁸³ Ptol. **Geog.**, V.5.8., s. 521.

⁴⁸⁴ William Mitchell Ramsay, "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands (II)," **The American Journal of Archaeology**, Vol. 4, No. 1, 1888, pp. 17.

⁴⁸⁵ R. A. Kearsley, "The Milyas and the Attalids: a Decree of the City of Olbasa and a New Royal Letter of the Second Century B.C.," **Anatolian Studies**, Vol. 44, 1994, pp. 47.

⁴⁸⁶ Hansgerd Hellenkemper, Friedrich Hild, "Olbasa," **Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamphylien**, 2004, pp. 754; Mektupla ilgili detaylı bilgi için bkz: R. A. Kearsley, "The Milyas and

Lysis Vadisi'nin⁴⁸⁷ güneydoğu sınırını oluşturan dağ sırasının yamacında yer alan Olbasa, '*Colonia Iulia Augusta Olbasene/Olbasena/Olbasenorum*' adıyla İmparator Augustus tarafından olasılıkla M.Ö. 6 yıllarında Roma kolonisi haline getirilmiş ve *Provincia Galatia*'ya dahil edilmiştir⁴⁸⁸.

Araştırma Tarihçesi: Olbasa ile ilgili yapılan erken araştırmalarda Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir duvar kalıntısı keşfedilmiş⁴⁸⁹ ve Roma Dönemi'ne ait bir tapınak yapısının varlığından söz edilmektedir⁴⁹⁰.

Kentle ilgili güncel araştırmalar 2009 yılında M. Özsait ve N. Özsait Burdur'da bir yüzey araştırması ile başlamıştır. Bu çalışmalar sırasında Olbasa'nın oldukça tahrip edilmiş durumda olduğu anlaşılmıştır⁴⁹¹. M. Özsait kentte bir tapınak yapısına ve Roma Dönemi'ne tarihlenen birçok yapıya ait temellerin varlığından söz etmektedir. Kente ait caddelerin izlenebilir durumda olduğunu ifade etmektedir⁴⁹².

Planı ve Yapıları: Olbasa ile ilgili çalışmaların büyük oranda numismatik ve epigrafik çalışmalar olduğunu söylemek mümkündür. Kentle ilgili bilgiler toparlandığında araştırmacıların, kentten geriye kalan kalıntıların çok az olduğu konusunda hemfikir oldukları anlaşılmaktadır. Su kaynaklarına yakın verimli topraklar üzerinde⁴⁹³ ve korunaklı bir tepede konumlandırılmış olan Olbasa'nın stratejik öneme sahip olması onun İmparator Augustus tarafından kolonileştirilmesine sebep olmuştur.

the Attalids: a Decree of the City of Olbasa and a New Royal Letter of the Second Century B.C.," **Anatolian Studies**, Vol. 44, 1994, pp. 47-57.

⁴⁸⁷ Günümüzde Bozçay ve Erençay.

⁴⁸⁸ W. Ruge, "Olbasa," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XVII (Numen Olympia), No. 2, 1937, pp. 2398; H. Cancik, H. Schneider(Ed.), "Olbasa," **Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike**, Band 9, 1996-2003, pp. 1159.

⁴⁸⁹ L'Abbe Duchesne "La colonie romaine d'Olbasa en Pisidie," **Bulletin de correspondance hellénique**, Vol. 1, 1877, pp. 333; W. Ruge, "Olbasa," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XVII (Numen Olympia), No. 2, 1937, pp. 2398-2399;

⁴⁹⁰ W. Ruge, "Olbasa," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XVII (Numen Olympia), No. 2, 1937, pp. 2398-2399; George Ewart Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia Part I," **Anatolian Studies**, Vol. 9, 1959, pp. 98.

⁴⁹¹ Mehmet Özsait, Nesrin Özsait, "2009 Yılı Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları," **28. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. A. N. Toy ve C. Keskin, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, s. 47-48.

⁴⁹² Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 138-139.

⁴⁹³ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 48-49; R. A. Kearsley, "The Milyas and the Attalids: a Decree of the City of Olbasa and a New Royal Letter of the Second Century B.C.," **Anatolian Studies**, Vol. 44, 1994, pp. 56.

Kente ait herhangi bir yapı kalıntısından söz etmek bugün mümkün değildir; zaten Olbasa'nın tanımlanması da ancak yazıtlar sayesinde mümkün olmuştur.

3.3.6. Colonia Iulia Augusta Parlais (Parlais)

Konumu ve Kısa Tarihi: Parlais, Isparta ilinin Eğirdir ilçesindeki Barla Kasabası'nda yer almaktadır ve diğer bir Roma kolonisi olan Pisidia Antiokheiası'nın güneybatısında (Lev.7/Harita1), Eğirdir Gölü'nünse batı kıyısında konumlanmaktadır.

Parlais'in erken tarihi hakkında yeterli bulgu yoktur⁴⁹⁴. Kenti Lykaonia Bölgesinde gösteren Ptolemaios dışında şimdiye kadar kimse kentin adından bahsetmemiştir⁴⁹⁵.

Parlais M.Ö. 25 yılında 'Colonia Iulia Augusta Parlais' adıyla *Provincia Galatia*'ya dahil edilerek Augustus tarafından bir Roma kolonisi haline getirilmiştir⁴⁹⁶. Roma kolonisi olduktan sonra sikkeler üzerinde kentin adı 'Iul(ia) Au(gusta) Col(onia) Parlais' olarak da karşımıza çıkmaktadır⁴⁹⁷. Diğer Pisidia kolonilerinde olduğu gibi kentin koloni olarak kuruluş tarihiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur; bazı kaynaklarda M.Ö. 25 bazılarında ise M.Ö. 6 olarak verilmektedir ancak kentin her durumda İmparator Augustus döneminde koloni haline getirildiği kesindir.

Araştırma Tarihçesi: Parlais, Hellenistik Dönem içerisinde coğrafi konumu açısından dikkat çekiyordu ve bölgenin kontrolü açısından aslında askeri yerleşimciler için oldukça elverişliydi. Parlais'in Seleukos kolonisi olup olmadığı bir soru işareti olsa da bazı araştırmacılar, konumu itibariyle bölgede bir kontrol noktası sağlaması açısından Parlais'in seçilmiş olabileceğini düşünmektedir. Böylece Hellenistik Dönem'de Seleukos'un kolonisi olan Pisidia Antiokheiası ile Seleukeia Sidera kentleri arasındaki iletişim sağlanacaktı. Bu bağlamda Roma Dönemi'nde de benzer bir

⁴⁹⁴ Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2013, s. 157

⁴⁹⁵ Ptol. **Geog.**, V.6.16., s. 521.

⁴⁹⁶ Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 140; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 33; Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 134.

⁴⁹⁷ Friedrich Imhoof-Blumer, **Kleinasiatische Münzen**, Vol. II, Wien, Alfred Hölder, 1902, pp. 421.

durumun söz konusu olabileceği varsayılmaktadır. Bu bilgiler ekseninde Romalılar'ın Parlais'i bahsedilen özelliklerinden dolayı, benzer amaçlarla kolonileştirmiş olabileceği belirtilmektedir. Roma kolonileri içinde Parlais her ne kadar Olbasa, Komama ve Kremna'nın yol güzergâhından soyutlanmış gibi algılansa da Kremna ile Pisidia Antiokheia arasındaki bağlantıyı sağlıyor olabilirdi⁴⁹⁸. Ancak askeri, savunma vb. gibi sebeplerden bağımsız, tamamen kolonistler için konforlu ve keyifli bir kentin amaçlanması da ihtimaller dahilindedir⁴⁹⁹.

Parlais'in koloni haline getirilmesinin diğer koloni kentlerinde olduğu gibi kentsel anlamda bir gelişmeye yol açmadığını öne sürülmüştür⁵⁰⁰. Kentin doğu sınırı Eğirdir Gölü, güneyde Prostanna kentine olan sınırı ve yine kentin güneyinde kalan Bedre'de bulunan sınır taşları ile kuzeyde kıyı şeridinin batıya doğru kıvrıldığı yer sınır olarak ele alındığında, Parlais'in kapladığı alanın küçük olduğu ve kentin en fazla 9 hektarlık bir alanı kaplayabileceği anlaşılmaktadır⁵⁰¹. Parlais bir koloni kenti olarak değerlendirildiğinde; diğer kolonilerle çok ortak noktasının olmadığı görülmektedir ve diğer koloniler içindeki en küçük ve en önemsiz koloni olarak tanımlanmaktadır⁵⁰².

Barla ve çevresinde 2001 yılında M. Özsait tarafından yüzey araştırması gerçekleştirilmiş ve çalışmalar akropol olduğu düşünülen tepede ve Barla'nın 1,5 km kuzeybatısında kalan yamaçta yoğunlaştırılmıştır. Araştırmalar kentteki yapıların

⁴⁹⁸ William Mitchell Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s. 435-436; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 54; Barbara Levick, "Parlais," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol. Supplementband XII, 1970, pp. 996; Guy Labarre, vd., "Parlais et Prostanna: Sites et Territoires," **Anatolia Antiqua**, Vol. 13, 2005, pp. 232-233.

⁴⁹⁹ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 54. Barbara Levick, "Parlais," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol. Supplementband XII, 1970, pp. 996-997.

⁵⁰⁰ Hartwin Brandt, "Parlais: Eine Römische Kolonie in Pisidien," **Epigraphica Anatolica**, Vol. 24, 1995, pp. 57.

⁵⁰¹ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 55.

⁵⁰² **A.e.**, pp. 54, 94, 159.

teraslar üzerine inşa edildiklerini göstermektedir⁵⁰³. Ancak ağır tahribata uğrayan bölgede yapı kalıntıları, taş yığını halinde gözükmemektedir⁵⁰⁴.

Planı ve Yapıları: Parlais bir göl kenarında, geniş, düz bir arazi üzerinde yer almaktadır ve diğer koloniler gibi ana yollar üzerinde değildir. Diğer yandan Barla dışındaki alanlar düzlük bir arazi değil, dağlık ve ulaşım elverişsizdir. Bu bilgiler doğrultusunda kentin korunması güç bir bölgede yer aldığı anlaşılmaktadır. Kentin bulunduğu bölgenin olumsuz topografik özellikleri göz önüne alındığında Parlais'in neden bir koloni olarak seçildiği anlaşılamamaktadır⁵⁰⁵.

B. Levick yaptığı araştırmalar sırasında Parlais'in yerini gösteren bir yükselti ya da herhangi bir sur duvarı izi bulamadığını ifade etmekte ve yazıtlar ile sikkeler dışında kentin varlığını gösteren bir şey olmadığını, şehrin tamamen yıkılmış olduğunu belirtmektedir⁵⁰⁶. Parlais'ten günümüze kalan kalıntılar arasında Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek yapı kalıntısı bulunamamıştır. Kentin önemsiz bir koloni kenti olarak Roma Dönemi'nde kentsel bir gelişim gösterip göstermediği de soru işaretidir. Lystra ile benzer şekilde kentsel anlamda gelişme göstermemiş olması olası bir durum olmakla beraber; eğer kolonistlerin konforu düşünülerek hareket edildiyse Roma'nın kentin kentsel planlamasına çok daha özenli yaklaşması beklenir.

3.3.7. Colonia Iulia Augusta Felix Cremna/Cremnensium (Kremna)

Konumu ve Kısa Tarihi: Antik çağda Pisidia Bölgesi'nde yer alan kentlerden biri olan Kremna (Lev.7/ Harita 1), günümüzde Burdur ilinin Bucak ilçesindeki Çamlık köyüne yakın bir konumdadır. Kentin ismi Eski Yunanca 'uçurum' anlamına

⁵⁰³ M. Özsait teraslar üzerine oturtulmuş yapı kalıntılarıyla ilgili herhangi bir dönem veya tarih bilgisi vermese de kentteki bu uygulamanın Roma Dönemi'nde de devam ettiği varsayılabilir.

⁵⁰⁴ Mehmet Özsait, "2001 Yılı Isparta İli Yüzey Araştırmaları," **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 27-31 Mayıs 2002, Ankara, 2003, s. 236.

⁵⁰⁵ Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 140; Barbara Levick, "Parlais," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol. Supplementband XII, 1970, pp. 996.

⁵⁰⁶ Barbara Levick, "Parlais," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol. Supplementband XII, 1970, pp. 996.

gelen ‘*Kρημνα*’dan gelmektedir ve bu isim antik kentin topografyasıyla oldukça uyumludur⁵⁰⁷. Yaklaşık olarak 1250 m yükseklikte yer alan kent sadece batı yönünden erişilebilir durumdadır; diğer üç yönde etrafı uçurumla çevrilidir. Ulaşılabilir olduğu batı yönünde ise 6 m yüksekliğinde ve 2 m genişliğindeki surlara sahiptir. Bu bilgiler doğrultusunda kent için, ulaşılması güç ve savunması kolay bir arazide yer aldığı söylenebilir. Antik Çağ’da Kestros Vadisi, günümüzde ise Aksu vadisi olarak bilinen alana hâkim konumdadır⁵⁰⁸.

Kremna M.Ö. 39-25 yılları arasında Galat Kralı Amyntas’ın hâkimiyeti altındayken, Amyntas’ın ölümüyle bir süreliğine *Provincia Galatia*’ya bağlanmıştır. Daha sonra M.Ö. 25 ile M.Ö. 6 yılları arasında bir tarihte ‘*Colonia Iulia Augusta Felix Cremna/Cremnensium*’ adıyla Augustus tarafından koloni haline getirilmiştir⁵⁰⁹. B. Levick Kremna’nın kolonileştirildiği tarih olarak M.Ö. 25 yılının daha olası görüldüğünü düşünmektedir⁵¹⁰.

Araştırma Tarihi: Kente dair ilk araştırmalar 1834 yılında F. V. J. Arundell tarafından başlatılmıştır⁵¹¹ ve 1853’te başka bir çalışmada kentin sikkeleri incelenmiştir⁵¹². G. Hirschfeld tarafından 1874 yılında üzerinde ‘*Colonia Iulia Augusta Felix Cremnensium*’ yazılı bir ithaf yazıtı ile kentin Kremna olduğu

⁵⁰⁷ Jale İnan, “1970 Cremna Kazısı Raporu,” **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı XIX-II, s. 51; ⁵⁰⁷ Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 136; Hüseyin Metin, “Pisidia’da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar,” **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri**, Ed. B. Hürmüzlü, M. Fırat, A. Gerçek, 05-06 Kasım, 2012, Isparta, 2013, s. 216.

⁵⁰⁸ Hüseyin Metin, “Pisidia’da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar,” **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri**, Ed. B. Hürmüzlü, M. Fırat, A. Gerçek, 05-06 Kasım, 2012, Isparta, 2013, s. 216; Mehmet Kürkçü, “Ariassos ve Kremna’da Gözlemlenen Su Sistemleri ve Sarnıçlar Hakkında Bir Değerlendirme,” **Mediterranean Journal of Humanities**, Vol. 1, 2015, s. 305.

⁵⁰⁹ Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 134; Veli Sevin, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2013, s. 160; Hüseyin Metin, “Pisidia’da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar,” **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri**, Ed. B. Hürmüzlü, M. Fırat, A. Gerçek, 05-06 Kasım 2012, Isparta, 2013, s. 216.

⁵¹⁰ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 37.

⁵¹¹ Francis Vyvyan Jago Arundell, **Discoveries in Asia Minor: Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities, and Especially Antioch of Pisidia**, Vol. II, London, Richard Bentley, 1834.

⁵¹² William Henry Waddington, **Voyage en Asie-Mineure au Point de vue Numismatique**, Paris, Revue Numismatique, 1853, pp. 98-101.

kanıtlanmıştır⁵¹³. Kentle ilgili çalışmalar 1900'lerin başından itibaren devam etmiştir⁵¹⁴.

Kentte resmi olarak yapılan ilk ve tek kazı J. İnan tarafından 1970 yılında gerçekleştirilmiştir⁵¹⁵. S. Mitchell ve ekibi kent hakkında detaylı bilgi veren bilimsel çalışmalar yapmıştır⁵¹⁶. E. Owens Kremna'daki su sistemlerini incelemiştir⁵¹⁷. Günümüzde ise Kremna antik kenti hakkındaki kapsamlı çalışmalar A. Polat Becks ve ekibi tarafından yürütülmektedir.

Planı ve Yapıları: Doğu-batı aksında uzanan bir tepe üzerinde yer alan Kremna (Lev.15/Plan 21), kuzeyden, güneyden ve doğudan uçurumla çevrilidir. Girişin sadece batıdan sağlandığı kentte, arazi düz değildir⁵¹⁸.

Yapılan araştırmalar Kremna'nın bir plan dahilinde kurulduğunu göstermektedir. Konum olarak diğer kentlere göre daha özgün olan Kremna'da, kuzey kısım yüksek bir irtifaya sahip olduğundan kent daha alçak olan güneyde gelişmiştir. Dolayısıyla kent arazi koşullarından dolayı kuzeyden güneye doğru inen bir yokuşta kurulmuştur. Kent planından da anlaşılacağı üzere, doğu kısmı daha dar batı kısmı daha geniştir. Bu bağlamda batıda yapıların inşası için daha düzlük alanlar bulunmaktaydı ve yeterince düzlük olmayan yerlerde teraslama işlemi yapılmıştır.

⁵¹³ Gustav Hirschfeld, "Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien", **Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde**, Vol. XIV, 1879, pp. 298; Jale İnan, "1970 Cremna Kazısı Raporu," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı XIX-II, s. 53; Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 135.

⁵¹⁴ Karl Graf Lanckoronski, vd., **Städte Pamphyliens und Pisidiens**, Vol. II, Wien, 1892, pp. 161-172; Hans Rott, vd. **Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien**, Leipzig, Dieterich, 1908, pp. 18-21; M. H. Ballance, "The Forum and Basilica at Cremna", **Papers of the British School at Rome**, Vol. 26, 1958, pp. 167-175; Barbara Levick, **Roman Colonies Southern Asia Minor**, London, Oxford University Press, 1967; Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 134-136.

⁵¹⁵ Jale İnan, "1970 Cremna Kazısı Raporu," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı XIX-II, s. 51-97.

⁵¹⁶ S. Mitchell, "Cremna ve Sagalassus çalışması 1985," **IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 26-30 Mayıs 1986, Ankara, 1986, s. 167-170; Stephen Mitchell, "Cremna Araştırmaları," **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, 6-10 Nisan 1987, Ankara, 1987, s. 257-263; Stephen Mitchell, "Cremna 1987" **VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 23-27 Mayıs 1988, Ankara, 1988, s. 219-224; Stephen Mitchell, **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War**, London, Duckworth, 1995.

⁵¹⁷ Edward J. Owens, "The Cremna Aqueduct and Water Supply in Roman Cities," **Greece & Rome**, Vol. 38, No. 1, 1991, pp. 41-58.

⁵¹⁸ Jale İnan, "1970 Cremna Kazısı Raporu," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı XIX-II, s. 54.

Yapıların birbirlerine yakın ve merkezi konumda inşa edildikleri görülse de tapınaklar daha kuzeyde yüksek bölgelerde konumlandırılmıştır⁵¹⁹.

Arazi her ne kadar eğimli olsa da kentte ızgara plan sisteminin uygulandığı görülür. Sadece akropolisin bulunduğu alanda buna çok dikkat edilmemiştir. Bu alandaki yapılar, uygun konum neresiyse o kısma yerleştirilmiştir⁵²⁰. Ancak uygulanan ızgara plana bakıldığında sokakların birbirlerini dik açıyla kesmedikleri ve bazılarının daha dar veya geniş oldukları görülür. Bu sebeple, oluşan insularların da dörtgen olmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak kentin kendi içinde bir düzene sahip olduğu, üzerinde bulunduğu arazi koşullarına karşılık yaşayan halkın ihtiyaçlarına göre tasarlandığı düşünülmektedir⁵²¹.

Yapılan büyük ölçekli araştırmalar Augustus'un kente koloni statüsü verdikten sonra kentte herhangi bir yapılaşması olmadığını göstermektedir. Bu döneme ait bir bilgiye ulaşılamaması İmparator Hadrianus'a kadar kentte Hellenistik Dönem'de inşa edilen yapıların kullanıldığını düşündürmüştür⁵²².

Kremna'nın Geç Hellenistik Dönem'de başlayan kentsel gelişiminin M.S. 3. yüzyıl ortalarında ancak tamamlandığı düşünülmektedir⁵²³. İmparator Hadrianus'la birlikte kentte büyük çaplı yenileme faaliyetleri gerçekleşmeye başlamıştır. Bu yenilemeler S. Mitchell tarafından 'kentin yeniden kurulması' olarak tanımlanmıştır. Yapıların büyük bir çoğunluğu M.S. 125-200 yılları arasında inşa edilmiştir. Özellikle Roma'ya özgü forum-basilica yapı kompleksi, sütunlu cadde propylon gibi öğelerin inşası bu yıllarda Kremna'daki kentsel yapılaşmanın devam ettiğini göstermektedir⁵²⁴. Bu inşa faaliyetleri kentin sade bir tepe kasabasından, dönemin güncel mimarisini takip eden ve anıtsal yapılar inşa eden, büyük ve gösterişli bir kente dönüşmesine katkı

⁵¹⁹ Karl Graf Lanckoronski, **Pamphylia ve Pisidia Kentleri**, Çev. Selma Bulgurlu Gün, Vol. II, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2015, s. 162-164.

⁵²⁰ Jale İnan, "1970 Cremna Kazısı Raporu," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı XIX-II, s. 54-55.

⁵²¹ Stephen Mitchell, **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War**, London, Duckworth, 1995, pp. 160.

⁵²² **A.e.**, pp. 54.

⁵²³ Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "Sagalassus and Cremna 1986," **Anatolian Studies**, Vol. 37, 1987, pp. 46.

⁵²⁴ Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "Cremna and Sagalassus 1987," **Anatolian Studies**, Vol. 38, 1988, pp. 55.

sağlamıştır. Bu bağlamda Kremna, bir koloni kenti olarak Roma İmparatorluğu'nun özellikle M.S. 2. ve 3. yüzyıllardaki kentsel dönüşüme katkısının görülebildiği iyi örneklerden biri olmuştur⁵²⁵.

Kent, iki vadi arasında konumlanan yapılar aracılığıyla bölünmüştür. Vadiler arasında kalan kısım kamu yapılarıyla bir merkez haline getirilmiştir. Kente giriş batıdan sağlanmaktadır. Kentin batısı ile kent merkezi arasındaki ulaşım bu sütunlu cadde ile sağlanmaktadır, uzunluğu 230 m ve genişliği 10 m olarak ölçülmüştür. Kuzey ve güneyindeki dükkânlar caddenin ulaşım dışında ticari bir işleve sahip olduğunu da göstermektedir. Üzerinde farklı noktalarda kemerli geçişlerin bulunduğu cadde de heykellerin de sergilenebileceği alanlar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda caddenin özenle inşa edildiği anlaşılmaktadır. M.S. 150 yıllarında yapımına⁵²⁶ başlanıldığı ve yüzyılın sonuna doğru tamamlandığı düşünülmektedir⁵²⁷.

Kremna'da kentin batısında konumlandırılan konutların tek tip olmadığı anlaşılmaktadır. Kentte hem seçkin sınıfa hitap eden konutlar bulunurken, aynı zamanda daha sade evler de yer almaktadır. Her iki sınıfa da hitap eden yapıları tepe üzerinde görmek mümkündür. Ancak seçkin sınıfa ait olan daha gösterişli yapıların statü vurgusu değişmemiştir, kente hâkim bir konumda olması durumu ve kentin birçok noktasından görülebilmeye kaygısı devam etmektedir. Öte yandan konut bölgesi olarak tanımlanan bu alanda yerel konutların dışında, ticari amaçla kullanılan odalar da yer almaktadır. Bu bilgiler Kremna'da sıradan insanlar ile seçkin sınıfın aynı ortamda yaşadığını ve bölgede ticaret ile konut mimarisinin iç içe olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Roma'nın bu şekilde kendi kültürünü yansıttığını söylemek mümkündür⁵²⁸. Kremna'da bölgenin topografik durumuna uygun şekilde yerleştirilen konutlar Roma koloni kentlerinde görüldüğü gibi ızgara plan üzerindedir. Yunan geleneğinin devam ettiği konutların dışında kentte, Roma Dönemi'ni işaret

⁵²⁵ Stephen Mitchell, **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War**, London, Duckworth, 1995, pp. 123.

⁵²⁶ Caddenin tarihlendirilmesi için somut bir delil ele geçmemiştir. Dolayısıyla tarihleme için kentin tarihi, yapının mimari elemanları incelenmiş, diğer kentlerdeki sütunlu caddelerle karşılaştırılması yapılmıştır.

⁵²⁷ **A.e.**, pp. 123-138.

⁵²⁸ Stephen Mitchell, **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War**, London, Duckworth, 1995, pp. 161-162.

eden *peristyl* avlulu evler⁵²⁹ de görülmektedir. Bu alanda araştırma yapan N. Aslan⁵³⁰ Roma kültürüne uyum sağlamak amacıyla Kremna'da, yerel zengin sınıfın avluya sahip konut kullanımını önemseydiğini düşünmektedir. Atriumlu evlerin kullanımının ise Kremna'nın Roma tarafından koloni statüsü kazanmasından sonra veteranlar tarafından benimsenmiş olabileceğini öne sürmüştür⁵³¹.

Kentin agorası ile forum-basilica kompleksi bir cadde ile birbirlerine bağlıdır. Antoninler Tapınağı'nın kuzeydoğusunda yer alan Dor düzenine sahip agora 'II' biçimindedir ve girişi güneydendir. İlk inşa tarihinin Geç Hellenistik Dönem olduğu düşünülmektedir. İki katlı stolarla çevrilidir ve stoalar arkasında dükkânlar bulunmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde değişim geçiren agorada, sütun dizileri yenilenerek kemerler oluşturulmuştur⁵³². Agoranın güneybatısında yer alan forum-basilica yapı kompleksine girişler sütunlu caddeden – batıdan – ve güneydeki Hellenistik Dönem'e tarihlenen kapıdan yapılmaktadır. Forum her yönünden sütunlarla çevrilmiştir ve yapının kuzeyi basilicanın güney duvarını oluşturmaktadır. Forumun kuzeyinde sütunlarla oluşturulan bu duvar Forum ile Basilica arasındaki bağlantıyı da sağlamıştır⁵³³. Yapı kompleksi kare planlı olup, 57 x 56,8 m'lik bir alanı kaplamaktadır⁵³⁴.

Küçük Hadrianus Tapınağı forum-basilica kompleksinin batısında, sütunlu caddenin doğu ucunda yer alır. Roma'nın etkisiyle yeni tarzda inşa edilmiş eski yapılardandır. Tapınağın mimari öğeleri ve bölgedeki benzer diğer yapılar incelenerek

⁵²⁹ Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "Cremna and Sagalassus 1987," *Anatolian Studies*, Vol. 38, 1988, pp. 59.

⁵³⁰ Nadire Aslan, "**Roma Dönemi Konut Mimarisinde Avlu Kullanımı ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Ephesos, Priene, Aphrodisias, Kremna, Sia, Zeugma, Örnekleri Işığında,**" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2019, s. 58-62.

⁵³¹ Nadire Aslan, "**Roma Dönemi Konut Mimarisinde Avlu Kullanımı ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Ephesos, Priene, Aphrodisias, Kremna, Sia, Zeugma, Örnekleri Işığında,**" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2019, s. 79-80.

⁵³² Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "Sagalassus and Cremna 1986," *Anatolian Studies*, Vol. 37, 1987, pp. 44.

⁵³³ Stephen Mitchell, "The Hadrianic Forum and Basilica at Cremna," *Jale İnan Armağanı*, Ed. Nezih Başgelen, Cilt I, 1989, pp. 234.

⁵³⁴ Stephen Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London, Duckworth, 1995, pp. 59; Hüseyin Metin, Mustafa Çidem, "Kremna'dan Bezemeli Arşitrav-Lento-Friz Örnekleri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 13, Sayı 70, 2020, s. 402. (401-422)

yapı M.S. 115-M.S. 125 yılları arasına tarihlenmiştir⁵³⁵. Büyük Hadrianus Tapınağı olarak adlandırılan yapı kaçak kazılar nedeniyle oldukça tahrip olmuş durumdadır. Agoranın güneybatısında ve forum-basilica yapı kompleksinin kuzeydoğusundadır. Yapı M.S. 130 yılına tarihlendirilmiştir⁵³⁶. Forum-basilica yapısının kuzeydoğusunda, agoranın batısında yer alan bir başka tapınak yapısı Antoninler Tapınağı'dır. Arşitravındaki 'NO AVG PIOPP' yazan yazıt sayesinde Antoninus Pius'a sunulduğu anlaşılmıştır. İncelenen mimari öğeler yapının M.S. 150'den sonraki bir dönemde inşa edildiğini işaret etmektedir⁵³⁷. Küçük Hadrianus Tapınağı'nın kuzeyinde yer alan bir başka tapınak yapısı da Severuslar Tapınağı'dır. M. Büyükkolancı tapınağın aslında Korinth düzeninde olması gerekirken Ion düzeninde inşa edilmiş gibi bir izlenime sahip olduğunu ifade etmektedir. Sebebinin ise burada daha önceden var olan Ion düzenindeki bir tapınağın, düzeni değiştirilmeden yeniden inşa edilmesi olarak açıklamaktadır. Öte yandan Ion düzeninde inşa edilen tapınakların Pisidia Bölgesi için önemli olduğu ifade eden M. Büyükkolancı, Kremna'nın da Ion düzeninde ve peripteros planlı ilk tapınağının Hellenistik Dönem'de ya da İmparator Augustus döneminde inşa edilmiş olabileceğini öne sürmüştür. Daha sonra tapınak, Severuslar Dönemi'nde gerçekleşen restorasyon ve yeniden yapılaşma sürecinde çevresindeki diğer yapılarla birlikte bir imar faaliyetine girmiş olabilir. Bu bağlamda tapınak, eski konumunda yeniden inşa edilmiştir⁵³⁸. Marcus Aurelius- Commodus Tapınağı agoranın kuzeyinde yer alır, DIVIVE' ve 'C]AESARIMAVRE]' yazıtları sayesinde Marcus Aurelius'a ve oğlu Commodus'a adandığı anlaşılmaktadır. Yazıt M.S. 169-177 yıllarına tarihlenmiştir⁵³⁹. Yarım bırakılan tiyatro yapısının kuzeyinde keşfedilen temel kalıntıları ile mimari parçaların bir tapınak yapısına ait olabileceği

⁵³⁵ Stephen Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London, Duckworth, 1995, pp. 86, 90-91; H. Metin, M. Çidem, "Kremna'dan Bezemeli Arşitrav-Lento-Friz Örnekleri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 13, Sayı 70, 2020, s. 403.

⁵³⁶ Stephen Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London, Duckworth, 1995, pp. 97, 99.

⁵³⁷ Stephen Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London, Duckworth, 1995, pp. 91-92; H. Metin, M. Çidem, "Kremna'dan Bezemeli Arşitrav-Lento-Friz Örnekleri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 13, Sayı 70, 2020, s. 403.

⁵³⁸ Mustafa Büyükkolancı, "Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996, s. 76-81.

⁵³⁹ Stephen Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London, Duckworth, 1995, pp. 108; H. Metin, M. Çidem, "Kremna'dan Bezemeli Arşitrav-Lento-Friz Örnekleri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 13, Sayı 70, 2020, s. 403.

düşünülmüştür ve M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁵⁴⁰. Suriye Alınlıklı Küçük Tapınak olarak adlandırılan yapı, Küçük Hadrianus Tapınağı'ndan daha küçüktür ve işlevi henüz net değildir. Küçük bir tapınak olmakla beraber, kentin varlıklı ailelerinden birine ait büyük bir mezar ya da *heroon* yapısı da olabilir⁵⁴¹. Tapınakların konumuna bakıldığında merkezde, diğer kamu yapılarıyla ilişkili şekilde inşa edildikleri görülmektedir. Diğer tapınaklara göre sadece Severuslar Tapınağı Roma Dönemi'ne ait yapılardan bağımsız görünmektedir⁵⁴².

Büyük Propylon, Severuslar Tapınağı'nın güneydoğusunda ve forum-basilica yapısının kuzeybatısında yer almaktadır. J. İnan'ın Kremna'da gerçekleştirdiği çalışmalarda, K. G. Lanckoronski'nin *nymphaeum* olarak tanımladığı yapının aslında anıtsal bir giriş kapısı olduğu anlaşılmıştır⁵⁴³. Büyük Propylon olarak adlandırılan yapı, forum-basilica yapı kompleksinin kuzeybatısında, kent merkezinde yer almaktadır. Arazinin eğimli olmasından kaynaklı, yapının güneyi ile kuzeyi arasındaki yükseklik farkı, yapının önüne 20 basamaklı merdiven inşa edilerek telafi edilmiştir. Yapıya ait mimari parçaların incelenmesi sonucu propylon M.S. 220 civarına, Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Roma Dönemi'nde gerçekleşen ve Roma'nın görkemini yansıtacak imar faaliyetlerine bağlı olarak kent merkezinde inşa edilen büyük kamu yapıları kuzeyden yüksek ve kenti gören bir konumda, iyi bir mimari süsleme işçiliğine sahip bir propylon ile sınırlandırılmak istenmiş olabilir. Özellikle yapının kamu yapılarına bakan güney tarafı oldukça özenli tasarlanmıştır⁵⁴⁴. Kentte Büyük Hadrianus Tapınağı ile Antoninus Pius Tapınakları'nın güneybatısında Küçük Propylon olarak adlandırılan yapı bulunmaktadır. Forum-basilica ile agora arasındaki taş döşemeli caddenin üzerinde inşa edilmiş, kemerli bir yapı olduğu ifade

⁵⁴⁰ Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "Cremna and Sagalassus 1987," *Anatolian Studies*, Vol. 38, 1988, pp. 56.

⁵⁴¹ Stephen Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London, Duckworth, 1995, pp. 110-112.

⁵⁴² Mustafa Büyükkolancı, "Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi," Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996, s. 151-152

⁵⁴³ Stephen Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London, Duckworth, 1995, pp. 112; L. Vandeput, M. Büyükkolancı, "Das GroBe Propylon in Kremna in Pisidien," *Istanbul Mitteilungen*, Vol. 49, 1999, pp. 215.

⁵⁴⁴ Lutgarde Vandeput, Mustafa Büyükkolancı, "Das GroBe Propylon in Kremna in Pisidien," *Istanbul Mitteilungen*, Vol. 49, 1999, pp. 213-248.

edilmekte ve olasılıkla iki meydan arasında iletişimi sağlamaktaydı. Yaklaşık olarak M.S. 150 civarına tarihlenmiştir⁵⁴⁵.

Forum-basilica yapı kompleksinin hemen güneyinde yer alan Hamam/Kütüphane (Q) Yapısının araştırmalarında çok sayıda tanrı ve tanrıçalara ait heykeller ile yazıtlı heykel kaideleri ele geçmiştir. Heykeller ile yazıtlı kaideler her zaman birbiriyle uyuşmamakla birlikte yapının genel konteksti açısından da bağlantı kurulamamıştır. Dolayısıyla araştırmacılar heykeller ile kaidelerden bazılarının başka yerden getirilerek ikinci kez kullanıldıklarını düşünmüştür⁵⁴⁶. K. G. Lanckoronski, yapının kuzeyinde bir su kanalı olduğunu tespit etmiş ve 1970 yılında gerçekleşen kazılarda yapının ana odasının temizliği sırasında su borularına rastlanılmıştır. Sonraki araştırmalar heykel ve kaidelerin, yapının ikinci işleviyle ilgili olabileceğini ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda M.S. 2. yüzyılda gerçekleşen depremin yapıda ve su sisteminde ağır bir tahribat yarattığından, dolayısıyla yapının deprem sonrasında farklı amaçlarla kullanılmış olabileceğinden kuşulanılmaktadır. Yazıtlar da heykellerden bazılarının farklı alanlardan taşındığı tespit edilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda yapının önce hamam olarak kullanıldığı, daha sonra yapının hypokaust sisteminin kaldırılarak çevrede zarar görmüş ve yeniden ayağa kaldırılması çok mümkün olmayan farklı kamu yapılarından getirilen heykellerle bir 'heykel galerisi' olarak ikinci kez düzenlendiği önerisi sunulmuştur⁵⁴⁷. Doğal su kaynaklarından mahrum Kremna'da, su ihtiyacı büyük oranda yağmur sularının depolandığı sarnıçlarla karşılanmaktaydı. Evlerde ve avlularda bulunan sarnıçlarla beraber kent merkezinde kamuya açık büyük bir su deposu da bulunmaktaydı. Kent merkezindeki su deposu dört sıra paralel biçimde düzenlenmiş, birbirine bağlı on altı sarnıçtan oluşmaktadır. Ancak araştırmalar, su deposunun kentin büyüklüğüne ve kent nüfusuna bakıldığında yeterli gelmediğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla sarnıçların sadece yağmur suyuyla desteklenmediği ve su kemerleri vasıtasıyla da kente su taşındığı varsayılmaktadır. Eğer bir su kemeri inşası söz konusuysa, kentin batısı düzlük bir alan olduğu için daha

⁵⁴⁵ Stephen Mitchell, **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War**, London, Duckworth, 1995, pp. 102-108.

⁵⁴⁶ Jale İnan, "1970 Cremna Kazısı Raporu," **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı XIX-II, s. 55-59.

⁵⁴⁷ Stephen Mitchell, **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War**, London, Duckworth, 1995, pp. 152-158.

elverişli görülmüş olmalıdır. Öte yandan kent merkezindeki kamu sarnıçlarını beslediği düşünülen başka bir su kemerlerinin varlığı da bilinmektedir. Su kemerlerinin konut alanlarını beslemek için değil daha büyük sarnıçlara hizmet ettiği düşünülmüştür. Bu açıdan sağlanan suyun büyük oranda hamamlara hizmet etmiş olabileceği akla gelmektedir⁵⁴⁸. Olasılıkla hamamlara su sağlama kaygısından dolayı Kremna'nın az miktardaki suyu kente taşımak için fazladan bir çaba sarfettiği gözlemlenmektedir. Bunun için kentte Roma'nın su sistemleri konusundaki ustalığı kullanılmıştır⁵⁴⁹.

Kremna'da iki tiyatro yer almaktadır. Biri forum-basilica yapı kompleksinin güneydoğusundadır ve bir yamaca dayandırılmıştır. Diğeri de kentin en doğu ucunda konumlandırılmıştır. Kentin batısında yer alan tiyatronun günümüze neredeyse hiçbir kalıntısı ulaşmamıştır. Doğuda yer alan tiyatronun yapımına, Kremna'ya koloni statüsü verildiğinin ilk yılında başladığı ancak yarım bırakıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte kentte inşa edilecek ilk tiyatronun da aslında bu olabileceği öne sürülmektedir. Kent merkezine daha yakında bir tiyatro yapmak için bu alanın terkedilmiş olabileceği ve bu bağlamda forum-basilica yapı kompleksinin güneydoğusundaki tiyatronun inşa edildiği iddia edilmektedir⁵⁵⁰.

M.S. 3. yüzyılın ortasında, İmparator Probus Dönemi'nde, Lydios, Lykia ve Pamphylia kentlerine saldırır. Roma ordusunun müdahalesiyle karşılaşan Lydios ulaşılması güç bir kent olan Kremna'yı ele geçirir. Roma bunun üzerine Lydios'a karşı Kremna'yı kuşatır. Tarihe Kremna Kuşatması olarak geçen bu olayın sonunda Lydios öldürülür⁵⁵¹. Kente dair yapılan araştırmalarda kuzeyden güneye tüm batı sınırı boyunca inşa edilmiş kaba taş duvar kalıntıları keşfedilmiştir. Birkaç kuleyi de içeren batı sur duvarının, kuşatma altındaki Romalı kuvvetler tarafından kenti savunmak ve karşı tarafa saldırmak amacıyla inşa edildiği düşünülmektedir. M.S. 278'e tarihlenen,

⁵⁴⁸ Edward. J. Owens, "The Kremna Aqueduct and Water Supply in Roman Cities," **Greece & Rome**, Vol. 38, No. 1, 1991, pp. 41-56

⁵⁴⁹ A.e., pp. 56-57.

⁵⁵⁰ Stephen Mitchell, **Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War**, London, Duckworth, 1995, pp. 75-76

⁵⁵¹ Zosimos, **Hist. Nea**, 1.33.; Y. Gürkan Ergin, "Anadolu'da Roma Hakimiyeti: İsyenlar, Tepkiler ve Huzursuzluklar. Asia Eyaleti'nin Kuruluşu'ndan (MÖ 129) İustianus Döneminin Sonuna Kadar (MS 565)," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 333.

İmparator Probus'a ithaf edilmiş bir yazıt sayesinde kentin batı sınırındaki bu askeri aktiviteler tanımlanabilmiştir⁵⁵². Öte yandan Kremna'nın savunma sisteminde, İmparator Augustus tarafından kolonileştirildikten sonra çeşitli düzenlemeler yapılmış, özellikle kentin batısındaki kuleler yeniden inşa edilmiştir. M.S. 3. yüzyılın ortalarında ise sur duvarları tekrar inşa edilmiştir.

Kremna'ya her ne kadar Augustus tarafından koloni statüsü verilmiş olsa da kentteki asıl imar faaliyetlerinin Hadrianus Dönemi'nde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kentin kentleşme süreci oldukça uzun sürmüştür. Üç tarafı da uçurumla çevrili kente giriş sadece batıdan yapılmaktadır ve bu kısımda kentin birkaç kez onarım gören sur duvarları ile kuleleri bulunur. Dolayısıyla korunaklı bir kent olarak tanımlanabilir. Kente girildiğinde ilk olarak doğu-batı akslı bir sütunlu caddeye ulaşılmaktadır. Caddenin kuzeyinde konut yapıları ile kentin 'acemice' uygulanan ızgara plan sistemi görülmekte, doğusunda ise kamu yapılarının oluşturduğu kent merkezi yer almaktadır. Izgara plan sisteminin diğer kentlere göre daha acemice kurgulanması olasılıkla kent arazinin engebesiyle ilişkiliydi ve yine bu sebeple kent, doğuya göre görece daha düzlük ve geniş olan batı kesiminde gelişmiştir. Kent planlaması üzerinde görülen yapıların büyük bir çoğunluğu Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Yapıların Roma'ya özgü forum-basilica yapı kompleksinin etrafında düzensiz şekilde konumlandırıldıkları görülür. Tespit edilen ve Roma Dönemi'ne tarihlenen tapınaklar sayıca diğer kentlere nazaran fazladır ve yapıları farklı birkaç konumda görmek mümkündür. Bu bağlamda, kentteki farklı imparatorlara ait imparatorluk kültleri ve buna bağlı olarak Roma propagandasının iyi yönetildiği anlaşılmaktadır.

⁵⁵² Stephen Mitchell, Marc Waelkens, "Sagalassus and Cremna 1986," *Anatolian Studies*, Vol. 37, 1987, pp. 46-47.

3.3.8. Colonia Iulia Felix Augusta Ninica (Ninica Claudiopoliş)

Konumu ve Kısa Tarihi⁵⁵³: Ninica Claudiopoliş Kilikia Bölgesi'nde yer alan bir Roma koloni kentiydi (Lev.7/ Harita 1). Günümüzde kentin Mersin ilinin Mut ilçesine yakın bir konumda yer aldığı düşünölmekle beraber araştırmacılar tarafından farklı öneriler sunulmaktadır.

Araştırma Tarihi⁵⁵⁴: Claudiopoliş ve Ninica-Claudiopoliş kenti ya da kentleri çok uzun yıllardır süren bir tartışmanın konusudur. Aynı bölgede yer almaları, benzer isimlere sahip olmaları araştırmacılar açısından farklı fikirlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Kente dair yapılan incelemeler sonucunda bazı araştırmacılar aynı bölgede benzer isimde iki farklı kentin⁵⁵⁵ bulunduğunu savunurken, bazı araştırmacılar bu duruma şüpheyile yaklaşmış ve araştırmaları sonucunda bunun mümkün olmayacağını ve aslında aynı kentten bahsedilmek⁵⁵⁶ istendiğinin altını çizmiştir. Bu tartışmalara eklenen bir diğerkonu ise *Colonia Iulia Augusta Felix Ninica-Claudiopoliş*'in hangi imparator tarafından⁵⁵⁷ koloni olarak

⁵⁵³ Bu başlığın konusu bir sonraki başlık olan kentle ilgili araştırmaların anlatıldığı kısımda tartışılmıştır.

⁵⁵⁴ Kentle ilgili yapılan araştırmalara tez kapsamı bağlamında dipnotlarda yer verilmiştir.

⁵⁵⁵ W. M. Ramsay özellikle sikkelerden yola çıkmış, Ninica-Claudiopoliş ile Claudiopoliş'in iki farklı şehir olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır; William Mitchell Ramsay, "Colonia Ninica ou Ninica?," **Revue Numismatique**, 1894, pp. 1-10; W. Ruge'a göre antik kaynaklar ve araştırmalar kesin olmamakla beraber iki farklı kentin farklılığını göstermektedir ve kent Augustus Dönemi'nde koloni statüsü almıştır; W. Ruge, "Ninika," **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol. XVII, 1936, pp. 630-632; D. Magie de Claudiopoliş ile Ninica arasındaki durumun oldukça karmaşık olduğunu ve aslında iki farklı kentin varlığının söz konusu olduğunu dile getirmektedir; David Magie, **Roman Rule in Asia Minor**, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 1328 not 46; A. H. M. Jones'a göre de bir isim benzerliği söz konusu olsa da kentlerin birbirlerinden farklı kentleri temsil ettiklerini düşünmektedir; Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces, Oxford**, The Clarendon Press, 1971, pp. 209, 439 dipnot 32. Ninica ve Claudiopoliş ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces, Oxford**, The Clarendon Press, 1971, pp. 209-212.

⁵⁵⁶ Ninica sikkelerini inceleyen W. Kubitschek iki farklı kent argümanını reddetmekte ve iki kentin aynı kenti ifade ettiklerini savunmaktadır; Wilhelm Kubitschek, "Ninica Claudiopoliş," **Numismatische Zeitschrift**, Vol. 34, 1902, pp. 1-30; S. Mitchell, antik yazar Ptolemaios'un Claudiopoliş ile Ninica-Claudiopoliş kentlerini iki farklı kent olarak tanımlamasına şüpheyile yaklaşmakta ve Olbasa, Parlais gibi bazı kentlerin de Ptolemaios tarafından yanlış yerleştirildiğini ve Pisidia Antiocheiası'nın da Ptolemaios tarafından iki kez bahsedildiğini örnek olarak vermektedir. Bu bağlamda antik kaynağı güvenilir bulunmayan S. Mitchell, Claudopoliş ile *Colonia Iulia Augusta Felix Ninica-Claudiopoliş*'in tek bir kent olmaları gerektiğini savunmaktadır; Stephen Mitchell, "Iconium and Ninica: Two Double Communities in Roman Asia Minor," **Historia**, Vol. 28, No. 4, 1979, pp. 409-438.

⁵⁵⁷ G. F. Hill Claudiopoliş'in başlangıçta doğrudan İmparator Claudius tarafından adlandırılmadığını, imparator onuruna bir Yunan kurucu – IV. Antiokhos gibi – tarafından kente 'Claudiopoliş' adının verilmiş olabileceğini ifade etmektedir. G. F. Hill'e göre muhtemelen kısa süre sonra İmparator

kurulduğudur. Tüm bu soru işaretleri günümüzde de netlik kazanmış değildir. Bu tartışmalarla ilgili olarak elde edilen verilen bilgiler ve araştırmacıların görüşleri dipnotlarda ayrı ayrı verilmiştir. Ammianus Marcellinus Claudiopolis'ten İmparator Claudius tarafından kurulan bir koloni olarak bahsetmektedir⁵⁵⁸ ve sikkelerde görüldüğü gibi kentin tam adı '*Col(onia) Iul(ia) Aug(usta) Fel(ix) Ninica Claudiopolis*' olmuştur⁵⁵⁹.

Planı ve Yapıları: Kilikia Bölgesi'nde Ninica Claudiopolis ve Claudiopolis kentleri antik dönemde varlığını sürdüren iki kent olsa da veya tek bir kent olarak kabul edilse de koloni kenti Ninica-Claudiopolis, şehircilik ve kent planlaması açısından değerlendirilebilecek yapı kalıntısına sahip değildir. Eğer iki kent birbirleriyle özdeşleştirilebilirse bile Mersin-Mut bölgesinde yer alan Claudiopolis'te de Roma Dönemi kent planlamasını ve şehirciliğini yorumlayabilecek yapı kalıntısı henüz bulunamamıştır.

Claudius bu kenti kolonileştirmiş ve Augustus'un onuruna 'Iulia Augusta' adını vermiştir; George Francis Hill, **Catalogue of the Greek coins of Lycaonia, Isauria, and Cilicia**, London, British Museum, 1900, pp. lviii, lix; T. S. R. Broughton kente Augustus tarafından koloni statüsü verildiğini ifade etmektedir; T. S. R. Broughton, "The Cities of the Eastern Roman Provinces by A. H. M. Jones" **The American Journal of Philology**, Vol. 62, No. 1, 1941, pp. 107; F. Vittinghoff da kente koloni statüsünün verilisinin Augustus Dönemi'nde gerçekleştiğini savunmaktadır; Friedrich Vittinghoff, "Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus," **Akademie der Wissenschaften und Der Literatur**, No. 14, 1951, pp. 132, dipnot 7; B. Levick duruma farklı yaklaşmakta ve kentin ancak İmparator Claudius'tan sonra kolonileştirildiğini savunmaktadır. Bu bağlamda kentin ilk koloni sikkelerinin de imparator Traianus Dönemi'nde görüldüğünü belirtmektedir; Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 198-199; İmparator Augustus'un Pax Romana'yı uyguladığı süreçte Dağlık Kilikia'da şehircilik açısından bazı gelişmeler görüldüğünü ifade eden M. H. Sayar, kentin Augustus tarafından emekli askerler için koloni olarak seçildiğini ifade etmektedir; Mustafa Hamdi Sayar, "Antik Kilikya'da Şehirleşme," **XII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler I. Cilt**, 12-16 Eylül 1994, Ankara, 1999, s. 208; M. H. Sayar, "Kilikya'da Epigrafi-Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1997," **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 414; O. Tekin de imparatorluk topraklarını kontrol edebilmek ve emekli askerlere toprak sağlamak amacıyla kentin Augustus tarafından bir koloni kenti olarak Kilikia'da kurulduğunu ifade etmektedir; Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 223-224.

⁵⁵⁸ "Claudiopolis, quam deduxit coloniam Claudius Caesar.;" Amm. Marc., **Rerum Gestarum**, 14.8.2.

⁵⁵⁹ George Francis Hill, **Catalogue of the Greek coins of Lycaonia, Isauria, and Cilicia**, London, British Museum, 1900, pp. lviii, lix.

3.3.9. Colonia Iulia Augusta Felix Germa (Germa)

Konumu ve Kısa Tarihi: Germa (Lev.7/ Harita 1) Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesine bağlı Babadat köyü (mahallesi) sınırları içerisinde yer almaktadır.⁵⁶⁰

Germa, *Provincia Galatia*'da kurulmuş koloni kentlerinden biridir ancak ismi antik kaynaklarda nadiren geçmektedir. Kentin ismine genellikle diğer şehirlerle arasındaki mesafe bilgileri verilirken rastlanılmaktadır. Antik Çağ'da kentin iyi korunan, güvenli, su bakımından zengin bir bölgede bulunduğu düşünülmektedir⁵⁶¹. Kentin tam adını veren herhangi bir arkeolojik veri olmasa da kentin adının '*Colonia Iulia Augusta Felix Germanorum*⁵⁶²' olduğu bilinmektedir. Kentin adı sikkeler üzerinde genellikle 'COL AVG FEL GERMENORUM' şeklinde geçmektedir.

Germa antik kentinin kuruluş tarihiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. H. V. Aulock kentin Augustus tarafından *Provincia Galatia*'da kurulduğunu ifade etmektedir⁵⁶³. W. M. Ramsay de Germa kolonisinin Augustus tarafından kurulduğunu yazmaktadır⁵⁶⁴. Ancak Barbara Levick Germa'nın ilk koloni sikkelerinin İmparator Domitianus döneminde ortaya çıktığını belirtmektedir⁵⁶⁵. A. H. M. Jones da koloninin İmparator Domitianus döneminde kurulduğunu kabul etmektedir⁵⁶⁶.

⁵⁶⁰ Güngör Gürkan, "1981 Babadat Kazısı (Germa Koloni Şehri)," **IV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 8-12 Şubat 1982, Ankara, 1983, s. 325.

⁵⁶¹ Hans von Aulock, "Die römische Kolonie Germa in Galatien und ihre Münzprägung," **İstanbul Mitteilungen**, Vol. 18, 1968, 222-227.

⁵⁶² Hubert Cancik, Helmuth Schneider(Ed.), "Germa," **Der Neue Pauly: Enzyklopadie der Antike**, Band 4, 1996-2003, pp. 954; William Mitchell Ramsay 'Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası' s. 246'da kentin adı "Colonia Iulia Augusta Fida Germa" olarak verilmiştir.

⁵⁶³ Hans von Aulock, "Die römische Kolonie Germa in Galatien und ihre Münzprägung," **İstanbul Mitteilungen**, Vol. 18, 1968, 223.

⁵⁶⁴ William Mitchell Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s. 246.

⁵⁶⁵ Barbara Levick, **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967, pp. 34, 198-199; William Smith (Ed.), **Dictionary of Greek and Roman Geography**, Boston, Little, Brown&Co., 1870, pp. 992.

⁵⁶⁶ Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 122.

Araştırma Tarihçesi: C. Texier Roma koloni kenti Germa'yı Asya'dan geçen askeri yol üzerinde önemli bir konak olarak belirtmektedir⁵⁶⁷. H. von Aulock kente ait olan bazı yapı temellerinden, duvarlardan, mimari eserlerden bahsetmektedir⁵⁶⁸. Ancak bahsedilen yapı temellerini veya duvarları plan-çizim gibi görsel olarak destekleyecek herhangi bir veri bulunmamaktadır ve bu bağlamda konum olarak nerede buldukları da netleştirilememektedir.

Babadat köyünün 500 m güneyinde bir tarım arazisinin sürülmesi sırasında bir kadın torsosu bulunması üzerine 1981 yılında bir kazı çalışması başlatılmıştır. Bu alan Germa koloni kentinin sınırları içinde yer almaktadır. Kent, taş eserlerin taşınması, bölgenin tarım arazisi olarak kullanılması gibi sebeplerle harabeye dönmüş durumdadır. Kazılar sırasında heykele ait diğer parçalar *in-situ* şekilde ele geçmiştir. Bulunan heykelin sağlık ve temizlik tanrıçası Hygieia'a ait olduğu anlaşılmıştır. Buluntuların ortaya çıkarıldığı yerin daha iyi anlaşılabilmesi adına kazı alanı genişletilmiş, bir kutsal oda ile ona bitişik farklı odaların yer aldığı bir alan açığa çıkarılmıştır. Bu bağlamda alanda tanrıça Hygieia'nın tapınım gördüğü düşünülmüştür. Kazı genişletildiğinde kutsal odayla birlikte bulunan diğer odaların oluşturduğu alan 'Hygieia Mahalli' olarak adlandırılmıştır⁵⁶⁹.

Planı ve Yapıları: Kentte 1981 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmasından sonra bilimsel olarak araştırmalara devam edilmemiştir. Kentin kapsadığı bölgenin sınırları da kesin olarak belli olmamakla beraber kente ait 'Hygieia Mahalli' dışında herhangi bir yapı kalıntısı da henüz bulunamamıştır.

⁵⁶⁷ Charles Texier, **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi II**, Çev. Ali Suat, Ankara, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, s. 431.

⁵⁶⁸ Hans von Aulock, "Die römische Kolonie Germa in Galatien und ihre Münzprägung," **İstanbul Mitteilungen**, Vol. 18, 1968, 227-233.

⁵⁶⁹ Güngör Gürkan, "1981 Babadat Kazısı (Germa Koloni Şehri)," **IV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 8-12 Şubat 1982, Ankara, 1983, s. 325-326.

3.4. Provincia Cappadocia

3.4.1. Antoniana Colonia Tyana/Colonia (Aureliana) Antoniana Tyanorum (Tyana)

Konumu ve Kısa Tarihi: Niğde ilinin Bor ilçesinin Kemerhisar beldesinde yer alan Tyana antik kenti Hititler Dönemi'nden itibaren iskân görmüş bir höyüktür⁵⁷⁰. Günümüzde bu arazi üzerinde modern yerleşme devam etmektedir. Bu sebeple önceki dönemlere ait antik kalıntıların büyük çoğunluğu toprak altındadır ya da tahrip olmuştur⁵⁷¹. Hitit kaynaklarında kentin adı 'Tuwanuva' olarak geçmektedir. Tarih boyunca farklı kültürler tarafından yerleşim yeri olarak kullanılan bu arazi yaklaşık olarak 10 m yükselmiştir. Bu haliyle yapay bir tepeyi andırmaktadır⁵⁷². Bölge Hitit Dönemi'nden sonra Assurlular, Phrygler, Persler ve Eski Yunanlar tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmıştır⁵⁷³.

Hellen kültürüyle yetişmiş bazı Kappadokia kralları Hellen kültürünü yaymak için çaba sarfmiştir⁵⁷⁴. Bu bağlamda Tyana'nın Eski Yunan kent modeline göre düzenlenmiş olduğu ve hem eğitim hem kültür açısından Eski Yunan'ı örnek aldığı anlaşılmaktadır. Hellenistik Dönem'de bir *polis* olarak tanımlanan kentte, *polis*lerinin sahip olduğu yapıların inşa edildiği görülmektedir⁵⁷⁵.

Roma, Kappadokia Kralı Arkhelaos'un ölümü üzerine M.S. 17 yılında krallığın bulunduğu bölgeyi *Provincia Cappadocia* adını vererek eyaletleştirmiştir. Klasik

⁵⁷⁰ Hubert Cancik, Helmuth Schneider(Ed.), "Tyana," **Der Neue Pauly: Enzyklopadie der Antike**, Band 4, 1996-2003, pp. 936; M. Kurt, E. Bulut, "Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Tyana," **Tyana: Kazı ve Araştırmalar I**, 2019, s. 74.

⁵⁷¹ Aykut Çınaroğlu, "Kemerhisar-Ambartepe 1986 Kazısı," **IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, 06-10 Nisan 1987, Ankara, s. 352; Dietrich Berges, "Tyana in Kappadokien Luwischer Dynastensitz und Kaiserzeitliche Colonia," **Nürnberg Beiträge zur Archäologie**, Sayı 15, 1998/1999, pp. 38.

⁵⁷² Osman Doğanay, Bülent İşler, "Geç Antik Çağdan Günümüze Tyana (Kemerhisar)," **Akdeniz Sanat**, Cilt 13, 2019, s. 641.

⁵⁷³ Tülay Öcal, "Antik Tyana Şehrinden Günümüz Kemerhisar'a Kadar Olan Yerleşmenin Tarihsel Süreci," **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 22, 2010, s. 391.

⁵⁷⁴ Stephen Mitchell, **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor I-II**, Oxford, Clarendon Press, 1993, s. 82; Dietrich Berges, "Tyana in Kappadokien: Von der Hethitischen Residenz zur Graco-Römischen Colonia," **Antike Welt**, Vol. 33, No. 2, 2002, pp. 183; Christoph Michels, "The Spread of Polis Institutions in Hellenistic Cappadocia and the Peer Polity Interaction Model," **Shifting Social Imaginaries in the Hellenistic Period: Narrations, Practices, and Images**, 2013, pp. 293-294; Mehmet Kurt, Esra Bulut, "Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Tyana," **Tyana: Kazı ve Araştırmalar I**, 2019, s. 78.

⁵⁷⁵ Dietrich Berges, "Tyana in Kappadokien: Von der Hethitischen Residenz zur Graco-Römischen Colonia," **Antike Welt**, Vol. 33, No. 2, 2002, pp. 183.

Dönem’de Doğu medeniyetleri ile Batı medeniyetleri arasındaki iletişimi sağlayan Tyana bir sınır kapısı olarak ifade edilmekte ve Roma Dönemi’nde geçit özelliği ile ordunun kullandığı bir güzergâh olması sebebiyle *Provincia Cappadocia*’da bulunan (Lev.7/ Harita 1) oldukça önemli bir kent olarak bilinmektedir⁵⁷⁶. Aynı zamanda Roma İmparatorluğu’nun doğu sınırının güvenliğini sağlayan Tyana, kritik dönemlerde ikmal noktası olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Roma için önemli bir yer edinen kent M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda ekonomik olarak rahatlamış ve kentin gelişme sürecinde rol oynamıştır⁵⁷⁷.

Kent, İmparator Caracalla tarafından M.S. 213 yılında kolonileştirilmiş⁵⁷⁸ ve *Antoniana Colonia Tyana*⁵⁷⁹/ *Colonia (Aureliana) Antoniana Tyanorum*⁵⁸⁰ olarak adlandırılmıştır. İmparator Caracalla’nın bu hamlesi doğuya yapılacak seferler sırasında Tyana’nın stratejik konumundan faydalanmak olarak yorumlanmıştır⁵⁸¹. İmparator Caracalla ve annesi Iulia Domna’nın Tyana’ya yatırım yaptığı ve kentte bu dönemde çeşitli imar faaliyetleri olduğu bilinmektedir⁵⁸². Roma Dönemi’ne tarihlenen hamam, havuz ve su kemerleri ile Caracalla ve annesi Iulia Domna’nın M.S. 1. yüzyılda doğan Apollonius’u onurlandırmak istediği düşünülür⁵⁸³.

⁵⁷⁶ Tülay Öcal, “Antik Tyana Şehrinden Günümüz Kemerhisar’a Kadar Olan Yerleşmenin Tarihsel Süreci,” *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 22, 2010, s. 394-397.

⁵⁷⁷ Christoph Börker, Dietrich Berges, “Tyana-Survey 1995,” **XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 27-31 Mayıs 1996, Ankara, 1997, s. 18; Tahir Gürkan, Osman Doğanay, “Tyana Roma Hamamı Kazılarında Ortaya Çıkan Sütun Başlık Parçaları,” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Vol. 48, 2020. s. 330.

⁵⁷⁸ Dietrich Berges, “Tyana in Kappadokien Luwischer Dynastensitz und Kaiserzeitliche Colonia,” *Nürnberg Beiträge zur Archäologie*, Sayı 15, 1998/1999, pp. 53.

⁵⁷⁹ David Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton, Princeton University Press, 1950, pp. 691; Arnold Hugh Martin Jones, *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, Oxford, Clarendon Press, 1971, pp. 181; G. Rosada, M. T. Lachin, “Excavations at Tyana/Kemerhisar 2009,” **32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt**, Yay. Haz. A. N. Toy, vd. 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, s. 196; Tahir Gürkan, Osman Doğanay, “Tyana Roma Hamamı Kazılarında Ortaya Çıkan Sütun Başlık Parçaları,” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Vol. 48, 2020. s. 331.

⁵⁸⁰ Dietrich Berges, Johannes Nolle, *Tyana: Archäologisch-Historische Untersuchungen zum Südwestlichen Kappadokien II*, Bonn, Habelt, 2000, pp. 363; Georgia Aristodemou, “Aspects of Romanization in Cappadocia: Staging architecture and City Scapes,” *Cappadocia and Cappadocians in the Hellenistic, Roman and Early Byzantine Periods: Proceedings of an international video conference held on May 14-15, 2020 on Zoom Studia anatolica Aksel Tibet dicata*, Ed. Ergün Lafli, 2020, pp. 65. 51-80.

⁵⁸¹ Tahir Gürkan, Osman Doğanay, “Tyana Roma Hamamı Kazılarında Ortaya Çıkan Sütun Başlık Parçaları,” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Vol. 48, 2020. s. 331.

⁵⁸² Guido Rosada, Maria Teresa Lachin, “Excavation at Tyana/ Kemerhisar 2009,” **32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt**, Yay. Haz. A. N. Toy, vd., 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, pp. 196.

⁵⁸³ A.e., pp. 203.

M.S. 325 yılında başpiskoposluk merkezi olan Tyana, M.S. 372 yılında *Provincia Cappadocia*'nın kuzey ve güney olarak bölünmesiyle Güney Kapadokya'ya başkent olmuştur. Arap akınları sırasında Bizans ve Araplar arasında sürekli el değiştirmiştir. Bu el değiştirmeler sırasında kent oldukça zarar görmüştür. M.S. 810 yılında Abbasiler tarafından ele geçirilen kent M.S. 835 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'na bırakılmıştır ve son olarak 11. yüzyılda kente Türkler yerleşmiştir⁵⁸⁴. Bu dönemde kentin adı önce Kilisehisar daha sonra ise Kemerhisar olmuştur⁵⁸⁵.

Araştırma Tarihçesi: Tyana antik kentinde ilk arkeolojik kazı çalışmaları 1986 yılında kentin kuzeybatısında, Ambartepe Höyüğü'nde gerçekleştirilmiştir⁵⁸⁶.

Dr. G. Rosada başkanlığında İtalyan bir ekip tarafından 2001 yılında Tyana kenti içinde arkeolojik kazılar yeniden başlatılmıştır⁵⁸⁷. Bu çalışmalarda kente ait yapılardan bazıları açığa çıkarılmıştır. İtalyan ekip 2013 yılında bu kentteki kazı çalışmalarına son vermiştir⁵⁸⁸.

2016 yılında Prof. Dr. O. Doğanay'ın bilimsel danışmanlığında Niğde Arkeoloji Müzesi Başkanlığı'nda kentte yeniden kazı çalışmaları başlatılmıştır.

Planı ve Yapıları: Roma İmparatorluk Dönemi'nde kente verilen önemin arttığı bilinmektedir. Özellikle Septimus Severus'un Tyanalı Apollonius'a karşı beslediği hayranlık kente verilen değer en temel sebeplerinden olmuştur. Septimus Severus'un bu hayranlığı oğlu Caracalla'yı da etkilemiştir. Dolayısıyla kentin Severuslar Dönemi'nde çeşitli imar faaliyetlerine sahne olduğu ve su kemerleri, Roma havuzu,

⁵⁸⁴ Osman Doğanay, Bülent İşler, "Geç Antik Çağdan Günümüze Tyana (Kemerhisar)," **Akdeniz Sanat**, Cilt 13, 2019, s. 641.

⁵⁸⁵ **A.e.**, s. 641.

⁵⁸⁶ Aykut Çınaroğlu, "Kemerhisar-Ambartepe 1986 Kazısı," **IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, 6-10 Nisan 1987, Ankara, 1987, s. 351-360.

⁵⁸⁷ Fazlı Açıköz, "Tyana Antik Kenti ve Kentte Gerçekleştirilen Kazı Çalışmalarının Tarihçesi," **Tyana: Kazı ve Araştırmalar I**, 2019, s. 22.

⁵⁸⁸ Osman Doğanay, Bülent İşler, "Geç Antik Çağdan Günümüze Tyana (Kemerhisar)," **Akdeniz Sanat**, Cilt 13, 2019, s. 642.

heroon, Zeus Asbamaios'a adanan tapınak ve Roma Hamamı olmak üzere birçok anıtsal yapının bu dönemlerde inşa edildiği düşünülmektedir⁵⁸⁹.

Tyana yaklaşık olarak 45 hektarlık bir alanı kaplamaktadır⁵⁹⁰ ve diğer Roma şehirleriyle karşılaştırıldığında onlara göre daha küçük bir kent olduğu görülür ancak kentte inşa edilen anıtsal yapılar düşünüldüğünde kentsel bir gelişime sahip olduğu anlaşılmaktadır⁵⁹¹ (Lev.16/ Harita 3). Kentte bir de açığa çıkarılmış kilise yapısı bulunmaktadır.

Önceki dönemlere ait kalıntılar (Lev.16/ Resim 1) günümüzde modern yerleşme sebebiyle toprak altında kalmış olsa da kente ait bazı kalıntılar görünür durumdadır. Su kemerleri kentin en önemli kalıntıları arasındadır. Beşik kemer tipinde inşa edilen günümüzde takip edilebilen uzunluğu 1,7 km olan su kemerleri, üzerinde taştan bir su kanalına sahiptir⁵⁹². Kente ait bir diğer yapı, kentin 3 km doğusunda bulunan 21x62 m ölçülerinde ve 2,5 m derinliğindeki bir Roma havuzudur⁵⁹³. Havuz (Lev.17/ Resim 2), Tyana'nın su ihtiyacını karşıladığı düşünülen Köşk Pınarı'nın olduğu yere inşa edilmiştir⁵⁹⁴. Kemerler bu pınardan çıkan suyu Tyana'ya getirmek için kullanılmıştır⁵⁹⁵. Roma Dönemi'ne tarihlenen bir diğer yapı kentin güneyinde yer alan hamam (Lev.17/ Plan 22) yapısıdır⁵⁹⁶. Yapının güneyde ve çevresine göre daha alçakta inşa edilmesi Vitruvius'un da ifade ettiği gibi hamam yapılarının daha çok güneş almasıyla ilgilidir. Kareye yakın bir plana sahip olan hamam için gerekli su, Roma Havuzu'ndan künkler ile sağlanmıştır. Yapıya ait mimari parçaların değerlendirilmesi sonucunda hamam, M.S. 2. yüzyıl ve daha geç dönemlere

⁵⁸⁹ Tahir Gürkan, Osman Doğanay, "Tyana Roma Hamamı Kazılarında Ortaya Çıkan Sütun Başlık Parçaları," **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Vol. 48, 2020. s. 331.

⁵⁹⁰ Dietrich Berges, "Tyana in Kappadokien Luwischer Dynastensitz und Kaiserzeitliche Colonia," **Nürnberg Beiträge zur Archäologie**, Sayı 15, 1998/1999, pp. 38.

⁵⁹¹ Guido Rosada, Maria Teresa Lachin, "Tyana. Da Tappa di Viaggio a Diocesi Della Cappadocia II," **Presv. Otkupitelja, Split**, 2011, s. 642.

⁵⁹² Osman Doğanay, Bülent İşler, "Geç Antik Çağdan Günümüze Tyana (Kemerhisar)," **Akdeniz Sanat**, Cilt 13, 2019, s. 641.

⁵⁹³ A.e., s. 641.

⁵⁹⁴ Mustafa Korkanç, "Tyana Su Kemerleri ve Taşları," **Mavi Gezegen**, Sayı 26, 2019, s. 50. 49-53.

⁵⁹⁵ Charles Texier, **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 3**, Çev. Ali Suat, Ankara, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, s. 115.

⁵⁹⁶ Guido Rosada, Maria Teresa Lachin, "Excavation at Tyana/ Kemerhisar 2009," **32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt**, Yay. Haz. A. N. Toy, vd., 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, s. 204.

tariflendirilmiştir⁵⁹⁷. Kanallarda ve havuzda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ise İmparator Caracalla Dönemi'ne ait sikkeler ele geçmiştir ve bu nedenle yapıların M.S. 3. yüzyıl başlarında inşa edildikleri düşünülmüştür⁵⁹⁸. Ancak bazı farklı kaynaklarda havuz ve kemerler İmparator Traianus ve Hadrianus Dönemlerine tarihlenmektedir⁵⁹⁹.

Tyana'da Roma Dönemi'nde antik kaynaklardan bilinen ancak kalıntıları günümüze ulaşmayan yapılar bulunmaktadır. Bunlardan biri Zeus Asbamaios'a⁶⁰⁰ atfedilen bir tapınaktır. Yapının özellikle Tyana'nın 3 km güneyinde bir su kaynağı olan Hortasan Gölü'nde olduğu varsayılmıştır⁶⁰¹ ancak o bölgeden hiçbir yapı kalıntısına rastlanılmamasından dolayı farklı su kaynaklarının bulunduğu mevkiilerin de değerlendirilmesi gerektiği önerisi sunulmuştur⁶⁰².

Yapılan araştırmalar Tyana'nın bir *polis* olarak düzenlendiğini ve Roma Dönemi'nde de bir Roma kenti gibi organize edildiğini göstermektedir⁶⁰³. Kent kapladığı alan olarak görece küçük olmasına rağmen kentsel bir gelişime sahip olduğu anlaşılmakta ve özellikle İmparator Septimus Severus'un özel ilgisinden ve İmparator Caracalla tarafından kolonileştirildikten sonra Roma'ya özgü yapıların kentte inşa edildiği gözlemlenmektedir.

3.4.2. Colonia Claudia Archelais (Arkhelais)

Konumu ve Kısa Tarihi: Antik Çağ'da Arkhelais olarak bilinen kent günümüzde Aksaray ilidir.

⁵⁹⁷ Tahir Gürkan, Osman Doğanay, "Tyana Roma Hamamı Kazılarında Ortaya Çıkan Sütun Başlık Parçaları," **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Vol. 48, 2020. s. 332.

⁵⁹⁸ Osman Doğanay, Bülent İşler, "Geç Antik Çağdan Günümüze Tyana (Kemerhisar)," **Akdeniz Sanat**, Cilt 13, 2019, s. 641.

⁵⁹⁹ Mustafa Korkanç, "Tyana (Kemerhisar) Su Kemerlerinde Kullanılan Kayaçlar ve Mühendislik Özellikleri," **Tyana: Kazı ve Araştırmalar I**, 2019, s. 229-230.

⁶⁰⁰ Dietrich Berges, Johannes Nolle, **Tyana: Archaologisch-Historische Untersuchungen zum Südwestlichen Kappadokien II**, Bonn, Habelt, 2000, pp. 73.

⁶⁰¹ Friedrich Hild, Marcell Restle, "Asbamaion," **Tabula Imperii Byzantini 2: Kappadokien**, 1981, pp. 154

⁶⁰² Dietrich Berges, Johannes Nolle, **Tyana: Archaologisch-Historische Untersuchungen zum Südwestlichen Kappadokien II**, Bonn, Habelt, 2000, pp. 75-76.

⁶⁰³ Dietrich Berges, "Tyana in Kappadokien Luwischer Dynastensitz und Kaiserzeitliche Colonia," **Nürnberger Beiträge zur Archäologie**, Sayı 15, 1998/1999, pp. 52.

Kentin bulunduğu bölgede yapılan araştırma ve incelemeler bölgenin Tunç Çağı'ndan öncesinde de iskân edildiğini göstermektedir⁶⁰⁴. Kentin adına ilk olarak Hitit kaynaklarında, “Nenessa/Nenossos” olarak rastlanılmaktadır⁶⁰⁵. Öte yandan yine Hitit metinlerinde görülen “Kurşaura” isminin de günümüzde Aksaray'ın bulunduğu yerdeki kasabanın adı olduğu varsayılmaktadır⁶⁰⁶. Antik Çağ'da ise kentin adının “Garsaura” olarak geçtiği⁶⁰⁷ ve Kappadokia Bölgesi'nin sınırındaki bir kasaba olarak tanımlandığı görülmektedir⁶⁰⁸.

Hellenistik Dönem'de Kappadokia Krallığının sınırları içinde yer alan⁶⁰⁹ kentin adı krallığın son yöneticisi olan Arkhelaus tarafından “Arkhelais” olarak değiştirilmiştir⁶¹⁰. Kappadokia Krallığı M.Ö. 17 yılında kral Arkhelaus'un ölümü üzerine Roma'ya bırakılmış ve Roma, *Provincia Cappadocia* adıyla bölgeyi eyaletleştirmiştir. Arkhelais de bu eyalete dahil edilmiş ve antik kaynaklarda da geçtiği üzere İmparator Claudius Dönemi'nde “*Colonia Claudia Archelais*” adıyla koloni statüsüne yükseltilmiştir⁶¹¹. Kentin koloni statüsü aldıktan sonraki isminin ele geçen

⁶⁰⁴ Detaylı bilgi için bkz: Abdullah Hacı, “**Kapadokya Bölgesi İlk Tunç Çağı Çanak Çömleği: Göltepe ve Kestel Kazıları ile Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri Yüzey Araştırması Buluntuları**,” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2016.

⁶⁰⁵ Bülent Eskin, vd., “Aksaray İlinin Dinamikleri,” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı 61, 2017, s. 241.

⁶⁰⁶ Emin Bilgiç, “Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler” **Bellekten**, Cilt 10, Sayı 39, 1946, s. 395, dipnot 40.

⁶⁰⁷ Strab., **Geog.**, XII.5.1., s. 66.

⁶⁰⁸ Strab., **Geog.**, XIV.2.29., s. 243.

⁶⁰⁹ Sevil Gülçur, “Aksaray Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması,” **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara, 1995, s. 192.

⁶¹⁰ Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 179; Şükrü Haluk Akalın, “Tarih Boyunca Aksaray'a Verilen Adlar ve Bu Adların Kökeni Üzerine Görüşler, Değerlendirmeler,” **I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu**, 27-29 Ekim 2016, s. 945.

⁶¹¹ Plin., **Nat. Hist.**, 6.3.; William Mitchell Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, pp. 314; Stephen Mitchell, **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor I-II**, Oxford, Clarendon Press, 1993, pp. 97; Georgia Aristodemou, “Aspects of Romanization in Cappadocia: Staging Architecture and Cityscapes,” **Cappadocia and Cappadocians in the Hellenistic, Roman and Byzantine Periods (Proceedings of an international video conference)**, Ed. Ergün Lafli, 14-15 Mayıs 2020, pp. 60.

mil taşlarından birinde de kısaltma halinde verildiği görülmektedir⁶¹². Aksaray’da bulunan başka bir mil taşı da koloni Arkhelais’e atfedilmiştir⁶¹³.

Arkhelais, *Provincia Galatia, Provincia Cilicia, Provincia Cappadocia* ve Lykaonia Bölgesi arasındaki yolların birleştiği stratejik bir konumda yer almaktadır⁶¹⁴. Arkhelais’in İmparator Claudius Dönemi’nde koloni statüsüne yükseltilmesinin sebeplerinden biri olasılıkla eyaletlerin birbirlerine bağlandıkları kesişim noktasında bulunmasıydı. Kentin *Pax Romana* sırasına koloni ünvanı almış olması garnizon kurma, kentlerin ve eyaletlerin savunması gibi kritik sebeplerle değil de; daha çok diğer kentlerle ulaşımın ve iletişimin sağlanması amacıyla koloni statüsü verildiğine işaret etmektedir.

Araştırma Tarihiçesi: Arkhelais kentiyle ve çevresiyle ilgili araştırmalar 1930’lu yıllarda başlamış, özellikle bu bölgedeki Roma yol ağlarıyla ilgili detaylı incelemeler yapılmıştır. Aksaray iline bağlı Aşıklı Höyük ve Güvercinkayası gibi önemli yerleşim yerleriyle ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunlarla birlikte Aksaray ve çevre illerinde çeşitli yüzey araştırmaları sürdürülmüştür⁶¹⁵.

Planı ve Yapıları: Arkhelais ve çevresinde yapılan incelemeler, bölgenin bazı kesimlerinin Tunç Çağı’ndan Roma Dönemi’ne kadar iskân edildiğini kanıtlar niteliktedir⁶¹⁶. Ancak salt olarak Arkhelais’in kent planına ilişkin veya sahip olduğu yapılarla ilgili bilgiler modern yerleşmelerin ve kenti araştırmaya yönelik nitelikli araştırmaların olmaması sebebiyle yetersizdir.

⁶¹² M. H. Ballance, “Roman Roads in Lycaonia,” *Anatolian Studies*, Vol. 8, 1958, pp. 233-234; David H. French, *Roman Roads and Milestones*, Vol. 3, Fasc. 3.3. Cappadocia, Electronic Monograph 3, 2012, pp. 264-265.

⁶¹³ David H. French, “Latin Inscriptions from Aksaray (Colonia Archelais in Cappadocia),” *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Band 27, 1977, pp 247-249.

⁶¹⁴ Kürşat Bardakçı, Anadolu’nun Antik Ulaşım Ağı İçerisinde Arkhelias’ın Yeri ve Önemi,” *V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, 03-04 Kasım 2020, s. 345.

⁶¹⁵ Detaylı bilgi için bkz: Soner Özmen, “Antik Çağ’da Aksaray İli ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2017, s. 47-49.

⁶¹⁶ Soner Özmen, “Antik Çağ’da Aksaray İli ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2017, s. 53-96.

3.4.3. Colonia Faustiniana/Colonia Faustinopolitanorum (Faustinopolis)

Konumu ve Kısa Tarihi: Faustinopolis kentinin konumuyla ilgili varsayımlar olmakla beraber güncel çalışmalar kentin, Niğde ili merkezinin güneyinde yer alan Porsuk mevkiinde konumlandığına işaret etmektedir⁶¹⁷ ancak kesin değildir.

Kentin tarihi hakkında bilinenler de oldukça kısıtlıdır. Niğde iline bağlı Basmakçı köyünde keşfedilen bir yazıt sayesinde Faustinopolis'in bir Roma kolonisi olduğu anlaşılmıştır⁶¹⁸. Genç Faustina eşi İmparator Marcus Aurelius ile çıktığı doğu gezisinden dönüşte Toros dağları yakınındaki Halala kasabasında ölmüştür. Bunun üzerine imparator karısının anısını yaşatmak ve onurlandırmak amacıyla kasabaya koloni ünvanı vermiş ve adını 'Colonia Faustiniana⁶¹⁹/Colonia Faustinopolitanorum⁶²⁰' olarak değiştirmiştir⁶²¹. W. M. Ramsay'in iddiasına göre kent *Colonia Fautiniana* olarak adlandırılrsa da Latince kullanımının azalmasıyla kentin adı Eski Yunanca 'Faustinopolis' olarak kullanılmaya başlanmıştır⁶²².

Kentin konumu dahi henüz kesin olarak belirlenebilmiş değildir ve dolayısıyla kentle ilgili araştırmalar oldukça sınırlıdır.

Planı ve Yapıları: Kentin kalıntıları ve planıyla ilgili olarak nitelikli bilgiler sunan araştırmalar henüz yapılmamıştır. M. H. Ballance'ın 1964'te yayımlanan bir makalesinde bu bölgede yapılan çalışmalar sonucu Roma Dönemi'ne tarihlenen çok sayıda seramik buluntusuna rastlandığı ifade edilmekle beraber, birkaç yapıya ait

⁶¹⁷ Jacopo Turchetto, Giuseppe Salemi, "Slope and Distance Analysis in Southern Cappadocia (Turkey): Geomatic Approach for Archaeological Research," **Agri Centuriati: An International Journal of Landscape Archaeology**, Vol. 10, 2013, pp. 63-75.

⁶¹⁸ M. H. Ballance, "Derbe and Faustinopolis," **Anatolian Studies**, Vol. 14, 1964, pp. 141.

⁶¹⁹ William Mitchell Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass," **The Geographical Journal**, Vol. 22, No. 4, 1903, pp. 402; Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971, pp. 182.

⁶²⁰ M. H. Ballance, "Derbe and Faustinopolis," **Anatolian Studies**, Vol. 14, 1964, pp. 141.

⁶²¹ William Mitchell Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass," **The Geographical Journal**, Vol. 22, No. 4, 1903, pp. 402; Cedric Brelaz, "Experiencing Roman Citizenship in the Greek East during the Second Century CE: Local Contexts for a Global Phenomenon," **Roman and Local Citizenship in the Long Second Century CE**, 2021, pp. 279.

⁶²² William Mitchell Ramsay, "Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass," **The Geographical Journal**, Vol. 22, No. 4, 1903, pp. 403.

kalıntılar bulunmuştur⁶²³. Ancak bu veriler de yapılar ve kent planını değerlendirmek için yetersizdir.

3.5. Provincia Lycia

3.5.1. Trebenna

Konumu ve Kısa Tarihi: Trebenna Antik Çağ'da Pamphylia, Pisidia ve Likya bölgelerinin kesiştiği bir bağlantı noktasında konumlanmaktaydı⁶²⁴ (Lev.7/Harita 1). Günümüzde Antalya'nın merkezine yaklaşık olarak 30 km mesafede yer alan kent, Geyikbayırı mevkiinde yer almaktadır.

Trebenna'nın adı *Stadiasmus Patarensis*'te⁶²⁵ de geçmektedir; Typallia'dan Trebenna'ya ulaşıp, daha sonra Onobara'dan denize erişildiği ifade edilmektedir⁶²⁶. Bu bilgi M.S. 1. yüzyılda bu kesimdeki Lykia'nın siyasi sınırlarını göstermektedir⁶²⁷. Patara'da dikilen bu yol anıtında Trebenna'nın adının geçmesi onun M.S. 1. yüzyılda bu bölgede önemli bir kent olduğunu göstermektedir⁶²⁸.

Ele geçen yazıtlar ve buluntular aracılığıyla Trebenna'nın Roma Dönemi sınırlarına ulaşılabilse de bu dönem öncesindeki sınırlarının farklı olması muhtemeldir. Özellikle Hellenistik Dönem'de Termessos'un bölgedeki hâkimiyeti düşünüldüğünde, Trebenna'nın henüz gelişmekte olan küçük ve Termessos'a bağlı bir kent olması beklenebilir⁶²⁹.

Trebenna'nın kuruluşu ve gelişimiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur ve günümüzde yapılan çalışmalarda şimdilik yetersizdir. Araştırmacılar eldeki veriler doğrultusunda,

⁶²³ M. H. Ballance, "Derbe and Faustinopolis," *Anatolian Studies*, Vol. 14, 1964, pp. 141.

⁶²⁴ N. Çevik, vd., "Genel Topografya," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 27.

⁶²⁵ Stadiasmus Patarensis, Antik Çağ'da Likya Bölgesi'ndeki yollarla ilgili ayrıntılı bilgi veren bir yol anıtıdır. Detaylı bilgi için bkz: Sencer Şahin, "Stadiasmus Patarensis: Likya'nın Roma Yolları," **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı 136, 2011, 89-128.

⁶²⁶ Sencer Şahin, "Stadiasmus Patarensis: Likya'nın Roma Yolları," **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı 136, 2011, 89-103.

⁶²⁷ Nevzat Çevik, vd., "Genel Topografya," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 27.

⁶²⁸ Nevzat Çevik, "Akropol Yerleşiminin Tarihleme Sorunları Üzerine Tartışma," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 92.

⁶²⁹ N. Çevik, vd., "Genel Topografya," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 28.

kentin Erken Roma Dönemi'nde küçük bir kent olarak bilindiğini ve M.S. 3. yüzyıldan itibaren kentin önem kazanarak bir yapılaşma programına dahil edildiğini belirtmektedir. Kentteki yapılar da birkaç istisna dışında Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir. Roma hâkimiyetinden sonra kentte Bizans egemenliği söz konusudur⁶³⁰.

Kentin M.S. 1. yüzyılda İmparator Claudius Dönemi'nde *Provincia Lycia*'nın sınırları içinde yer aldığı bilinmektedir. İmparator Hadrianus'a atfedilen bir yazıttan anlaşıldığı üzere M.S. 2. yüzyılda Hadrianus kenti ziyaret etmiş olmalıdır. Ele geçen yazıtlı bir stel parçası sayesinde, M.S. 2. yüzyıl sonlarında İmparator Marcus Aurelius'un kente bir mektup gönderdiği anlaşılmıştır. Yazıtta imparatorun adıyla birlikte askeri başarılarına ithafen M.S. 176 yılında verilen '*Germanicus*' ve '*Sarmaticus*' ünvanları yer almaktadır. Öte yandan İmparator'un doğu seferi için Termessos'tan bir müttefik ordu temin ettiği bilgisi bulunmaktadır Dolayısıyla Trebenna'ya gönderilen mektubun da benzer bir sebebi olabileceği düşünülmektedir. Savunma açısından iyi bir konumda yer almakla birlikte Trebenna, askerler için bir konaklama yeri olabilir⁶³¹. Trebenna'nın en parlak dönemi M.S. 3. yüzyıldır. Kentte bu yüzyılda sikke darbı başlamış ve bu ayrıcalık İmparator III. Gordianus tarafından verilmiştir⁶³².

Kentte ele geçen yazıtlardan birinde Trebenna, '*κολωνεια*' olarak nitelendirilmiştir. Başka bir yazıtta '*πολις*⁶³³' olarak tanımlanan kentin, daha sonra koloni olarak betimlenmesi, Trebenna'nın statü değişikliğinin bir göstergesidir. Trebenna antik kentinin kolonileştirilmesinin Kremna ayaklanmasıyla ilgili olabileceği düşünülmektedir⁶³⁴. M.S. 278 yılında gerçekleşen Kremna Kuşatması

⁶³⁰ Detaylı bilgi için bkz: Nevzat Çevik, Burhan Varkıvanç, Süleyman Bulut, İsa Kızılgut, "Akropol Yerleşiminin Tarihleme Sorunları Üzerine Tartışma," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 92-98.

⁶³¹ Fatih Onur, "Roma Dönemi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 10.

⁶³² Semavi Eyice, "Trebenna: Antalya Yakınında Eski Bir Şehir Kalıntısı," **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı 58/337**, 1977, s. 24; Fatih Onur, "Roma Dönemi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 12-13.

⁶³³ Karl Graf Lanckoronski, **Städte Pamphyliens und Pisidiens**, Vol. II, Wien, 1892, pp. 223, no. 183; R. Paribeni, P. Romanelli, "Studi e ricerche archeologiche nell' Anatolia meridionale," **MonAnt**, Vol. 23, 1914, pp. 222.

⁶³⁴ Fatih Onur, "Roma Dönemi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 15-16.

sadece Kremna'yı değil geniş bir bölgeyi kapsamıştır. Yazıtlardan anlaşıldığı üzere yöneticilerin Kremna'da yaşananlar için destek istedikleri bilinmektedir. Bu dönemde *Provincia Lycia et Pamphylia* valisi Terentius Marcianus bölgedeki ayaklanmaların ve karışıklıkların giderilmesi için görevlendirilmiştir ve Kremna Kuşatması bu ayaklanmaların en şiddetlisidir. Terentius Marcianus'un Kremna Kuşatması sırasında Roma birliklerinin başında olduğu bilinmektedir ve kendisi Trebenna'da onurlandırılmıştır. Onurlandırma yazıtı M.S. 278-279 yıllarına tarihlendirilmiştir ve Trebenna bu yazıtta 'κολωνεια' olarak nitelendirilmiştir⁶³⁵. Tüm bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, özellikle kentte ele geçen Terentius Marcianus'a atfedilen onur yazıtı göz önünde bulundurulduğunda valinin görev yaptığı dönemde Trebenna'nın koloni statüsüne yükseltilmiş olabileceği düşünülmektedir. Anadolu'daki Roma Kolonizasyonu'nun askeri bir kimlik taşıdığı düşünüldüğünde, kente askerlerin yerleştirilmesi ve Trebenna'nın askeri bir üs konumuna getirilmesi söz konusu olabilir. 2002 yılında ele geçen bir *ostothekin* bir veterana ait olduğunun anlaşılması Trebenna'nın kolonileştirilmesi ve veteranların kente yerleştirilmesiyle ilgili hipotezi kuvvetlendirmektedir⁶³⁶.

Terentius Marcianus'un onurlandırıldığı ve Trebenna'nın koloni olarak nitelendirildiği yazıtın dışında, kentin iki yazıtta daha koloni sıfatı taşıdığı görülmektedir⁶³⁷.

Araştırma Tarihiçesi: Trebenna kentiyle ilgili yapılan ilk çalışmalar

1800'lerin ortalarında nümismatik alanında⁶³⁸ ve yazıtlarda kentin adının ilk tespit edildiği ve kentin doğru konumlandırıldığı dönem ise 1800'lerin sonudur⁶³⁹. Bölgeye

⁶³⁵ Roberto Paribeni, Pietro Romanelli, "Studi e ricerche archeologiche nell' Anatolia meridionale," **MonAnt**, Vol. 23, 1914, pp. 214; F. Onur, "Roma Dönemi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 18, no. 8.

⁶³⁶ Fatih Onur, "Roma Dönemi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 15-16 ve dipnot 91.

⁶³⁷ Fatih Onur, "Roma Dönemi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 16

⁶³⁸ William Mitchell Ramsay, "Notes and Inscriptions from Asia Minor," **Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Instituts Athenische Abteilung**, Vol. 10, 1885, pp. 343; Nevzat Çevik, Burhan Varkıvaç, Eengin Akyürek (Ed), "Araştırma Tarihi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 3.

⁶³⁹ Karl Graf Lanckoronski, **Städte Pamphylens und Pisidiens**, Vol. II, Wien, 1892, pp. 13; Nevzat Çevik, Burhan Varkıvaç, Eengin Akyürek (Ed), "Araştırma Tarihi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 3.

yaptıkları ziyaretleri sırasında R. Paribeni ve P. Romanelli, keşfettikleri bir yazıt sayesinde Trebenna'nın Roma kolonisi olduğunu saptamıştır⁶⁴⁰.

Trebenna'yı ziyaret eden ilk Türk araştırmacı S. Eyice, kentin tarihine ilişkin araştırma yapmış ve kentteki bazı kalıntılarla ilgili çalışmalar gerekleřtirmiřtir⁶⁴¹. Bazı tarihlerde araştırmalar sekteye uğrasa da kente dair ilk kapsamlı alışmalar Prof. Dr. N. Çevik ve ekibi tarafından 1997 yılında bir yüzey araştırmasıyla bařlatılmıřtır⁶⁴².

Planı ve Yapıları: Antalya-Sivridağı'nın kuzey eteklerinde kurulmuş olan Trebenna (Lev.18/Plan 23), 680 m yükseklikte, kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu yönlerinden dik kayalarla kuşatılmış bir akropolise (Lev.19/Plan 24) sahiptir. Akropolise göre daha alçakta kalan kesimler yerleşim yerleri için uygun koşulları sağlamıştır. merkezi, kent meydanı ile kamu yapılarının inşa edildiğin akropolisin güneyindeki kesimdir⁶⁴³.

Kentin batısında, dağlardan kente doğru uzanan bir ana yol bulunmaktadır. Aynı zamanda kent içinden geçen bu yol, doğuda Dereözü nekropolü'ne ve Onobara'ya değin uzanmaktadır. Yolun kent merkezinden geçtiği noktada kamu yapıları yer alır ve yol buradan kuzeye doğru, akropolise doğru devam etmektedir. Kentin genel planlamasına bakıldığında en kuzeyde bulunan akropol ile daha güneyde yer alan kamu yapıları arasına konutlar yerleştirilmiştir. Kentin içinde ulaşımı sağlayan yollar, nekropol alanlarına da ulaşımı sađlamaktadır⁶⁴⁴. Kentin ana girişinin doğuda olduğu düřünölmektedir⁶⁴⁵. Kent merkezindeki yapıların inşasını kolaylaştırmak amacıyla teraslama yöntemine başvurulmuş ve geniş alanlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu sayede yapılar ile topografya arasında organik bir ilişki kurulmuştur. Ancak kentin eğimli bir arazide gelişim göstermesinden dolayı kent, asimetrik şekilde

⁶⁴⁰ Roberto Paribeni, Pietro Romanelli, "Studi e ricerche archeologigiche nell' Anatolia meridionale," **MonAnt**, Vol. 23, 1914, pp. 204-224.

⁶⁴¹ Semavi Eyice, "Trebenna: Antalya Yakınında Eski Bir şehir Kalıntısı," **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, Sayı 58/337, 1977, s. 23-27; N. Çevik, B. Varkıvanç, E. Akyürek (Ed), "Araştırma Tarihi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 3.

⁶⁴² Nevzat evik, Burhan Varkıvanç, Eengin Akyürek (Ed), "Araştırma Tarihi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 4-5.

⁶⁴³ Nevzat evik, vd., "Kent Topografyası," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 28.

⁶⁴⁴ **A.e.**, s. 29.

⁶⁴⁵ Nevzat evik, vd., "Kent Merkezi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 31.

kurgulanmıştır. Yapıları konumlandırırken uygun alanlar tercih edilmiş, birbirleri arasındaki simetri ya da düzen daha geri planda kalmıştır⁶⁴⁶.

Kentteki yapılaşmanın *Stadiasmus Patarensis*'in tarihi göz önüne alındığında, M.S. 1. yüzyılda başladığı düşünülmektedir. Ele geçen yazıtlar ise Trebenna'da kent gelişiminin M.S. 3. yüzyıla kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır⁶⁴⁷ ve kentteki esas yapılaşmanın M.S. 2. ve 3.yüzyıllarda olduğu görülmektedir. Bu dönem Trebenna'nın kolonileştirildiği tarihlere denk gelmektedir⁶⁴⁸.

Trebenna'da konutların inşası için akropolisin doğusundan, kent merkezinde yer alan kamu yapılarına doğru uzanan eğimli arazi tercih edilmiştir ve hem doğal hem de yapay teraslamalar yapılarak konutlar için alan oluşturulmuştur. Konutlar ile akropolisin doğusunda doğrudan konut alanlarına girişi sağlayan bir ana kapı bulunmaktadır. Konutların aralarında, akropolis içinde ve konut alanı ile akropolis arasında kot farkının da gözetildiği ulaşımı sağlayan düzensiz bir sokak sistemi görülmektedir. Akropoliste inşa edilen konutlar için ana kayadan yararlanılmıştır ve konut yapılarının birbirleriyle ilişkili inşa edildikleri gözlemlenmiştir; alt kotta inşa edilen bir konutun odasının üst yapısı, üst kottaki konutun tabanını ya da ön holünü oluşturacak şekilde planlama yapılmıştır. Konutların su ihtiyacı için kayalara oluklar açılmış ve biriken yağmur suları konutların çatılarına yönlendirilmiştir⁶⁴⁹.

Trebenna'nın kent planına bakıldığında kent merkezinin kuzey güney aksında geliştiği görülmektedir ve kentteki yapıları Roma ile Bizans Dönemi'ne ait kalıntılar oluşturmaktadır. Agora stoa, sebasteion ve ekklesiasterion gibi yapıların güneydoğusunda konumlandırılmıştır. Kent meydanı ve merkezinin bulunduğu bu alandan geçen ve akropolise doğru ilerleyen 'agora caddesi' olarak adlandırılan bir ana cadde bulunur. Caddenin güneyinde kapı girişi izlerine ve cadde ile agora çevresinde yer alan mekânlara ait yapı kalıntılarına rastlanmıştır. Agoranın doğusunda bir stoa yapısı bulunur. Yapı tarımsal faaliyetler sebebiyle tahrip olmuş olsa da kuzeydoğu-

⁶⁴⁶ Nevzat Çevik, vd., "Kent Merkezi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 36-37.

⁶⁴⁷ **A.e.**, s. 37.

⁶⁴⁸ Nevzat Çevik, Burhan Varkıvaç, "An Evaluation of the Roman Rural Baths of Lycia in the Light of Two New Examples," **Adalya**, Vol. VII, 2004, pp. 226.

⁶⁴⁹ Nevzat Çevik, vd., "Kent Merkezi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 32-36.

güneybatı yönünde ilerleyen stylobat izleri takip edilebilir durumdadır. Stoa'nın batı duvarına bitişik inşa edilen başka bir duvar yapısı keşfedilmiştir ve amaç, muhtemelen stoa duvarını desteklemektir⁶⁵⁰. Ekklesiasterion yapısı bir yazıt sayesinde tanımlanmış ve kuzeybatı-güneydoğu aksında inşa edilmiştir. Yapının kuzeybatı yönündeki yarım daire biçimli bölümü, yamaca dayanmış ve ana kaya oyularak yapılmıştır. Oturma sıraları da bu bölümde düzenlenmiştir. Yapının geri kalan kısmı kare planlıdır ve güneydoğuda bulunan ön cephesinde iki kapı girişi bulunmaktadır. Yapı, formu ve kapı düzenlemesiyle Antik Çağ toplantı salonlarının genel yapısına uygun tasarlanmıştır. Stoa ile ekklesiasterion yapıları arasında kentte en geç döneme tarihlenen bir sebasteion yapısı yer alır ve imparatorluk kültürüyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Ekklesiasterionun güney duvarı ile stoa'nın kuzey duvarının yüzeyleri, bu alanın sebasteionun inşasına kadar açık olduğunu göstermektedir. Dış duvarları ile dörtgene yakın bir biçime sahip olsa da oldukça asimetric bir yapı olan sebasteionun, iç bölümü de simetric değildir. Ekklesiasterion ile stoa arasında kalan çarpık alanın tamamen doldurulmak istenmesi sebasteionun bu şekilde asimetric inşa edilmesine neden olmuştur. Kentte bir odeion ya da tiyatro yapısı tespit edilememiştir. Tiyatro ya da odeionun olmaması, bu yapılara ihtiyaç duyulduğunda kentteki ekklesiasterion yapısının kullanıldığını akla getirmiştir. Kentin boyutunun küçük olması, tiyatroya ihtiyaç duyulmamasına ve ekklesiasterionun bu açıdan kent için yeterli olduğu düşünülmektedir⁶⁵¹. Bunlara ek olarak, ekklesiasterionun kuzeyinde kutsal alan olarak tanımlanmış bir bölüm bulunmaktadır. Kentte tanımlı bir kutsal alan bulunamamasından dolayı araştırmacı ekipler kentin bu kısmının bir kutsal alanın inşası için uygun olduğunu öne sürmektedir⁶⁵².

Agoranın güneydoğusunda, doğu-batı yönünde inşa edilmiş ve ön cephesi batıya bakan bir hamam-gymnasion yapısı bulunmaktadır. Akropolisin eteklerine inşa edilen hamam-gymnasion yapısı için en geniş, düzlük arazi tercih edilmiştir⁶⁵³. Yapının kuzey kesimi, güney kısmına göre daha iyi korunmuştur⁶⁵⁴. Yapının kuzey

⁶⁵⁰ A.e., s. 38-39.

⁶⁵¹ Nevzat Çevik, vd., "Kent Merkezi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 37-42.

⁶⁵² A.e., s. 38.

⁶⁵³ Nevzat Çevik, Burhan Varkıvaç, "An Evaluation of the Roman Rural Baths of Lycia in the Light of Two New Examples," **Adalya**, Vol. VII, 2004, pp. 226.

⁶⁵⁴ A.e., pp. 226.

bölümündeki iki oda, ana giriş olarak düzenlenmiştir. Bu odaların güneyindeki üç oda ise hamamın esas bölümleridir⁶⁵⁵. Hamam-gymnasion yapısıyla ilgili bir tanımlama sorunu söz konusudur, yapıda olması beklenen zemin altı ve duvar ısıtma sistemine dair iz bulunamamıştır. Dolayısıyla yapının tanımlaması yapılırken plan, yapı formu ve konumu göz önünde bulundurulmuştur. Yapının batısındaki geniş ve düz alanın palaestra olarak kullanılmış olabileceği ve bu alanın doğusundaki kesimde odaların ise apodyterium, frigidarium, tepidarium, caldarium gibi hamam yapısına özgü bölümlerin yer aldığı düşünülmektedir. Hamam için gereken suyun hangi kaynaktan sağlandığı da şimdilik bir soru işaretidir. Ancak yapı genel olarak değerlendirildiğinde, orta ölçekli bir Roma Dönemi hamamının özelliklerini taşıdığı söylenebilir⁶⁵⁶.

Agoranın doğusunda yer alan mekânın magazin olabileceği öne sürülmüştür. Konumu ve planı itibarıyla magazin yapılarıyla benzerlik göstermesinden ötürü yapılan bu tanımlama net değildir. Yapının güneyinde ise kentin doğu kapısı yer alır⁶⁵⁷.

Akropolisin kuzeyindeki kayalık alan doğal bir savunma hattı çizmektedir. Dolayısıyla kentin sur duvarları daha çok güneyde yer alır. Günümüze ulaşan sur duvarları Bizans Dönemi'ne aittir; Roma Dönemi'ne ait bir su yapısı şimdilik saptanmamıştır⁶⁵⁸. Kentte Akropoliste yer alan nekropol, İrimli nekropolü, Elmin nekropolü ve Dereözü nekropolü olmak üzere birden fazla nekropol tespit edilmiştir ve diğer kentlerde de olduğu gibi kentin sınırları dışında yer almaktadırlar. İrimli nekropolü kent merkezinin güneybatısında, Elmin nekropolü güneyinde ve Dereözü ise güneydoğusunda yer alır. Saptanan mezar yapıları ve lahitler Elmin nekropolünün alt ve orta sınıf tarafından kullanıldığını ve diğerlerine göre daha geniş bir alanı kapsadığını göstermektedir. İrimli nekropolü daha çok varlıklı kişiler tarafından kullanılmıştır⁶⁵⁹. Lahitlerin kendi içinde bir grup halinde bulunmaları, anıt mezarların

⁶⁵⁵ Nevzat Çevik, vd., "Kent Merkezi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 46.

⁶⁵⁶ Nevzat Çevik, Burhan Varkıvanç, "An Evaluation of the Roman Rural Baths of Lycia in the Light of Two New Examples," **Adalya**, Vol. VII, 2004, pp. 226-229; Nevzat Çevik, vd., "Kent Merkezi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 47-50.

⁶⁵⁷ Nevzat Çevik, vd., "Kent Merkezi," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 44-45.

⁶⁵⁸ Nevzat Çevik, vd., "Genel Değerlendirme," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 79.

⁶⁵⁹ Nevzat Çevik, vd., "Nekropoller," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 53-55.

ön cephelerinin antik yola bakması gibi durumlar Trebenna nekropollerinin aslında bir plan dahilinde geliştiklerini göstermektedir⁶⁶⁰.

Trebenna M.S. 278 yılında gerçekleşen Kremna Kuşatması'ndan sonra koloni statüsü almış ve kentteki yoğun inşa programı da bu tarihten itibaren başlamıştır. Kent planına bakıldığında yapılaşmanın eğimli arazi koşullarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Yapıların uygun alanlarda konumlandırıldıkları, birbirlerine paralel ya da simetrik olmalarına gösterilen özenin ikinci planda kaldığı görülmektedir. Kentle ilgili yapılan araştırmalar, Roma kentlerinden bildiğimiz ve Roma'nın da oldukça önemseydiği cadde ve sokak ilişkisi ile ızgara planının bu kentte uygulanmadığını işaret etmektedir. Özellikle akropol ve konutların bulunduğu bölgede cadde ve sokak ilişkisi oldukça çarpık gelişmiştir. Ancak kent, geçirdiği inşa sürecinden sonra Roma kültürünü yansıtan bir kent haline dönüşmüştür.

3.6. Provincia Cilicia

3.6.1. Mallus Colonia/Colonia Metropolis Mallus (Mallos)

Konumu, Kısa Tarihi ve Araştırma Tarihi⁶⁶¹: Strabon, Mallos'un Pyramos⁶⁶² nehri yakınında yüksek bir alanda Troia'dan gelen Amphilokhos ve Mophos tarafından kurulduğunu anlatmaktadır⁶⁶³. Plinius Kilikia'daki yerleşimleri sıralarken önce Mallos daha sonra Magarsus'u saymıştır⁶⁶⁴ ve Magarsus'u Mallos'un batısına yerleştirmiştir⁶⁶⁵. Lykophon, Strabon'a göre daha detaylı bilgi vererek Mallos'un bulunduğu tepeyi 'denizin aşındırdığı tepe' olarak betimlemiş ve Lykophon'un yorumcusu da Mallos'un Pyramos nehrinin ağzında konumlandığını doğrulamaktadır⁶⁶⁶.

⁶⁶⁰ Nevzat Çevik, vd., "Genel Değerlendirme," **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 80.

⁶⁶¹ Mallos tarihsel arka planı oldukça karmaşık bir kenttir ve yapılan araştırmalar ile tarihsel arka planı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla kentle ilgili yapılan çalışmalar ile Mallos'un bir kent olarak tarihçesini iki ayrı başlıkta anlatarak bilgi bütünlüğünü bozmak yerine her iki konu da bu başlık altında incelenmiştir.

⁶⁶² Ceyhan Nehri.

⁶⁶³ Strab., **Geog.**, XIV.5.16., s. 267.

⁶⁶⁴ Plin., **Nat. Hist.**, 5. 22.

⁶⁶⁵ Francis Beaufort, **Karamanya**, Çev. A. Neyzi ve D. Türker, Antalya, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2002, s. 290.

⁶⁶⁶ **A.e.**, s. 290.

Mallos, konumu belirsizdir. Kentin lokalizasyon sorunuyla bağlantılı olarak Magarsus ve Antiokheia ad Pyramos kentleriyle/isimleriyle olan ilişkisi de bir o kadar problematiktir. Mallos, Magarsus ve Antiocheia ad Pyramos kentleri ya da isimler birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır ve biri anlaşılmadan diğerlerinin doğru ifade edilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda aşağıda, yapılan güncel ve daha kesin sonuçları olan araştırmalara yer verilmiş, kentle ilgili daha eski araştırmalar dipnotta toplanmıştır⁶⁶⁷.

1991-2010 yılları arasında M. H. Sayar ve ekibi tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda Mallos'un Pyramos Nehri kıyısında alüvyon altında kalmış olduğu anlaşılmış⁶⁶⁸ ve Hellenistik Dönem'de Mallos'un 'Antiokheia ad Pyramos' adını kullandığı tespit edilmiştir⁶⁶⁹. Yapılan araştırmalar bağlamında Pyramos nehrinin batı kıyısında yer alan, denizden 25 km içerdeki Kızıлтаhta Köyü yakınlarında olduğu düşünülen Mallos'un alüvyon altında kaldığı, sonucunda ise Mallos'un 'Antiokheia ad Pyramos' adıyla, Magarsus'taki kutsal alanın çevresinde askeri ve ticari bir liman şehri olarak yeniden kurulduğu tespit edilmiştir. Magarsus'un M.Ö. 1. yüzyılda Mallos'un yerini aldığı düşünülmektedir. Mallos ile Pyramos Kıyısındaki Antiokheia isimlerine Karataş burnunda ele geçen bazı onurlandırma yazıtlarında rastlanmıştır. Yazıtlarda kentin bazen eski bazen de yeni isminin kullanıldığı görülmüştür⁶⁷⁰. Yeraltı radar

⁶⁶⁷ William Martin Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor*, London, John Murray, 1824, pp. 215-216; Francis Beaufort, *Karamanya*, Çev. A. Neyzi ve D. Türker, Antalya, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2002, s. 289-290; Victor Langlois, *Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus: exécuté pendant les années 1852-1853*, Paris, 1861, pp. 416-419; Friedrich Imhoof-Blumer, "Mallos, Mégarsos, Antioche du Pyramos Etude Géographique, Historique et Numismatique," *Annuaire de la Société Française de Numismatique et d'Archéologie*, Vol. VII, 1883, pp. 93-95; Helmuth Theodor Bossert, "Karataş'taki Arkeolojik Araştırmalar Hakkında Kısa Ön-Rapor," *Bellekten*, Vol. XIV, Sayı 56, 1950, p. 661-663; Louis Robert, "Contribution à la topographie de villes de l'Asie Mineure méridionale," *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, Vol. 95, No. 3, 1951, pp. 256-258; Friedrich Hild, Hansgerd Hellenkemper, "Magarsus," *Tabula Imperii Byzantini 5: Kilikien und Isaurien*, 1990, pp. 335-336; Friedrich Hild, Hansgerd Hellenkemper, "Mallos," *Tabula Imperii Byzantini 5: Kilikien und Isaurien*, 1990, pp. 337.

⁶⁶⁸ Mustafa Hamdi Sayar, "Kilikya'da Epigrafi-Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1997," *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 412.

⁶⁶⁹ Mustafa Hamdi Sayar, "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları, 1999," *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, 22-26 Mayıs 2000, İzmir, 2001, s. 276.

⁶⁷⁰ Mustafa Hamdi Sayar, "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2009," *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. cilt*, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, s. 249-250; Mustafa Hamdi Sayar, "Kilikya Eskiçağ Tarihi-Coğrafyası ve Yerleşim Arkeolojisi Araştırmaları 2010," *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2012, s. 463.

araştırmaları ve manyetik incelemelerle Magarsus'taki yapıların konumuyla ilgili bilgi edinilmiş, cadde, sur ve yapılar arasındaki bağlantılar incelenmiştir. Kentin planı ana hatlarıyla ortaya çıkarılmıştır ve kentteki yapılaşma sürecinin M.Ö. 2. yüzyıl başları ya da ortalarında başladığı saptanmıştır⁶⁷¹. Sonuç olarak Magarsus'un Mallos kentinin yeni şehri olduğu ancak Mallos'un yerinin henüz saptanamadığı anlaşılmaktadır⁶⁷².

Kentin lokalizasyon sorunu hâlâ devam etse de M. Durukan, Mallos'un kent merkezi için Kızıldahta Köyü değil de Küçük Karataş, Gökaya ve Çakırören mevkiilerine bakılması gerektiğini belirtmiştir⁶⁷³. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmalarda elde edilen veriler⁶⁷⁴ Mallos'un merkezinin Magarsus'a çok daha yakın olduğu köylerde aranması gerektiğini göstermiştir. Diğer yandan yapılan jeolojik çalışmalarla Ceyhan Nehri'nin eski yataklarından birinin Akyatan'a doğru aktığı saptanmıştır. Bu nehrin bir dönem aslında iki kent arasından akmakta olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda antik kaynaklardaki lokalizasyon farklılığı⁶⁷⁵ yatağın yer değiştirmesinden kaynaklanmış olabilir. Dolayısıyla Mallos kentinde zaman içerisinde yer değiştirerek taşınmış olma ihtimali vardır. Öte yandan Akyatan

⁶⁷¹ M. H. Sayar, İ. G. Öztürk, "İstanbul Üniversitesi Adana, Osmaniye, Hatay ve Mersin İlleri 2008 Yılı Eskiçağ Yerleşim Arkeolojisi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları," **27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, 2010, s. 454-456.

⁶⁷² "Buna göre, kentin Antik Çağ'daki konumu için en uygun alan, Ceyhan İlçesi'nin batısından başlayıp, kuzey-güney istikametinde Akdeniz'e uzanan Misis Dağları'nın en güneydeki uç kısmında yer alan, kuzeydoğu-güneybatı istikametli yaklaşık 12 km. uzunluğundaki tepelik alan ve etekleridir. Bu alanın sonlandığı en uç kısımdaki burunda Magarsus yerleşmesi yer alır. Kentten kuzeydoğuya doğru uzanan alan, kıyıdaki Karataş ilçesinin kuzeyinden geçerek, Ceyhan Nehri'ne doğru uzanır. Mallos kenti bu tepelik alanın, orta ve doğu uç kısımlarında konumlanmış olmalıdır.;" Fatih Erhan, F. Fatih Gülşen, "Magarsus Kazısı 2013-2015," **37. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, 11-15 Mayıs 2015, Erzurum, 2016, s. 177.

⁶⁷³ Magarsus'un Mallos tarafından bir liman ve kutsal alan olarak kullanıldığı göz önüne alındığında kentin, kıyıya ve Magarsus'a daha yakın bir bölgede aranması gerektiğini düşünmektedir.

⁶⁷⁴ Bu bölgelerde hem modern yapıların inşasında kullanılmış antik yapı malzemelerine hem de alüvyon yoğunluğu ve yüksekliği sebebiyle toprak üzerinde dağınık durumda bulunan birçok mimari bloklar, sütun tamburu, mermer plakalara rastlanılmıştır. Küçük Karataş bölgesinde Hellenistik Dönem ve öncesine tarihlenen seramik buluntuların varlığından söz edilmiş ve yine aynı bölgede kourotophos figürünleri bulunmuştur. Bu figürünler tanrıça Athena ve tanrı Apollon ile ilişkisi düşünüldüğünde, Mallos'un Apollon bilicik merkezi olmasını ve Magarsus'ta Athena'ya adanan önemli bir kutsal alanın varlığını akla getirmektedir. Küçük Karataş, Gökaya ve Çakırören köylerinde yaşayan halk bu bölgede üzerinde kuş betimi olan sikkelerle karşılaştığından bahsetmiştir. Bu noktada Mallos'un sikkelerinin üzerinde kuş motifi kullanılması önem arz etmektedir. Bu bilgi en azından kentin yayıldığı alanın anlaşılması ve Mallos'un eski kent merkezinin nerede aranacağı konusunda çok değerlidir; Murat Durukan, "Yeni Veriler Işığında Mallos, Magarsus ve Antiokheia Ad Pyramos Problemi," **OLBA**, XXV, 2017, s. 362-363..

⁶⁷⁵ Mallos'un bazen nehrin batısında bazen de doğusunda konumlandırılması.

Lagünü'nün⁶⁷⁶ oluşmadan önce sığ bir koy olduğu düşünülürse; doğudaki kıyı şeridinin Küçük Karataş ve Çakırören çizgisinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna istinaden Akyatan Lagünü oluşmadan önce, Mallos'un bu koya yakın konumda bulunan bir kent olduğu düşünülebilir. Bu bilgi doğrultusunda Mallos'un bu koyda bir limana sahip olduğu varsayılabilir. Koy dolmaya ve Akyatan Lagünü oluşmaya başladığında Mallos'un buradaki limanı zarar görmüş ve yakınındaki Magarsus'un limanı kullanılabilir tek liman haline gelmiş olabilir. Diğer bir varsayım ise Mallos'un limanının zarar görmesinden sonra Magarsus'ta başka bir liman inşa ettirdiğidir. Sonuç olarak Mallos'un bir yer değişikliği yaptığı ve yeni bir merkez olarak Magarsus'un bulunduğu konumu elverişli görerek buraya taşındığı anlaşılmaktadır. Bu son haliyle Mallos tam olarak deniz kıyısında ve Pyramos Nehri'nin doğusuna yerleşmiş olur. Bu durum Ptolemaios'un verdiği konum bilgisiyle eşleşmektedir⁶⁷⁷.

Mallos kentinin M.Ö. 5. yüzyılda sikke darbına⁶⁷⁸ başladığını ve lejant üzerinde Mallos'un kısaltması olarak 'MAL' ve 'MAP' ifadelerinin kullanıldığını görülmektedir. Seleukos kralı IV. Antiokhos'un Mallos ismini 'Pyramos kıyısındaki Antiokheia' olarak kısa süreli değiştirmiş olsa da kent, Roma İmparatorluğu'nun bu bölgedeki hâkimiyeti devam ettiği sürece Mallos ismini kullanmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, Hellenistik ve Roma dönemlerinde kentin resmi ad olarak Mallos'u kullandığı ve Magarsus'un kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Güncel çalışmalar doğrultusunda da araştırmacılar F. Erhan ve F. F. Gülşen, M. H. Sayar'ın, önce sadece bir kutsal alan olan Magarsus kentinin zaman içerisinde Mallos'un merkezi haline gelmesiyle ilgili görüşünü benimsemektedir⁶⁷⁹. A. G. Keen ve T. Fischer-Hansen,

⁶⁷⁶ Bir lagünün oluşması için, o bölgede önce sığ bir koyun bulunması gerekmektedir. Akyatan Gölü'nün oluşum evrelerinde bir lagünün tüm oluşum evreleri jeomorfolojik çalışmalarla gözlemlenmiştir: Murat Durukan, "Yeni Veriler Işığında Mallos, Magarsus ve Antiokheia Ad Pyramos Problemi," **OLBA**, XXV, 2017, s. 366.

⁶⁷⁷ Murat Durukan, "Yeni Veriler Işığında Mallos, Magarsus ve Antiokheia Ad Pyramos Problemi," **OLBA**, XXV, 2017, s. 358-368.

⁶⁷⁸ Mallos'un sikke darbi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: F. Imhoof-Blumer, "Mallos, Mégarsos, Antioche du Pyramos Etude Géographique, Historique et Numismatique," **Annuaire de la Société Française de Numismatique et d'Archéologie**, Vol. VII, 1883, pp. 89-128; Fatih Erhan, "Mallos Sikkeleri Üzerine Bir İnceleme," **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 54-71.

⁶⁷⁹ Fatih Erhan, F. Fatih Gülşen, "Magarsus Kazısı 2013-2015," **37. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 11-15 Mayıs 2015, Erzurum, 2016, s. 177-178.

Mallos'a ait sikkelerde Aramice lejantların kullanımına istinaden ismin Fenike kökenli olduğunu öne sürmüştür⁶⁸⁰.

Tarihte Mallos ile Magarsus'u iki farklı kent olarak değerlendiren araştırmacılar olmuştur. Ancak günümüze kadar yapılan araştırmalar ve incelemeler her ikisinin de aynı kenti ifade ettiğini göstermektedir. Kilikia Bölgesi, korsanlardan arındırılıncaya kadar eyaletleştirilmemiştir. M.Ö. 129 yılında *Provincia Asia* kurulmuş ancak bu dönemde Kilikia'nın kıyı şeridi, doğal olarak da Mallos Seleukos Krallığı yönetimi altında kalmıştır. Pompeius, M.Ö. 67 yılında korsanlarla mücadelede Akdeniz sahillerinde başarıya ulaşmış bunun üzerine de korsanların yeniden güçlenmesini önlemek amacıyla onları farklı kentlere yerleştirmiştir; Mallos kenti de bunlardan biridir. *Provincia Cilicia*'nın oluşturulmasıyla da Mallos, Roma'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Daha sonraki yıllarda eyaletlerin sınırları birçok kez değişmiş, Roma'nın doğuyla olan mücadelesi sırasında birçok kez Mallos farklı güçlerin egemenliği altında kalmıştır. M.S. 3. yüzyılda Roma doğu üzerindeki etkisini arttırmış ve çok sayıda sefer yapmıştır. Bu sırada kıyı ve liman kenti olan Mallos, stratejik olarak önem kazanmıştır⁶⁸¹. Mallos'a ait sikkelerin incelenmesi sonucunda da kentin, Roma Dönemi'nde imparator Alexander Severus⁶⁸² veya imparator Elagabalus yönetiminde koloni statüsü aldığı anlaşılmıştır⁶⁸³.

Küçük kentlerin bile kentlerinin adıyla sikke bastıkları bilinirken, Magarsus'a ait sikkeye hiç rastlanılmamıştır. Magarsus'un en önemli yapısı olarak bilinen Athena Magarsia Tapınağı'nın betimleri sadece Mallos kentine ait sikkelerde görülmektedir. Dolayısıyla Karataş burnundaki antik kalıntıların Magarsus'a değil Mallos'a ait olabileceği göz önünde bulundurulmalı ve Magarsus'un bir kent olarak varlığına

⁶⁸⁰ Antony G. Keen, Tobias Fischer-Hansen, "The South Coast of Asia Minor (Pamphylia, Kilikia)," **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, Ed. M. H. Hansen ve T. H. Nielsen, 2004, pp. 1213, 1219; Mathieu Labadie, "L'oracle d'Amphilochos à Mallos: retour sur la question des modalités de la consultation," **Kentron**, Vol. 30, 2014, pp. 133-134.

⁶⁸¹ Fatih Erhan, "Magarsus Antik Kenti," **Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar**, 2016, s. 2-8.

⁶⁸² Ruprecht Ziegler, "Wann wurde Mallos Zur Römischen Kolonie," **Asia Minor Studien-Studien zum Antiken Kleinasien II**, Vol. 8, 1992, pp. 181-183; H. Cancik, H. Schneider(Ed.), "Mallos," **Der Neue Pauly: Enzyklopadie der Antike**, Band 7, 1996-2003, pp. 780.

⁶⁸³ Barclay Vincent Head, **Historia Numorum: A Manuel of Greek Numismatics**, Oxford, The Clarendon Press, 1911, pp. 724.

şüphesiz yaklaşmak gerekmektedir. Antik kaynakların da Magarsus'a neredeyse hiç değinmemesi ancak Mallos hakkında ayrıntılı şekilde bahsetmesi de tesadüf değildir. Dolayısıyla iki kent hakkında tüm bilgiler bir araya getirildiğinde, Magarsus'un Mallos antik kenti tarafından bir kutsal alan ve liman olarak kullanıldığı fikri akla yatkın görünmektedir. Mimari ve seramik buluntular incelendiğinde, Magarsus'un yer aldığı tepe üzerinde M.Ö. 3. yüzyıl sonları ile M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısı arasında bir hareketlilik yaşandığı saptanmıştır. Mallos'un bu tarih aralığında Magarsus'a taşınmış olabileceği düşünülmektedir. M. Durukan, yaptığı tespit ve araştırmaların sonucunda, Mallos, Magarsus ve Antiokheia ad Pyramos isimlerinin, aynı kenti yansıttığını ifade etmektedir. Öte yandan Magarsus'un tapınak ve liman yapısının bulunduğu tepeye verilen bir isim olduğunu öne sürmektedir. Nehir taşkınları ile yön değiştiren nehir yatakları sebebiyle Mallos'un Magarsus tepesine taşındığı fikri de mantıksız değildir ve dolayısıyla Magarsus tepesinde bulunan antik kalıntıların da aslında Mallos'a ait olduğu dikkate alınmalıdır⁶⁸⁴.

Planı ve Yapıları: Mallos (Lev.7/Harita 1), Magarsus ve Antiokheia ad Pyramos'un birbiriyle iç içe olan ilişkisi yukarıda detaylıca açıklanmıştır. Sonuç olarak bu isimlerin aynı kentleri ifade ettikleri anlaşılmaktadır ve son yıllarda yapılan çalışmalar da bu yönde ilerlemeye başlamıştır.

Mallos'un eski yerleşim merkezi konum itibarıyla henüz bulunamamıştır. Ancak Magarsus ile olan ilişkisi bugün daha açıktır ve Mallos'un Pyramos Nehri sebebiyle yer değişikliğine maruz kalması hipotezi, gün geçtikçe kanıtlanması daha mümkün hale gelmektedir. Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Mallos'un bu yer değişikliğini Roma Dönemi öncesinde yaptığı varsayıldığında, kentin yaşamına Roma Dönemi'nde Magarsus tepesinde devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna istinaden bu tez kapsamında Mallos koloni kentinin kent planı incelenirken, Magarsus tepesinde yer alan yapılar ve onların oluşturduğu plan incelenmiştir (Lev.19/Plan 25).

Magarsus'ta bilimsel kazıların ve araştırmaların yapılabilmesi hakkında bilgi veren E. Güney ve U. Güney, ödenek yokluğunun ve bölgedeki özel mülkiyet

⁶⁸⁴ Murat Durukan, "Yeni Veriler Işığında Mallos, Magarsus ve Antiokheia Ad Pyramos Problemi," **OLBA**, XXV, 2017, s. 368-370.

alanlarının ciddi sorunlar yarattığından bahsetmektedir. Öte yandan araştırmacılar, bölgede yaşayan ve pamuk tarımı yapan toprak sahibi çiftçilerin inşa ettirdikleri konaklarında Magarsus kentinden götürülen kalıntıların kullanıldığını ifade etmektedir. Kentin geri kalanı ise toprakla örtülüdür⁶⁸⁵.

Kentte arkeolojik kazıların başlama sürecine oldukça yenidir. 2013 yılında başlayan bilimsel kazılarla bazı yapılar açığa çıkarılmış ve işlevleri hakkında bilgi sahibi olunabilmiştir. Ancak kentte araştırmaya devam edilmesi gereken birçok alan ve yapı bulunmaktadır⁶⁸⁶.

Üç tarafı denizlerle çevrili Magarsus'ta yapılan araştırmalar kentin ızgara plan sistemine sahip olduğunu göstermiştir⁶⁸⁷ ve yapılaşmaya dair ilk izler M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenmektedir⁶⁸⁸. Izgara plan sistemiyle kent arazisi insulalara bölünmüş durumdadır ve insulaların ölçüsü eşit görünmektedir. Dolayısıyla kentin Hellenistik Dönem'de demokrasiyle yönetildiği anlaşılmaktadır⁶⁸⁹.

Kentin ortasından geçen decumanus maximusa ait yol kalıntısı tespit edilmiştir ve olasılıkla bir sütunlu caddedir. Decumanus maximus ilgili çalışmalarda bir su kanalı sisteminin varlığı anlaşılmıştır. Şu ana kadar edinilen bilgilere göre Geç Hellenistik/Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiştir⁶⁹⁰. Ancak kentte cardo maximusa ait bir kalıntıya henüz rastlanmamıştır⁶⁹¹.

Bu yapı doğu-batı doğrultulu caddenin kuzeyinde ve kentin kuzeydoğusunda bulunur. Kentin diğer kısımlarına göre biraz daha tepelik bir alanda inşa edilmiştir. Tarım arazisi olarak kullanılan bu alanda tapınak yapısına ait olduğu düşünülen bazı

⁶⁸⁵ Emrullah Güney, Umut Güney, **Türkiye Coğrafyasının Uygarlıkları: Anadolu'nun ve Trakya'nın Tarihi Coğrafya Bölgeleri ve Antik Kentleri**, Ankara, Nobel, 2011, s. 213.

⁶⁸⁶ Fatih Erhan, "Magarsus Antik Kenti," **Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar**, 2016, s. 9.

⁶⁸⁷ Yelda Durgun-Şahin, Mehmet Faruk Altunkasa, "Magarsos Antik Kenti Oluşum Kurgusunun Analizinde Sistemik Bir Yaklaşım," **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, Sayı 18, 2020, s. 356.

⁶⁸⁸ Fatih Erhan, "Magarsus Antik Kenti," **Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar**, 2016, s. 9.

⁶⁸⁹ Yelda Durgun-Şahin, Mehmet Faruk Altunkasa, "Magarsos Antik Kenti Oluşum Kurgusunun Analizinde Sistemik Bir Yaklaşım," **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, Sayı 18, 2020, s. 356.

⁶⁹⁰ Fatih Erhan, "Magarsus Antik Kenti," **Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar**, 2016, s. 9.

⁶⁹¹ Yelda Durgun-Şahin, Mehmet Faruk Altunkasa, "Magarsos Antik Kenti Oluşum Kurgusunun Analizinde Sistemik Bir Yaklaşım," **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, Sayı 18, 2020, s. 356.

temel kalıntıları bulunmuştur ve arazinin çevresinde de çok sayıda mimari yapı ögesi ele geçmiştir. Mimari elemanların tapınağa ait olduğu düşünülmüştür. Bu tapınağın Hellenistik Dönem’de önemli bir kehanet merkezi olduğu bilinmektedir ve olasılıkla tapınağın etrafında o dönemde yapılaşma artmış ve Mallos kentinin tiyatro, stadion gibi yapılarının da bu dini merkez çevresinde inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu durum da Mallos’un merkezinin Magarsus kentine taşınması anlamına gelmektedir⁶⁹². Antik yazar Arrianos, Büyük İskender’in M.Ö. 333 yılında bu tapınağı ziyaret ettiğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla yapının Hellenistik Dönem’den önce de varlığının bilindiği varsayılabilir⁶⁹³.

Kentin kuzeybatısında yer alan sarnıç toprak altındadır. Arazinin eğiminden dolayı oluşan yükselti farklılığı sebebiyle günümüzde yassı bir höyük gibi görünmektedir. Şu ana kadar elde edilen bilgiler doğrultusunda yapı Geç Hellenistik/Erken İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenmiştir⁶⁹⁴.

Stadion kentin güneyinde yer almaktadır ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda inşa edilmiştir. ‘U’ formundadır ve *sphendone* kısmı yapının kuzeydoğusunda bulunur. Yapı genel olarak toprak altındadır ancak bazı kısımlarda oturma sıraları gözükmemektedir. İlk veriler doğrultusunda yapı Geç Hellenistik/Erken İmparatorluk Dönemi’ne tarihlendirilmiştir⁶⁹⁵. Kentin tiyatrosu stadionun kuzeydoğusunda yer almaktadır. Şu ana kadar kentte kazısı yapılan tek yapıdır. Arazinin eğimine göre inşa edilen yapının *caveası* güneybatıya bakmaktadır⁶⁹⁶. Yapılan kazıların sonucunda tiyatronun Yunan tiyatrosu geleneği ile inşa edildiği anlaşılmıştır. Arazinin eğimi kullanılarak Hellenistik Dönem’de inşa edilen tiyatronun ortaya çıkarılan kısmı değerlendirildiğinde kabaca 3000-4000 kişilik olduğu varsayılmıştır⁶⁹⁷.

⁶⁹² Fatih Erhan, “Magarsus Antik Kenti,” **Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar**, 2016, s. 9-10.

⁶⁹³ **A.e.**, s. 13.

⁶⁹⁴ **A.e.**, s. 10-11.

⁶⁹⁵ **A.e.**, s. 11.

⁶⁹⁶ **A.e.**, s. 11.

⁶⁹⁷ Fatih Erhan, F. Fatih Gülşen, “Magarsus Kazısı 2013-2015,” **37. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 11-15 Mayıs 2015, Erzurum, 2016, s. 184.

Magarsus'un dört tarafı surlarla çevrilidir. Sur yapısı kulelerden ve kapılardan oluşmaktadır. Büyük bir kısmı toprak altında olan kentin sur sistemi tahrip edilmiş durumdadır. Hellenistik Dönem'de inşa edildiği düşünülmektedir ancak süreç içinde onarım görmüştür⁶⁹⁸. Liman kentin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bazı yapı kalıntlarına rastlanmıştır ve dalgakıranlar hâlâ görünür durumdadır. Limanın ilk inşa edildiği tarih bilinmese de Hellenistik Dönem'den Osmanlı Dönemi'ne kadar kullanıldığı düşünülmektedir⁶⁹⁹. Kentin kuzeyinde bazı mezar yapılarına rastlanılmıştır dolayısıyla bu alanın bir nekropol olma ihtimali üzerinde durulmaktadır⁷⁰⁰.

Kente Roma Dönemi'nden sonra inşa edildiği düşünülen yapılarda bulunmaktadır. Bizans Hamamı kentin ortasında, Osmanlı Hamamı'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Kentte Bizans Dönemi'ne tarihlenebilen tek yapı şimdilik bu hamamdır. Osmanlı Hamamı, kalıntıları tespit edilen doğu-batı yönündeki caddenin güneyinde kalmaktadır. Yapı toprak altındadır ve sarnıç gibi arazinin yükselti farkından dolayı yassı bir höyük gibi görünmektedir⁷⁰¹. Ortaçağ Kalesi kentin en kuzeydoğu noktasında yer almaktadır. Bizans İmparatorluğu'nun erken dönemlerinde inşa edildiği düşünülmektedir⁷⁰².

Kent planı ve kalıntılar değerlendirildiğinde Magarsus'un *polis* özelliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak buna rağmen Magarsus'un hiç sikke basmamış olması, sikkeler üzerinde ve yazıtlarda adının Antiokheia ad Pyramos ya da Mallos olarak kullanılması Magarsus'un bir *polis*/kent statüsüne sahip olmadığını göstermektedir⁷⁰³. Diğer incelenen koloni kentlerinin kentleşme süreçlerine bakılarak Magarsus'ta da olasılıkla benzer bir yapılaşma sürecinin yaşandığı düşünülebilir. Bu bağlamda kentin ilk inşa döneminde bir Yunan *polisi* şeklinde düzenlendiği ancak Roma tarafından koloni statüsü verildikten sonra diğer kentlerde olduğu gibi bir inşa

⁶⁹⁸ Fatih Erhan, "Magarsus Antik Kenti," *Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar*, 2016, s. 9.

⁶⁹⁹ **A.e.**, s. 12.

⁷⁰⁰ **A.e.**, s. 12.

⁷⁰¹ **A.e.**, s. 10.

⁷⁰² **A.e.**, s. 11.

⁷⁰³ **A.e.**, s. 12.

programının başlamış olduğu varsayılabilir. Olasılıkla Roma, kendi kùltür ve karakterini bu kentte de yansıtmış, kentte imar faaliyetlerinde bulunmuştur.

Yukarıda verilen tüm bilgiler değerlendirildiğinde Magarsus ile Mallos'un karmaşık ilişkisinin çözülebilmesi önümüzdeki yıllarda yapılacak araştırmaların oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Burada iki kent arasında kurulan ilişkinin sonucunda Mallos'un merkezinin Magarsus'a taşındığı düşünülerek ve iki kent özdeşleştirilerek Magarsus'taki yapılar ve planlama anlatılmıştır. Ancak tüm bunlar bir varsayımsal sonuçtur.



SONUÇ

Roma, egemenliği altına aldığı bölgelerde askeri, ekonomik, kültürel birçok sebepten dolayı kolonizasyon politikasını benimsemiştir. Anadolu'daki kolonizasyon politikası genel itibariyle Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemlerine tekabül eder. Roma'nın Geç Cumhuriyet Dönem'inde Anadolu'daki kolonizasyon politikası ekonomik ve ticari sebeplere dayanmaktadır. Erken İmparatorluk Dönemi'nde ise bu sebeplerin ikinci planda kaldığı, askeri ve kültürel nedenlerin ön plana çıktığı saptanmaktadır. Bununla birlikte Roma'nın kolonizasyon politikasının Anadolu'daki uygulama yönteminin, Roma'nın diğer bölge ve kentlerde uyguladığı yöntemlerden farklı olduğu tespit edilmektedir. Diğer bölge ve kentlerde Roma, kendi geleneğini kolaylıkla dayatabilmiştir. Ancak Roma'nın Anadolu'daki kolonizasyon süreci böyle gelişmemiştir. Anadolu, çok daha eski kültürleri bünyesinde barındıran bir bölge olarak Eski Yunan ve Hellenistik kültürün etkisi altındaydı. Dolayısıyla Roma'nın kolonizasyon politikası kapsamında, Anadolu'da zaman içerisinde Roma kültürü ile Eski Yunan ve Hellenistik kültürün birbirlerini etkileyerek kaynaştıkları anlaşılmaktadır.

Kentler *polis* olgusunu koruyarak Roma'nın siyasi çatısı altında kültürel geçmişlerini de yaşatarak Roma kültürüyle gelişip dönüştüler. Tez kapsamında incelenen koloni kentleri özelinde, Roma'nın Anadolu'da yeni bir koloni kenti kurmadığı, kendi çıkarına da uygun olacak şekilde seçtiği kentlere koloni statüsü verdiği saptanmaktadır. Bu bağlamda kentlerdeki *polis*lere özgü yapılaşma ve kentleşme biçiminin Romalı geleneklerle yenilendiği ve Roma'yı yansıtan yapılarla düzenlendiği anlaşılmaktadır. Roma toplumsal reformu, kentlere yerleştirdiği Romalı kolonistler veya Romalı askerlerle sağlamaya çalışmış ve kentsel dönüşümü de kentlerde izlediği inşa programlarıyla gerçekleştirmiştir. Kentlerde Roma'ya özgü yapılar inşa ettirmiş, var olan yapıları Roma slup ve geleneğine göre yeniden düzenlemiştir. Yapıları yle gösterişli ve anıtsal bir biçime sokmuştur ki Pisidia Antiokheiası'nda yaptığı gibi 'Roma' kentini Anadolu'da canlandırmak istemiştir.

Roma tarafından kolonileştirilen kentlerin Roma'nın Anadolu'daki siyasi ve ekonomik propaganda aracı oldukları görülmektedir. Koloni kentleri arasında özellikle

Pisidia Antiokheiası'nın farklı imparatorlar tarafından bu amaç için kullanıldığı bir anlaşılmaktadır. Araştırmacılar Pisidia Antiokheiası'nı, Roma'nın Anadolu'daki bir yansıması olarak değerlendirmiştir. Özellikle anıtsal dini yapılar ve kutsal alanlar imparatorluk kültürüyle ilişkili olarak Roma'nın kendisini siyasi olarak ortaya koymasındaki ve halkı etkilemesindeki majör araç haline gelmiştir. Diğer eyaletlerde uyguladığı yayılcı politikasını Anadolu'da uygulayamadığı için odak noktasını kentlerdeki inşa faaliyetlerine yönelten Roma olasılıkla halkın dikkatini böyle çekmeyi amaçlamıştı. Kremna, Pisidia Antiokheiası, Alexandria Troas gibi koloni kentlerinin Roma Dönemi yapılaşma programına bakıldığında mimari yapıların anıtsallıklarıyla ön plana çıktıkları ve yapıların bir bütün olarak tasarlandıkları gözlemlenmektedir. Pisidia Antiokheiası'nda inşa edilen Augustus Kutsal Alanı kapsadığı yapılarla görkemli bir yapı kompleksi oluşturmaktadır ancak yapılar tek başlarına da anıtsal, süslü ve estetik görünmektedir.

Anadolu'da Roma tarafından kolonileştirilen kentlerin stratejik konumlarda yer aldıkları ve belli bir gelişmişlik seviyesine ulaştıkları görülür. Öyle ki bu koloni kentlerinin arasında Hristiyanlık'ın resmi din ilan edilmesinden sonra dahi önemlerini koruyan kentler bulunmaktadır. Bununla birlikte koloni olarak seçilen kentlerin kentleşme düzeyinin de son derece gelişmiş oldukları görülür. Ancak incelenen kentler arasında Lystra ile Parlais bazı araştırmacılar tarafından kentleşme açısından diğer kentlere göre zayıf olarak nitelendirilmişlerdir. Ancak aldığı her kararın belli sebebi olan Roma için bu kentleri kolonileştirmek olasılıkla sıradan bir eylem değildi. Muhtemelen bu kentler gelişmişlik düzeylerinden ziyade buldukları konum açısından ve *Via Sebaste yol* ağı ile diğer kentlerle kurulacak iletişim düşünülerek seçilmişti.

Kent planlaması belli bir döneme sıkıştırılabilecek bir kavram değildir. Tez kapsamında araştırılan koloni kentlerine ve bu koloni kentlerinin kent planlamasını incelemek için ele alınan diğer kentlere bakıldığında kentleşme ve onunla gelişen kent planlamasının sürekli değişen ve gelişen bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Farklı dönemlere atfedilecek birçok özellik bulunabilir ancak bu özelliklerin ortaya çıkması da belli bir gelişim sürecinin sonucudur. Dolayısıyla zengin bir kültürel geçmişe sahip

olan Anadolu'daki koloni kentlerinin tarihsel geçmişi kent planlaması açısından oldukça önem kazanmaktadır. Klasik Dönem'den itibaren bazı istisnai durumlar olsa da Anadolu'da kentlerin genel olarak ızgara plan sistemiyle düzenlendikleri görülmektedir. Izgara plan en basit haliyle kentlerin düzenli planlanması anlamına gelmektedir. Arkaik Dönem'de temelleri atılan ızgara plan sonraki dönemlerde çok daha ustaca kullanılmış ve özellikle Hellenistik krallıklar tarafından askeri sebeplerden dolayı tercih edilmiştir. Çalışma bağlamında incelenen koloni kentlerinde planı var olan ve değerlendirilebilenlerin belli bir ızgara plan sistemine sahip oldukları görülmektedir. Bazı kentlerde arkeolojik verilerle bu bilgiler somut olarak kesinleşirse de varlıklarını kanıtlayacak ipuçlarına ulaşılmıştır. Roma Dönemi'nde kentlerin sahip oldukları bu ızgara plan sistemini kullanmaya devam ettikleri ve bu dönemde inşa edilen yapıların da bu plana uygun konumlandırıldıkları tespit edilmektedir. Bu bilgilerle birlikte kentlerde her ne kadar Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemlerinde yeniden bir imar faaliyeti görülse de, kentlerin kendi Hellen kent yapısını korudukları anlaşılmaktadır.

Kentlerin Roma'nın kent planlamasında önemli bir yer tutan, birbirini dik açılarla kesen ve kentlerin ana arterleri olan *cardo maximus* ile *decumanus maximus*ya sahip oldukları görülür. Roma İmparatorluk Dönemi'ne has sütunlu cadde mimarisinin kentlerin koloni statüsü alıp Roma egemenliğine girmeleriyle birlikte kent planlamalarına dahil edildikleri gözlemlenmektedir. Kremna, Pisidia Antiokheiası ve Magarsus kentlerinin sütunlu caddeleri günümüze korunagelmıştır.

Eski Yunan kültüründe agoraların yerini Roma Dönemi'nde forum almıştır. Benzer işlevlere sahip olsalar da agoralara göre forumların daha içe kapanık inşa edildikleri görülür. Agoralarda halk sosyal, siyasi, toplumsal, ekonomik sebeplerle daha çok açık alanlarda bir araya gelirken, Roma'ya özgü olan forumlar daha çok kapalı mekânlar içermektedir. Buna ek olarak Roma'daki basilica yapıları daha çok forumla iç içeyken, koloni kentlerinde görülen bazilikaların forumdan daha ayrı inşa edildikleri görülmektedir. Bu durum kentlerin Roma Dönemi'nden önce de belli bir planlama ve yapılaşma geçmişine sahip olmasıyla açıklanabilir. İncelenen koloni kentlerinin kent planlamalarından, Roma Dönemi'nden önce kullanılan agora

alanlarının bazen foruma dönüştürdükleri veya agora ile forum alanlarının birlikte kullanımının devam ettiği görülmektedir. Alexandria Troas kenti ile Kremna bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Hellenistik Dönem’de tapınaklar ve kutsal alanlar kentin en yüksek konumunda inşa edilmiştir. Ancak Roma Dönemi’nde tapınakların halka açık birçok alanda inşa edildikleri görülmektedir. Bunun sebebi yine Roma’nın propaganda kaygısıdır.

Alexandria Troas, Kremna gibi koloni kentlerinin Roma egemenliği öncesinde su sistemleri açısından zorluk yaşadığı ancak birer koloni kenti olarak seçildikten sonra kentlerde su kaynaklarına erişim ve suyun dağıtımını konusunda önemli inşaa faaliyetlerinin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu iki kentin dışında Tyana, Pisidia Antiokheiası, Parion ve Tyana gibi koloni kentlerinin de koloni statüsü aldıktan sonra gelişmiş bir su sistemine sahip oldukları saptanmaktadır. Bu bağlamda, su sistemleri ve bunların inşası konusunda oldukça tecrübeli olan Roma’nın koloni statüsüne yükselttiği kentlerde genel olarak bu konuyla alakalı düzenleme çalışmaları olduğu görülmektedir. Bu durum kentlere eklenen hamam yapılarıyla açıklanabilir. Sonuç olarak hamam yapılarının inşası normalde kentlere ulaştırılan suyun miktarından daha fazlasını gerektirmişti.

Gymnasionlar Eski Yunan kültürünü yansıtan mimari yapılardır ancak bu Roma Dönemi’nde hamam yapılarıyla birlikte inşa edilerek komplekse dönüştürülmüştür. Roma’da hamamların özellikle simetrik şekilde inşa edilmesine özen gösterilirken; Anadolu’da bu uygulanmamıştır. Parion’da inşa edilen hamam yapısı buna örnek olarak verilebilir. Suyla ilişkili ve Roma’ya özgü yapılardan bir diğeri nymphaeumlardır. Kentlerin daha estetik ve görkemli görünmesi kaygısını taşıyan Roma, nymphaeum yapılarıyla kentlere görsel estetik kazandırmıştır.

Koloni kentlerinin sur yapılarına bakıldığında, genel olarak Hellenistik Dönem’de inşa edildikleri; Roma Dönemi’nde ise onarıldıkları veya yeniden inşa edildikleri görülmektedir. Pax Romana ile daha barışçıl bir ortamın sağlanması sebebiyle Roma İmparatorluk Dönemi’nde sur duvarına sahip olmayan kentlerde de bir inşaa süreci olmamıştır.

Roma Dönemi'nde Anadolu'da koloni statüsü verilen kentlerde ciddi bir inşa programı gözlemlenmektedir. İhtişamlı kentler tasarlayan Roma, kendisini temsil eden kentlere özel ilgi göstermiştir. Ancak kolonileştirildikten hemen sonra bu imar programına dahil edilmemiş kentler de vardır. İmparator Augustus Dönemi'nde kolonileştirilen Kremna'nın Roma Dönemi yapılaşması İmparator Hadrianus Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Öte yandan kent planlamasının ve yapılaşmanın sürekli olarak gelişip dönüştüğü düşünüldüğünde bir kentin kentleşme sürecini tam olarak tamamlandığını da söylemek mümkün değildir.

Roma'nın Anadolu'daki kolonizasyon politikası değişen zaman içinde şekillenmiş, ticari ve ekonomik kaygılar taşıırken daha sonra askeri sebeplere evrilmiştir. Roma Anadolu'daki kolonizasyon politikasını diğer eyaletlere göre daha 'hoşgörülü' bir çerçevede gerçekleştirmiş ve böylece zaman içinde Anadolu'daki Hellen kültürü ile Roma kültürü iç içe geçmiştir. Sonuç olarak koloni kentleri Eski Yunan özellikleri taşıyan kentsel alt yapısına ve yapılaşma programına uygun olarak, buldukları bölgenin topografyası da göz önüne alınarak Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemlerinde yeniden düzenlenmiştir. Bu bağlamda kentlere Roma'ya özgü yapılar inşa edilmiş, kentler Roma geleneğine bağlı şekilde biçimlendirilmiştir. Sütunlu cadde mimarisi koloni kentlerine bu dönemde uyarlanmış, basilica, hamam, nymphaeum gibi Roma'ya ait yapıların inşası gerçekleşmiştir. Bunlarla birlikte Roma'nın, anıtsal şekilde inşa ettiği mimari öğeleri ve tasarladığı yapı komplekslerini kullanarak, kurduğu koloni kentleri aracılığıyla da bir siyasi propaganda gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Amm. Marc.: Rerum Gestarum: **History, Volume I: Books 14-19**, Translated by J. C. Rolfe, Loeb Classical Library 300, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1950.
- Ammianus Marcellinus
- App.: Appianos Rhomaika: **Roman History, Volume I**, Edited and Translated by Brian McGing, Loeb Classical Library 2, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1912.
- Rhomaika: **Roman History, Volume III: The Civil Wars, Books 1-3.26**, Translated by Horace White, Loeb Classical Library 4, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.
- Arist.: Politika: **Politika**, Çev. Mete Tuncay, Ankara, Remzi Kitabevi, 1975.
- Aristoteles
- Aul. Gell.: Aulus Noctes Attica: **Attic Nights, Volume III: Books 14-20**, Translated by J. C. Rolfe, Loeb Classical Library 212, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.
- Gellius
- Cass. Dio: Historiae Romanae: **Roman History, Volume VI: Books 51-55**, Translated by Earnest Cary, Herbert B. Foster, Loeb Classical Library 83, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.
- Cassius Dio
- Cic.: Cicero De Lege Agraria: **On the Agrarian Law (2)**, Translated by J. H. Freese, Loeb Classical Library 240, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1930.
- C. Iul. Caes.: Commentarii de Bello Gallico: **The Gallic War**, Translated by H. J. Edwards, Loeb Classical Library 72, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.
- Caesar
- Dio Chrys.: Dio Orationes: **Discourses 37-60**. Translated by H. Lamar Crosby. Loeb Classical Library 376. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1946.
- Khrysostomos
- Diod. Sic.: Bibliotheca Historike: **Library of History, Volume VI: Books 14-15.19**. Translated by C. H. Oldfather. Loeb Classical Library 399. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954.
- Diodoros Siculus

- Hdt.: Herodotos Historiai: **The Histories**, Translated by A. D. Godley, Cambridge, Harvard University Press, 1920. Perseus Digital Library (Çevrimiçi) <https://www.perseus.tufts.edu>
- Ksen.: Anabasis: **Anabasis**, Translated by Carleton L. Brownson. Revised by
Ksenophon John Dillery, Loeb Classical Library 90, Cambridge, MA: Harvard
University Press, 1998.
- Paus.: Pausanias Periegesis Hellados: **Description of Greece**, Volume IV: Books 8.22-
10, Translated by W. H. S. Jones, Loeb Classical Library 297,
Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935.
- Philostr.: Vitae Sophistarum: **The Lives of the Sophists**, Çev. Wilmer Cave
Philostratos Wright, London, William Heinemann, 1938.
- Plin.: Plinius Naturalis Historia: **Natural History, Volume II: Books 3-7**,
Translated by H. Rackham, Loeb Classical Library 352, Cambridge,
MA: Harvard University Press, 1942.
- Plin.: Plinius Epistulae: **Letters, Volume II: Books 8-10. Panegyricus**. Translated
by Betty Radice, Loeb Classical Library 59, Cambridge, MA: Harvard
University Press, 1969.
- Plb.: Polybios Historai: **The Histories, Volume VI: Books 28-39**. Fragments. Edited
and translated by S. Douglas Olson. Translated by W. R. Paton.
Revised by F. W. Walbank, Christian Habicht. Loeb Classical Library
161. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.
- Pomponius Mela **De Chorographia Libri Tres**, 1968.
- Ptol.: Ptolemaios Geographike Hyphegesis Haz. Karl Müller, 1883.

Geographike Hyphegesis: **Handbuch der Geographie Vol. 2**,
Yay. Haz. A. Stückelberger ve G. GraBhoff, Basel, Schwabe
Verlag, 2017.
- Strab.: Strabon Geographika: **Antik Anadolu Coğrafyası (XII, XIII, XIV)**,
(çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2018.

Geographika: **Geography, Volume V: Books 10-12**, Translated by
Horace Leonard Jones, Loeb Classical Library 211, Cambridge, MA:
Harvard University Press, 1928.

Geographika: **Geography, Volume VI: Books 13-14**, Translated by
Horace Leonard Jones, Loeb Classical Library 223, Cambridge, MA:
Harvard University Press, 1929.

- Tac.: Tacitus De vita et moribus Iulii Agricola: **Agricola**, Translated by M. Hutton, W. Peterson. Revised by R. M. Ogilvie, E. H. Warmington, Michael Winterbottom, Loeb Classical Library 35, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.
- Thuc.: Histories: **History of the Peloponnesian War, Volume I: Books 1-2**,
Thukydides Translated by C. F. Smith. Loeb Classical Library 108, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.
- Vitr: Vitruvius De Architectura: **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul, Alfa, 2016.
- Zos.: Zosimos Historia Nea: **The Decline of Rome**, Çev. J. Buchanan, H.T. Davis, Trinity University Press, San Antonio, 1967.

Modern Kaynaklar

- Abay, Nizam “Lykaonia Bölgesi'nde Roma Dönemi'ne Ait Bir Grup Koloni Iconium Sikkesi,” **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 40, 2018, s. 207-220.
- Abbott, Frank Frost “The colonizing Policy of the Romans from 123 to 31 B.C.,” **Classical Philology**, Vol. 10, No. 4, 1915, pp. 365-380.
- Açıkgöz, Fazlı “Tyana Antik Kenti ve Kentte Gerçekleştirilen Kazı Çalışmalarının Tarihçesi,” **Tyana: Kazı ve Araştırmalar I**, 2019, s. 21-24.
- Adkins L. – Adkins R. A. **Handbook, to Life in Ancient Rome**, Fact on File Library of World History, 2004.
- Akalın, Şükrü Haluk “Tarih Boyunca Aksaray’a Verilen Adlar ve Bu Adların Kökeni Üzerine Görüşler, Değerlendirmeler,” **I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu**, 2016, s. 941-953.
- Akar-Tanrıver, D. – Ertüzün, B. “Smyrna’da Alyattes Tahribine İlişkin Yeni Veriler,” **Arkeoloji Dergisi**, Sayı 1, 2023, s. 99-117.

- Akarca, Aşkıldil **Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Akın, Enver **“Parion Kültleri,”** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2021.
- Akkaş, İsmail **“Parion Yamaç Hamamı Ticari Amphora Buluntuları (M.Ö. 1. yüzyıl – M.S. 7. yüzyıl),” Arkhaia Anatolica: Anadolu Arkeoloji Araştırmaları Dergisi**, Vol. 3, 2020, s. 178-243.
- Akkaya, Tayfun **Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) ‘nin Tarihi Gelişimi ve Eski Eserleri**, İstanbul, Troya Yayınları, 1994.
- Aksoy, Emel **“Die römischen Nekropolen und Grabmonumente Iconiums und der Kernstädte Isauriens,” Antiquitates; Archäologische Forschungsergebnisse**, Vol. 67, 2017.
- Akurgal, Ekrem **: “Sinop Kazıları,” Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol VI, Sayı I, 1956, s. 47-53.
- Aldrete, Gregory S. **Daily Life in the Roman City: Rome, Pompeii, and Ostia**, London, Greenwood Press, 2004.
- Aleppo, Paul **The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch: Part the Ninth: Black Sea-Anatolia-Syria**, Çev. F. C. Belfour, London, 1836.
- Alpaslan, Hakan **“Yalvaç Kent Kimliğinde Pisidia Antiokheia İzlerinin Aranması Üzerine Bir İnceleme,”** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2019.
- Alpaslan, H. – Güngör, Z. T. **“Pisidia Antiokheia Kentini Çevreleyen Kale Yerleşimleri,” XVIII: Türk Tarih Kongresi Cilt 1**, 01-05 Ekim 2018, s. 195-210.
- Ameling, Walter **“The Inscriptions of Heraklea Pontica,” Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien**, Vol. 47, 1994.
- Anderson, J.G. C. **“The Eastern Frontier under Augustus,” Cambridge Ancient History**, Vol. X, 1934, pp. 239-283.

- Ando, Clifford “The Army and the Urban Elite: A Competition for Power,” **A companion to the Roman Army**, Ed. Paul Erdkamp, 2007, pp. 359-378.
- Aristodemou, Georgia “Aspects of Romanization in Cappadocia: Staging architecture and City Scapes,” **Cappadocia and Cappadocians in the Hellenistic, Roman and Early Byzantine Periods: Proceedings of an international video conference held on May 14-15, 2020 on Zoom Studia anatolica Aksel Tibet dicata**, Ed. Ergün Laflı, 2020, pp. 51-80.
- Arslan, Mustafa “**Yalvaç-Beyşehir-Suğla Oluğu’nun M.Ö. 500-M.S. 500 Yılları Arası Tarihi**,” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.
- Arslan, Mustafa “Homoadlar Savaşı,” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1-2, 2011, s. 97-107.
- Arslan, Nurettin “2003 Yılı Lapseki (Lampsakos) ve Çan İlçeleri Yüzey Araştırması,” **22. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 24-28 Mayıs 2004, Konya, 2005, s. 317-325.
- Arslan, Nurettin “2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması,” **26. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. F. Bayram ve A. Özme, 26-30 Mayıs 2008, Ankara, 2009, s. 333-345.
- Arslan, N. – Bakan, C. “Lampsakos/Lapseki ve Çan 2010 Yılı Yüzey Araştırma Sonuçları,” **29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2012, s. 453-468.
- Arundell, F. V. J. **Discoveries in Asia Minor: Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities, and Especially Antioch of Pisidia**, Vol. II, London, Richard Bentley, 1834.
- Aslan, Nadire “**Roma Dönemi Konut Mimarisinde Avlu Kullanımı ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Ephesos, Priene, Aphrodisias, Kremna, Sia, Zeugma, Örnekleri Işığında**,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2019.

- Aperghis, G. G. **The Seleukid Royal Economy: The Financial Administration of the Seleukid Empire**, New York, Cambridge University Press, 2004.
- Atçeken, Zeki “Karamanoğulları’na Kadar Konya’nın Kısa Tarihi,” **Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi**, Ed. Yusuf Küçükdağ, 2001, s. 65-70.
- Aulock, Hans von “Die römische Kolonie Germa in Galatien und ihre Münzprägung,” **İstanbul Mitteilungen**, Vol. 18, 1968, 221-237.
- Aydın-Tavukçu, Zerrin “**Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları**,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2006.
- Bachmann, Martin “Pergamon Mimarisi ve Yapı Teknikleri,” **Anadolu’da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon**, 2023, s. 164-177.
- Bahar, Hasan “Hatunsaray Çevresi Erken Yerleşmeleri: Hatunsaray (Lystra),” Ed. Hasan Bahar, **I. Uluslararası (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildirileri**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012, 103-116.
- Bahar, Hasan “Türklerden Önce Konya Tarihi,” **Konya Araştırmaları: Göç ve İskan**, Ed. A. Aköz ve D. Yörük, 2017, s. 29-45.
- Bahar, Hasan, – vd. “A Plan for Archaeological Excavation of Lystra(Zoldura Höyük),” Ed. Sergio Dequal, **Proceedings of the XX International Symposium CIPA 2005: International Cooperation to Save the World's Cultural Heritage**, 26 September-1 October 2005, Torino, CIPA Organising Committee, 2005.
- Ballance, M. H. “Roman Roads in Lycaonia,” **Anatolian Studies**, Vol. 8, 1958, pp. 223-234.
- Ballance, M. H. “The Forum and Basilica at Cremna”, **Papers of the British School at Rome**, Vol. 26, 1958, pp. 167-175.
- Ballance, M. H. “Derbe and Faustropolis,” **Anatolian Studies**, Vol. 14, 1964, pp. 139-145.

- Barat, Claire “La ville de Sinope réflexions historiques et archéologiques,” **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, Vol. 16, 2010, pp. 25-64.
- Barat, Claire “La ville de Sinope réflexions historiques et archéologiques,” **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, Vol. 16, 2010, pp. 25-64.
- Bardakçı, Kürşat “Anadolu’nun Antik Ulaşım Ağı İçerisinde Arkhelias’ın Yeri ve Önemi,” **V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu**, 03-04 Kasım 2020, s. 344-348.
- Başaran, Cevat “Parion 1997 Araştırmaları,” **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 349-365.
- Başaran, Cevat “Parion’dan Persia’ya Yol Gider,” **Euergetes, Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı**, 2008, s. 133-137.
- Başaran, Cevat “Araştırmalar,” **Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 27-29.
- Başaran, C.– Ergürer, H. E. “Parion Odeion’u (Bouleterion?) 2010 Çalışmaları ve Odeion’da Bulunan Seramikler,” **OLBA**, Vol. XX, 2012, s. 245-289.
- Başaran, C. – Kasapoğlu, B. E. “Parion Güney Nekropolisi 2005-2013,” **Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 117-139.
- Başaran, C. – Kasapoğlu, H. “Parion Odeionu 2010-2013,” **Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 193-201.
- Başaran, C. – Yıldızlı, M. “Parion Tiyatrosu Roma Dönemi Mimari Bezemeleri,” **Parion Roma Tiyatrosu: 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları**, Ed. C. Başaran ve H. E. Ergürer, 2016, s. 77-105.
- Başgelen, Nezhik **Antikçağ Kent Yaşamında Kamusal Spor-Eğitim Mekânları ve Hellenistik Çağ Anadolu Gymnasionları**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.

- Baz, Ferit "Considerations for the Administration of The Province Pontus et Bithynia During The Imperial Period," **CEDRUS**, Vol. 1, 2013, s. 261-284.
- Bean, G. E. "Notes and Inscriptions from Pisidia Part I," **Anatolian Studies**, Vol. 9, 1959, pp. 67-117.
- Bean, G. E. "Notes and Inscriptions from Pisidia Part II," **Anatolian Studies**, Vol. 10, 1960, pp. 43-82.
- Bean, G. E. "Komama," **The Princeton Encyclopedia of Classical Sites**, Ed. R. Stillwell, vd., 1976, pp. 460
- Bean, G. E. "Olbasa," **The Princeton Encyclopedia of Classical Sites**, Ed. R. Stillwell, vd., 1976, pp. 642.
- Beaufort, Francis **Karamanya**, Çev. A. Neyzi ve D. Türker, Antalya, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2002.
- Bekker-Nielsen, T. **Urban Life and Local Politics in Roman Bithynia: The small World of Dion Chrysostomos**, Aarhus, Aarhus University Press, 2008, pp.128.
- Belke, K. – Restle, M. "Ikonion," **Tabula Imperii Byzantini 4: Galatien und Lykaonien**, 1984.
- Benek, Mehmet Sait "Genç Plinius'un Anadolu Mektupları Işığında Traianus Dönemi'nde Bithynia Eyalet Yönetimi," **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 17, Sayı 36, 2016, s. 83-96.
- Berges, Dietrich "Tyana in Kappadokien Luwischer Dynastensitz und Kaiserzeitliche Colonia," **Nürnberger Beiträge zur Archäologie**, Sayı 15, 1998/1999, pp. 37-58.
- Berges, Dietrich "Tyana in Kappadokien: Von der Hethitischen Residenz zur Graco-Römischen Colonia," **Antike Welt**, Vol. 33, No. 2, 2002, pp. 177-187.
- Berges, D. – Nolle, J. **Tyana: Archaologisch-Historische Untersuchungen zum Südwestlichen Kappadokien II**, Bonn, Habelt, 2000.
- Biller, Frank – vd. "Die Straßen in Alexandria Troas. Ein Vorbericht," **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, pp. 277-290.

- Bilgiç, Emin “Anadolu’nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler” **Belleten**, Cilt 10, Sayı 39, 1946, s. 381-424.
- Billows, Richard A. **Kings and Colonists: Aspects of Macedonian Imperialism**, Leiden, E. J. Brill, 1995.
- Bijişkyan, P. Minas **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası: 1817-1819**, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1969.
- Bingöl, Orhan **Magnesia ad Maeandrum**, Ankara, Müze Eserleri Turistik Yayınları, 1998.
- BMC Greek Warwick Wroth, **A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Catalogue of the Greek coins of Troas, Aeolis and Lesbos**, London, 1894.
- Boatwright, Mary T. – vd. **The Romans: From Village to Empire**, Oxford, Oxford University Press, 2004.
- Bossert, H. T. “Karataş’taki Arkeolojik Araştırmalar Hakkında Kısa Ön-Rapor,” **Belleten**, Vol. XIV, Sayı 56, 1950, s. 661-663.
- Bowersock, G. W. **Augustus and The Greek World**, Oxford, The Clarendon Press, 1965.
- Börker, C. – Berges, D. “Tyana-Survey 1995,” **XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 27-31 Mayıs 1996, Ankara, 1997, s. 17-26.
- Brandt, H. “Parlais: Eine Römische Kolonie in Pisidien,” **Epigraphica Anatolica**, Vol. 24, 1995, pp. 57-60.
- Brandt H. – Kolb, F. **Lycia et Pamphylia: Eine Römische Provinz im Südwesten Kleinasien**, Mainz am Rhein, Philipp von Zabern, 2005.
- Brelaz, Cedric “Experiencing Roman Citizenship in the Greek East during the Second Century CE: Local Contexts for a Global Phenomenon,” **Roman and Local Citizenship in the Long Second Century CE**, 2021, pp. 279.
- Broadhead, Will “Colonization, Land Distribution, and Veteran Settlement,” **A companion to the Roman Army**, Ed. Paul Erdkamp, 2007, pp. 148-163.

- Bryer, A. – Winfield, D. **The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos**, Washington DC, Dumbarton Oaks Publications, 1985.
- Budde, Ludwig “Kurzer vorläufiger Bericht über die Grabungen in Sinope der Kampagnen 1951-1952,” **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol. VI, Sayı 2, 1956, pp. 5-10.
- Bulut, Esra “Kappadokia Kralı V. Ariarathes,” **Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 2, 2019, s. 148-161.
- Burdy, J. – vd. “The Aqueduct, Nymphaeum and Bath House,” **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 175-200.
- Burney, C. A. “Northern Anatolia Before Classical Times,” **Anatolian Studies**, Vol. 6, 1956, pp. 179-203.
- Burstein, Stanley Mayer **Outpost of Hellenism: The Emergence of Heraclea on the Black Sea**, Berkeley, University of California Press, 1974, pp. 15-18.
- Buruldağ, Erdinç “Anadolu’nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017.
- Buruldağ, Erdinç “Roma Kolonizasyon Sürecinin Parium’daki Siyasi Yansımaları,” **MASROP**, Vol. 11, Sayı 17, 2017, s. 55-72.
- Buruldağ, Erdinç “Lampsakos’ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L.,” **Anadolu**, Vol. 43, 2017, s. 75-90.
- Buruldağ, Erdinç “Colonia Gemella/Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu’nun Kuzeybatısından Kısa Ömürlü Bir Roma Kolonisi,” **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, Vol. 5, Sayı 2, 2020, s. 15-25.
- Camgöz, Filiz “M.Ö. 2 – M.S. 1. Yüzyıllarda Lykia Tarihi: Roma ile İlişkileri, Eyalet Olma Süreci,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.
- Campbell, Brian **The Roman Army: 31 BC–AD 337**, London, Routledge, 1994.
- Cancik, H. – Schneider H. (Ed.) **Der Neue Pauly: Enzyklopadie der Antike**, Band I, Stuttgart, J.B. Metzler, 1996-2003.

- Cancik, H. – Schneider H. (Ed.) **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly**, Vol. 12, Leiden and Boston, Brill, 2008.
- Casey, John – vd. “Sinope: A Catalogue of the Greek, Roman and Byzantine Coins in Sinop Museum (Turkey) and Related Historical and Numismatic Studies,” **Royal Numismatic Society Specia Publication**, Vol. 44, 2010.
- Castagnoli, Ferdinando **Orthogonal Town Planning in Antiquity**, Cambridge, MIT Press, 1971.
- Castellan, Antoine Laurent **Lettres sur la Morée: l’Hellespont et Constantinople**, Paris, 1820.
- Charbonneaux, Jean “Tholos et Prytanée,” **Bulletin de Correspondance Hellénique**, Vol. 49, 1925, pp. 158-178.
- Chevallier, Raymond “Cité et territoire, Solutions romaines aux problèmes de l’organisation de l’espace: Problématique 1948-1973,” **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt I, 1974, pp. 649-788.
- Chrissanthos, Stefan G. **Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome**, Greenwood Publishing Group, London, 2008.
- Cohen, Getzel M. **The Hellenistic Settlements in Europe, the Island and Asia Minor**, Berkeley, University of California Press, 1995.
- Cook, J. M. **The Troad: An Archaeological and Topographical Study**, Oxford, Oxford University Press, 1973.
- Coşkun Abuagla, Asuman “Pisidia Apolloniası’ndan Via Sebaste’ye ait Yeni Bir Mil Taşı,” **TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Sayı 18, 2015, s. 175-180.
- Cottier, M. – vd. **The Customs Law of Asia**, Oxford, Oxford University Press, 2008.
- Cramer, John Anthony **Geographical and Historical Description of Asia Minor**, Amsterdam, Adold M. Hakkert, 1971.
- Cronin, H. S. “First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia III,” **The Journal of Hellenic Studies**, Vol. 24, 1904, pp. 113-124.

- Çakır, Esra **“The Study of the Concept of the Sacred Hearth and greek Goddess of the Hearth and Their Association with the Prytaneion, Its Origins, and Its Development,”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2006.
- Çelik, Ayşe **“Hellenistik ve Roma Dönemi Heraclea Pontica Kenti ve Sikkeleri,”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- Çelik, Emine **“Anadolu’da Prytaneionlar ve Hestia Kültü,”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2023.
- Çelikbaş, E. – Oyarçin, K. **“Parion Yamaç Hamamı,” Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi,** Vol. 3, No. 4, 2014, s. 61-85.
- Çevik, N. – Varkıvanç, B. **“An Evaluation of the Roman Rural Baths of Lycia in the Light of Two New Examples,” Adalya,** Vol. VII, 2004, pp. 223-249.
- Çevik, N. – vd. **“Genel Topografya,” Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası,** 2005, s. 27-28.
- Çevik, N. – vd. **“Kent Topografyası,” Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası,** 2005, s. 28-31.
- Çevik, N. – vd. **“Kent Merkezi,” Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası,** 2005, s. 36-51.
- Çevik, N. – vd. **“Nekropoller,” Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası,** 2005, s. 53-55.
- Çevik, N. – vd. **“Genel Değerlendirme,” Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası,** 2005, s. 79-81.
- Çevik, N. – vd. **“Akropol Yerleşiminin Tarihleme Sorunları Üzerine Tartışma,” Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası,** 2005, s. 93-98.
- Çınaroğlu, Aykut **“Kemerhisar-Ambartepe 1986 Kazısı,” IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt,** 06-10 Nisan 1987, Ankara, s. 351-360.
- Dağlı, Y. – Kahraman S. A. (Haz.) **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi,** 2. Cilt 1. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

- Davis, E. J. **Anatolica; Or, The Journal Of A Visit To Some Of The Ancient Ruined Cities Of Caria, Phrygia, Lycia, And Pisidia**, London, Grant and Co, 1874, pp.177-199.
- De Angelis, Franco **Archaic and Classical Greek Sicily: A Social and Economic History**, New York, Oxford University Press, 2016.
- Dengate, J. A. "A Site Survey along the South Shore of Black Sea," **The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology**, Vol. I, 1978, pp. 245-258.
- Demir, Muzaffer "Kappadokia Kralı Arkhelaos," **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**, 11-16 Kasım 2011, Nevşehir, 2012, s. 331-361.
- Demir, Muzaffer "Carrhae Savaşı'nın (M.Ö. 53) Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bazı Yeni Değerlendirmeler," **CEDRUS**, Vol. 6, 2018, s. 233-248.
- Demirer, Ünal "**Pisidia Antiokheiası Büyük Bazilika Taban Mozaikleri**," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2004.
- Doğanay, O. – İşler, B. "Geç Antik Çağdan Günümüze Tyana (Kemerhisar)," **Akdeniz Sanat**, Cilt 13, 2019, s. 639-648.
- Doğancı, Kamil "Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Pontus Eyaletinde Uyguladığı Askeri Politikalar," **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı 56, 2017, s. 68-85.
- Doonan, O. – vd. "Sinop İli Yoğun Alan Araştırması, 1997," **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 359-371.
- Doonan, O. – vd. "Sinop Bölgesel Arkeoloji Araştırması 1998: Karasu Vadi Araştırması," 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 24-28 Mayıs 1999, Ankara, 2000, s. 345-357.
- Doonan, O. – vd. "Sinop ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırması 1999," **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 22-26 Mayıs 2000, İzmir, 2001, s. 137-149.

- Doonan, O. – vd. “Sinop Kalesi Archaeological Excavations: the 2017 and 2019 Field Seasons,” **Archaeology in Anatolia**, Vol. IV, 2021, pp. 155-169.
- Dönmez-Öztürk, Filiz “Likya Örneğinde Romalılaştırma ve Romalılaştırma,” **Doğu-Batı**, Sayı 49, 2009, s. 269-277
- Dönmez, Şevket Yeni Arkeolojik Bulguların Işığında İÖ 2. Binyılda Sinop,” **Bellekten**, Vol. LXVIII, Sayı 251, 2004, s. 1-28.
- Drew-Bear, Thomas “Pisidia Antiocheia’sının Parlak Dönemlerini Yansıtan Yazıtlar,” **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara, 1995, s. 13-18.
- Duchesne, L. “La colonie romaine d’Olbasa en Pisidie,” **Bulletin de correspondance hellénique**, Vol. 1, 1877, pp. 332-337.
- Durdağı, M. Serkan “**Güney Marmara (Propontis) Limanları: Parion ve Priapos**,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2004.
- Durgun-Şahin, Y. – Altunkasa, M.F. Magarsos Antik Kenti Oluşum Kurgusunun Analizinde Sistemik Bir Yaklaşım,” **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, Sayı 18, 2020, s. 348-358.
- Durmuş, İlhami “Anadolu’da Kimmerler ve İskitler,” **Bellekten**, Vol. 61, Sayı, 231, 1997, s. 273-286.
- Durukan, Aynur “Selçuklular Öncesinde Konya,” **Gez Dünyayı Gör Konyayı**, Yay. Haz. Ahsen Erdoğan, 2001, s. 10-19.
- Durukan, Murat “Yeni Veriler Işığında Mallos, Magarsos ve Antiokheia Ad Pyramos Problemi,” **OLBA**, XXV, 2017, s. 345-381.
- Dürüşken, Çiğdem **Paulus’un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.
- Ebcioğlu, İsmet “Neşredilmemiş Yeni Bir Sinope (Sinop) Şehri Sikkesi ve Onunla İlgili Bazı Sorunlar,” **Anadolu**, Sayı 18, 1974, s. 91-103.

- Ekmen, F. G. “Hititlerin Batı Karadeniz Bölgesi’nde Yaşayan Komşuları Hakkında Yeni Bulgular,” **Archivum Anaticum**, Vol. 15, Sayı 1, 2021, s. 59-96.
- Eren, Kenan “Hellen Polisinin Ortaya Çıkışı: Güncel Çalışmalar Üzerine Değerlendirmeler,” **MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 20, 2019, s. 225-236.
- Ergin, Gürkan **Anadolu’da Roma Hâkimiyeti: Direniş ve Düzen**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Ergin, Y. Gürkan “Anadolu’da Roma Hâkimiyeti: İsyancılar, Tepkiler ve Huzursuzluklar. Asia Eyaleti’nin Kuruluşu’ndan (MÖ 129) Iustinianus Döneminin Sonuna Kadar (MS 565),” Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.
- Ergürer, H. Ertuğ “Parion Roma Dönemi Seramiği,” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2012.
- Ergürer, H. Ertuğ “Tiyatro,” **Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 77-86.
- Ergürer, H. Ertuğ “Parion, Agora ve Dükkanlarında Ele Geçen Sigillatlar ve Kırmızı Astarlı Seramikler,” **Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı**, 2015, s. 49-86.
- Ergürer, H. E. – Genç, S. “Sur Duvarları, Kuleler, Kapılar ve Limanlar,” **Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 43-56.
- Ergürer, H. E. – Yıldızlı, M. “Parion Tiyatrosu, 2006-2013,” **Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 139-147.
- Ergürer, H. E. – Güleç-Özer, D. “Parion Tiyatro Mimarisi,” **Parion Roma Tiyatrosu: 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları**, Ed. C. Başaran ve H. E. Ergürer, 2016, s. 33-65.
- Ergürer, H. E. – Keleş, V. “Parion Tiyatrosu’nda Bulunan Gladiatör Graffitoları,” **TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, Sayı 18, 2018, s. 21-32.

- Erhan, F. – Gülşen, F. F. “Magarsus Kazısı 2013-2015,” **37. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 11-15 Mayıs 2015, Erzurum, 2016, s. 175-190.
- Erhan, F. – Gülşen, F. F. “Mallos Sikkeleri Üzerine Bir İnceleme,” **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 54-71.
- Erhan, Fatih “Magarsus Antik Kenti,” **Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar**, Ed. C. Can ve A. Kilimci, 2016, s. 1-20.
- Eroğlu, S. – Direr-Akhan, A. A. “Seyahatnameler’de Sinop,” **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Vol. 17, Sayı 1, 2013, s. 257-272.
- Erol, Ayşe Fatma “Anadolu Roma İmparatorluk Dönemi Sütunlu Caddelerinin Antik Şehircilik Kavramı içindeki Yeri,” **Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2019, s. 11-22.
- Ertüzün, Bora “Yeni Araştırmalar Işığında Eski Smyrna Arkaik Dönem Sivil Mimarisinin Değerlendirilmesi,” **TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Sayı 28, 2021, s. 187-210.
- Erzen, Arif “Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları,” **Türk Arkeoloji Dergisi**, Vol. VI, Sayı I, 1956, s. 69-72.
- Esch, Tobias “Zur Frage der Sogenannten Doppelgemeinden: Die Caesarische und Augusteische Kolonisation in Kleinasien”, **Asia Minor Studien**, Vol. 65, 2008, pp. 199–216.
- Esch, Tobias “Alexandria Troas: Drei numismatische Notizen zur Stadtgeschichte,” **Man kann es sich nicht prächtig genug vorstellen!: Festschrift für Dieter Salzmann I**, 2016, pp. 71-86.
- Eskin, Bülent – vd. “Aksaray İlinin Dinamikleri,” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı 61, 2017, s. 237-248.
- Eyice, Semavi “Trebenna: Antalya Yakınında Eski Bir Şehir Kalıntısı,” **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, Sayı 58/337, 1977, s. 23-27.

- Feuser, Stefan “Der Brunnen vor dem Podiumtempel,” **Asia Minor Studien**, Vol. 55, 2008, pp. 145-156.
- Feuser, Stefan “Der Hafen von Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 63, 2009.
- Feuser, Stefan “The Roman Harbour of Alexandria Troas, Turkey,” **The International Journal of Nautical Archaeology**, Vol. 40, Sayı 2, 2011, pp. 256-273.
- Franke, Peter Robert **Roma Dönemi’nde Küçük Asya: Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı**, Çev. Nezahat Baydur, İstanbul, Ege Yayınları, 2007.
- French, David H. “Latin Inscriptions from Aksaray (Colonia Archelais in Cappadocia),” **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik**, Band 27, 1977, pp 247-249.
- French, David H. **Roman Roads and Milestones**, Vol. 3, Fasc. 3.3. Cappadocia, Electronic Monograph 3, 2012.
- Frisch, Peter “Die Inschriften von Lampsakos,” **Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien**, Vol. 6, 1978.
- Fuhrmann, Christopher “Ius Italicum,” **The Encyclopedia of Ancient History**, Ed. R. S. Bagnall, vd., 2013, pp. 3555.
- Garlan, Y. – Tatlıcan, İ. “1994 ve 1995 Yılları Zeytinlik (Sinop) Amphora Atölyeleri Kazıları,” **XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 27-31 Mayıs 1996, Ankara, 1997, s. 337-351.
- Giese, J. – vd. “Der Zwölfeckbau in Alexandria Troas: Vorbericht zu den Arbeiten der Jahre 2008-2015,” **Asia Minor Studien**, Vol. 88, 2018, pp. 91-178.
- Gordon, H. L. “The Basilica and The Stoa in Early Rabbinical Literature: A Study in Near Eastern Architecture,” **The Art Bulletin**, Vol. 13, No. 3, 1931, pp. 352-375.
- Govi, Elizabeth – vd. “Urbanism and Architecture in the Etruscan City of Kainua-Marzabotto: New Perspectives,” **Crossing the Alps: Early Urbanism Between Northern Italy and Central Europe (900-400 BC)**, 2020, pp. 123-136.
- Göncü, Hakan “Smyrna Bouleuterionu,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2019.

- Görkay, Kutalmış “An Early-Imperial Podium Temple at Alexandria Troas,” **Patris und Imperium: Kulturelle und Politische Identität in den Städten der Römischen Provinzen Kleinasien in der Frühen Kaiserzeit**, 2002, pp. 217-232.
- Grant, Michael **From Imperium to Auctoritas: A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B.C. – A.D. 14**, London, Cambridge University Press, 1969.
- Greaves, Alan M. **Miletos: A History**, London and New York, Routledge, 2002.
- Gülbay, Onur **Anadolu’da Hadrianus’un İzleri: İmparator Hadrianus Dönemi Anadolu’da İmar Faalyetleri**, İzmir, Sakin Kitap, 2023.
- Gülçur, Sevil “Aksaray Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması,” **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara, 1995, s. 191-214.
- Gündoğdu, H. M. – Özkök, M. K. “Antik Kentlerde Fonksiyonel Yapılanma Özellikleri ile Mekânın Biçimlenme Özellikleri Arasındaki İlişki: Pompeii Antik Kenti,” **Art-Sanat Dergisi**, Sayı 8, 2017, s. 51-72.
- Gündüz, Serkan “**The Ancient South Marmara Harbors**,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015.
- Güney, E. – Güney, U. **Türkiye Coğrafyasının Uygarlıkları: Anadolu’nun ve Trakya’nın Tarihi Coğrafya Bölgeleri ve Antik Kentleri**, Ankara, Nobel, 2011.
- Gürkan, Güngör “1981 Babadat Kazısı (Germa Koloni Şehri),” **IV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 8-12 Şubat 1982, Ankara, 1983, s. 325-333.
- Gürkan, T. – Doğanay O. “Tyana Roma Hamamı Kazılarında Ortaya Çıkan Sütun Başlık Parçaları,” **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Vol. 48, 2020. s. 327-258.
- Güveloğlu, Ali “**M.S. I-III. Yüzyıllarda Tuna ve Trakya Eyaletlerinde Roma Kentleşme Süreci**,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009.

- Hacar, Abdullah **“Kapadokya Bölgesi İlk Tunç Çağı Çanak Çömleği: Göltepe ve Kestel Kazıları ile Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri Yüzey Araştırması Buluntuları,”** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2016.
- Hamilton, W. J. **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia,** London, J. Murray, 1842.
- Harris, B. F. – vd. **“Bithynia: Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism,”** **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt 7.2., pp. 1980, 857-901.
- Hayden, Olivia. E. **“Urban Planning in the Greek Colonies in Sicily and Magna Graecia (8th – 6th centuries BCE),”** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Massachusetts, Tufts University, 2013.
- Head, B. V. **Historia Numorum: A Manuel of Greek Numismatics,** Oxford, The Clarendon Press, 1911.
- Hellenkemper, H. – Hild, F. **“Olbasa,”** **Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamphylien,** 2004, pp. 754-755.
- Hellmann, Marie-Christine **L’architecture Grecque 3: Habitat, Urbanisme et Fortifications,** Paris, Picard, 2010.
- Hemer, C. J. **“Alexandria Troas,”** **Tyndale Bulletin,** Vol. 26, 1975, pp. 79-112.
- Henderson, M. I. **“Reviewed Work: F. Vittinghoff, Römische Kolonisation und Bürrerrechtspolitik unter Caesar und Augustus,”** **The Journal of Roman Studies,** Vol. 43, 1953, pp. 138-141.
- Hicks, E. L. **“Three Inscriptions from Asia Minor,”** **The Journal of Hellenic Studies,** Vol. 27, 1907, pp. 226-228.
- Hild, F. – Hellenkemper, H. **“Magarsos,”** **Tabula Imperii Byzantini 5: Kilikien und Isaurien,** 1990, pp. 335-336.
- Hild, F. – Hellenkemper, H. **“Mallos,”** **Tabula Imperii Byzantini 5: Kilikien und Isaurien,** 1990, pp. 337.
- Hild, F. – Restle, M. **“Asbamaion,”** **Tabula Imperii Byzantini 2: Kappadokien,** 1981.

- Hill, G. F. **“Catalogue of the Greek coins of Lycaonia, Isauria, and Cilicia,** London, British Museum, 1900.
- Hill, Stephen, The First Season of Rescue Excavation at Çiftlik (Sinop),” **Anatolian Studies**, Vol. 45, 1995, pp. 219-231.
- Hind, John “Megarian Colonisation in the Western Half of the Black Sea,” **The Greek Colonization of the Black Sea Area**, Vol. 121, 1998, pp. 137.
- Hirschfeld, Gustav “Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien”, **Zeitschrift der Gessellschaft für Erdkunde**, Vol. XIV, 1879, pp. 279-316.
- Hoepfner, Wolfram **Herakleia Pontike: Karadeniz Ereğli’de Mimari, Arkeolojik Belgeleme ve Araştırmalar**, Çev. Ed. Canay Tunçer Yıldırım, Yay. Haz. Sadun Duran, İstanbul, Ege Yayınları, 2022.
- Imhoof-Blumer, F. **Monnaies Grecques**, Amsterdam, Johanner Müller, 1883.
- Imhoof-Blumer, F. “Mallos, Mégarsos, Antioche du Pyramos Etude Géographique, Historique et Numismatique,” **Annuaire de la Société Française de Numismatique et d’Archéologie**, Vol. VII, 1883, pp. 89-127.
- Imhoof-Blumer, F. “Griechische Münzen aus dem Museum in Klagenfurt und anderen Sammlungen,” **Numismatische Zeitschrift**, Vol. 16, 1884, pp. 227-300.
- Imhoof-Blumer, F. **Kleinasiatische Münzen**, Vol. II, Wien, Alfred Hölder, 1902.
- Işın, Mehmet Akif “Sinop Bölgesi Yüzey Araştırması,” **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Yay. Haz. M. Sağlam, vd., 1-3 Haziran 1988, Samsun, 1990, s. 241-277.
- Işın, Mehmet Akif Mehmet Akif Işın, “Sinop Region Field Survey,” **Anatolia Antiqua**, Vol. 6, 1998, pp. 95-139.
- İbn Battuta Tanci **İbn Battuta Seyahatnamesi I**, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- İnan, Jale “1970 Kremna Kazısı Raporu,” **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı XIX-II, 1970, s. 51-97.

- İplikçioğlu, Bülent “Die Provinz Lycia unter Galba und die Gründung der Doppelprovinz Lycia et Pamphylia unter Vespasian” **Anzeiger der Philosophisch-Historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften**, 143, 2008, pp. 5-23.
- Jones, A. H. M. **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford, The Clarendon Press, 1971.
- Kaba, H. – Vural, H. “Arkeoloji ile Geçen Yetmiş Yıl-Kazılar Işığında Sinop Arkeolojisi,” **Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop**, 2018, s. 439-464.
- Kaplan, Davut “Smintheion-Alexandria Troas Yolu, Ne İcindi: Jeolojik, Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Güzergâh ve İşlevi,” **Anadolu/Anatolia**, Vol. 42, 2016, s. 49-94.
- Kasapoğlu, Büşra Elif “**Parion Güney Nekropolisi Arkaik Dönem Mezar ve Kontekstleri**,” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2019.
- Kassab-Tezgör, Dominique “Sinop’ta Seramik ve Anfora Atölyelerinin İncelenmesi,” **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 30 Mayıs-3 Haziran 1994, Ankara, 1995, s. 177-190.
- Kassab-Tezgör, Dominique Dominique Kassab Tezgör, “Demirci-Sinop Anfora Atölyelerinin Kazısı,” **XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 29-Mayıs-2 Haziran 1995, Ankara, 1996, s. 277-291.
- Kassab-Tezgör, D. – Tatlıcan, İ. “Sinop-Demirci Anfora Atölyelerinin 1995 Kazısı,” **XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, Yay. Haz. İ. Eroğlu, vd., 27-31 Mayıs 1996, Ankara, 1997, s. 353-367.
- Kassab-Tezgör, D. – Tatlıcan, İ. “Sinop-Demirci Malzemesi 1998 Yılı Araştırma Dönemi,” **21. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, 24-28 Mayıs 1999, Ankara, 2000, s. 315-322.
- Kassab-Tezgör, D. – Dereli, F. “Sinop-Demirci Amphora Atölyeleri 2000 Kazısı,” **23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, 28 Mayıs- 1 Haziran 2001, Ankara, 2002, s. 235-242.

- Kaşka, Gülcan “Pisidia Antiokheia’sında Hristiyanlık,” **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 41, 2017, s. 21-33.
- Kaşka, G. – Ekinci, K. “M.S. I. ve VIII. Yüzyıllar Arasında Kuzeybatı Pisidia’da Hristiyanlık,” **Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi (Phaselis)**, Cilt V, 2019, s. 333-346.
- Katsari, C. – Mitchell, S. “The Roman Colonies of Greece and Asia Minor: Questions of State and Civic Identity,” **Athanaeum**, Vol. 96/1, pp. 221-249.
- Kaya, Mehmet Ali “Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi,” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 24, Sayı 38, 2005, s. 11-30.
- Kaya, Mehmet Ali **Anadolu’da Galatlar ve Galatya Tarihi**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011.
- Kaya, Mehmet Ali “Anadolu’da Roma Egemenliği,” **Doğu-Batı Dergisi**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2019, s. 189-227.
- Kearsley, R. A. “The Milyas and the Attalids: a Decree of the City of Olbasa and a New Royal Letter of the Second Century B.C.,” **Anatolian Studies**, Vol. 44, 1994, pp. 47-57.
- Keaveney, Arthur **Lucullus: A Life**, London, Routledge, 1992.
- Keen, A. G. – Fischer-Hansen, T. “The South Coast of Asia Minor (Pamphylia, Kilikia),” **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, Ed. M. H. Hansen ve T. H. Nielsen, 2004, pp. 1211-1223.
- Keleş, Vedat “Parion History From Coins,” **Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress**, Ed. Nicholas Holmes, 2009, Glasgow, 2011, pp. 237-246.
- Keleş, Vedat “Giriş,” **Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion**, Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 19-27.
- Keleş, V. – Çelikbaş, E. “Parion Yamaç Yapısı 2008-2013,” **Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 175-182.
- Keleş, V. – Yılmaz, A. “Parion Roma Hamamı 2006-2013,” **Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı**, Ed. H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz, 2014, s. 159-171.

- Kiernan, Philipp “Preliminary Report on the Excavations of a Cryptoporticus and Market Building at Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, pp. 199-216.
- Klinkott, Manfred “Die Ruinen von Alexandria Troas: Bestandsaufnahmen der ‘Thermen des Herodes Atticus’ und des ‘Maldelik’ mit Vorberichten der Untersuchungen durch R. Koldewey und A.C.G. Smith,” **Asia Minor Studien**, Vol. 72, 2014.
- Koçak, Özdemir “Erken Sinop Yerleşmeleri,” **Belleten**, Vol. LXVII, Sayı 250, 2003, s. 697-718.
- Koparal, Elif “Grek Polisi İmgesi ve Değişen Gerçekler: Klazomenai Örneği,” **Yerleşim Sistemleri ve Mekân Analizi**, Yay. Haz. Ö. Çevik ve B. Erdoğan, 2014, s. 57-80.
- Korkan, Mustafa “Tyana (Kemerhisar) Su Kemerlerinde Kullanılan Kayaçlar ve Mühendislik Özellikleri,” **Tyana: Kazı ve Araştırmalar I**, 2019, s. 221-230.
- Kornemann, E. “Coloniae,” **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol. 7 (Claudius-Cornificius), 1900.
- Korkanç, Mustafa “Tyana Su Kemerleri ve Taşları,” **Mavi Gezegen**, Sayı 26, 2019, s. 49-53.
- Kostof, Spiro **The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History**, New York ve Boston, Bulfinch Press, 1991.
- Köker, Hüseyin “Eskiçağ’da Komama: Tarihi ve Sikkeleri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Koroğlu, Gülgün “2010 yılı Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı,” **33. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt**, Yay. Haz. H. Dönmez ve Ö. Ötügen, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2012, s. 65-76.
- Koroğlu, Gülgün “Balatlar Yapı Topluluğu İçindeki Bizans ve Osmanlı Dönemi Kiliseleri,” **Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri IV-Olympos Araştırmaları II**, Ed. Mustafa Şahin, 2018, s. 130-145.

- Koroğlu, G. – vd. “Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı 2012 ve 2013 Yılı Çalışmaları,” **36. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. H. Dönmez, 02-06 Haziran 2014, Gaziantep, 2014, s. 511-534.
- Koroğlu, G. – vd. “Dünü ve Bugünüyle Balatlar Kilisesi Kazıları,” **Sinop Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 21-24 Ekim 2021, Sinop, 2022, s. 75-86.
- Körpe, Reyhan “Troas Bölgesi Antik Kentleri,” **Çanakkale Savaşları Tarihi I**, Ed. Mustafa Demir, 2008, s. 349-411.
- Krecker, Daniel **Die Trierer Kaiserthermen**, Ausburg, Dr. Benno Filser Verlag, 1929.
- Kubitschek, Wilhelm “Ninica Claudiopolis,” **Numismatische Zeitschrift**, Vol. 34, 1902, pp. 1-30.
- Kurt, M. – Bulut, E. “Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Tyana,” **Tyana: Kazı ve Araştırmalar I**, 2019, s. 73-96.
- Küçükbezci, Hatice Gül “Assur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Hatunsaray (Lusna) ve Çevresi,” Ed. Hasan Bahar, **I. Uluslararası (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildirileri**, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012, s. 135-141.
- Kürkçü, Mehmet “Ariassos ve Kremna’da Gözlemlenen Su Sistemleri ve Sarnıçlar Hakkında Bir Değerlendirme,” **Mediterranean Journal of Humanities**, Vol. 1, 2015, s. 301-311.
- Labadie, Mathieu “L’oracle d’Amphilochos à Mallos: retour sur la question des modalités de la consultation,” **Kentron**, Vol. 30, 2014, pp. 131-146.
- Labarre, Guy – vd. “Parlais et Prostanna: Sites et Territoires,” **Anatolia Antiqua**, Vol. 13, 2005, pp. 223-257.
- Laffi, Umberto “Le colonie Romane con l’appellativo Gemella o Gemina,” **Artissimum Memoriae Vinculum: Scritti di Geografia Storica e di Antichità in Ricordo di Gioia Conta**, 2004, s. 235-254.

- Laffi, Umberto “La Colonia Augustea di Alessandria di Troade”, **Colonie Romane nel Mondo Greco**, Cilt 3, 2004, pp. 151-164
- Laffi, Umberto **Colonie e Municipi Nello Stato Romano**, Roma, 2007.
- La Motraye, Aubry De **Aubry De La Motraye’s Travels**, London, 1723.
- Lampl, Paul **Cities and Planning in the Ancient Near East**, New York, George Braziller, 1968.
- Lanckoronski, G. K. **Städte Pamphyliens und Pisidiens**, Vol. II, Wien, 1892.
- Lanckoronski, G. K. **Pamphylia ve Pisidia Kentleri**, Çev. Selma Bulgurlu Gün, Vol. II, Suna-İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2015.
- Langlois, Victor **Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus: exécuté pendant les années 1852–1853**, Paris, 1861.
- Leake, W. M. **Journal of a Tour in Asia Minor with Comperative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country**, London, John Murray, 1824.
- Levick, Barbara **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967.
- Levick, Barbara “Komama,” **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XI, 1968, pp. 859-871.
- Levick, Barbara “Parlais,” **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XII, 1970.
- Lewis, C. T. – Short, C. **A Latin Dictionary**, Ed. E. A. Andrews, Oxford, Clarendon Press, 1891.
- Lewis, M. J. T. **Surveying Instruments of Greece and Rome**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- MacDonald, William L. **The Architecture, of the Roman Empire II: An Urban Appraisal**, New Haven and London, Yale University Press, 1986.

- MacKendrick, Paul L. "Roman Colonization," **Phoenix**, Vol. 6, No. 4, 1952, pp. 139-146.
- MacKendrick, Paul L. "Roman Town Planning," **Archaeology**, Vol. 9, No. 2, 1956, pp. 126-133.
- Magie, David **Roman Rule Asia Minor: to the End of the Third Century Christ Vol. I-II**, Princeton, Princeton University Press, 1950.
- Mann, Christian "Das Griechische Gymnasion im Römischen Urteil," **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 25-46.
- Mansel, Arif Müfid **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Marek, Christian **Pontus et Bithynia: Die Römischen Provinzen im Norden Kleinasiens**, Mainz am Rhein, Philipp von Zabern, 2003.
- Martin, Roland **L'Urbanisme Dans La Grece Antique**, Paris, Picard, 1956.
- Mazi, Fikret "Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekâna Yansıması," **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2008, s. 33-48.
- Mechikoff, R. – vd. "Alexandria Troas Stadium Survey: Report on the First Campaign," **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, s. 181-192.
- Meriç, R. – Nolle, J. "Eine archaische Inschrift aus dem Gebiet von Smyrna," **Chiron (18)**, 1988, pp. 225-232.
- Metin, Hüseyin "Pisidia'da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri**, Ed. B. Hürmüzlü, M. Fırat, A. Gerçek, 05-06 Kasım 2012, Isparta, 2013, s. 215-226.
- Metin, H. – Çidem, M. "Kremna'dan Bezemeli Arşitrav-Lento-Friz Örnekleri," **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol. 13, Sayı 70, 2020, s. 401-422.
- Michels, Christoph "The Spread of Polis Institutions in Hellenistic Cappadocia and the Peer Polity Interaction Model," **Shifting Social Imaginaries in the Hellenistic**

- Period: Narrations, Practices, and Images**, 2013, pp. 283-310.
- Millar, Fergus **Roma, The Greek World, and the East Vol I: The Roman Republic and the Augustan Revolution**, Ed. H. M. Cotton ve G. M. Rogers, London, The University of North Carolina Press, 2002.
- Mimiroğlu, İ. M. "Lykaonia Eyaletinde Bir Kent Lystra," **SOBİDER**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, s. 193-204.
- Mitchell, Stephen "Iconium and Ninica: Two Double Communities in Roman Asia Minor," **Historia**, Vol. 28, No. 4, 1979, pp. 409-438.
- Mitchell, Stephen "Pisidia Antioch'u 1982 alışmaları," **I. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 23-26 Mayıs 1983, s. 79-83.
- Mitchell, Stephen Stephen Mitchell, "Archaeology in Asia Minor 1979-84," **Archaeological Reports**, No. 31, 1984/1985, pp. 70-105.
- Mitchell, Stephen "Cremna ve Sagalassus alışması 1985," **IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 26-30 Mayıs 1986, Ankara, 1986, s. 167-170.
- Mitchell, Stephen "Cremna Araştırmaları," **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, 6-10 Nisan 1987, Ankara, 1987, s. 257-263;
- Mitchell, Stephen "Cremna 1987" **VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 23-27 Mayıs 1988, Ankara, 1988, s. 219-224.
- Mitchell, Stephen "The Hadrianic Forum and Basilica at Cremna," **Jale İnan Armağanı**, Ed. Nezih Başgelen, Cilt I, 1989, pp. 229-245.
- Mitchell, Stephen **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor I-II**, Oxford, Clarendon Press, 1993.
- Mitchell, Stephen "Geographical and Historical Introduction," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 1-18.
- Mitchell, Stephen "The Discovery of Antioch: Travellers, Epigraphists and Archaeologists," **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 19-36.

- Mitchell, S. – Waelkens, M. “Sagalassus and Cremna 1986,” **Anatolian Studies**, Vol. 37, 1987, pp. 37-47.
- Mitchell, S. – Waelkens, M. “Cremna and Sagalassus 1987,” **Anatolian Studies**, Vol. 38, 1988, pp. 53-65.
- Mitchell, S. – Waelkens, M. “The Sanctuary of Men Askaenos,” **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 37-90.
- Moltke, Helmut von **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969.
- Moniz, Kaitlyn Marie “**Collective Consciousness: The Archaeology of Urbanization, Monumentality, and Polis Formation in the Greek Apoikiai of Sicily from the Early Archaic to Early Classical Periods**,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ontario, McMaster University, 2014.
- Mumford, Lewis **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Muşmal, Hüseyin “Ramsay Örneğinde Osmanlı Dönemi Hatunsaray Çevresi Kazı Ruhsatları” **I. Uluslararası (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildirileri**, Ed. Hasan Bahar, 2-4 Ekim 2011, Konya, 2012, s. 117-125.
- Nevett, Lisa C. **Ancient Greek Housing**, Cambridge, Cambridge University Press, 2023.
- Nörr, Dieter “Zur Herrschaftsstruktur des Römischen Reiches: Die Städte des Ostens und das Imperium,” **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt**, II, Cilt 7.1., 1979, pp. 3-20.
- Onur, Fatih “Roma Dönemi,” **Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası**, 2005, s. 7-20.
- Orhun, Murat “**Etrüsk Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri**,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008.
- Orth, Wolfgang “Das griechische Gymnasion im Römischen Urteil,” **Das Kaiserzeitliche Gymnasion**, 2015, pp. 11-25.

- Owens, E. J. "The Kremna Aqueduct and Water Supply in Roman Cities," **Greece & Rome**, Vol. 38, No. 1, 1991, pp. 41-58.
- Owens, E. J. **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Çev. Cana Birsnel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000.
- Oyarçin, Kasım **"Parion'da 2005-2014 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (M.S. 3. – 7. Y.Y.),"** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2017.
- Öcal, Tülay "Antik Tyana Şehrinden Günümüz Kemerhisar'a Kadar Olan Yerleşmenin Tarihsel Süreci," **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 22, 2010, s. 388-408.
- Özcan, Ayça **"Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun Yapı Propagandası ve Politikası,"** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008.
- Özdizbay, Aşkim "Perge'nin M.S. 1.-2. yüzyıllardaki gelişimi = Die Stadtentwicklung von Perge im 1-2. Jh. N.Chr.," **Adalya Ek Yayın Dizisi 10**, 2012.
- Özdizbay, Aşkim "Roma İmparatorluk Dönemi'nde Lycia et Pamphylia'ın Kurulması ve Perge'den İki Yeni Yazıt," **I. Küçükasya Tarihi ve Epigrafyası Sempozyumu**, 14-15 Ekim 2010, 2020, s. 54-71.
- Özer, E. – Korkmaz, H. Tarihsel Süreçte Aizanoi Kentindeki Dört Yapıda Tahrip ve Koruma," **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 18, 2014, s. 11-20.
- Özhanlı, Mehmet "Pisidia Antiokheiası'nın Ticari Mekânları," **III. Ulusal Taş Sempozyumu Geçmişten Geleceğe Ticari Mekânlarda "Taş"**, 2009, s. 45-49.
- Özhanlı, Mehmet "Pisidia Antiokheiası Kazıları 2008," **ANMED 7**, 2009, s. 70-75
- Özhanlı, Mehmet "Pisidia Antiokheiası 2009 Kazı Çalışmaları," **ANMED 8**, 2010, s. 81-86.
- Özhanlı, Mehmet "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2010," **ANMED 9**, 2011, s. 90-94.
- Özhanlı, Mehmet "Pisidia Antiokheiası Kazısı 2011," **ANMED 10**, 2012, s. 88-93.

- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheiası Kazısı 2012,” **ANMED 11**, 2013, s. 14-21.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması,” **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyum Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, 2013, s. 155-167.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheiası Kazısı 2013,” **ANMED 12**, 2014, s. 14-20.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheia Kazısı 2014,” **ANMED 13**, 2015, s. 1-8.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheiası Nekropolleri,” **Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanı**, 2015, s. 93-99.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheia Kazısı 2015,” **ANMED 14**, 2016, s. 9-16.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheia Tarihçesi ve Tarihi ile İlgili Sorunlar,” **Bir Mimari Çalıştay Deneyimi: Pisidia Antiokheia’dan Geçerken, Mimari Denemeler, Değmeler, Değirmeler**, 2017, s. 21-28.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheia Tiyatrosu Kazı ve Düzenleme Çalışmaları-2019,” **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü: Haberler**, 2019-2020, Sayı 45, s. 43-46.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiocheia Men Temple (2019),” **ANMED 18**, 2020, pp. 38-41.
- Özhanlı, Mehmet “Pisidia Antiokheiası Men Kutsal Alanı Hazine Binaları (Thesauroi),” **Höyük**, Sayı 9, 2022, s. 113-135.
- Özlem-Aytaçlar, Pınar “Küçük Asya’nın Romanizasyon’u,” **Doğu-Batı**, Sayı 49, 2009, s. 278-288.
- Özmen, Soner “Antik Çağ’da Aksaray İli ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası,” **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2017, s. 47-49.
- Özsait, Mehmet **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.
- Özsait, Mehmet “2001 Yılı Isparta İli Yüzey Araştırmaları,” **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz.

- K. Olşen, vd., 27-31 Mayıs 2002, Ankara, 2003, s. 233-247.
- Özsait, M. – Özsait, N. “2009 Yılı Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları,” **28. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Yay. Haz. A. N. Toy ve C. Keskin, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, s. 41-57.
- Özsait, M. – Özsait, N. “Şeref Höyük: Komama,” **Anadolu Araştırmaları**, Sayı 14, 2011.
- Öztaner, Serdar Hakan “The Nymphaeum at Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 33, 1999, p. 27-36.
- Öztaner, Serdar Hakan “Alexandria Troas Nymphaion’u” **İdol Dergisi**, Sayı 14, 2002, s. 6-10.
- Öztaner, Serdar Hakan “Menderes Magnesiası Çarşısı Bazilikası,” **Anadolu**, Vol. 31, 2006, s. 123-152.
- Öztekin, Volkan “**Side Agora-Tiyatro Kompleksi**,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2017.
- Öztepe, Erhan “Alexandria Troas,” **Anadolu/Anatolia: DTCF Arkeoloji Bölümü: Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011): Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı**, Ed. O. Bingöl, vd., 2012, s. 291-306.
- Öztepe, Erhan “Alexandria Troas Antik Kenti,” **Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale**, 2012, s. 251-276.
- Öztepe, E. – Giese, J. “Von der Hellenistischen Stadt zur Römischen Kolonie, Stadtentwicklung in Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 95, 2020, pp. 143-158.
- Öztürk, Bülent “Herakleia Pontika (Zonguldak-Karadeniz Ereğli) Antik Kenti Epigrafik Çalışmaları ve Tarihsel Sonuçları,” **I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi**, 06-09 Ekim 2011, s. 506.
- Paribeni, R. – Romanelli, P. “Studi e ricerche archeologiche nell’ Anatolia meridionale,” **MonAnt**, Vol. 23, 1914, pp. 6-274.
- Perring, Dominic “Roma Kentlerinde Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Değişim,” **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Ed. J. Rich ve A. Wallace-Hadrill, Çev. Lale Özgenel, 2000, s. 279-300.

- Perrot, G. – vd. **Exploration Archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une Partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont**, Paris, 1872.
- Pirson, Felix “Hellenistik Dönem Pergamon’unda Kentsel Alan ve Şehircilik,” **Anadolu’da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon**, 2023, s. 149-163.
- Pohl, Daniela “Der Dorische Tempel von Alexandria Troas: Überlegungen zu Rekonstruktion und Datierung,” **Asia Minor Studien**, Vol. 33, 1999, pp. 85-94.
- Porter, Benjamin W. “Assembling the Iron Age Levant: The Archaeology of Communities, Politics, and Imperial Peripheries,” **Journal of Archaeological Research**, Vol, 24, No. 4, 2016, pp. 373-420.
- Prêteux, Franck “Parion et son territoire a l’époque hellénistique: un exemple d’organisation de la chora sur le rivage de la Propontide,” **L’Asie Mineure dans l’Antiquité: Echanges, populations et territoires**, 2009, pp. 335-351.
- Rababeh, S. – vd. “Colonnaded Streets Within The Roman Cityscape: A “Spatial” Perspective,” **Journal of Architecture and Urbanism**, Vol. 38, No. 4, 2014, pp. 293-305.
- Ramsay, W. M. “Notes and Inscriptions from Asia Minor,” **Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Athenische Abteilung**, Vol. 10, 1885, pp. 334-349.
- Ramsay, W. M. “Antiquities of Southern Phrygia and Lands (II),” **The American Journal of Archaeology**, Vol. 4, No. 1, 1888, pp. 6-21.
- Ramsay, W. M. “Colonia Ninica ou Ninica?,” **Revue Numismatique**, 1894, pp. 1-10.
- Ramsay, W. M. “Cilicia, Tarsus and the Great Taurus Pass,” **The Geographical Journal**, Vol. 22, No. 4, 1903, pp. 357-410.
- Ramsay, W. M. “Lycaonian and Phrygian Notes (Continued),” **The Classical Review**, Vol. 19, No. 8, 1905, pp. 413-429.

- Ramsay, W. M. **The Cities of St. Paul: Their Influence on His Life and Thought. The Cities of Eastern Asia Minor**, Oxford, Hodder and Stoughton, 1907.
- Ramsay, W. M. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1960.
- Ramsay, W. M. **The Social Basis of Roman Power in Asia Minor**, Amsterdam, Adolf M. Hakkert, 1967.
- Reece, Richsrd "Roman Towns and Their Plans," **Roman Urban Topography**, No. 59, 1985, pp. 37-41.
- Reid, James S. **The Municipalities of the Roman Empire**, Cambridge University Press, 1913.
- Rhon, Corinna "Die Arbeiten am Theater-Stadion-Komplex von Aizanoi," **Archaeologischer Anzeiger** 2, 2001, pp. 303-317.
- Ričl, Marijana "Alexandria Troas in the Hellenistic Period," **Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou**, 1997, pp. 86-116.
- Ričl, Marijana "The Inscriptions of Alexandria Troas," **Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien**, Vol. 53, 1997.
- Robert, Louis "Contribution à la topographie de villes de l'Asie Mineure méridionale," **Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres**, Vol. 95, No. 3, 1951, pp. 254-259.
- Robertson, D. S. **A Handbook of Greek and Roman Architecture**, London, Cambridge University Press, 1954.
- Robinson, E. S. G. "Greek Coins from the Dardanelles," **The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society**, Vol. 1, No. 1/2, 1921, pp. 1-25.
- Rosada, G. – Lachin, M. T. "Excavations at Tyana/Kemerhisar 2009," **32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt**, Yay. Haz. A. N. Toy, vd. 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, s. 196-215.
- Rosada, G. – Lachin, M. T. "Tyana. Da Tappa di Viaggio a Diocesi Della Cappadocia II," **Presv. Otkupitelja, Split**, 2011, s. 637-656.

- Roselaar, Saskia “Colonies and Process of İntegration in the Roman Republic,” **MEFRA**, Vol. 123, Sayı 2, 2011, pp. 527-555.
- Roth, L. M. – Roth-Clark A. C. **Understanding Architecture: Its Elements, History, and Meaning**, New York and London, Routledge, 2014.
- Rott, H., v.d. **Kleinasiatische Denkmaler aus Pisidien**, Leipzig, Dieterich, 1908.
- Römhild, J. H. “Römische Bürger in der Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 66, 2011, pp. 199-216.
- Ruge, W. “Ninika,” **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Vol. XVII, 1936, pp. 629-632.
- Ruge, W. “Olbasa,” **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, Supplementband XVII (Numen Olympia), No. 2, 1937, pp. 2398-2399.
- Rumscheid, Frank **Küçük Asya'nın Pompeisi: Priene Rehberi**, Çev. Selma Bulgurlu, İstanbul, Ege Yayınları, 2000.
- Rübesam, U. – Schwertheim, E. “Alexandria Troas im Jahre 2002,” **Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.**, Münster, 2012, pp. 6-14.
- Salmon, Edward Togo “Roman Expansion and Roman Colonization in Italy,” **Phoenix**, Vol. 9, No. 2, 1955, pp. 63-75.
- Saltuk, Secda **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2013.
- Sayar, M. H. “Antik Kilikya’da Şehirleşme,” **XII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler I. Cilt**, 12-16 Eylül 1994, Ankara, 1999, s. 193-216.
- Sayar, M. H. “Kilikya’da Epigrafi-Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1997,” **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 409-423.

- Sayar, M. H. “Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları, 1999,” **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., 22-26 Mayıs 2000, İzmir, 2001, s. 275-289.
- Sayar, M. H. “Kilikya Yüzey Araştırmaları 2009,” **28. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. cilt**, Yay. Haz. A. N. Toy ve C. Keskin, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, s. 247-251.
- Sayar, M. H. “Kilikya Eskiçağ Tarihi-Coğrafyası ve Yerleşim Arkeolojisi Araştırmaları 2010,” **29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2012, s. 461-475.
- Sayar, M. H. – Öztürk, İ. G. “İstanbul Üniversitesi Adana, Osmaniye, Hatay ve Mersin İlleri 2008 Yılı Eskiçağ Yerleşim Arkeolojisi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları,” **27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. H. Dönmez ve C. Keskin, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, 2010, s. 453-458.
- Scholz, Peter “Einführung,” **Das Hellenistische Gymnasion**, Band 8, 2004, pp. 11-24.
- Schulz, Armin J. P. H. “Die Befestigungsanlage von Alexandria Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 44, 2002, pp. 33-58.
- Schwertheim, Elmar “Alexandria Troas,” **Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması: Bildiriler**, 2-6 Eylül 2002, Çanakkale, 2004, s. 57-64.
- Schwertheim, Elmar “Die Beinahe-Hauptstadt Des Römischen Reiches,” **Antike Welt**, 2005, Vol. 36, No. 4, 2005, pp. 63-68.
- Schwertheim, Elmar “Die Ausgrabungen des Jahres 2004 in Alexandria Troas,” **27. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, 30 Mayıs-3 Haziran 2005, Antalya, 2006, s. 131-136.

- Schwertheim, Elmar “Alexandria Troas 2011,” **Historisch-Archologischer Freundeskreis e.V.**, Munster, 2011, pp. 15-20.
- Schwertheim, E. – Tanrıover, A. “Die Ausgrabungen des Jahre 2008 in Alexandria Troas,” **31. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt**, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, 2010, s. 77-94.
- Sevin, Veli “Van/Zernaki Tepe: On The Urartian Grid Plan Once Again,” **Anatolica**, Vol. XXIII, 1997, s. 173-180.
- Sevin, Veli **Anadolu’nun Tarihi Coğrafiyası I**, Ankara, Turk Tarih Kurumu, 2013.
- Sezgin, Kudret “Assos Kuzey Stoasının İnşası ve Kullanım Evreleri,” ;Yayımlanmamış Yuksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart niversitesi, Çanakkale, 2010.
- Sherk, Robert K. (Ed. ve ev.) **Rome and the Greek East to the death of Augustus**, New York, Cambridge University Press, 1984.
- Sherwin-White, A. N. **The Roman Citizenship**, Oxford, Clarendon Press, 1973.
- Smith, William (Ed.) **Dictionary of Greek and Roman Geography**, Boston, Little, Brown&Co., 1870.
- Sokolicek, Alexander “Die Stadtmauer von Antiochia ad Pisidiam. Die Arbeiten im Sommer 2010,” **Jahreshefte Des sterreichischen Archaologischen Institutes in Wien**, Vol. 80, 2011, s. 269-290.
- Spielvogel, Jackson J. **Western Civilization**, Volume A: To 1500, Belmont, Thompson, 2009.
- Steingraber, Stephan “The Process of Urbanization of Etruscan Settlements from the Late Villanovan to the Late Archaic Period (End of the Eighth to the Beginning of the Fifth Century B.C.): Presentation of a Project and Preliminary

- Results,” **Etruscan Studies**, Vol. 8, 2008, pp. 7-33.
- Sterret, J. R Sitlington **The Wolfe Expedition to Asia Minor**, Boston, Damrell And Upham, 1888.
- Steskal, Martin “Römische Thermen und griechische Gymnasien: Ephesos und Milet im Spiegel ihrer Bad-Gymnasien,” **Das Kaiserzeitliche Gymnasium**, 2015, pp. 223-245.
- Şahin, D. – Çıtakoğlu, H. “A Newly Discovered Mosaic from Myrleia,” **JMR**, Vol. 9, 2016, pp. 85-95.
- Şahin, Mustafa “2010 Yılı Bursa İli Yüzey Araştırması Harmancık-Mudanya,” **29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, 2012, s. 11-27.
- Şahin, Mustafa “Bursa İli Yüzey Araştırması-2011 Mudanya-Harmancık,” **30. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Yay. Haz. Adil Özme, 28 Mayıs-01 Haziran 2012, Çorum, 2013, s. 101-115.
- Şahin, Sencer “Stadiasmus Patarensis: Likya’nın Roma Yolları,” **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı 136, 2011, 89-128.
- Şen, Zeliha **Pisidia Antiokheia Antik Kenti’nde Bulunan Hamam(?) Yapısı**,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2012.
- Şenol, G. – Dinç-Kalaycı, P. “Tarihsel Olarak Hamam-Yıkanma Kültürü ve Mekânı,” **Ankara International Congress on Scientific Research-VII**, Ed. İsmet Çelik, 2-4 Aralık 2022, Ankara, 2022, s. 933-949.
- Takmer, B. – Tüner-Önen, N. “Batı Pamphylia’da Antik Yol Araştırmaları: Via Sebaste’nin Perge-Klimaks Arası Güzergahında Yeni Bir Yol Kalıntısı,” **Adalya**, Vol. XI, 2008, s. 109-132.

- Takmer, Burak “Anadolu’nun Önemli Tarihi Yazıtları: Lex Portorii Provinciae Asiae (Asia Eyaleti Gümrük Yasası),” **Eskiçağ Yazıları** 4, 2013, s. 103-206.
- Talbent, R. J. A. (Ed.) **Atlas of Classical History**, London, Taylor & Francis e-Library, 2003.
- Tanaç, Mine “**Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması**,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2000.
- Tanrıöver, Aylin “Ein Repräsentationsbau im Nordosten des Forums von Alexandria Troas: Ein Arbeitsbericht,” **Asia Minor Studien**, Vol. 88, 2018, s. 61-90.
- Tanrıöver, A. – E. Schwertheim “Zehn Jahre Ausgrabungen in Alexandria Troas,” **Historisch-Archäologischer Freundeskreis e.V.**, Münster, 2009, pp. 4-11.
- Taşçı, M. Ali “Alexandreia Troas (Antigonia),” **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 4, 1998, s. 168-187.
- Taşdöner, Kevser “Romalı Triumvir Marcus Antonius’un Anadolu’da Siyasi Düzenlemeleri,” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 31, Sayı 51, 2012, s. 209-236.
- Taşdöner, Kevser **Anadolu’da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Tatlıcan, İsmail “Sinop Çiftlik Köyü, Mozaik Kurtarma Kazısı,” **VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, Yay. Haz. A. Uğurluoğlu, vd., Kuşadası, 8-10 Nisan 1996, Ankara, 1997, s. 333-356.
- Tatlıcan, İ. – vd. “Demirci-Sinop Amphora Atölyelerinin 1996 Kazısı,” **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt II**, Yay. Haz. K. Olşen, vd., Ankara, 1998, s. 465-481.

- Tatlıcan, İ. – vd. “Demirci-Sinop Amphora Atölyelerinin 1997 Kazısı,” **XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt**, 25-29 Mayıs 1998, Tarsus, 1999, s. 447-456.
- Tekin, Oğuz **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Tenger, Bernhard “Zur Geographie und Geschichte der Troas,” **Asia Minor Studien**, Vol. 33, 1999, pp. 103-180.
- Temple, Çiğdem “**Konya/Ikonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri**,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013.
- Texier, Charles **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I, II, III**, Çev. Ali Suat, Ankara, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.
- Tezer-Altay, Seçil “A Late Recompense: The Rediscovered Monumental Octagon at Pergamon,” **Adalya**, Vol. 24, 2021, s. 215-228.
- Thorpe, Martin **Roma Mimarlığı**, Çev. Rifat Akbulut, İstanbul, Homer Kitabevi, 2012.
- Tomlinson, R. A. **Yunan Mimarlığı**, Çev. Rifat Akbulut, İstanbul, Homer Kitabevi, 2012.
- Toramanoğlu, Sema “**Anadolu’da Antik Çağ Şehir Planları**,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006.
- Tournefort, Joseph de **Tournefort Seyahatnamesi**, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005.
- Trachtenberg, M – Hyman, I. **Architecture: From Prehistory to Postmodernity**, Pearson, 2003.
- Tsetskhladze, Gocha R. “Greek Penetration of the Black Sea,” **The Archaeology of Greek Colonisation: Essays dedicated to Sir John Boardman**, 1994, s. 111-135.

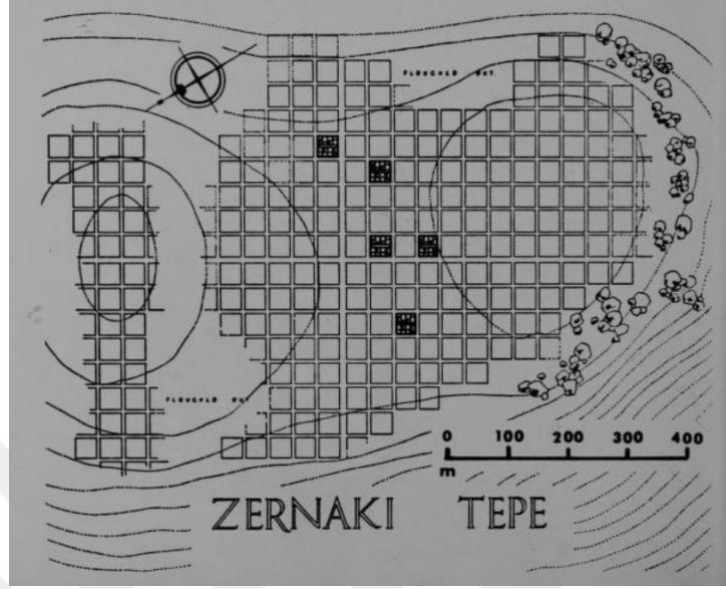
- Tsetskhladze, Gocha R. "Introduction: Revisiting Ancient Greek Colonization," **Greek Colonization: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas**, Vol. 1, 2006, pp. xxiii-1.
- Turan, Olcay "Troas Bölgesi'nde Bir Kent: Aleksandreia Troas," **Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2023, s. 1-13.
- Turchetto, j. – Salemi, G. "Slope and Distance Analysis in Southern Cappadocia (Turkey): Geomatic Approach for Archaeological Research," **Agri Centuriati: An International Journal of Landscape Archaeology**, Vol. 10, 2013, pp. 63-75.
- Turoğlu, H. – Bayrakdar, C. "Sinop (Türkiye) Geç Roma Dönemi Su Yapılarının Rekonstrüksiyonuna Ait Ön Bulgular," **International Journal of Human Sciences**, Vol. 10, Sayı 2, 2013, s. 21-33.
- Usman, Mükerrerem "İkonium Sikkeleri," **ANIT**, Vol. 1 Sayı 5, 1949, s. 3-6.
- Uzunaslan, Abdurrahman "Epigrafik ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Pisidia Antiocheia: Kent Tarihine İlişkin Yeni Gözlemler," **I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri**, 05-06 Kasım 2012, Isparta, 2013, s. 312-343.
- Ünal, Merve "Augmented Reality Applications in Architecture: Presentation of Podium Temple at Alexandria Troas as a Case for the User Experience," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2021.
- Vandeput, L. – Büyükkolancı, M. "Das Große Propylon in Kremna in Pisidien," **Istanbul Mitteilungen**, Vol. 49, 1999, pp. 213-248.
- Vittinghoff, Friedrich "Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus," **Akademie der**

- Wissenschaften und Der Literatur**, No. 14, 1951.
- Vittinghoff, Friedrich **Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik**, Mainz, 1952.
- Waelkens, Marc “The City Plan: Walls, Streets and the Theatre,” **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 91-112.
- Waelkens, M. – Mitchell, S. “The Augustan Imperial Sanctuary,” **Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments**, 1998, pp. 112-174.
- Walpole, Robert **Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey: Edited from Manuscript Journals**, London, 1817.
- Waddington, W. H. **Voyage en Asie-Mineure au Point de vue Numismatique**, Paris, *Revue Numismatique*, 1853, pp. 98-101.
- Watkins, David **The Roman Forum**, Cambridge, Harvard University Press, 2009.
- Ward-Perkins, J. B. **Roman Imperial Architecture**, New Heaven and London, Yale University Press, 1994.
- Ward-Perkins, J. B. “The Early Development of Roman Town Planning,” **Studies in Roman and Early Christian Architecture**, London, The Pindar Press, 1994.
- Ward-Perkins, J. B. “Early Roman Towns in Italy,” **Studies in Roman and Early Christian Architecture**, London, The Pindar Press, 1994, pp. 17-52.
- Weiler, Ingomar “Gymnastik und Agonistik im hellenistischen Gymnasion,” **Das Hellenistische Gymnasion**, Band 8, 2004, pp. 25-47.
- Wesch-Klein, Gabriele “Recruits and Veterans,” **A companion to the Roman Army**, Ed. Paul Erdkamp, 2007, pp. 435-450.

- Willet, Rinse **The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor**, South Yorkshire, Equinox, Publishing, 2020.
- Wilson, David Raoul **“The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still Visible,”** Yayınlanmış Lisans Tezi, Oxford University, 1960.
- Woodward A. M. – Ormerod, H. A. **“A Journey in South-Western Asia Minor”**, **The Annual of the British School at Athens**, Vol. 16, 1909/1910, pp. 76-136.
- Wycherley, R. E. R. E. Wycherley, **Antik Çağ’da Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.
- Yaraş, Ahmet **Antik Çağın En Önemli Eğitim Kurumu; Gymnasionlar,”** **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı 31, 1997, s. 237-253.
- Yeo, Cedric A. **“The Founding and Function of Roman Colonies,”** **The Classical World**, Vol. 52, No. 4, 1959, pp. 104-107, 129-130.
- Yegül, Fikret **Baths and Bathing in Classical Antiquity**, Cambridge, The MIT Press, 1992.
- Yegül, Fikret **“Memory, Metaphor and Menaing in the Cities of Asia Minor,”** **Journal of Roman Archaeology**, Vol. 38, 2000, s. 133-153.
- Yegül, Fikret **Antik Çağ’da Hamamlar ve Yıkanma**, Çev. Emel Erten, İstanbul, Homer Kitabevi, 2006.
- Yegül, Fikret K. **“Ephesos’da Vedius Gymnasium’u ve Anadolu Hamam-Gymnasium’larının Kimlik Sorunu,** **Anadolu**, Vol. 34, 2008, s. 103-116.
- Yegül, Fikret **Roma Dünyasında Yıkanma**, Çev. Emel Erten, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

- Yıldırım, Aylin **“Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası’nda Yürütülen Yorumlama ve Sunum Çalışmalarının Değerlendirilmesi,”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara, 2022.
- Yılmaz, Alper **“Roma Hamamı,” Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion,** Ed. Cevat Başaran, 2013, s. 57-67.
- Yılmaz-Erkovan, Nisa **“Rhodiapolis Agora ve Stoaları, Arkeolojisi, Rölöve ve Restitüsyonu,”** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2017.
- Yılmaz, Michael Deniz **“Parion Su Yolları (Temin-Dağıtım-Tahliye),”** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2021.
- Yurdakul, Şenol **“Roma Askeri Sistemi (M.Ö. 753 – M.S. 476),”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2013.
- Zgusta, Ladislav **Kleinasiatische Ortsnamen,** Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1984.
- Ziegler, Ruprecht **“Wann wurde Mallos Zur Römischen Kolonie,” Asia Minor Studien-Studien zum Antiken Kleinasien II,** Vol. 8, 1992, pp. 181-183.

LEVHA 1

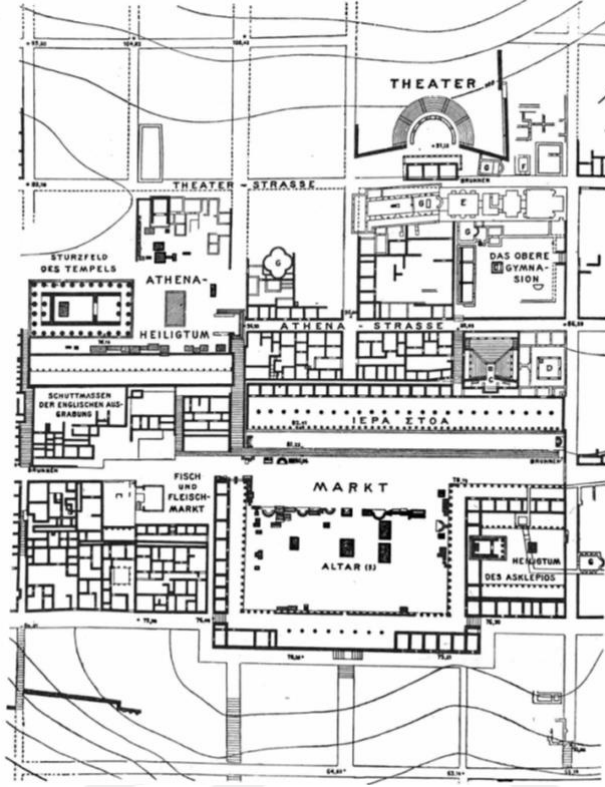


Plan 1: Zernaki Kent Planı.

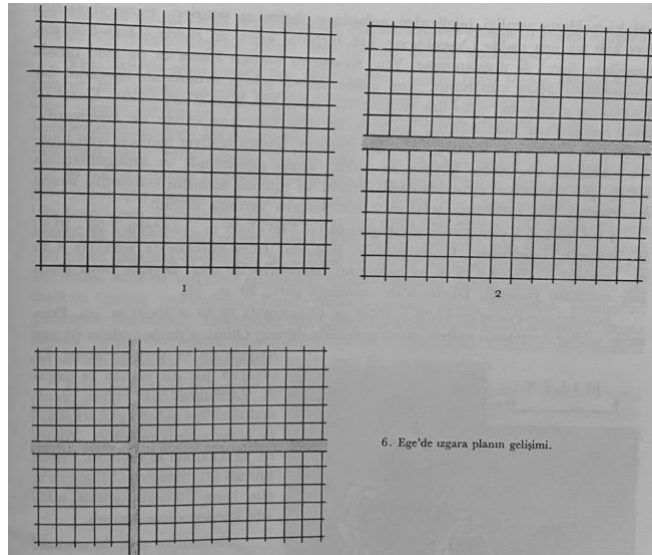


Plan 2: Megiddo Kent Planı.

LEVHA 3

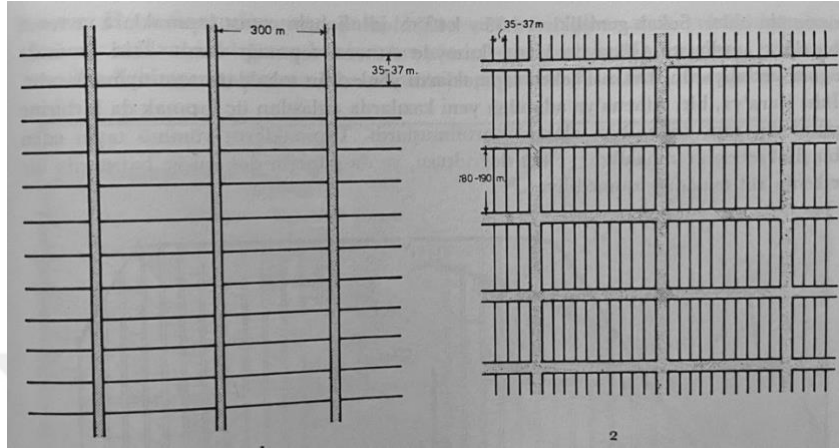


Plan 5: Priene Kent Planı.



Plan 6: Ege Tipi Izgara Planı.

LEVHA 4

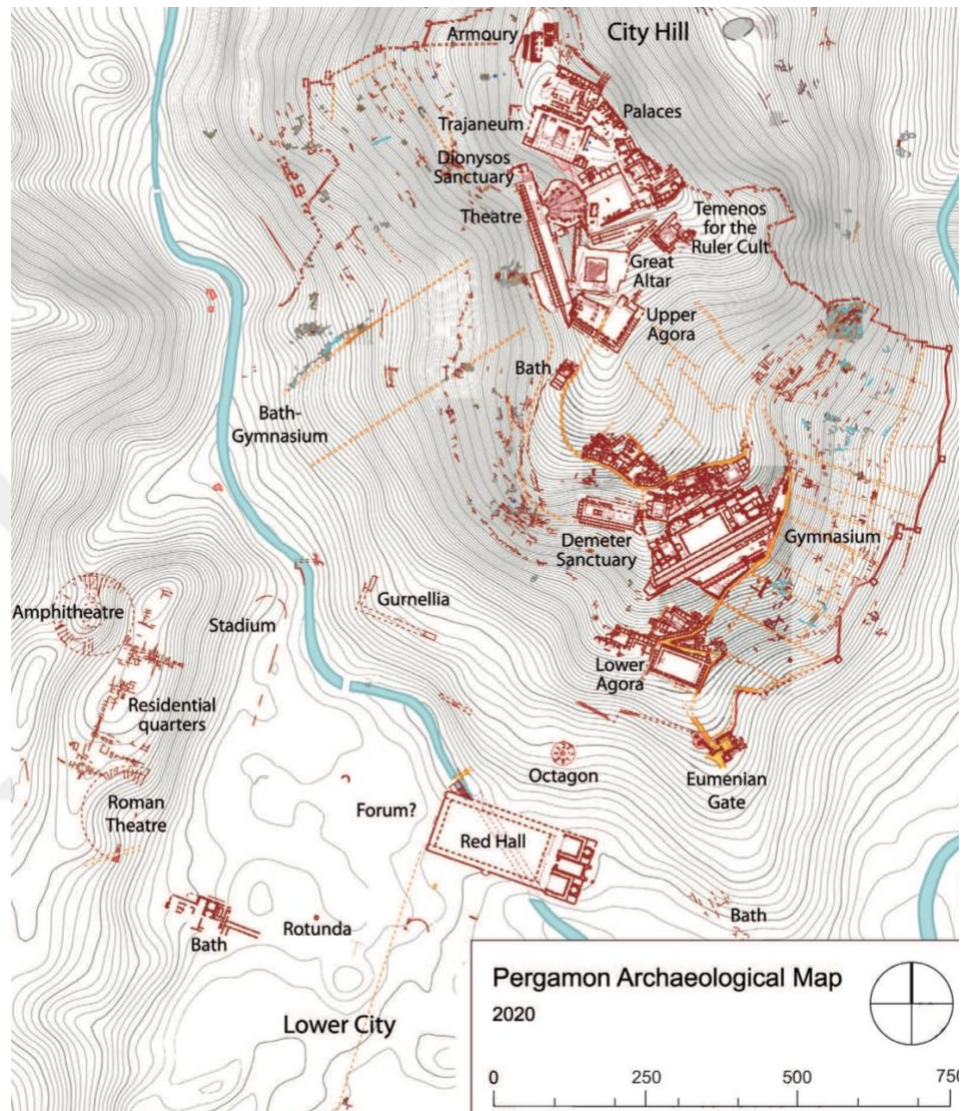


Plan 7: İtalya Tipi Izgara Planı.



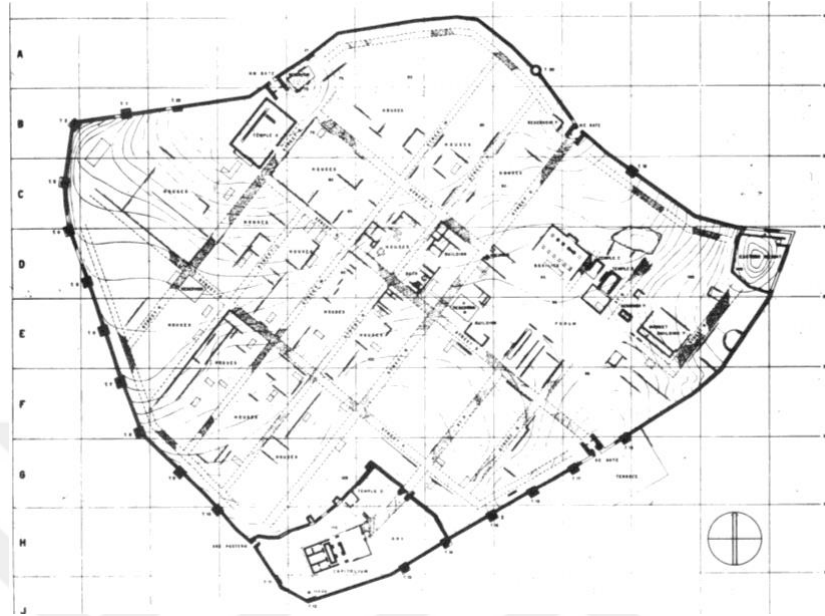
Plan 8: Akragas Kent Planı.

LEVHA 5

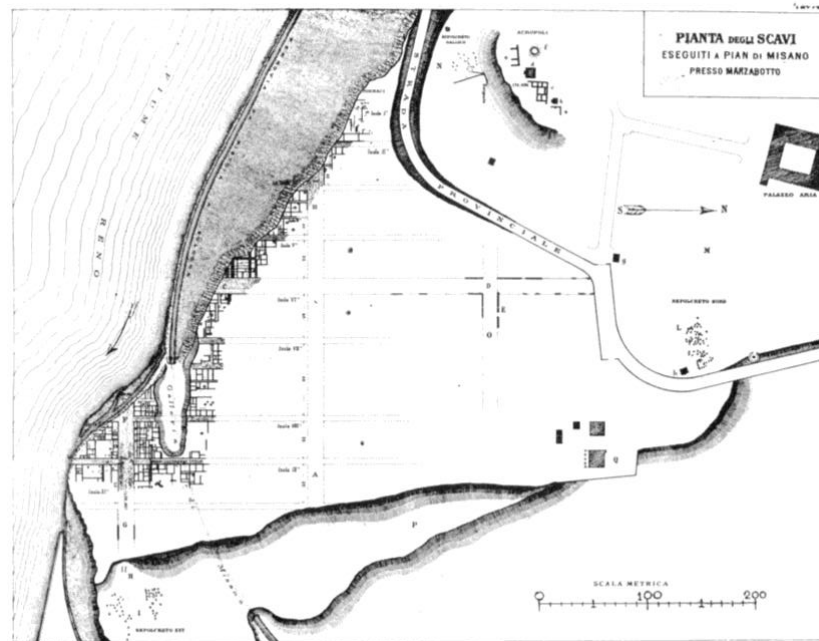


Plan 9: Pergamon Kent Planı.

LEVHA 6

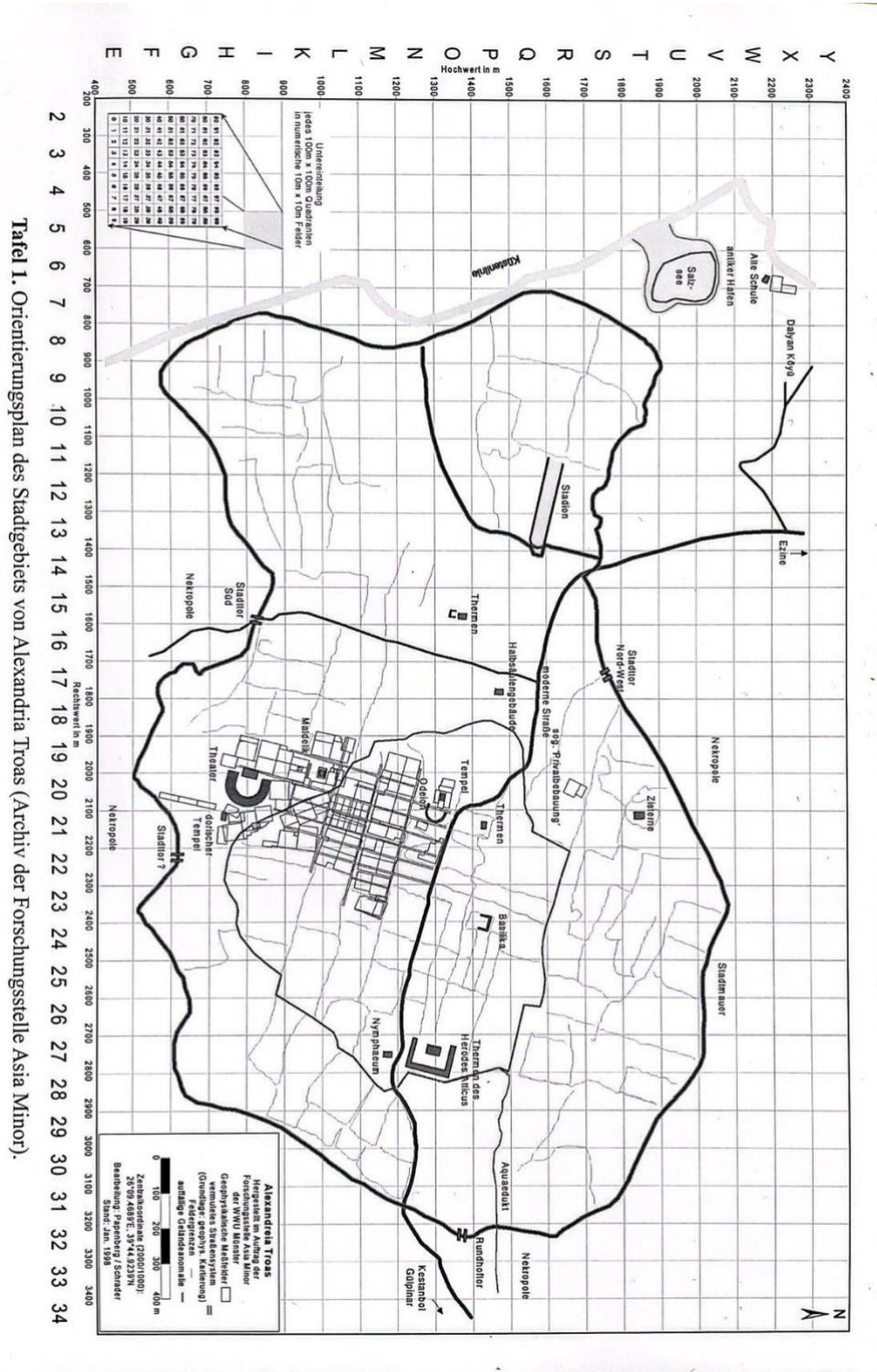


Plan 10: Cosa Kent Plan.



Plan 11: Marzabotto Kent Plan.

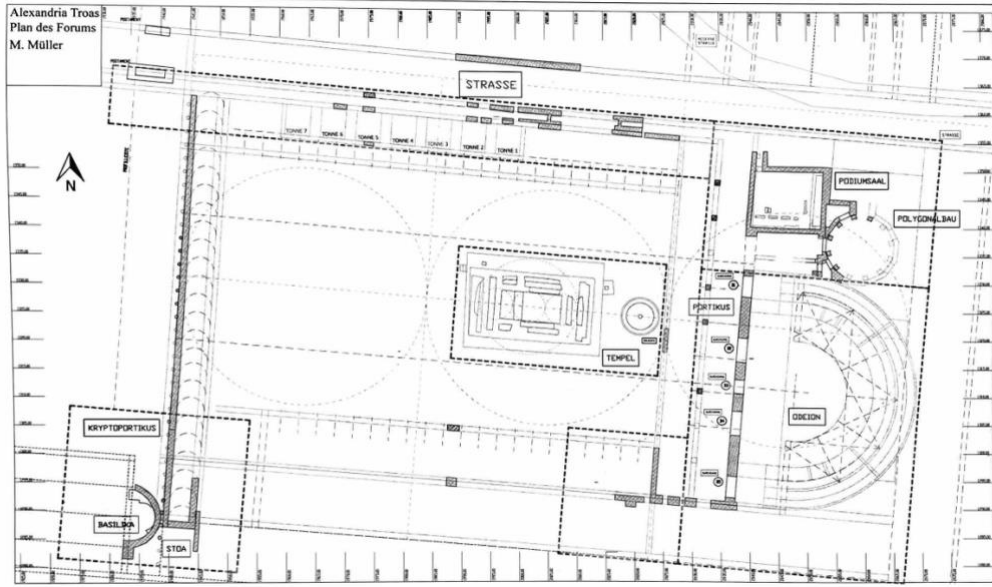
LEVHA 8



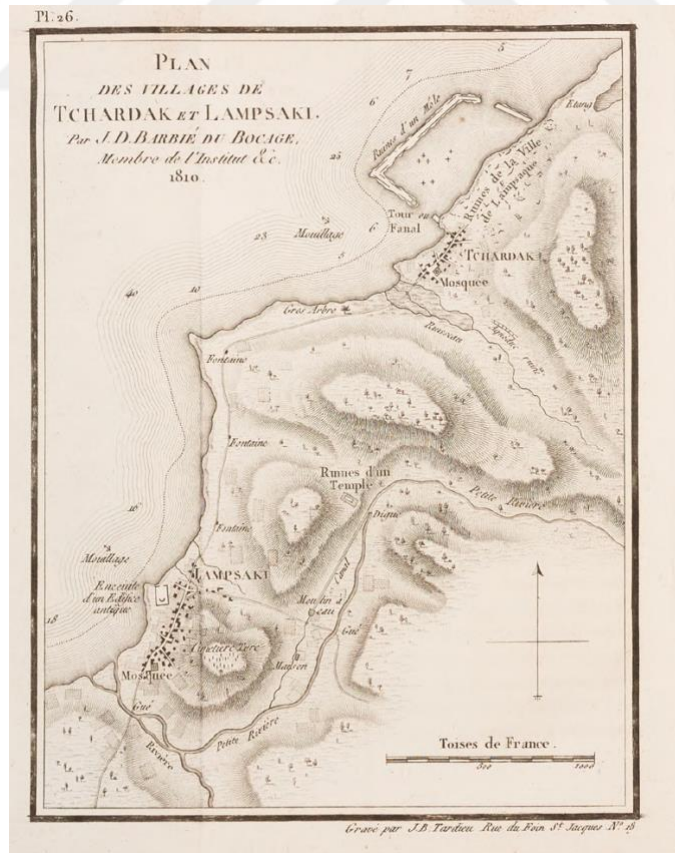
Tafel I. Orientierungsplan des Stadtgebiets von Alexandria Troas (Archiv der Forschungsstelle Asia Minor).

Plan 12: Alexandria Troas Kent Plan.

LEVHA 9

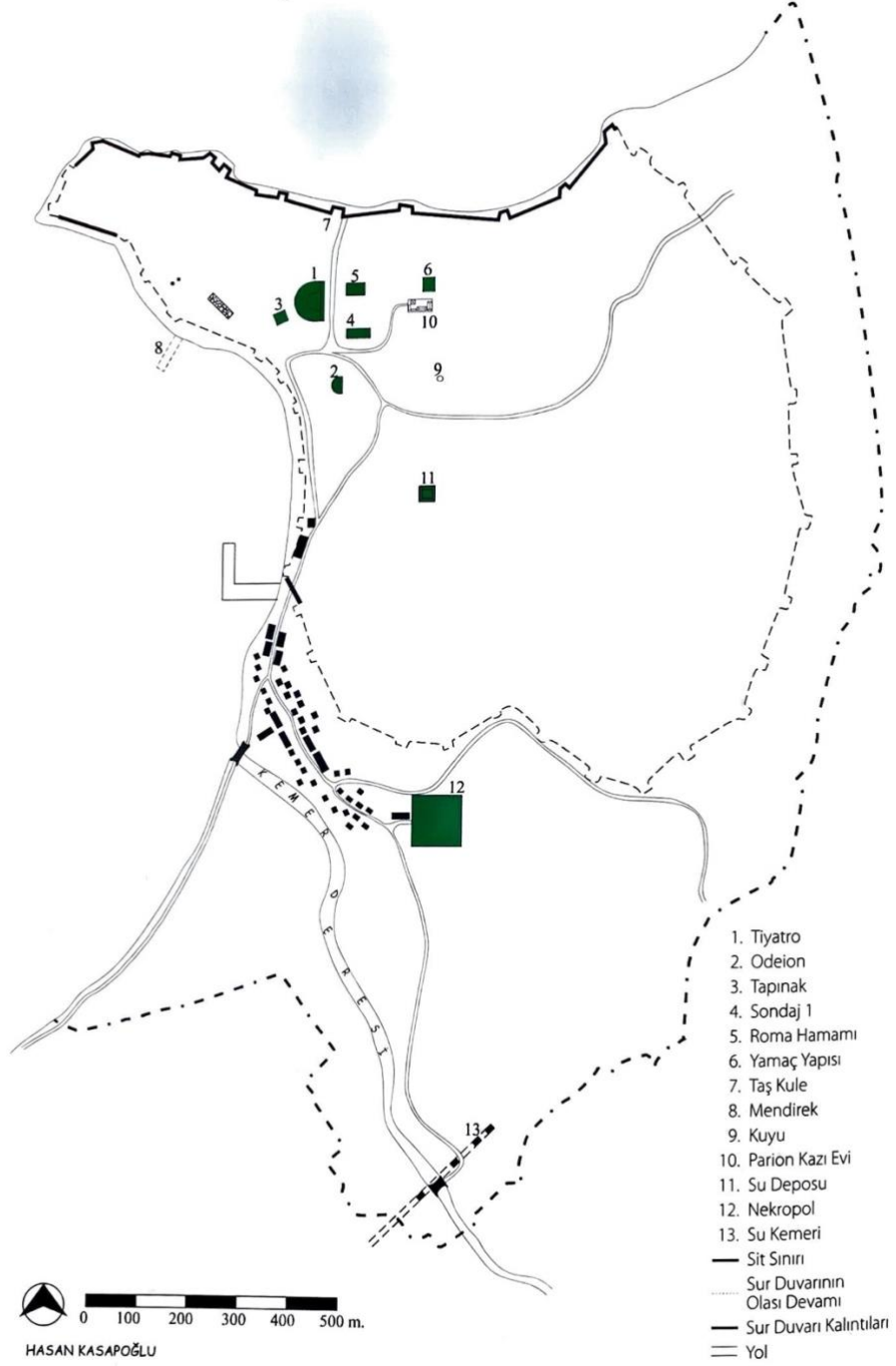


Plan 13: Alexandria Troas, Aşağı Agora, Forum ve Diğer Yapılar.



Plan 14: Lampsakos Kent Planı.

LEVHA 10

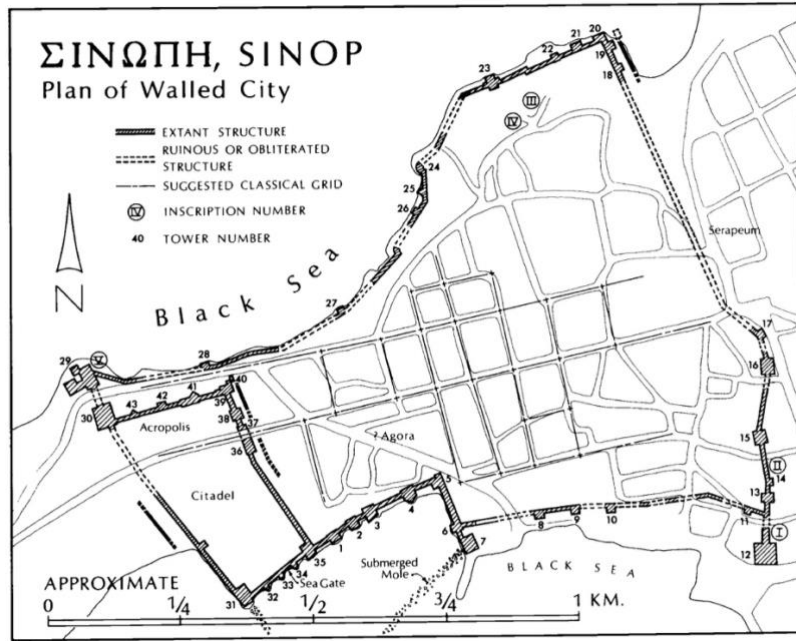


Plan 15: Parion Kent Planı.

LEVHA 11

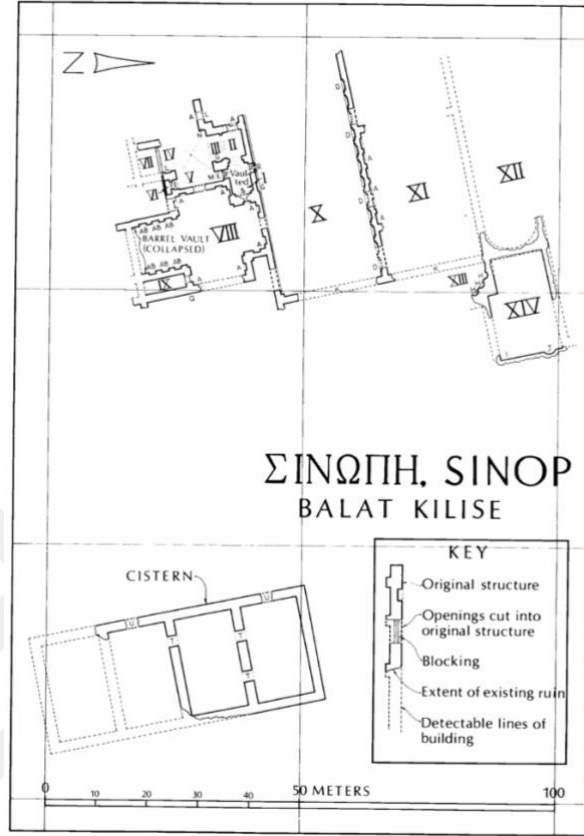


Harita 2: Arameia Myrleia Kenti Olası Konumu.

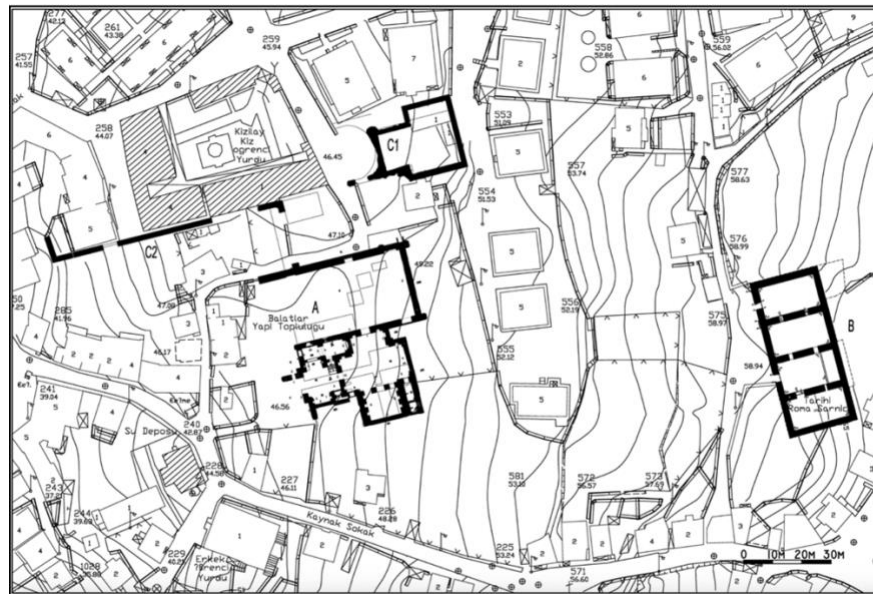


Plan 16: Sinope Kent Planı.

LEVHA 12

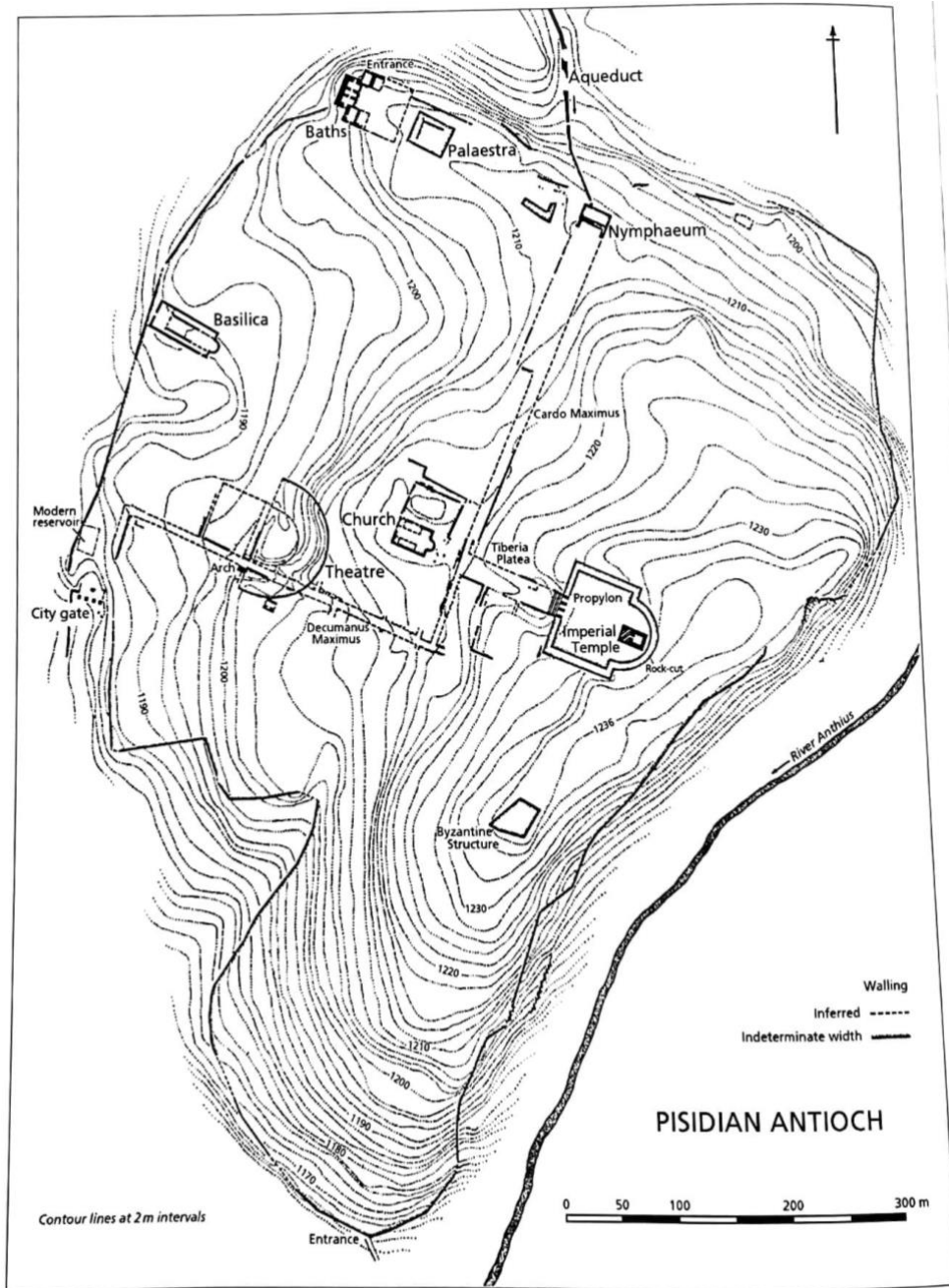


Plan 17: Sinope, Balatlar Yapı Topluluğu.



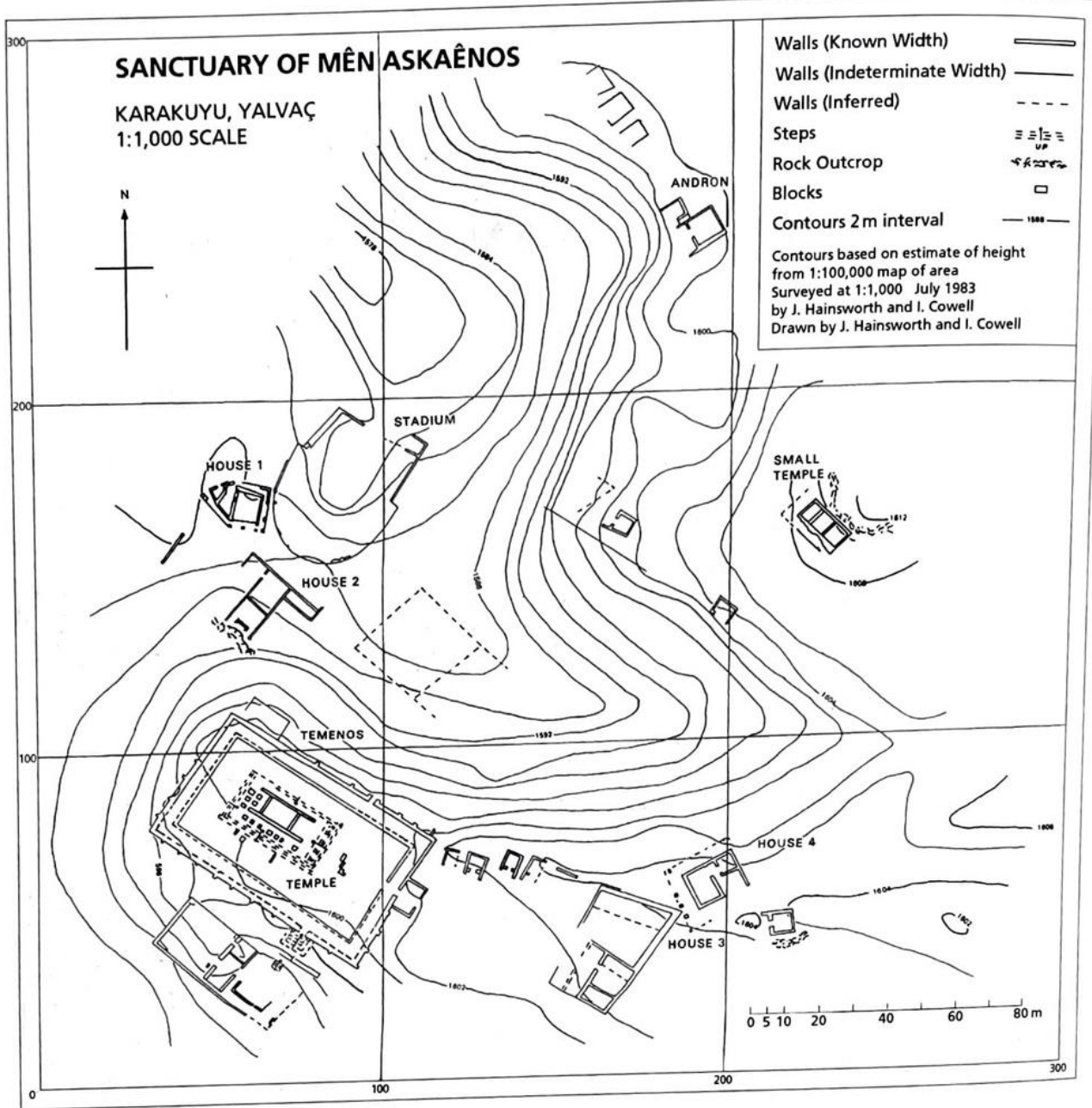
Plan 18: Sinope/Sinop, Günümüzde Balatlar Yapı Topluluğu ve Çevresi

LEVHA 13



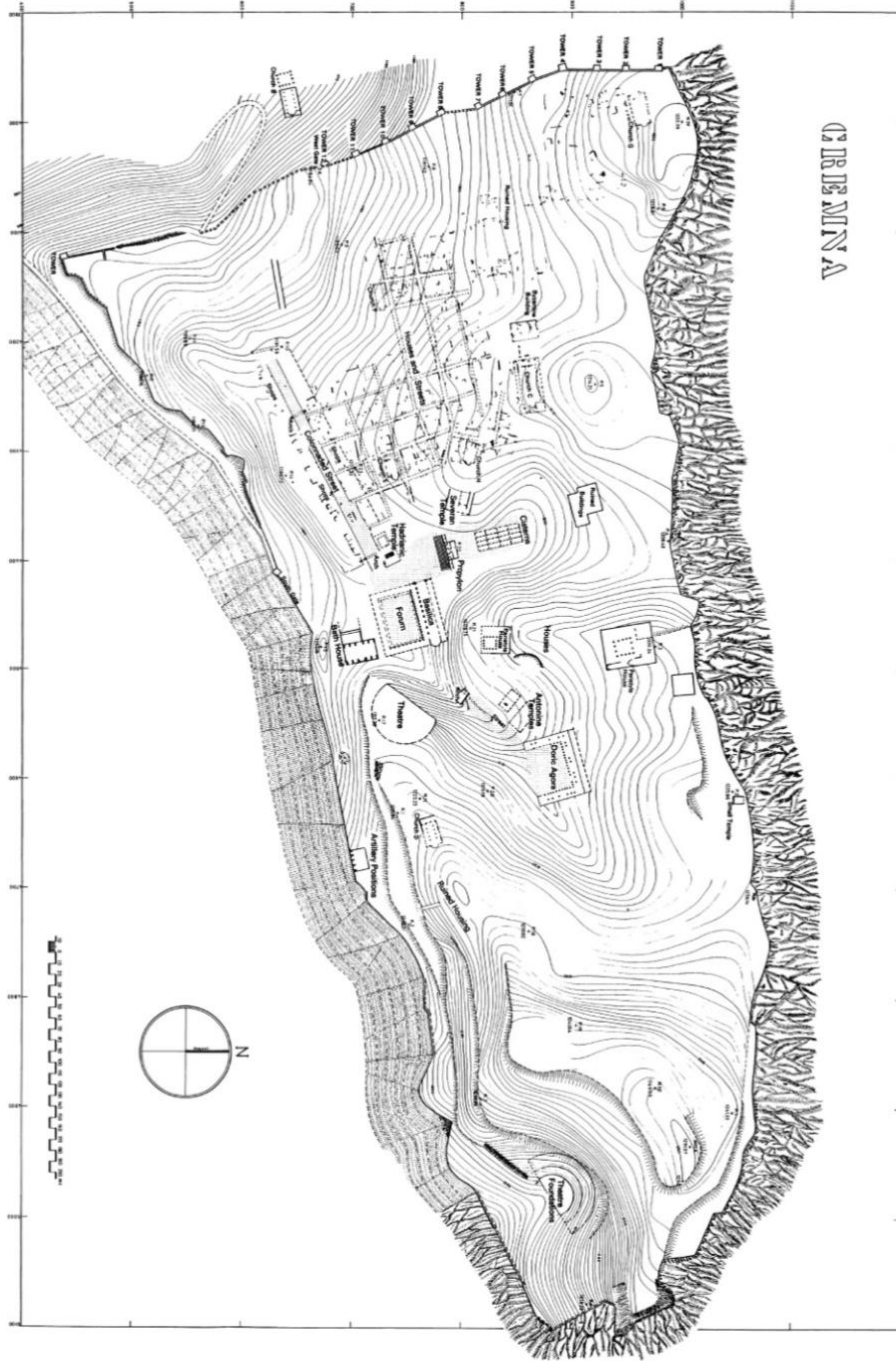
Plan 19: Pisidia Antiokheiası Kent Planı.

LEVHA 14



Plan 20: Pisidia Antiokheiası, Men Askaenos Kutsal Alanı.

LEVHA 15

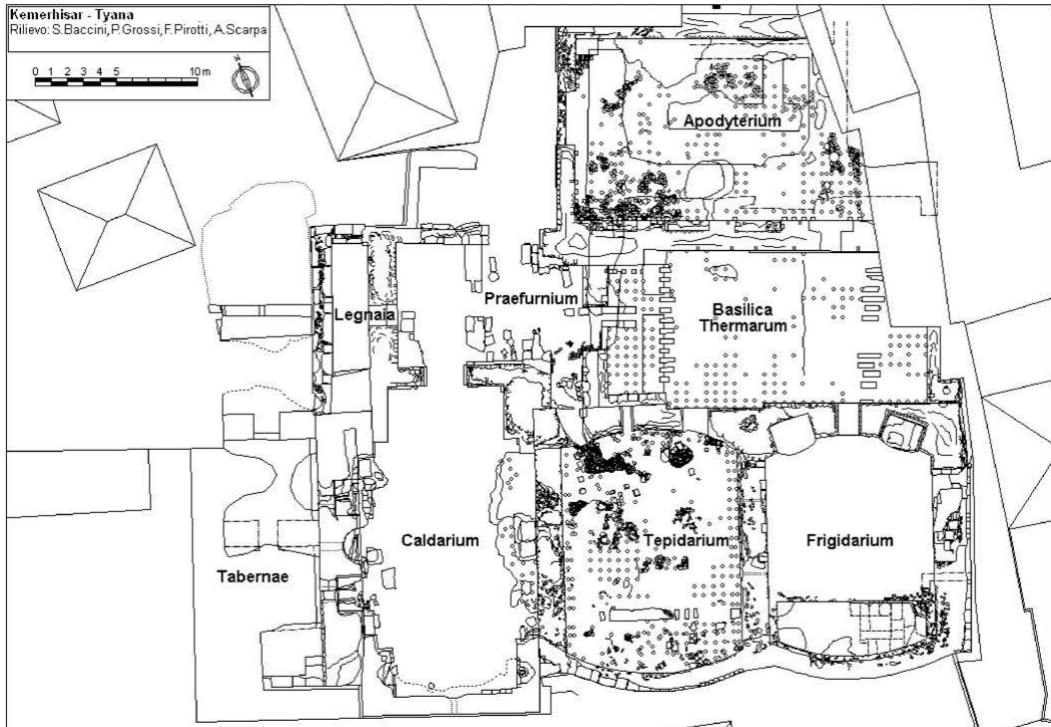


Plan 21: Kremna Kent Planı.

LEVHA 17

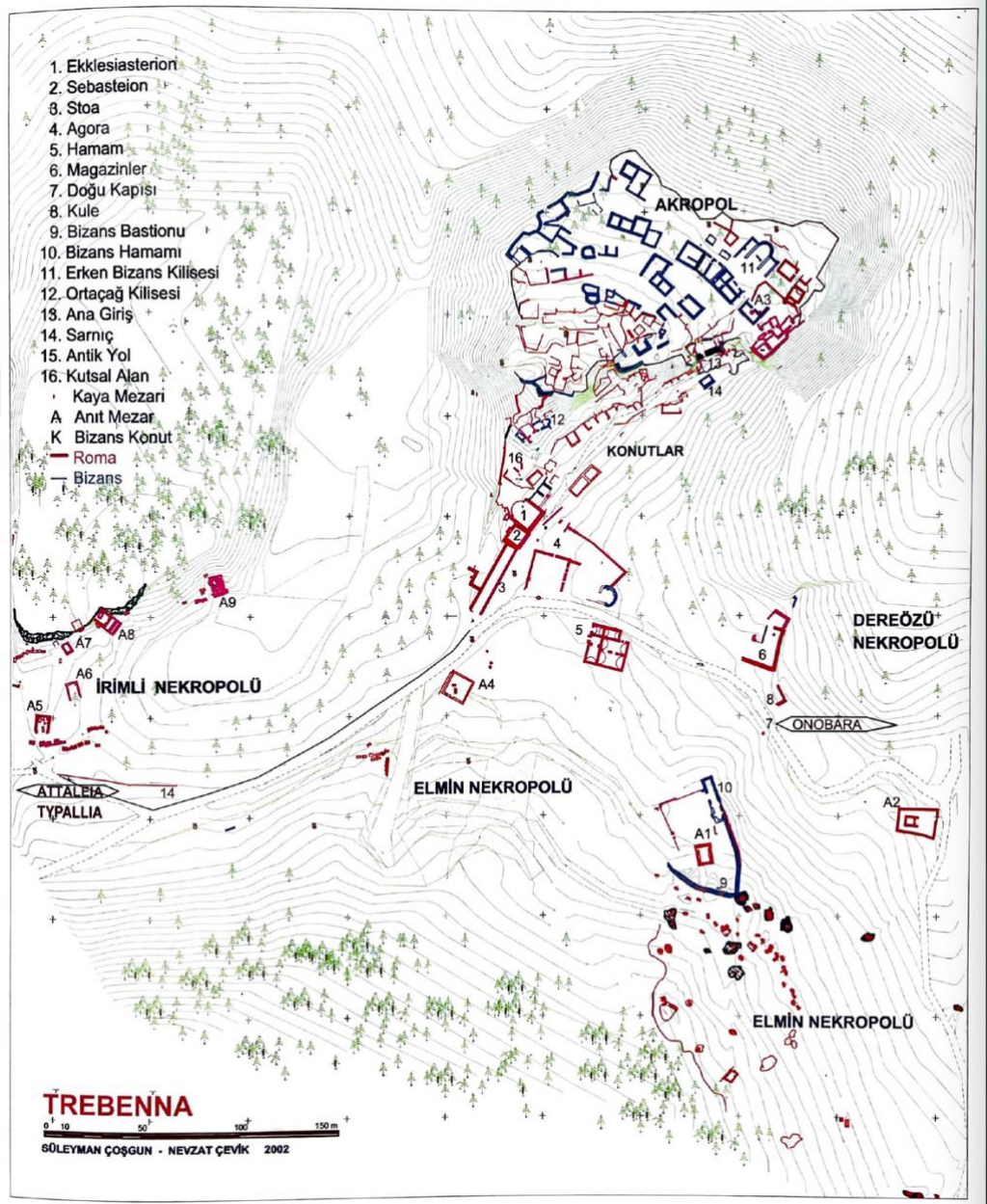


Resim 2: Tyana, Roma Havuzu.



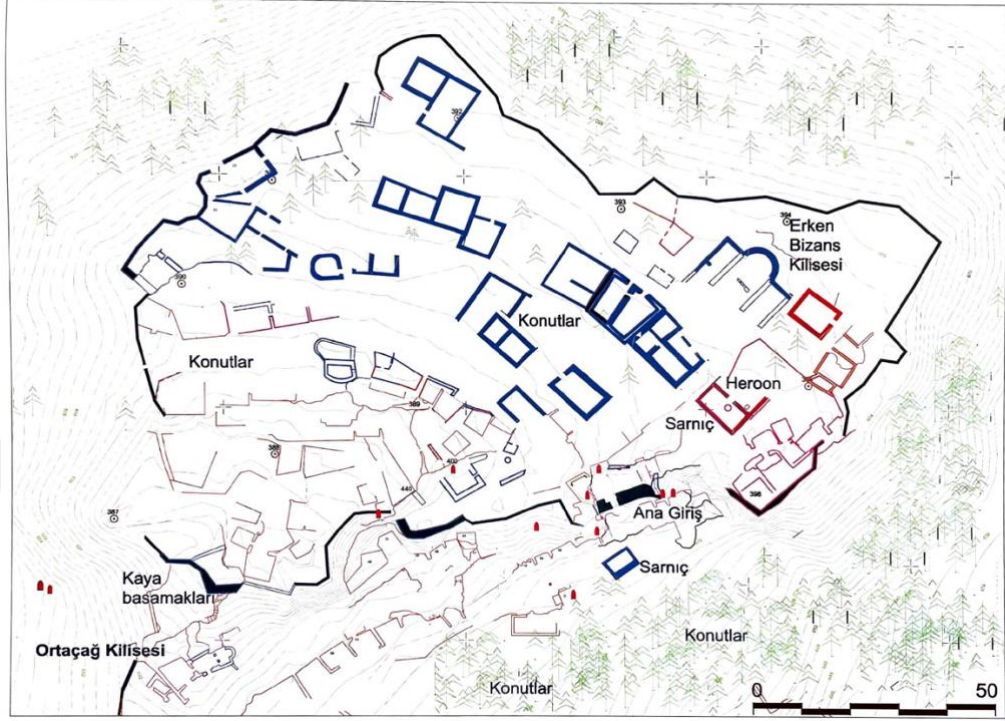
Plan 22: Tyana, Roma Hamami.

LEVHA 18

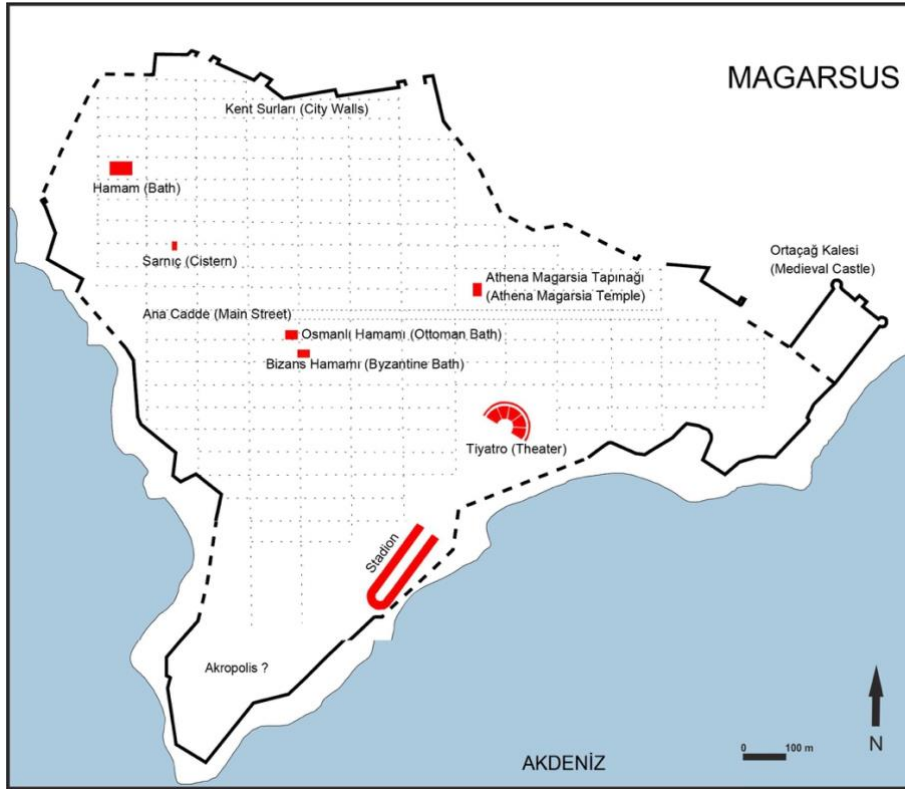


Plan 23: Trebenna Kent Planı

LEVHA 19



Plan 24: Trebenna, Akropolis.



Plan 25: Magarus Kent Planı.